ELİF ÇAĞLI

Bonapartizmden Faşizme

OLAĞANÜSTÜ BURJUVA REJİMLERİN MARKSİST BİR TAHLİLİ

Tarih Bilinci

Elif Çağlı

BONAPARTİZMDEN FAŞİZME

Olağanüstü Burjuva Rejimlerin Marksist Bir Tahlili

Elif Çağlı

BONAPARTİZMDEN FAŞİZME

Olağanüstü Burjuva Rejimlerin Marksist Bir Tahlili

Tarih
Bilinci

Tarih Bilinci Yayınları, 10
Teori ve Tarih Dizisi: 7

BONAPARTİZMDEN FAŞİZME
Olağanüstü Burjuva Rejimlerin Marksist Bir Tahlili

Birinci Baskı
Ekim 2004

Kapak Tasarımı ve Dizgi:
Tarih Bilinci Yayınları

Baskı ve Cilt:
Berdan Matbaacılık (Tel: 0 212 613 11 12)

ISBN 975-8517-10-4

Tarih Bilinci Yayınları
Osmanağa Mah. Çuhadarağa Sok.
Galerium İş Merkezi, No: 31-33 / 98
Kadıköy/İstanbul

Tel: 0 216 449 42 54
e-mail: tarihbilinci@hotmail.com

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 7

BİRİNCİ BÖLÜM 18

Bonaparte'ın 18 Brumaire'i 18

1848: Fransa'da Parlamenter Cumhuriyet 22

Burjuvazi Gerekli Gördüğünde Parlamenter Rejimini Feda Eder 33

Bonapartizmi Yaratan Süreç 35

Küçük-burjuva Solun Kaypak Tutumu 42

Bonapartizm Kimin İktidarıdır? 47

Burjuvazinin Kendini Siyaseten Mülksüzleştirmesi 52

Olağanüstü Rejimler Yürütmenin Gücünü Mutlaklaştırır 60

Olağanüstü Rejimler Olağanüstü Koşulların Ürünüdür 62

Neden "Proleter Bonopartizmi" Olamaz? 68

İKİNCİ BÖLÜM 74

Faşizm: Finans Kapitalin Kanlı Diktatörlüğü 74

Lenin Dönemi Kominterninde Faşizm Sorunu 78

Devlet Tipi ve Devlet Biçimi Ayrımı 85

Bonapartizm ve Faşizm Ayrımı 95

Bonapartizm-Faşizm İlişkisi Şablonlara İndirgenemez 102

Faşizm Askeri Diktatörlük Biçimine Bürünemez mi? 108

İktidara Tırmanan Faşizm ve İktidarda Faşizm 118

Faşist İktidarın Kuruluşu 123

Faşist İktidarın Örgütlenişi 134
Faşist Baskının Derecesi 140
Faşizmin İdeolojisi 143
Faşizmin Sona Erişi (Yıkılış ya da Çözülüş) 150
Poulantzas'ın Faşizm Teorisi 160
Faşizme Karşı Mücadelede Doğru Tutum 175
Günümüzde Faşizm Tehlikesi 185

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 193
Bismarkçılık: Burjuva Düzenin *Tepeden* Kuruluş Biçimi 193
Burjuva Devrim ile Proleter Devrim Arasındaki Niteliksel Fark 206
Osmanlı'dan TC'ye: *Tepeden* Burjuva Devrim 217
Türkiye'deki Askeri Darbeler Gerçeğine Kısa Bakış 231
27 Mayıs 1960 242
12 Mart 1971 249
12 Eylül 1980 252
Sonuç 266

EK I 274
Faşist İktidarların Kuruluş ve Sona Erişlerine İlişkin Örnekler . 274
İtalya ve Almanya 274
Balkanlar ve Doğu Avrupa Ülkelerinden Bazı Örnekler 281
Portekiz 282
Yunanistan 292
Brezilya 298
Uruguay 301
Arjantin 303
Şili 307

EK II 312
İspanya Dersleri 312

ÖNSÖZ

Burjuva devlet ve onun farklı biçimleri konusundaki analizlerin Marksist teori içinde merkezi bir öneme sahip olduğu açıktır. Bu alanda yer alan sorunlardan hareketle Marksist çevreler tarafından yıllar içinde çeşitli tartışmalar yürütülmüş, farklı yaklaşımlar sergilenmiştir. Burjuva düzenin olağanüstü yönetim biçimleri konusunda ortaya çıkan çözümleme farklılıkları, işçi sınıfının mücadelesi açısından günümüzde de büyük bir önem taşıyan *Bonapartizm* ve *faşizm* gibi sorunlar üzerine yeniden eğilme ihtiyacı doğuruyor. Burjuva devletin Bonapartist biçimlenmesi, yalnızca geçmiş dönemlere ait bir tarihsel olgu değildir. Bonapartizm, yakın tarihimizin uzantısı olan önemli bir gerçeklik ve tartışma konusudur. Aynı şekilde faşizm de, sermaye düzeninin bir zamanlar dünyayı kana bulayan ve işçi sınıfına, emekçi kitlelere nice acılar çektiren zalim saldırısı olarak yaşanmış ve artık tarih kitaplarının sayfaları arasına gömülmüş değildir. Faşizm, burjuva devletin emperyalizm çağında devrim tehdidiyle yüz yüze geldiğinde büründüğü karşı-devrimci biçimdir.

Sermayenin egemenliği devam ettiği sürece faşizm tehdidi de varlığını sürdürecektir. Faşizm burjuvazi açısından zorunlu hale gelip, buna gücü de yettiğinde, yine işçi sınıfının ve yoksul kitlelerin, devrimci kuşakların karşısına tüm melânetiyle dikilecektir. Hiç uzağa gitmeye gerek yok. Türkiye'de 12 Eylül rejiminin işçi hareketinde ve devrimci mücadelede açmış olduğu yaralar hâlâ kapanmadı. Faşizmin işçi sınıfının örgütlü güçleri açısından yarattığı tahribatın izleri hâlâ silinmedi. Türkiye işçi

sınıfı ve devrimci mücadele, yenilgi psikolojisinden sıyrılıp kendine olan güvenini daha doğru ve daha güçlü temellerde yeniden kazanabileceği bir atılım ihtiyacı içinde kıvranmaya devam ediyor.

Böylesi dönemlerde geçmiş ve yakın tarihin dersleri üzerine yeniden ve daha titizlikle eğilmek, mücadele azmini Marksist teorinin gücüyle çelikleştirmek zorunlu hale gelmektedir. Daha kuruluşuna bir tür Bonapartizmin damgasını bastığı, uzun bir dönem boyunca neredeyse askeri darbelerin "olağan", parlamenter işleyişin ise "olağanüstü" sayıldığı bir ülkede yaşayan ve mücadele yürüten devrimci unsurlar açısından bu zorunluluğun önemi bir kat fazla olsa gerek. Buradan hareketle, bu çalışmada genel anlamda Bonapartizm ve faşizm sorununu olduğu gibi, olağanüstü yönetim biçimlerinin Türkiye'deki somutlanışını ve bu çerçevede dikkat çeken diğer tartışma noktalarını da Marksizmin ışığında ele alıp tahlil etmeye çalıştım.

Burjuva devrimler tarihinde en önemli örnek olarak belirginleşen Fransa, politik literatüre pek çok kavram armağan etmiştir. Marksistler arasında çeşitli tartışmalara konu olan *Bonapartizm* kavramı da bunlardan biridir. Siyasal literatürde ifade ettiği anlamıyla Bonapartizmi, kısaca, burjuva devletin olağanüstü biçimlerinden biri olarak tanımlayabiliriz. Ne var ki Bonapartizm kavramı gerçek ifadesini, ancak ve ancak, tarihsel gelişme çizgisi içinde büründüğü somutluklar temelinde bulacaktır.

Marx, Fransa'da amca ve yeğen Bonaparte'ların hükümet darbeleri eşliğinde kurulan olağanüstü devlet biçiminin özelliklerini incelediği *18 Brumaire* adlı eşsiz eserinde, siyasal bir kavram olarak Bonapartizmi zengin bir içerikle yeniden oluşturur. Marx'ın Bonapartizm incelemesi, yalnızca Fransa'da yaşanan Bonapartizm gerçeğini değil, burjuvazinin tüm olağanüstü yönetim biçimlerini aydınlatacak bir derinliğe sahiptir. Kapitalist

tarihin değişik kesitlerinde, değişik koşullar altında biçimlenen olağanüstü siyasal rejimler birbirlerine tam olarak benzemeseler bile, genelde burjuva düzenin idamesi bakımından taşıdıkları çok önemli ortak özellikler vardır.

Burjuva düzenin olağanüstü siyasal biçimlenmeleri konusunda sağlıklı bir tartışma yürütebilmek için, Marx'ın Bonapartizm çözümlemesinden hareket etmenin vazgeçilmez bir zorunluluk olduğu açıktır. Bu çalışmanın *Birinci Bölümü* bu hareket noktasına ayrılmış bulunuyor. Marx'ın değerlendirmeleri bir yönüyle o dönemin somut koşullarını yansıtıyor olsa da, dikkatli biçimde incelendiğinde görülecektir ki, aslında kapitalizmin daha sonra ortaya çıkan olağanüstü yönetim biçimlerinin kavranabilmesi bakımından da inanılmaz zenginlikte ipuçları sunmaktadır. Bu ipuçlarından hareketle günümüze doğru düşünsel bir yolculuğa çıkmaksızın, emperyalizm aşamasına ulaştığında kapitalizmin içinden çıkardığı yeni bir olağanüstü biçimi, faşizmi lâyıkıyla kavramak mümkün değildir. O nedenle Bonapartizm sorununu incelediğim bölümde, bazı önemli çıkarsamaları spesifik olarak Bonapartist rejimle sınırlamaksızın, faşizm de dahil olağanüstü rejimlerin kimi ortak özelliklerini kapsayıcı yönleriyle vermeye çalıştım.

Kapitalist toplumun ilerleyişi içinde Bonapartizm kavramıyla anlatılmak istenen gerçeklik bazı yeni özellikler de sergileyecektir. Bu nedenle Bonapartizm olgusunu, tarihsel akışı içinde bürüneceği yeni kimlikleriyle kavramaya çalışmak gerekecektir. *Üçüncü Bölümde* değindiğim üzere, Türkiye örneğine de ışık tutacak olan *tepeden burjuva devrimler* ve bu temelde vücut bulan *Bismarkçı Bonapartizm* olgusu bunun somut örneklerinden biridir. Ancak Bonapartizm sorununun incelenmesi bu tarihsel dönemeç noktasında da sona erdirilemez. Zira ilerleyen yıllar içinde Bonapartist devlet biçimlenmesi, bu kez de emperyalizm

dönemine özgü karakteristikleriyle karşımıza çıkacaktır.

Fakat, artık burjuva devletin olağanüstü biçimlenmelerini ifade edecek siyasal kavram çeşitlenmiş, Bonapartizmin yanı sıra bir de *faşizm* gerçeği tarih sahnesinde yerini almıştır. Ve bundan sonra hem burjuva devletin faşist biçimlenmesinin Marksist tahlilinin yapılması, hem de bu iki olağanüstü devlet biçiminin benzerlik ve ayrılık noktaları temelinde ele alınıp kavranması zorunlu hale gelmiştir. *İkinci Bölümde* gerek faşizm ve gerekse Bonapartizm sorununu bu zorunluluk noktasından hareketle ve emperyalizm döneminde işçi sınıfının devrimci mücadelesini tehdit eden olağanüstü siyasal rejimlerin özelliklerinin aydınlatılması bakımından ele aldım.

Adını, İtalya'da Mussolini önderliğinde biçimlenen karşı-devrimci hareketten alan ve peşinden gelen Almanya örneğiyle birlikte literatüre *klasik faşizm* olarak yerleşen tarihsel olgu hakkında ciltler dolusu incelemeler yapılmış bulunuyor. Fakat bunların büyük bir bölümü, faşizmi Mussolini veya Hitler gibi kişilerin hastalıklı ruhsal yapısıyla açıklamaya çalışan ve böylece sorunu kapitalizmin temellerinden uzaklaştırıp *münferit* tarihsel hadiselere indirgemeye çalışan burjuva yorumlardır. Oysa faşizm, ne Hitler gibi faşist liderlerin ne de onların demagojilerle peşlerinden sürükledikleri küçük-burjuva kitlelerin psikolojik tahlilleri temelinde kavranabilir. Zira Hitler gibi manyakları tarih sahnesinin önüne itekleyen ya da küçük-burjuva ve lümpen kitleleri işçi sınıfına karşı düşmanca psikolojiye büründürüp harekete geçiren gerçek etken, kapitalist sistemin içine düştüğü *olağanüstü* kriz koşullarıdır.

İşte faşizm de genelde bu tür olağanüstü kriz koşullarında oluşan *devrimci durumlarda işçi sınıfının örgütlerine ve devrimci mücadelesine* saldıran burjuva düzenin karşı-devrimci çözüm çabasıdır. Bu temel noktadan hareketle faşizmin yalnızca

İtalya ve Almanya gibi klasik örneklerle sınırlı bir boyuta sahip olmadığını görmek gerekiyor.

İkinci Dünya Savaşından sonra gündeme gelen faşizm örneklerinde, iki emperyalist savaş arasında yaşanan derecede derin bir sistem bunalımı görülmese de, yine de sermayenin faşist saldırısı o ülkelerde burjuva düzeni derinden sarsan bunalımlarla ilgilidir. Faşizmin Şili, Türkiye gibi örnekleri söz konusu olduğunda, orta gelişkinlik düzeyindeki bu tip ülkelerin, *emperyalist sistemin zayıf halkalarını* oluşturduğu gerçeğini unutmamak gerekir. Faşizmin, küçük-burjuva kitlelerin öfke ve umutsuzluğunu faşist bir partide örgütleyip, bir anlamda *aşağıdan yukarıya* bir karşı-devrimi gerçekleştirerek, sivil faşist bir partiyle iktidara oturan "tek tip" bir ilerleme çizgisine sahip olmadığı açıktır.

İkinci Dünya Savaşından günümüze, faşizm çeşitli ülkelerde, örneğin Yunanistan'da, Şili'de, Türkiye'de, askeri diktatörlükler biçiminde yaşanmıştır. Bu örnekler karşısında doğru tutum alabilmek ve faşist bir iktidarın karşımıza pekâlâ bir askeri diktatörlük biçiminde de çıkabileceğini kavrayabilmek için, bu konuda yıllar boyu Marksizm adına ileri sürülmüş yanlış görüşlerle hesaplaşmak gerekiyor. Faşizm sorununu ele aldığım bölümde, bu ve benzeri tartışmalı konularda da genel bir yaklaşım sergilemeye çalıştım.

1920'lerde kapitalist sistemin sürüklendiği derin ekonomik ve toplumsal krizlerin ortasında toplanan Lenin dönemi Komintern kongrelerinde, faşizm konusunda önemli değerlendirmeler yapıldı. Devrimci işçi sınıfının ve onun devrimci öncüsünün, sermayenin azgın faşist saldırısına karşı doğru bir mücadele anlayışı ve doğru taktiklerle donatılması için büyük bir çaba sarf edildi. Fakat ne yazık ki, Lenin'in ölümünden sonra Sovyetler Birliği'nde Stalinist bürokrasinin egemenlik kurma-

sıyla birlikte, gerek Marksizme gerek dünya komünist hareketinin devrimci köklerine ağır darbeler indirildi. Bu nedenle pek çok önemli sorunda olduğu gibi, faşizm sorununda da Lenin dönemi Komintern önderliği tarafından benimsenen mücadele geleneğinin üzerine Stalinist egemenliğin karabasanı çöktü. Bu egemenlik altında biçimlendirilen resmi komünist hareket ile Lenin dönemi devrimci Komintern geleneği arasında bir süreklilik değil, tam tersine bu ikincisinin inkârına dayanan kesin bir kopuş söz konusudur.

Stalinizmin Marksizmle, sosyalizmle ilgisi bulunmayan varlığı ve uygulamaları, Marksizme burjuva cepheden yöneltilen açık saldırılara uzun yıllar boyunca çeşitli fırsatlar sundu. Ayrıca, Marksist teoriye *Marksizm yağına bulanmış sözde eleştiriler* yöneltmeye pek meraklı olan akademisyenler de Stalinist tahrifatları kendilerine bahane yaptılar. Böylece Marksizmin elbirliğiyle soldurulmaya çalışıldığı uzun bir tarihsel dönem boyunca, işçi mücadelesinin teorik cephesi ya resmi komünist hareketin tahrifatlarıyla "beslendi" ya da onun düzeysizliği nedeniyle doğan boşluk burjuva yazarların "parlak" görünen incelemeleriyle, sözde Marksist akademisyenlerin "katkı"larıyla dolduruldu.

Faşizm sorununun veya daha genel biçimiyle *devlet* sorununun incelenmesi adına yaratılmış olan bu nitelikteki külliyat, bu durumun çok somut örneğidir. Karşımızdaki bu gerçekliğin anlamı, devrimci işçi hareketinin çeşitli kollardan enjekte edilmeye çalışılan Marksizm dışı yaklaşım ve değerlendirmelerle bulandırılmasıdır. Bonapartizm veya faşizm gibi sorunların incelenmesinde ün yapmış "Marksist" akademisyenlerin bu tür bulandırmalarının her biri burada ayrı ayrı ele alınıp sergilenemeyeceği için, bunların çarpıcı bir örneği olması bakımından yalnızca Poulantzas'ın bu konudaki tezleri ele alınacaktır.

Türkiye'de yaşanmış somut örnekler de dahil, burjuva devle-

tin olağanüstü biçimlerine ilişkin tartışmaların selâmetle yürütülmesi için sorunların esastan, yani Marksist köklerimizden hareketle aydınlatılmasının zorunlu olduğunu düşünüyorum. Bonapartizm ve faşizm sorunu çerçevesinde elbette çok daha geniş incelemeler yapılabilir, çok daha fazla sayıda somut örnekler sergilenebilir. Yine de eleştiriye açık tüm hususları saklı tutmak koşuluyla belirtmeliyim ki, çalışmamı çerçeveleyen ve sınırlarını belirleyen temel amacım yukarda belirttiğim zorunluluğun gereğini yerine getirebilmekten ibarettir.

İşçi sınıfının devrimci güçleri için, burjuva devletin olağanüstü yönetim biçimleri konusunda doğru ve aydınlatıcı bir değerlendirme ihtiyacı akademik bir meraktan kaynaklanmaz. Bu ihtiyaç, düşmanı daha iyi tanıyıp, ona karşı daha doğru, daha güçlü bir mücadele yürütme zorunluluğunun ifadesidir. Faşizm örneğinde olduğu üzere, sermaye düzeninin azgın saldırılarına karşı mücadelede elde edilebilecek sonuç, hegemonyayı hangi sınıfın kuracağına bağlıdır. Egemen sınıf düzenine karşı mücadelenin tüm veçhelerinde geçerli üst yasada olduğu gibi, faşizme karşı mücadelede de bayrakların asla karıştırılmaması gerekir. Daha geniş cepheler oluşturma adına, işçi sınıfını burjuvaziyle işbirliğine yönelten ve böylece demokrasi mücadelesinin önderliğini altın bir tepsi içinde burjuvaziye sunan tüm anlayışlar (*Stalinist halk cephesi* örnekleri ve benzeri sulandırılmış ittifaklar) tarih boyunca işçi sınıfına nice acı yenilgiler tattırmışlardır. Bu tarihsel gerçeklik asla unutulmamalı.

Komintern'in Lenin döneminde toplanan Üçüncü ve Dördüncü Dünya Kongrelerinde faşizm sorunu çerçevesinde yapılan değerlendirmeler ve alınan kararlar, devrimci işçi hareketi açısından bugün de önemli bir hareket noktasıdır. Ne var ki o dönemle günümüz arasına giren Stalinist egemenlik "çağı" nedeniyle, geleneğimizin bu Marksist kökü kurumaya terkedilmiş-

tir. Bu kökleri canlandırmak ve geleceğe taşımak zorundayız. Lenin'in ölümünden sonra Komintern'in devrimci geleneğini diri tutmaya çalışan Bolşevik önderlerin siyasal varlığı, kendileriyle birlikte tarihin karanlık uçurumlarına savrulmaya çalışılmıştır. Troçki'nin faşizm konusunda günümüze de ışık tutacak olan çözümlemeleri ve inşa etmeye çalıştığı mücadele hattı, Stalinist bürokrasinin azgın saldırılarına hedef olmuştur. Bugün bu gerçekler üzerinde düşünmeden, neyin doğru neyin eğri olduğu üzerine devrimci içtenlik ve dürüstlükle muhasebe yürütmeden, hiçbir konuda işçi sınıfının devrimci mücadelesine lâyık olabilecek bir yol tutabilmek mümkün değildir.

Aynı ağırlık derecesinde bir sorun olmasa da, yine de devrimci tutumun güçlendirilmesi bakımından netleşmeyi gerektiren bir diğer konu da Troçkizmin zaaflarıdır. Troçki ile Troçkizmin ayırt edilmesi gerekir. Troçki kuşkusuz büyük bir devrimcidir ve devrimci Marksist geleneğimizin bir parçasıdır. Troçkizm ise, Troçki'nin ölümünden sonra onlarca parçaya ayrılmış, devrimci otorite boşluğu nedeniyle Marksizm dışı etkenlere açık hale gelmiş ve zaman içinde pek çok parçası itibarıyla yozlaşmıştır. Bu nedenle bugün işçi sınıfının mücadelesini ilgilendiren hangi önemli soruna el atsak, Lenin'in takipçisi olmaya çalışmış gerçek Troçki ve onun fikirleri ile aramıza, Troçkizmin papalarının yıllar içinde yarattığı çeşitli çarpıtmalar girmektedir.

Troçki'nin eleştireceğimiz hatalı tutumları, yanlış değerlendirmeleri olabilir. Fakat bu tür bir eleştiriden zaten hiçbir devrimci Marksist muaf değildir ki. Bunun da ötesinde asıl sorun, Marksizmi *Leninizm*, *Troçkizm* gibi ayrı parçalara bölmenin yanlışlığıdır. Dünya işçi sınıfının devrimci önderlik krizi, paramparça *izm'ler* yaratmakla değil, ancak ve ancak Marksizmi güçlendirmekle bir çözüm yoluna sokulabilir. İşçi sınıfının devrimci mücadelesine şu ya da bu ölçüde önemli katkılarda bu-

lunmuş tüm devrimci önderler, Marksizmi zenginleştiren ortak bir kaynak olarak sahiplenilebilmelidir. Sorun şu ya da bu kişiyi yüceltmek ya da yerin dibine batırmak değil, işçi sınıfının tarihinde iz bırakmış kişilerin mücadelesini ve fikirlerini Marksist temellerde değerlendirip bir sonuca varabilmektir.

Önce tersten bir örnek olarak Stalin'i hatırlayabiliriz. Burada da sorun bir "kişi" sorunu değildir. Hesaplaşılması gereken, dünya işçi sınıfının devrimci mücadelesine büyük zarar vermiş olan ve Marx'ların, Lenin'lerin döşediği devrimci temelleri dinamitlemiş bulunan bir *toplumsal fenomen* ve günümüze uzanan bir *siyasal akım* olarak Stalinizm sorunudur. Bir de devrimci mücadelenin yolunu aydınlatan olumlu örnekleri hatırlayabiliriz. Marx, Engels, Lenin, Rosa, Troçki gibi devrimci önderler, her birinden özgün bir siyasal akım yaratmak için değil, devrimci Marksizmin ortak geleneğini yeniden canlandırmak üzere doğru yönleriyle aynı devrimci potaya akıtmamız gereken köklerimizdir. Hele ki, işçi sınıfının devrimci önderlik krizinin aşılabilmesinin insanlığın geleceğini belirleyecek yaşamsal bir sorun olarak karşımıza dikildiği günümüz dünyasında, Marksist devrimci geleneğimizin tüm zenginliğiyle yeniden inşa edilmesi ve güçlendirilmesi çabası her şeyin üstünde olmalıdır.

Faşizm ya da emperyalist savaşlar gibi, dünya işçi sınıfının yaşam ve mücadele koşullarını doğrudan ilgilendiren can yakıcı sorunlar karşısında doğru tutum alabilmek için, Marksist geleneğimiz ile onu açıkça çiğneyen Stalinist gelenek arasına kalın bir sınır çizgisi çekmek gerekiyor. Diğer yandan Troçkizm örneğinde olduğu üzere, devrimci proletaryanın Marksist geleneğinin güçlenmesini engelleyen çarpıtmalara karşı kararlı bir mücadele yürütmek de asla savsaklanamaz.

Devrimci işçi hareketinin boşluklarından sızarak onu paralize etmeye çalışan burjuva etkisine çarpıcı bir örnek, *günümüzde*

faşizm tehlikesi konusunda yürüyen tartışmalardır. Geride bıraktığımız yüzyıl içinde yaşanan faşizm belâsının, kapitalizmin çılgınlığını daha önce ele vermiş olması nedeniyle bir daha gündeme getirilemeyeceğini düşünmek kadar yanlış, tehlikeli ve mücadeleye zarar verici bir tutum olamaz. Alman Nazizmine can veren, iki emperyalist paylaşım savaşı arasında Avrupa'yı vuran inanılmaz boyutlardaki ekonomik ve toplumsal bunalımdı. Bu tür bunalımlar kapitalizmin olağan döngüsel bunalımlarının ötesine geçen, derin ve sistemi sarıp temellerine dek sarsan bunalımlardır. Kapitalist düzen var oldukça, emperyalist savaşlar da, işçi sınıfının devrimci mücadelesi de ve dolayısıyla faşizm de var olmaya devam edecektir.

Günümüzde emperyalist güçler arasında tırmanan gerilimlere, nüfuz alanlarını kana bulayan yeniden paylaşım savaşlarına bakıp da, hâlâ bir daha üçüncü bir emperyalist paylaşım savaşının çıkmayacağını iddia edenler hangi sıfatları hak ediyorlarsa, faşizm konusunda da durum aynıdır. Avrupa'daki tuzu kuru aydınlar ve onların dümen suyundan giden sözde sosyalistler, dünyayı rahat döşeklerinden seyredip *yangın* kendi evlerine ulaşmadığı sürece, "bir daha olmaz" nakaratını terennüm ederek kendilerini kandırabilirler. Ama onlar böylece oyalanırlarken, emperyalist güçlerin kaynayan bir cadı kazanına döndürdüğü günümüz dünyasında tehlikenin adım adım kendi evlerine de yaklaşmayacağı söylenebilir mi?

Bazı Avrupa ülkelerinde faşist partiler belirli düzeylerde yükseliş kaydediyor olsalar da, faşizmin bu ülkelerde henüz güncel bir tehdit boyutuna ulaşmadığı doğrudur. Ama yarın neler olacağı belli mi olur? Ekonomik krizlerin, yeniden paylaşım savaşlarının sarsıntılarıyla dönen, yabancı düşmanlığının, ırkçılığın tırmandırıldığı günümüz dünyasında, başı fena halde sıkıştığında kapitalist sistemin içinden yine faşizm belâsını çıkarta-

bileceği gerçeği asla küçümsenemez. Ayrıca unutulmamalı ki, dünya Avrupa'dan ibaret değil. Türkiye olsun, çeşitli Latin Amerika ülkeleri olsun, emperyalist sistemin bu zayıf halkalarında yaşanan faşizm gerçeğinin devrimci işçi hareketinde yarattığı büyük tahribatın etkileri canlı bir tarih olarak karşımızda duruyor. Üstelik faşizm bugün, egemen emperyalist güçlerin yeni markası "medeniyetler çatışması" adı altında, işçi ve emekçi insanları *Müslüman-Hıristiyan* ekseninde bölüp birbirine kırdırtma planlarıyla kendine yeni yollar açmaya hazırlanıyor.

23 Ağustos 2004

BİRİNCİ BÖLÜM

Bonaparte'ın 18 Brumaire'i

1799 yılının 9 Kasım günü, Fransız cumhuriyetçi takvimine göre Brumaire ayının 18'i, Napoleon Bonaparte'ın askeri diktatörlüğüyle sonuçlanan hükümet darbesinin yapıldığı gündü. Amcasının örneğini tekrarlamaya hevesli yeğen Louis Bonaparte ise, aradan elli iki yıl geçtikten sonra 2 Aralık 1851 günü yine bir hükümet darbesiyle tarih sahnesine çıkacaktı. Aslında birincisinin karikatüründen ibaret olan ikinci Bonaparte, 10 Aralık 1848'de yapılan bir referandumla Fransa Cumhuriyeti'nin cumhurbaşkanı seçilmişti. Ne var ki Mayıs 1852'de cumhurbaşkanlığı süresi sona erecek ve yeniden seçilme şansı olmayan Bonaparte'ın dönemi de böylece son bulacaktı. Burjuva parlamenter işleyişin tıkanmasından yararlanarak, kendisine uzun süreli bir saltanat imkânı yaratmak üzere harekete geçti Louis Bonaparte. Sonunda emeline ulaşmış ve amcası gibi onun da bir "18 Brumaire"i olmuştu.

Yeğen Bonaparte'ın hükümet darbesi sonucunda ortaya çıkan iktidar biçimini, bu iktidarın dayanaklarını ve anlamını Marx kapsamlı şekilde inceledi. *Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i* adlı çalışmasıyla, çapsız yeğen Bonaparte'ın tarih içinde işgal ettiği yeri fersah fersah aşan bir eseri siyaset bilimine armağan etmiş oldu. Edebi lezzeti açısından da eşsiz olan bu incelemesinde Marx, Fransız devrim sürecinin gelişimini, bu süreçte sınıflar ilişkisinin tezahürlerini ve burjuva düzenin olağanüstü siyasal biçimlenmesi bağlamında Bonapartizm sorununu ele al-

dı. Marx'ın *Bonapartizm* olarak adlandırıp incelemesine dek, burjuva düzenin yapılanma sürecinde ortaya çıkan olağanüstü diktatörlük biçimleri sol çevrelerde hâlâ eski dönemlerden kalan *Sezarizm* kavramıyla değerlendirilmekteydi. Oysa tarihsel koşulların tamamen değişmiş olması nedeniyle artık bu terimin terk edilmesi gerekiyordu. Marx'ın Bonapartizm çözümlemesi, modern burjuva toplum içindeki sınıflar savaşımının, tarihin eski dönemleri için geçerli olabilecek kavramlarla nitelenmesine son verilmesi bakımından da önem taşır.

Sismondi'nin ünlü satırlarında dile getirildiği gibi, Roma proletaryası toplumun sırtından geçinirken modern toplum proletaryanın sırtından geçinir. Marx buradan hareketle, Antik Çağdaki sınıf savaşımıyla modern zamanlardaki sınıf savaşımının maddi ekonomik koşulları arasında tam bir fark olduğuna dikkat çeker. Farklı sosyo-ekonomik koşullardan doğan siyasal biçimler arasında da bire bir benzerlik kurulamaz. Burjuva toplumun bağrında hâlâ Sezarcılık deyimi eşliğinde yapılan bir tarihsel çözümleme, birbirine hiç benzemeyen tarihsel koşulların gözardı edilmesi anlamına gelir. Bu bakımdan bu tür adlandırmalar yüzeysel ve uygunsuzdur. Sezarizm olgusunu yaratan eski Roma'da, sınıf savaşımı yalnızca ayrıcalıklı bir azınlığın içinde, varlıklı özgür yurttaşlarla yoksul özgür yurttaşlar arasında geçer.

Eski Roma toplumuyla modern burjuva toplumu tamamen farklı tarihsel dönemler olduğu halde, neden burjuva devrim süreci Antik Çağ Romasi'na ait kavramlarla açıklanmaya çalışılmıştır? Marx'ın dediği gibi, çünkü insanlar kendi tarihlerini kendi keyiflerine göre, kendi seçtikleri koşullar içinde değil, doğrudan veri olan ve kendilerine geçmişten kalan koşullar içinde yaparlar. Bütün ölmüş kuşakların geleneği, büyük bir ağırlıkla yaşayanların beyinleri üzerine çöker. Ve onlar toplum-

sal devinim dönemlerinde yepyeni bir şey yaratmakla uğraşır göründüklerinde bile, başlangıçta geçmişin etkisinden kurtulamazlar. Böylece geçmiş döneme ait adlar, sloganlar, tarihin yeni sahnesinde arz-ı endam ederler. Fakat toplumun yeni biçimi kurulup iyice yerleştikten sonra geçmişin etkisi silinmeye başlar ve artık egemen olan yeni koşullar kendilerine özgü ifade biçimlerine kavuşurlar. İşte Fransa'da da burjuva devrim sürecinin ilk dönemlerinde eski Roma'nın siyasal kurum, kavram ve kahramanlarının hayaletleri havada uçuşurken, zamanla burjuva toplum kendi gerçekliği temelinde kendi yorumcularını, kendi sözcülerini yaratmaya koyulmuştur.

Ama geçmiş dönemin yaşanan dönem üzerinde etkili olacağı yolundaki genel yasa değişmemiştir. 1848-51 devrim süreci bu kez de Büyük Fransız Devrimi döneminin hayaletini çağırmakta, Fransızlar kendilerini Napoleon'a ilişkin anılardan kurtaramamaktadırlar. 1848 devriminde henüz emekleme dönemini yaşayan devrimci işçi hareketinin üzerine de geçmiş süreçteki burjuva devriminin gölgesi düşer. Proletarya bizzat kendi devrimci dünya görüşü temelinde örgütlenip, bağımsız bir güç olarak tarihin akışına damgasını vuramadığı sürece de bu durum daha nice ülkede pek çok kez yaşanacaktır.

Modern burjuva toplumun gelişim sürecinde cereyan eden sınıf savaşımlarını kavramak bakımından Fransa örneği gerçekten de özel bir öneme sahiptir. Büyük Fransız Devrimi feodalizmi yıkmış ve burjuvazinin egemenliğine, Avrupa'da başka hiçbir ülkenin ulaşamadığı katıksız klasik bir özellik vermiştir. Aynı şekilde, devrimci proletaryanın burjuvaziye karşı savaşımı da, Fransa'da, başka yerlerde bilinmeyen keskin biçimlere bürünmüştür. Bu nedenle Marx Fransa tarihine ayrı bir önem atfetmiş ve örneğin devrimci işçi hareketinin tarih sahnesine çıktığı 1848 devrim sürecini derinden incelemiştir. Marx'ın seçtiği

örnek Fransa olsa bile, onun bu çözümlemeleri genel olarak burjuva toplumdaki sınıflar savaşımının kavranabilmesi bakımından paha biçilmez bir teorik temel oluşturur.

Fransa'daki 1848 devrim sürecinden çok önemli sonuçlar çıkartır Marx. Örneğin, *kolay kazanılan kolay yitirilir*! Proletaryanın yeterince güçlü ve örgütlü olmasını engelleyen tarihsel koşullar nedeniyle, Şubat 1848 devrimi eski toplumu gafil avlayarak başarılan ani bir darbe gibi olmuştur. İşçi sınıfı ve halk kitleleri tarafından kapsamlı ve bilinçli bir mücadele ile değil de, onların egemen güç kesimleri arasındaki çekişmelerde taraf olması sayesinde kazanılan *parlamenter cumhuriyet*, daha sonra yine egemen güçler arasındaki çatışmaların sonucunda bir hükümet darbesiyle ortadan kaldırılmıştır. Şubat devriminin kazanımları, işte bu nedenle, bir Bonapart tarafından kolayca yok edilebilmiştir.

Bonaparte darbesinin tıpkı Türkiye'deki askeri darbelerde olduğu gibi, "bir sabah ansızın gelebilirim" dediği bir süreçte, olayların gelişimini kavramaktan uzak burjuva demokratları rehavet içindedirler. Kendilerini, rejimin olağan işleyişini sürdüreceği ve 2 Mayıs 1852'de cumhurbaşkanlığı seçimlerinin yapılacağı hayaliyle avutmaktadırlar. Bu nedenle onlar Louis Bonaparte'ın 2 Aralık 1852 tarihinde gerçekleşen hükümet darbesini, günümüz örneklerinde de aynen görüldüğü üzere şaşkınlıkla karşılayacaklardır.

Louis Bonaparte'ı iktidara taşıyan süreci tahlil ederken, Marx, yalnızca o dönemin Fransası'ndaki gelişmelere değil, genelde burjuva rejimin yapılanma sürecinin önemli özelliklerine de ışık tutmuştur. O nedenle bu süreci bazı çarpıcı yönleriyle hatırlamakta yarar var.

1848: Fransa'da Parlamenter Cumhuriyet

Fransa'da parlamenter cumhuriyetin kuruluş tarihi, 1789 devrimiyle başlayarak farklı aşamalardan geçen ve siyasal iktidarın değişik biçimlenmeleriyle ilerleyen inişli çıkışlı bir süreçtir. Örneğin 1792 Eylülünde ilân edilen cumhuriyetin ardından bir reaksiyon gelir. Napoleon'un Bonapartist iktidarına yol açan gelişmeler zinciri içinde, 1794'te yaşanan *Termidor* önemli bir yer tutar. Bu olay, devrime katılan ve onu halkçı istemlerle ilerletmek isteyen mülksüz, *baldırı çıplak* halk tabakalarının devrimden dışlanmasına yol açan karşı-devrimci bir siyasal gelişmedir. Termidor sonuç olarak burjuva düzenin gelişimini güçlendirecek önlemleri almıştır; fakat halkın radikal toplumsal dönüşüm istemlerinde ifadesini bulan devrimci ilerleyişi de durdurmuştur.

Devrimin burjuva çerçeveyi aşıp geçmemesi için baldırı çıplakların ezilmesine ortamı hazırlayan faktör ise, burjuva devrimcilerin en ileri kanadını oluşturan *Jakobenler*in[1] ikircimli sınıf tutumudur. Ama bu durum, kendi liderleri Danton ile Robespierre'in de sonunu getirecek ve bizzat Jakobenlerin iktidardan tasfiyesiyle sonuçlanacaktır. Termidor'dan bir gün önce Robespierre, Konvansiyon Meclisinde şöyle bağırmaktadır: "Devrimi mahvediyorlar; Cumhuriyet elden gidiyor!" Nitekim

---

[1] Jakobenler, 1789 Fransız devrimi içinde *Anayasanın Dostları Derneği* adıyla örgütlenen bir gruptur. Bu grup toplantılarını Paris'te Dominikenlerden kalma *Jakobenler* diye bilinen bir manastırda yaptığı için yaygın olarak bu adla anılmıştır. Varlıklı burjuvaları ve yazarları içeren grup, 1792 Eylülünde cumhuriyet ilân edilince *Özgürlük ve Eşitlik Dostları Jakobenler Derneği* adını aldı. Yeni meclise solcu Montagnard temsilcilerinin kabul edilmesiyle, Jakoben kulüpleri daha demokrat ve popülist bir nitelik kazandı. Robespierre'in liderliği altına giren grup, ılımlı ve sağcı Jirondenlerin saf dışı edilmesinde önemli bir rol oynadı; 1794 yılındaki Termidora kadar Fransız devrim sürecinde hâkim bir konum elde etti.

öyle olur. Termidor'un uzantısı olarak, *Napoleon'un Bonapartist imparatorluğu*na giden yol döşenir.

1799 tarihinde gerçekleştirdiği hükümet darbesiyle kendisini birinci konsül konumuna yükselten Bonaparte, doğrudan kendisine bağlı valiler aracılığıyla katı merkeziyetçi bir idare sistemi kurar. Yasama, yürütme ve atamalara ilişkin çok geniş yetkileri kendi elinde toplar. İngiltere'nin 1803'te Fransa'ya açtığı savaş sırasında, kral yanlılarının İngilizlerle işbirliğini önleme gerekçesiyle de 1804 yılında kendisini *imparator* ilân eder. Fransa'nın egemenlik alanını genişletmek için yürüttüğü savaşlarda uğradığı yenilgiler sonucunda, 1814 yılında Napoleon'un egemenliği ve imparatorluk dönemi sona erer.

Bu kez de Fransa, 1814-1830 yılları arasında *Restorasyon dönemi* diye adlandırılan bir dönem yaşayacaktır. Bu, Bourbon hanedanının ikinci kez tahta geçtiği ve kralcı siyasal rejimin restore edildiği bir dönemdir. Restorasyon döneminde hüküm süren ve Bourboncular olarak adlandırılan egemen kesim esasen büyük toprak sahiplerinden müteşekkildir. Fakat Marx'ın belirttiği gibi, büyük toprak mülkiyeti tüm feodal çalımına ve soyluluk gururuna karşın, modern toplumun gelişmesi sonucunda burjuvalaşmıştır.

Soyluların ve kilisenin çıkarlarını koruyan Bourbon sülalesinin gerici rejimi *1830 Temmuz devrimiyle* yıkılır, fakat Fransa henüz kralcı rejimden kurtulamaz. Fransa'nın ikinci ünlü kralcı sülalesini temsilen bu kez Orleans dükü Louis Philippe saltanat koltuğuna oturur. Marx, *Düzen partisi* olarak da adlandırdığı *kralcı güçlerin* kendi içinde Bourboncu ve Orleancı diye ikiye bölünmesinin, birtakım sözde siyasal ilkelerin değil, sermaye ile toprak mülkiyeti arasındaki rekabetin sonucu olduğuna dikkat çeker. Ayrıca burjuva sınıfın içindeki büyük kodamanlar, ordunun, üniversitenin, kilisenin, baronun, akademinin ve basının

önde gelenleri de bu iki kesim arasında bölünmüşlerdir.

1848 devrimine kadar devam edecek olan Orleancılar dönemi, mali aristokrasinin[2] iktidar dönemidir ve *Temmuz monarşisi* dönemi olarak da adlandırılır. Temmuz monarşisi, mutlakıyetçi kraliyet dönemine oranla burjuva düzen bakımından ileri bir adım teşkil edecektir. Bu dönemde toplumun temel yasası olarak kabul edilen *Anayasal Sözleşme* yürürlüğe konur. 1830 burjuva devriminin ürünü olan bu anayasa, egemenliğin ulusa ait olduğunu ilân etmekte ve kralın yetkisini bir ölçüde kısıtlamaktadır. Tüm bu dönemler boyunca gelişmesini sürdüren burjuvazinin siyasal egemenliği de, 1848 devrimine ilerleyen süreçte böylece çeşitli biçimlere bürünmüş olur.[3] Temmuz monarşisi, özellikle büyük ticaret temelinde semiren yeni burjuva zenginlerin zorbalıkla ele geçirdikleri egemenliğin siyasal ifadesidir. O dönemde siyasi arenada esas olarak büyük ticaret burjuvazisi ağır basmakta, sanayi burjuvazisi ise daha fazla güç kazanmak istemektedir. O nedenle de sanayi burjuvazisi parlamenter cum-

---

2 Emperyalizm çağında *mali aristokrasi* kavramı, tüm büyük burjuva kesimleri kapsayan finans kapitale denk düşer. Ancak Marx'ın döneminde bu kavram, daha ziyade büyük ticaret burjuvazisini ve büyük para spekülatörlerini kastetmek üzere kullanılıyordu. Marx bu kavramla yalnızca mevcut iktidar yanlısı burjuva kesimleri kastetmediğini belirtmek bakımından şu açıklamayı getirir: "Burada mali aristokrasi denilince, yalnız çıkarları iktidarın çıkarları ile birbirine denk düşen istikraz veren büyük iş adamlarını ve devlet tahvilleri spekülasyoncularını anlamamak gerekir. Bütün modern maliye (finans) âlemi, bütün bankalar âlemi, devlet kredisinin idamesi ile çok yakından ilgilidir. Onların ticari sermayelerinin bir bölümü, zorunlu olarak, hızla paraya çevrilebilir devlet tahvillerine yatırılmış durumdadır." (Marx, "Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i", *Seçme Yapıtlar*, c.1, Sol Yay., Aralık 1976, s.556)

3 Biçim ve tempoları arasında farklılıklar olsa bile, kapitalist gelişmeye bağlı olarak benzer süreçler diğer monarşik sistemlerde de, yani devlet gücünün kral ya da imparatorda, Avrupa dillerindeki karşılığıyla bir *monark*'ın elinde toplandığı egemenlik sistemlerinde de yaşanmıştır.

huriyetçilerin muhalefetine destek verir.

Ancak cumhuriyetçi burjuva muhalefet, burjuvazinin homojen çıkarlar etrafında bütünleşmiş özel bir kesimi değildir. Marx'ın deyişiyle, cumhuriyetçi kafada burjuvalardan, yazarlardan, avukatlardan, subaylardan ve memurlardan oluşmuş bir yâran takımıdır. Bunlar burjuvazinin egemenliğinin kralcı biçim altında hüküm sürmesine karşı çıkmakta ve burjuva düzenin parlamenter cumhuriyet biçimine kavuşmasını amaçlamaktadırlar; ayrıca yeni siyasal sistemde önemli mevkiler kazanma telâşı içindedirler. Büyük ticaret burjuvazisinin ayrıcalıklı siyasal konumuna karşı mücadele yürüttükleri için gerek halktan ve gerekse sanayi burjuvazisinden destek almaktadırlar. Sanayi burjuvazisinin verdiği desteğin altında yatan gerçek neden, cumhuriyetçi unsurların ulusal çıkarlar güdüsüyle *koruyucu gümrük sistemi* ve benzeri hedefleri savunuyor oluşudur.

Avrupa'da esen 1848 devrim rüzgârı Fransa'da Şubat devrimiyle somutlanır. *1848 Fransız Şubatı*, siyasal iktidarın biçimini değiştiren siyasal bir devrimdir. 24 Şubatta Louis Philippe'in tahttan indirilmesiyle meşruti monarşi yıkılır, *burjuva parlamenter cumhuriyet* kurulur. Krallık döneminde burjuvazinin ancak belirli bir bölümü kral adına hüküm sürerken, bundan böyle artık burjuvazinin meclisi halk adına hüküm sürecektir.

Mülkiyetin iki ayrı egemen gücünü, yani toprak ve sermaye sahipliğini ilk kez birlikte iktidara getiren siyasal biçim parlamenter cumhuriyettir. Parlamenter cumhuriyet aynı zamanda, burjuvazinin siyasal egemenliğinin en gelişmiş biçimidir. Meşruti monarşi altında büyük ticaret burjuvazisinin siyasal egemenliği tahtın gölgesinde kalırken, halk nezdinde asıl egemen güç olarak sahne önünde kral görünmektedir. Oysa parlamenter cumhuriyet, burjuvazinin bütün öğelerini tek bir siyaset çatısı altında toplayacak ve burjuvazinin siyasal egemenliği kralın

gölgesinden kurtulacaktır. Böylece de bizzat kendi kimliğiyle ortaya çıkacaktır. Bundan böyle kapitalist gelişme hem burjuva parlamenter iktidarı hem de yürütme gücünü yetkinleştirerek, burjuva düzeni artık yıkılmasının gerekli olacağı noktaya doğru götürecektir.

Şubat 1848 devrimine farklı sınıflar farklı istemlerle katıldılar. Burjuvazinin değişik kesimleri, mali aristokrasinin tek başına egemenliği dönemine son vermek ve kendilerini daha geniş ayrıcalıklarla donatmak için bir seçim reformu koparmayı ümit etmekteydiler. Ama olayların gelişiminin kendi diyalektiği vardır ve bir kez devrimci ok yaydan fırladığında gidebileceği yere kadar gidecektir. Marx, sokaklara egemen olan halk kitleleri barikatları kurduğunda egemen sınıfın ulusal muhafız gücünün pasif bir tutum aldığını, ordunun ciddi bir direniş göstermek istemediğini, kraliyetin kaçmak zorunda kaldığını belirtir ve cumhuriyetin kendini *zor* sayesinde kabul ettirdiğini vurgular.

Aslında her parti cumhuriyete kendi sınıfsal çıkarları temelinde farklı bir anlam yüklemekteydi. Proletaryanın öncü, devrimci unsurlarının hedefi, burjuva düzeni aşıp geçecek bir cumhuriyet, yani *sosyal cumhuriyet*ti. Demokrat küçük-burjuvazi her zaman yaptığı gibi olmayacak bir düş peşindeydi, burjuva düzen içinde tüm sınıflara eşit derecede demokrasi anlamına gelecek bir siyasal işleyiş, *demokratik cumhuriyet* istiyordu. Cumhuriyetçi burjuvazinin cumhuriyetten anladığı ise, kendi sınıfının diğer sınıflar üzerindeki mutlak egemenliğini garanti altına alacak bir *parlamenter cumhuriyet* idi. O dönemin Fransası'nda çeşitli sınıflar, burjuva parlamenter cumhuriyetin kuruluşunun somutlandığı *geçici hükümet* ve *Kurucu Meclis* sürecinde, kendilerince mümkün olan en büyük payları kapabilmenin didişmesi içine girdiler.

Marx bu vesileyle geçici hükümet sorununu da değerlendirir.

Bu değerlendirme yalnızca Fransa'daki tarihsel kesitle sınırlı kalmaz, bir burjuva cumhuriyetin kuruluşunu hedefleyen tüm süreçlerde neredeyse ortak olan bazı önemli hususları sergiler. Örneğin bu gibi dönemlere resmi niteliğini veren karakteristik özellik, sınıf çatışmalarının ortasında derme çatma biçimde kurulan hükümetin, tam da kendisine lâyık görülen geçici sıfatına uygun bir varlık arz etmesidir. Bu dönem boyunca Fransa'da hiçbir kimse ve hiçbir siyasal çevre, gerçek bir varlığa sahip olma ve gerçek bir eylemde bulunma hakkını kendinde görmemiştir. Tıpkı yıllar sonra 1917 Şubat-Ekim arası dönemin Rusyası'nda da bir kez daha kanıtlanacağı gibi! Marx'ın deyişiyle, devrimi hazırlayan ya da yapan bütün öğeler, hanedan muhalefeti, cumhuriyetçi burjuvazi, cumhuriyetçi-demokrat küçük-burjuvazi, sosyal-demokrat işçi sınıfı, bunların hepsi Şubat hükümetinde *geçici olarak* yerlerini almışlardır.

Fakat bu Geçici Hükümet, toplumdaki sınıf mücadelesinin zorlamasıyla cumhuriyeti ilân ettikten sonra, onu burjuvazinin kabul sınırları içine hapsedebilmek için elinden gelen her şeyi yapmıştır. Marx, ordu, mahkemeler ve yönetimin, birkaç istisna dışında eski sahiplerinin elinde kaldığını ve Temmuz monarşisinin büyük suçlularından hesap sorulmadığını önemle belirtir. İktidar savaşımında küçük-burjuvazi ve proletarya üzerinde hegemonyasını kuran burjuvazi, monarşi dönemindeki burjuva toplumun üzerine bir *cumhuriyet* giysisi geçirmekle yetinmiştir. Zira burjuvazinin gözünde cumhuriyet, daha monarşik yönetim biçimi altında elde etmeye başladığı siyasal üstünlüğünü mantıksal sonucuna götürüp pekiştirmekten başka bir şey değildir.

O dönemi tasvir ederken, Marx, "enerjileri yeniden alevlendirecek, devrimci süreci hızlandıracak, Geçici Hükümeti ileriye doğru itecek, ya da bir kenara atacak" güçlerin olmadığını belirtir. Paris proletaryası Cumhuriyeti kendi eseri saymakta ve mo-

narşi dönemine oranla kendisine bazı siyasal haklar kazandıran Geçici Hükümetin her hareketini alkışlamaktadır. Burjuvazinin aldatmacalarına kanmayıp kendi *sosyal cumhuriyet* hedefinin peşine düşmesi gerekirken, henüz bunu yapabilecek koşullara sahip olmadığından "Avrupa'nın gözünde cumhuriyetin burjuva namusunu lekesiz tutmayı" kendi namus sorunu haline getirmektedir. Oysa bu cumhuriyetin görevi, dünyayı devrimci bir biçimde değiştirmek değil burjuva toplumun koşullarına uyarlamaktan ibarettir.[4]

Marx'ın geçici hükümete dair eleştirilerini, Kurucu Meclis konusunu da kapsayacak şekilde genişletmek mümkündür. Fransa'da ulusun oylarıyla işbaşına getirilen Kurucu Meclisin görevi, işçi ve emekçi kitlelerin devrimci ateşini söndürebilmek ve devrimin sonuçlarını alelacele törpüleyebilmektir. İlerleyen tarihlerde başka ülkelerdeki devrim süreçlerinde de işçi sınıfının sosyal cumhuriyet istemine karşılık, burjuvazi her zaman Kurucu Meclis talebini yükseltecektir. Zira Kurucu Meclis, cumhuriyetçi bir *anayasa* yapıp yürürlüğe koyarak burjuva egemenliğinin *parlamenter cumhuriyet* biçimini oturtacaktır. Bu anayasal değişim en kapsamlı biçimine büründüğünde dahi, asla burjuva toplumun temel varoluş koşullarını değiştirmiş olmaz.

Fransa'da Kurucu Meclisin, cumhuriyet olgusunu, genel oy olgusunu, yetkileri sınırlı iki meşruti meclis yerine bir tek egemen Ulusal Meclis olgusunu, işte bu çerçevede yaşama geçirmiş olduğunu belirtir Marx. Böylece, "babadan oğula geçen, sorumsuz krallığın yerine, seçime bağlı, değişen, sorumlu bir krallık, dört yıllık bir başkanlık getirerek Cavaignac'ın diktatörlüğünü bir olgu olarak kaydetti ve düzene bağladı" der.[5]

Kurucu Meclis sorunu bu içeriği nedeniyle o kadar önemli

---

[4] Marx, "Fransa'da Sınıf Savaşımları", *Seçme Yapıtlar*, c.1, s.262

[5] Marx, *age*, s.284

bir ayrım noktasıdır ki, bu sorun karşısında takınılacak tutum, özellikle 1917 Rus devriminden başlayarak devrimci proletarya ile liberal burjuva ve küçük-burjuva sol unsurları ayırt edecek bir mihenk taşı olacaktır. İşçi sınıfının çıkarı, Kurucu Meclis gibi bir aldatmaca noktasına takılmayıp devrimi ilerletmeyi ve *sovyet tipi* bir iktidarın kurulmasını emrederken, diğer sınıfsal unsurlar Kurucu Meclisi toplayarak devrimi durdurmaya, böylece devrimin sonuçlarını burjuvazinin kabul sınırları içine hapsetmeye çalışacaklardır.

1848 döneminde Fransa'da Blanqui ve yandaşlarının mücadelesinde somutlanan devrimci eylem, devrimin önünü tıkayan Kurucu Meclisi dağıtmaya teşebbüs eder, fakat başarılı olamaz. Proleter devrim cenahının yeterli güce sahip olmaması nedeniyle, yenilgiye uğrayanlar Blanqui ve taraftarları olur ve burjuvazi tarafından siyaset sahnesinden uzaklaştırılırlar. Bu yenilgi sonucunda geri çekilmiş görünen devrimci proletarya, Haziran 1848 ayaklanmasıyla bir kez daha sahnenin önüne fırlamayı dener. İşçi sınıfının daha önce burjuvaca olan hak istemlerinin yerini Haziranla birlikte "devrimci savaşımın gözüpek sloganı almıştır: *Burjuvazinin devrilmesi! İşçi sınıfının diktatoryası!*"[6]

Avrupa iç savaşlar tarihinde proletaryanın o ana dek yaşanmış bu en gözüpek ayaklanmasına rağmen burjuva düzen güçleri üstün gelir. Çünkü burjuva düzenin yanında ticaret burjuvazisinden sanayi burjuvazisine, küçük-burjuvazi ve aydınlardan orduya, seyyar muhafız olarak örgütlenmiş lümpen proletaryaya, rahiplere ve bütün bir kır nüfusuna dek çeşitli sınıf ve katmanlar yer almaktadır. Proletarya ise yalnızdır. Devrimci hareketin yeniden atılıma geçer göründüğü her durumda tekrar ön plana çıkmaya çalışır, fakat uğradığı yenilgiler nedeniyle gücü azalır ve etkili sonuçlar elde edemez. Proletarya kendini dünya-

yı değiştirecek örgütlü bir güç olarak ortaya koyacak olgunluk düzeyine henüz ulaşamadığından, toplumun diğer ezilen ve baskıya uğrayan kesimlerini yanına çekememektedir. Onun başarısızlığının temel nedeni budur.

Proletaryanın 1848 Haziran atağı son tahlilde burjuva cumhuriyetçilerin işine yaramıştır. Proletaryanın çabası kendi öz istemlerini gerçekleştirmek bakımından başarılı olamasa da, burjuvazinin egemenliğinin artık krallığın olmadığı bir siyasal biçim altında sürdürülebileceğini kanıtlar. Sosyal cumhuriyet için yola çıkan devrimci proletarya, kendi hedefine ulaşma bakımından hüsrana uğramış, fakat siyasal alanı burjuva cumhuriyetin kuruluşu için hazır hale getirmiştir. Fransa'da işçi sınıfı uğradığı yenilginin ardından geri çekilecek ve Marx, Haziran ayaklanmasından bir yıl sonraki duruma ilişkin şu önemli tespiti yapacaktır: "Fransa'da, küçük-burjuvazi, normal olarak sanayi burjuvazisinin yapması gereken şeyi yapıyor; işçi, normal olarak küçük-burjuvanın görevi olması gereken şeyi yapıyor; ama işçinin görevi, onu kim yapıyor? Hiç kimse. Fransa'da bu yapılmıyor, Fransa'da, bunun sadece sözü edilir."[7]

İşçilerin devrimci hareketinin yenilgisiyle birlikte demokrat-cumhuriyetçi küçük-burjuvazinin siyasal etkisi de yıkılır. Zira "küçük-burjuvazi, burjuvazi karşısında devrimci bir tutumu ancak arkasında proletarya olduğu zaman sürdürebilir" [8] Yaşanan

---

6 Marx, *age*, s.275

7 Marx, *age*, s.329. Marx devamla, bu görevin, yani *proleter devrimin* uluslararası boyutuna dikkat çeker: "Bu, hiçbir yerde ulusal sınırlar içersinde başarılamamıştır; Fransız toplumunun bağrında, sınıf savaşı, ulusları karşı karşıya getiren bir dünya savaşına dönüşmektedir. Çözüm, ancak, dünya savaşı yoluyla, proletaryanın dünya pazarına egemen olan ulusun başına, İngiltere'nin başına geçtiği anda başlar. Burada örgütlenişinin sonunda değil, ancak başında bulunan devrim, kısa soluklu bir devrim değildir."

8 Marx, *age*, s.277

bu gelişmelere karşın, parlamenter cumhuriyetin yine de monarşiye oranla toplumu siyaseten ileriye taşıyacak *devlet biçimi* olduğu ortaya çıkmıştır. Bu cumhuriyet burjuvazinin egemenlik biçimlerinden biri olmanın ötesine geçmese bile, egemenliğin bu anayasal biçimi, *genel oy* yoluyla alttakilere de bazı haklar tanımak zorunda kalmıştır. Marx bu gerçekliğin, parlamenter rejimin anayasasının büyük çelişkisi olduğunu belirtir. Zira burjuva düzenin üzerlerinden baskı ve sömürüyü asla eksik edemeyeceği sınıflar (proletarya, köylüler, kent küçük-burjuvazisi), bu anayasa tarafından genel oy yoluyla siyasal haklara sahip kılınmaktadırlar.

Fransa'da proletaryanın Haziran ayaklanması kanla bastırılmıştır ama bu arada önemli bir gerçeklik de kanıtlanmıştır. *Burjuva düzende kapsamlı reformlar ancak işçi sınıfının devrimci mücadelesinin yan ürünü olabilir.* Öte yandan, Haziran ayaklanmasını kanla bastıranlar cumhuriyetçi burjuvalardan başkası değildir. Cumhuriyetçi burjuvalar aynı zamanda meclisteki rakiplerinden kurtulmak için Haziran ayaklanmasını bahane olarak kullanırlar. Ulusal Meclisin ilk bileşiminde atanmış olan ve içinde küçük-burjuvazinin temsilcisi demokrat cumhuriyetçilerin de bulunduğu Yürütme Komisyonu dağıtılır. Diktatörce bir güç kullanarak bu işi gerçekleştiren kişi, Haziran katliamını da yönetmiş olan burjuva cumhuriyetçi General Cavaignac'tan başkası değildir.

Art arda yaşanan bu gelişmeler, burjuva cumhuriyetin işçi sınıfının savunduğu sosyal cumhuriyetten ne denli farklı olduğunu ortaya koyar. Burjuva egemenliğin parlamenter cumhuriyet biçimi, tıpkı krallıkta olduğu gibi özünde burjuvazinin işçi sınıfı ve emekçiler üzerindeki baskı ve tahakkümüdür. Burjuva demokrasisi son tahlilde burjuva diktatörlüğün bir biçimidir. Hangi ülkede olursa olsun, modern burjuva düzen parlamenter

cumhuriyet temelinde biçimlendiğinde, işçi sınıfının daha ileri istemleri egemen güçler tarafından hep bir anarşi kaynağı olarak değerlendirilecektir. Bir zamanlar feodal ve mutlakıyetçi düzene karşı mücadele bayrağını açmış olan burjuva cumhuriyetçiler, bu kez kendi egemenliklerini savunabilmek kaygısıyla eski düzenin *mülkiyet, aile, din, düzen* sloganlarına sahip çıkacak ve devrimci proletaryayı *düzen ve toplum düşmanı* ilân edeceklerdir.

Fransa'da 1848 devrim sürecinin ürünü olan burjuva demokratik anayasa, monarşik düzenin seçim yasasını değiştirdi ve genel oyu getirdi. Ne var ki burjuva demokratik anayasaların özü de neticede burjuvazinin egemenliğine dayanır. Kişi özgürlüğü, dernek kurma, söz, basın özgürlüğü, öğrenim ve inanç özgürlüğü gibi demokratik hakların sınırı olarak belirlenen *kamu güvenliği* gerekçesi, tüm kapitalist ülkelerde daima burjuvazinin çıkarına göre yorumlanır. Burjuvazinin yürürlükteki anayasası öyle bir dokunulmazlık ve kutsallık halesiyle kuşatılır ki, onu değiştirmek üzere iktidara el koyan darbeci güçler bile bu yasadışı eylemlerini anayasaya dayandırdıklarını iddia ederler. Türkiye'deki askeri darbeler nedeniyle yakından bildiğimiz üzere, Fransa'daki Bonapartizm örneğinde de parlamenter işleyişe son veren ve demokratik hakların kullanımını engelleyen olağanüstü yönetim, anayasal düzeni koruma iddiasıyla işbaşına gelmiştir.

1848 Fransız Anayasası, kuvvetler ayrılığını, farklı iktidar odaklarının doğması noktasına dek genişletmişti. Bu anayasa gereğince *halkoyuyla* seçilen cumhurbaşkanı, aslında yasama gücü karşısında bir başka güç odağıydı. Günümüzde de sıkça tartışma konusu edilen ve cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesine dayanan *Başkanlık sisteminin* anlamı işte budur. Bu sistem devlet başkanına, parlamentoyu gölgeleme, icabında anayasayı bile rafa kaldırarak mutlak anlamda egemen olabilme

yolunu açmaktadır. Marx'ın dediği gibi, böyle bir sistemde devlet başkanı meclis karşısında bir çeşit tanrısal hakka sahiptir. Nitekim 2 Aralık 1851'de parlamentoyu bir kenara iterek iktidara çöreklenen Louis Bonaparte'ın yolunu açan da bu başkanlık sistemi olmuştur.

Burjuvazi gerekli gördüğünde parlamenter rejimini feda eder

Burjuva parlamenter rejim genelde çeşitli siyasal partileri ve bu partiler arasında sürüp giden bitmez tükenmez çekişme ve tartışmaları içerir. Sermaye egemenliğini tehdit altında hissetmediği ve parlamenter sistemin yarattığı gerilimleri kaldırabildiği sürece bu işleyiş devam edebilir. Fakat kritik durumlarda, burjuvazinin, parlamenter muhalefetin toplumda sarsıcı boyutlarda eylemleri kışkırtabileceği endişesi yoğunlaşır. Ve parlamenter sistem burjuvazi için katlanılmaz hale gelebilir. Sınıf mücadelesinin kızışması durumunda burjuvazi "düzen"i tehlikede hissedecek ve kendi öz rejiminden, *parlamenter rejimden* kurtulmayı arzulayacaktır. Marx'ın dediği gibi, bu siyasal sistem her şeyi parlamentodaki çoğunluğun kararına teslim ettiğine göre, parlamento dışındaki büyük çoğunluklar da kendileri karar vermek istemeyecekler midir? "Devletin tepesinde keman çalındığı zaman, aşağıdakilerin oynamaya koyulmamalarını nasıl bekleyebilirsiniz?"[9]

Burjuva egemenliğin parlamenter biçimi krize girdiğinde, daha önce çeşitli burjuva kesimler arasında sağlanmış görünen bütünlük parçalanır. Burjuvazi kendi parlamenter düzenine saldırmaya başladığında, eskiden *liberal* olarak kutsamış olduğunu, şimdi *sosyalist* diye suçlar. Bonapartist darbeleri yaratan süreçlerde, parlamento içindeki ve parlamento dışındaki burjuva

kesimler arasında önemli bir kopuş yaşanır. Parlamentodaki kısır tartışmalar devrimci sınıflar nezdinde düzenin ipliğini pazara çıkartırken, iş âleminin burjuvaları ise meclisteki siyasal temsilcilerinin basiretsiz tutumuna şaşıp kalmaktadırlar. Nasıl olup da bu kadar bayağı kavgalarla zaman harcayabilmekte ve nasıl olup da cumhurbaşkanıyla yürüttükleri öylesine zavallı çekişmelerle kamunun huzurunu bozabilmektedirler? Sermaye çevrelerinin tedirginliğini alabildiğine arttıran önemli bir faktör de, ülkenin ticari ve sınai bir bunalımın eşiğinde bulunuyor olmasıdır. Fransa'da Bonaparte darbesi öncesinde ticaret durgunlaşmaya, işsiz sayısı artmaya başlamıştır.

Her zaman olduğu gibi, burjuvazi durgunluğun nedeninin bizzat kapitalizmin iç yasalarından kaynaklandığını görmek istemediğinden bunu mevcut siyasal işleyişe bağlamaktadır. Oysa ekonomideki istikrarsızlığın, Fransa'da yürütme ile yasama arasındaki çekişmeden kaynaklanmadığı ve aslında dönemin güçlü ülkesi İngiltere'yi bile içine alan kapitalist bir krizin yaşanmakta olduğu açıktır. İktisadi yaşamdaki sıkıntılara siyasal krizlerin eklendiği koşullarda, mesleği politikacılık olan ve ancak bu sayede burjuvazinin içine duhul eden *parlamento içi* burjuvaziyle, büyük mülk sahibi oldukları için kapitalist işlerini güvenceye almaktan başka bir şey düşünemeyen *parlamento dışı* burjuva kesim arasında bir çekişme ve kopuşma yaşanacağı açıktır. Nitekim Fransa'da burjuvazinin ikinci kesimi artık parlamentoyu gözden çıkarmış, "kuvvetli bir hükümet gerek" diye feryat etmektedir.

Marx'ın deyişiyle, burjuvazinin konuşmacıları, yazarları, kürsüsü ve basını, kısacası *burjuvazinin ideologları* ile *bizzat burjuvazi*, *temsilciler* ve *temsil edilenler* birbirlerine yabancı olmuşlardır. Artık birbirlerinin dilini anlamamaktadırlar. Sanayi

[9] Marx, "Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i", *age*, s.523

burjuvazisi, bu koşullarda parlamentodaki siyasal gücünü savunmaya kalkışmanın iktisadi çıkarlarını zedeleyeceğinden endişelidir. Ticaret burjuvazisiyle onu temsil eden politikacılar arasındaki gerilim ise çok daha fazla keskin hale gelmiştir. Burjuvazinin bu kesimi kendi siyasetçilerini açıkça suçlamakta, iktisadi durgunluğun müsebbibi olarak parlamenter mücadeleyi görmekte ve ticaretin yeniden canlanabilmesi için de artık bunun son bulmasını istemektedir.

Bu yüzden büyük ticaret burjuvazisi veya daha genel anlamda *mali aristokrasi* Bonapartçı kesilmiştir. Üstelik bu değişim yalnızca Fransa ile de sınırlı değildir. O dönemin *Economist* dergisinde yazıldığına göre, Avrupa'nın bütün borsalarında Cumhurbaşkanı Bonaparte'a artık düzenin bekçisi gözüyle bakılmaktadır. Böylece Ulusal Meclis de iflas noktasına sürüklenmiştir. Onun atomik elementleri, artık, hiçbir moleküler çekim kuvveti ile birleşememektedir. Parlamenter rejim son nefesini de vermiş ve ölmüştür.[10]

Bonapartizmi yaratan süreç

Proletaryanın Haziran yenilgisinden Bonaparte'ın hükümet darbesine uzanan süreçte yer alan önemli bir gelişme, darbe öncesinde Paris'te ilân edilen sıkıyönetimdir. İşin aslında, parlamenter cumhuriyetçiler mecliste anayasanın ayrıntılarıyla uğraşırlarken, cumhuriyetçi partinin generali Cavaignac Paris'te sıkı bir düzen tesis etmekle meşguldür. Marx'ın, "burjuvazi için muazzam bir buluş" dediği ve Fransa'da patlak veren her devrimci bunalımda uygulandığını belirttiği *sıkıyönetim*, Türkiye'de de işçi sınıfının aşina olduğu bir uygulamadır. Ayrıca nasıl ki Paris'te sıkıyönetimi Bonaparte'ın hükümet darbesi izlemişse, Türkiye'de de sıkıyönetimler hep benzer bir gelişmenin,

[10] Marx, *age*, s.566

askeri darbelerin habercisi olmuştur. Fransa'da burjuva cumhuriyetçiler, işçi sınıfının yeni bir devrimci kabarışını bastırma telâşı içinde sıkıyönetim ilân etmekle aslında Bonaparte darbesinin yolunu kendi elleriyle hazırlamışlardır. Sıkıyönetim vasıtasıyla yolu açılmış olan *bıyık ve üniforma*, toplumun parlamenter cumhuriyet biçimine son vermek üzere bizzat özyönetimini ilân etmiştir.

Ancak elbette bu tür bir değişim bir anda gökten zembille inmez. Marx'ın dediği gibi, bir büyücü çıkagelip de kem gözlü bir büyüyle burjuva cumhuriyet "şaheserini" bir gudubete çevirmiş değildir. Burjuvazinin iç çekişmelerinin keskinleştiği, burjuva düzen güçlerinin yoğun bir hizip kavgasına tutuştuğu durumlarda, kendi anayasal temellerini bir kılıç darbesiyle yere serecek Bonaparte'ları böylesine üstün bir devlet yetkisiyle donatan güç, parlamenter işleyişten başkası olmamıştır. Fransa'da Ulusal Meclis, çeşitli burjuva kesimlerin bağırıp çağırmaları arasında cumhurbaşkanının yetki dönemini uzatmak zorunda kalmış, parasızlıktan bunalmış Bonaparte da bu uzatmayı bir güzel kabul etmiştir. Bu nedenle Marx, meclis "bir generalin özel koruyuculuğu altına girerek kendi güçsüzlüğünü ve ordunun sonsuz gücünü karar altına aldı, kendisini güçten yoksun bıraktı" der.[11]

Böylece darbeden sonraki Fransa, parlamenter cumhuriyet içinden çıkıp gelmiştir. Marx'ın ifadesiyle, dıştaki kılıfı yırtmak ve içindeki gudubeti herkesin gözleri önüne sermek için bir süngü darbesi yetmiştir. Bu tespit, 1973 Şili ve 1980 Türkiye örneklerinde bir kez daha doğrulanacaktır. Bu ülkelerde parlamenter rejimi ve işçi-emekçi kitlelerin devrimci hareketini ezip geçen faşist generalleri, Pinochet'leri, Evrenleri, genelkurmay başkanı sıfatıyla üst makam koltuklarına oturtan güç, parlamen-

ter işleyiş içindeki yetkililer, Allende'ler, Demireller, Ecevitlerdir.

Marx'ın değindiği süreçteki gelişmelere biraz daha yakından bakalım. Parlamentodaki burjuva partiler sık sık cereyan eden parlamento tatilleriyle, parlamentonun toptan tatil edilmesinin yolunu açtılar. Benzer süreçleri yaşayan başka ülkelerde de kanıtlanacağı üzere, aslında burjuva siyasal güçler bizzat kendi tutumlarıyla parlamenter işleyişi baltalıyor ve parlamenter rejimin savunulması imkânını kendi elleriyle dinamitliyorlardı. Böylece yasamanın yürütme karşısındaki aczi gözler önüne serilmekte ve hükümet darbesinin önü iyice açılmaktaydı. Bu durum, burjuva parlamenter işleyişin gerçekte devlet yönetimini hiç de basitleştirmediğini gösterir. Parlamenter sistem sivil topluma, kendini *yürütme gücüne* karşı savunacak öz örgütlenmeleri yaratma fırsatını vermediğinden, derin kriz koşullarında kendi temsil yetkisini de kolayca yitirebilmektedir.

En "demokratik" geçinen kapitalist ülkelerde bile, parlamenter rejim halkın demokratik haklarını asla garanti altına almış değildir. Fransa'da Bonaparte darbesine ilerleyen süreçte, düzen güçleri bütün devrimleri lanetleyerek dernek kurma hakkını yok eden yasalar çıkartmaya, sıkıyönetimi temel bir kurum haline getirmeye koyuldular. Seçim yasası, basın yasası gericileştirildi. Sosyalist basın susturuldu. 1850'nin Eylül ve Ekim aylarında hükümet darbesi söylentileri çoğaldı. Marx'ın deyişiyle, hükümet darbesinin gölgesi Parisliler için artık o kadar içli-dışlı oldukları bir hayalet haline gelmişti ki, sonunda etten ve kemikten sahicisi göründüğü zaman ona inanmak istemediler.

Bu gelişmeler burjuva düzenin bir yasasını da kanıtlar. Bir zamanlar feodalizme ve mutlakıyetçiliğe karşı devrimci tutum takınmış olsa bile, daha sonra devrimci barutunu hepten tüketen

---

[11] Marx, *age*, s.540-1

burjuvazi için devrim korkulu rüya haline gelir. Bu korkunun burjuva bedeni sardığı durumlarda, olağan demokratik istemler bile düzen güçlerine işçi sınıfının sosyalizm istemi olarak görünmeye başlar. Nitekim Fransa'da Bonaparte darbesi öncesinde düzen güçleri halüsinasyon geçiriyorlardı; Marx, burjuva liberalizmi bile, burjuva kültürü bile, burjuva mali reformu bile *sosyalist* ilân ediliyordu der. Yine onun sözleriyle, hatta daha önce bir geçit bulunan yerde demiryolu yapmak sosyalizmdi ve size bir kılıçla saldırıldığı zaman kendinizi sopa ile savunmanız da sosyalizmdi! (Traji-komik bir durum mu desek, aradan uzun yıllar geçse bile burjuvazinin genetik kodlarına işlemiş bu korkuları asla yatışmayacaktı. Örneğin 1980'ler Türkiyesi'nde de Özal gibi burjuva siyasetçiler, demiryolu taşımacılığının bir komünist icadı olduğunu ilân edeceklerdi!) Burjuvazinin kapıldığı devrim ve sosyalizm korkusuna karşın, o günün Fransası'nda işçi sınıfı bu tür korkuları haklı çıkartabilecek bir durumdan ne yazık ki uzaktı.

Burjuvazinin *devrim* korkusuyla sarsılarak burjuva parlamenter rejime güvenini yitirdiği, işçi sınıfının ise kendi demokrasisini kurmak üzere burjuva sistemi yıkıp geçemediği durumlar, burjuva diktatörlüğünün olağanüstü siyasal biçimlerine gebe süreçlerdir. Bu olağanüstü rejim, somut koşullara bağlı olarak *Bonapartizm* ya da *faşizm* türü bir diktatörlük olabilir. İşin gerçeğinde, burjuva düzenin olağanüstü siyasal biçimleri arasında asla uçurumlar yoktur. Örneğin parlamenter işleyişi ortadan kaldıran Bonapartizmle faşizm arasında, her ikisinin mayalanma süreci bakımından pek çok benzerlikler bulunur. Bu nedenle, Marx'ın Bonapartizmin iktidara yükseliş koşullarına dair çözümlemeleri, faşizmin iktidara geliş sürecine de büyük oranda ışık tutar.

Bonaparte cumhurbaşkanlığı koltuğunda otururken, devlet

hazinesinden sağladığı paraları bağış ve borç diye lümpen proletaryaya dağıtarak onlar arasında önemli bir kitle desteği kazanmıştı. Bu nedenle Marx, bir hükümdarlık talibinin hiçbir zaman yığınların cehaleti üzerinde bundan daha bayağıca spekülasyon yapmamış olduğunu söyler. Bu spekülasyon sayesinde Bonaparte, burjuva toplumunun tortusundan *düzenin kutsal ordusunu*[12] oluşturur ve bir kahraman edasıyla *toplumun kurtarıcısı* pozunda imparatorluk tahtına kurulur. 20. yüzyılda İtalya, Almanya veya İspanya'daki benzerleri de Bonaparte örneğini izleyeceklerdir. Bunlar, artık daha da gelişmiş ve dolayısıyla sınıf mücadelesinin daha da sertleştiği bir kapitalist toplumda, eski tarihsel örnekleri gölgede bırakan spekülasyonlara ve şiddete başvuracaklardır.

Bonaparte kendisini güçlendirmek için, *10 Aralık Derneği* diye adlandırılan[13] özel bir örgütlenmeye gitmişti. Bu dernek 1849'da bir yardımseverler derneği kurma bahanesiyle Paris lümpen proletaryasını gizli kollar halinde örgütlemişti. Derneğin her bir kolunun başına Bonapartçı ajanlar konulmuştu ve dernek de Bonapartçı bir general tarafından yönetilmekteydi. Bonaparte da dahil derneğin bütün üyeleri gerçekte emekçi halka zarar vermek üzere birbirlerinin yardımına koşuyorlardı. Bu nedenle Marx, Bonaparte'ı, kendisini lümpen proletaryaya başkan atayan, kendisinin kişisel olarak ardında koştuğu çıkarları çeşitlendirilmiş bir biçimde yalnız lümpen proletaryada bulan, toplumun bütün sınıflarının bu tortusunu kayıtsız şartsız yaslanabileceği tek dayanak olarak gören bir kişi olarak tanımlar.

---

[12] Düzeni korumayı amaçlayan bu gerici örgütlenme *falanj* diye de adlandırılır. Yıllar sonra İspanya'daki faşist güçler de kurdukları partiyi, Falanjist parti olarak adlandıracaklardır.

[13] L. Bonaparte 10 Aralıkta cumhurbaşkanı seçildiği için dernek bu adı taşıyordu.

Aynı tanımlamanın bir Mussolini, bir Hitler ya da bir Türkeş ve benzerleri bakımından da geçerli olmaması için hiçbir neden yok.

Bonaparte *10 Aralık Derneğine* binlerce baldırı çıplak sokak serserisini toplamıştı. Bu serserilerden oluşan özel birlikler tren vagonlarına doluşup Bonaparte'ın gezilerinde gittiği yerlere ulaşıyor, ona hemen bir karşılayıcı ve dinleyici kalabalığı topluyor ve halk Bonaparte'a büyük bir sevgi gösteriyormuş gibi, kalabalığın "*Yaşasın İmparator!*" diye bağırmasını sağlıyorlardı. (Bonaparte'ın bu özel birliklerinin rolünü sürdüren asker ve sivil devlet güçleri, Türkiye'deki 12 Eylül askeri faşist diktatörlüğü döneminde general Evren için benzer mizansenler hazırlayacaklardı.)

Resmi polisin koruması altındaki bu birlikler, çeşitli bölgelerde cumhuriyetçi yazar ve siyasetçileri hedef alan saldırılar yürütmekteydiler. Paris'e döndüklerinde ise, Bonaparte'a karşı düzenlenen gösterileri şiddet kullanarak önlemek ya da dağıtmakla görevliydiler. Marx'ın belirttiği üzere, Bonaparte, ardına bu gizli dolandırıcılar ve hırsızlar derneğini, bu düzensizlik, kargaşa ve fuhuş derneğini takmış, kalabalıklara verdiği söylevlerde düzenden, dinden, aileden, mülkiyetten söz ediyordu.

Bonaparte nizami orduyu büyük bir *10 Aralık Derneğine* çevirmeyi başarıncaya dek, bu dernek onun özel ordusu olarak kalacaktı. (Dikkat çekmek gerekirse, olağanüstü rejimin hazırlık döneminde görev üstlenen *özel birliklerin* yerini, olağanüstü iktidar döneminde *nizami ordunun* bizzat kendisi almaktadır.) O da tıpkı Hitler örneğinde olduğu gibi, kendi kişiliği etrafında yaratmaya çalıştığı efsaneye bir süre sonra fazlasıyla kapılmaya başlayacak, özellikle asker üzerinde bazı üstün güçleri olduğuna inanacaktı. Elbet yaratılan bu imajı maddi destekle biraz da gerçekçi kılmak amacıyla, subaylar başkanlık sarayında purolarla,

şampanyalarla ağırlanacaktı. Burjuvazi tüm bu gelişmeleri yarı ciddi yarı komediymiş gibi karşılarken, sonunda Bonaparte'a muhtaç olacak ve onun siyasal iktidar koltuğuna kurulmasına ses çıkartmayacaktı. Almanya'da Hitler'in iktidara yürüyüşünü hatırlayalım, Bonaparte'ın yükselişiyle ne kadar da ortak nokta var değil mi?

Louis Bonaparte, *burjuvazi ve proletarya arasındaki çatışmayı*, köylülüğün, cumhurbaşkanı makamının ve ordunun yardımıyla imparator olmak için kullandı. İşgal ettiği makam sayesinde Avrupa burjuvazisinin baştacı haline gelen bu ikinci Napoleon, bir yerde dönemin burjuva gerçekliğinin dışa vurumuydu. Bonaparte'ın, soylu ailelerden gelen devlet adamlarına oranla sergilediği *soysuz* imaj hiç de sürpriz bir tablo oluşturmuyordu. Zira Engels'in sözleriyle, "Bütün öteki gerçek burjuvalar gibi, o da bir türedi, bir *parvenu* (sonradan görme) idi" [14] Bu nedenle burjuvazi Bonaparte'ta yalnızca kendi toplumsal egemenliğini koruyan bir kişiyi değil, kendi etinden, kendi kemiklerinden oluşan, ilk "büyük devlet adamını" görmüştü.

İktidara yerleşen Bonaparte *parlamentoyu dağıtacak*[15], fakat kitlelerin gözünü boyamak için de genel oy hakkını tanıyan yeni bir anayasayı ilân edecekti. Ne var ki bu "hak" Bonaparte döneminde fiiliyatta hiçbir anlam ifade etmedi, yalnızca Bonaparte'ın işine yaradı. Bonaparte genel oy vaadi sayesinde Kasım 1852'de yapılan yeni bir referandumu kazandı ve Senato tarafından III. Napoleon adıyla *imparator*luk katına yükseltildi.

---

[14] Engels, "Tarihte Zorun Rolü", *Seçme Yapıtlar*, c.3, Sol Yay., Aralık 1979, s.467

[15] Louis Bonaparte'ın hükümet darbesini takiben parlamento ortadan kaldırıldı. Bonaparte kendi egemenliği açısından tehlikeli bulduğu parlamento liderlerinin evlerini kuşattırdı, ünlü burjuva politikacıları geceyarısı yataklarından çıkarttırıp gözetim altına aldırdı. Paris'in belli başlı alanlarını, bu arada Parlamento alanını da askeri birliklerle işgal ettirdi.

Böylece amcası I. Napoleon'un örneğini yineleme zevkine mazhar olmuş ve Fransa'da ikinci imparatorluk dönemi açılmıştı. Benzeri tüm örneklerde görüldüğü üzere, toplumdaki kaosu ortadan kaldırıp daha çok özgürlük getireceği propagandasıyla iktidara yürüyen bu diktatörün saltanat dönemi, gerçekte baskının ve polis devleti uygulamalarının egemen kılındığı bir dönem olacaktı.

Toplumun hemen her kesimine pek çok vaatlerde bulunarak *kurtarıcı* imajını parlatan Bonaparte, sanayinin gelişmesi için gerekli yatırımlara hız verdi. Burjuvalar ve tutucu küçükburjuva katmanlar, onu, kendilerini sosyalizm tehlikesinden koruyacak kişi olarak değerlendirdiler. İşçiler arasında yanılsamalar yaratabilmek için de, Bonaparte, ekmek fiyatlarının düşük tutulması ve sağlık ocaklarının kurulması gibi önlemlere başvurdu. Beri yanda ise, geleceğin askeri diktatörlüklerine de ilham kaynağı olacak şekilde, işçi ücretlerini kontrol altına almak amacıyla işçilerle işverenler arasında hakem kurulları oluşturmaktaydı. Fransa'nın üstünlüğünü kanıtlama düşleriyle ülkesini Prusya ile savaşa sürükleyen imparator Bonaparte, uğranılan yenilgi sonucunda teslim olacak ve 4 Eylül 1870'de imparatorluktan indirilerek Fransa'da yeniden *cumhuriyet* ilân edilecekti.

Küçük-burjuva solun kaypak tutumu

1848'de oylarıyla Bonaparte'ı cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturtan köylülük, bu sayede kente karşı tepkisini ortaya koyuyordu. İşin ilginç yanı, Bonaparte'ın seçilmesini, ordu çevresi cumhuriyetçilere kızdığından, mali oligarşi kendisine tekrar monarşinin yolunu açacağını hesapladığından, işçi sınıfı ve kent küçük-burjuvazisi ise Bonaparte'ın sıkıyönetimci burjuva General Cavaignac'ı cezalandıracağını düşündüğünden memnuniyetle karşılamıştı. Bu genel ruh hali, burjuva parlamenter işleyişin

tıkandığı, geniş emekçi kitlelerin doğru bir önderlik olmadığı için önünü göremediği durumların Bonaparte türünden diktatörlerin yükselişine nasıl da geçit verebileceğini gösterir. Unutmayalım ki Türkiye'de de parlamenter sistemin kilitlendiği ve siyasal yaşamın kaosa sürüklendiği dönemlerde, işçi sınıfının geri kesimleri ve küçük-burjuvazinin büyük çoğunluğu yine aynı nedenlerle orduya bir kurtarıcı güç olarak bakmaya başlamıştır. Ve böylece askeri diktatörlüğe giden yol, bizzat halkın da pasif desteği alınarak döşenmiştir.

1848 Fransası'nda kitlesel sosyalist örgütlenmelere rağmen karşı-devrim tehlikesi büyümekteydi. Genelde bu örgütlenmelere proleter değil, küçük-burjuva anlayışlar damgasını basıyordu. Proletarya öne atılıp peşinden küçük-burjuvaziyi de sürükleyecek yerde, küçük-burjuvazinin peşinden sürüklenen kendisi olmuştu. Burjuva meclislerde boy gösteren "sosyalizm" bir küçük-burjuva sosyalizmi idi.

Bu süreçte dönemin küçük-burjuva demokratları, elde etmeyi umdukları demokratik hakları tehlikede gördükleri için sosyalist geçinen liderlerle ittifak yaptılar. Seçimler için ortak bir program taslağı hazırlandı, ortak seçim komiteleri kuruldu ve ortak adaylar belirlendi. Fakat bu gelişme, devrimci proletarya açısından ilkesiz bir ittifak anlamına geliyordu. Zira uzlaşma sağlanması için proletaryanın toplumsal taleplerinin devrimci sivriliği giderilmiş ve onlara küçük-burjuva demokratlarının kabul edebileceği düzeyde demokratik ifadeler verilmişti. Küçük-burjuvazinin demokratik talepleri ise, salt siyasal biçimler olmaktan kurtarılarak biraz sosyalizm yağına bulanmıştı.

İşte ilerleyen yıllarda İtalya'da ya da Almanya'da faşizmin yükselişe geçtiği süreçte de uğursuz rolünü oynayacak olan *sosyal demokrasi* akımı tarihsel olarak böyle bir temelde doğdu. Bu gerçek Marx'ın satırlarında çarpıcı biçimde dile gelir: "Sosyal-

demokrasinin özel niteliği, cumhuriyetçi demokratik kurumları, birer araç olarak istemesinde; iki ucu, yani sermaye ile ücretli emeği, ortadan kaldırmak değil, ama bu iki uç arasındaki uzlaşmaz çelişkiyi hafifletmek ve bunlar arasında bir uyuma dönüştürmek istemesinde özetleniyordu. Bu amaca ulaşmak için ileri sürülebilecek önlemler ne kadar çeşitli olursa olsun, amacın bürüneceği görüşlerin az çok devrimci niteliği ne olursa olsun, içerik hep aynı kalıyor. Bu, toplumun demokratik yolla dönüşmesidir, ama bu, küçük-burjuva çerçevesinde bir dönüşümdür."[16]

Marx'ın satırları akla, günümüzde devrimci süreçlerle oyun oynandığı ve *reformların kitlelere devrim diye yutturulmaya çalışıldığı* bazı Latin Amerika ülkelerindeki küçük-burjuva solculuğunu getirmektedir. Unutulmasın ki, burjuva düzeni ortadan kaldırmadan reforme eden süreçler küçük-burjuvaya her zaman devrim olarak görünür!

Karşıt sınıf çıkarlarıyla parçalanmış kapitalist toplumda küçük-burjuvazi bir ara sınıftır. Burjuvazi ve proletarya arasında sıkışıp kalan küçük-burjuvazinin bağımsız bir sınıf çizgisi olamaz. Nesnel konumu nedeniyle kendisinin sınıflar arası uzlaşmaz çelişkilerin üstünde olduğunu zanneder. Küçük-burjuva siyasetçiler devrimci kesildiklerinde, genelde bir bütün olarak halkın çıkarlarını temsil ettiklerini düşünürler. İşte bu yüzden, aslında burjuva düzenin temel direği olan ordunun yapısı hakkında da son derece tehlikeli yanılsamalara kapılıp, ordu içindeki "ilerici" unsurlara bel bağlar, hükümet darbelerine destek çıkarlar. Hiçbir toplumsal sınıf ya da katman, siyasal durum hakkında küçük-burjuvaziden daha fazla hayale kapılamaz. Bu nedenle, Marx, hükümet darbesi kapıya dayandığında bile küçük-burjuva sosyalistlerinin tehlikeyi göremediklerine ve burju-

[16] Marx, *age*, s.508

va düzen güçleri saldırıyı arttırırken, onların son derece yavan ve ılımlı bir siyaset izlediklerine dikkat çeker.

1848'de Paris'te ve daha sonraki tarih kesitlerinde pek çok ülkede yaşandığı gibi, küçük-burjuva siyasetçilerin devrimci görünen afra tafraları aslında devrimle tehlikeli bir oyun oynamanın çarpıcı örneklerini sergiler. Küçük-burjuva demokratlarının partisi Montagne[17], gerekirse elde silah parlamenter rejimi savunacağını söylüyordu. Fakat sonuçta ne oldu? Paris sıkıyönetim altında inlemeye başladı ve burjuvazi 13 Haziran 1849'da küçük-burjuva ulusal muhafızı dağıttı. Anlaşıldı ki, küçük-burjuvaların ve onların siyasal temsilcilerinin devrimci tehditleri, hamasi nutuklardan öte bir şey değilmiş...

Marx, küçük-burjuvazinin kararsız tutumunu veciz biçimde dile getirir: "Eğer Montagne, parlamentoda galip gelmek istediyse, silah başına çağrısında bulunmamalıydı. Yok eğer parlamentoda silah başına çağrısında bulunduysa, sokakta parlamenter biçimde davranmamalıydı."[18] Marx'ın bu önemli değerlendirmesinin ne denli doğru olduğu, ilerleyen yıllar içinde defalarca kanıtlanacaktır. Örneğin Şili'de 1973'te General Pinochet'in kanlı darbesiyle yıkılan sosyalist Allende hükümetinin öyküsü, bir yandan emekçi kitlelerde düzen değişikliği doğrultusunda umutlar yaratıp diğer yandan bunun gereklerini yerine getirmemenin neticesini olanca açıklığıyla gözler önüne serer.

Fransa'da 1850 Mayısına ilerleyen süreçte küçük-burjuva demokratlar bir yanda sol gevezelikle kendilerini kandırırlar-

---

[17] *Montagne* sözcüğü Fransızcada *dağ* anlamına gelir. Bu kelimeden türeyen Montagnards (dağlılar), büyük Fransız devriminde meclisin sol kanat unsurlarına verilen addır. Çünkü bunlar mecliste yüksek sıralarda oturmaktaydılar. Buradan hareketle, 1848 devrimi döneminde Kurucu Mecliste ve Yasama Meclisinde yer alan küçük-burjuva demokratlar da aynı adla anılırlar.

[18] Marx, *age*, s.510

ken, parlamentoda ise gerici yasaların yapılmasına boyun eğmekteydiler. Burjuva düzen, sokakta yenilgiye uğrayan proletaryayı yasal olarak da siyasi yaşamdan dışlayıcı düzenlemeleri birbiri ardı sıra getiriyordu. Örneğin Mart 1850 seçim yasası proletaryanın demokratik haklarını kısıtlıyor, 31 Mayıs 1850'de genel oy kaldırılıyordu. Böylece düzen güçleri, işçi sınıfının mücadelesini ezmek ne kelime adeta onu savaş alanından toptan uzaklaştırabilmenin yolunu döşüyordu.

Burjuvazi işçileri yeniden Şubat devriminden önce bulundukları durumda, parya durumunda görmek istiyordu. Zaten yeterince güçlü olmayan ve Haziran yenilgisiyle de büsbütün gerileyen işçi sınıfı, tüm bu gelişmeleri, sosyalist geçinen küçükburjuva demokratlarının kendisini yönetmesine izin vererek karşıladı. Parlamenter siyasal düzeni ortadan kaldıran gerici dalga alabildiğine yükselirken, işçi sınıfı küçük-burjuva sosyalizminin yaveleriyle teselli buldu. Benzer bir durum Almanya'da Nazizmin yükselişi öncesinde bir kez daha tekrarlanacağı gibi, Türkiye'de ve başka ülkelerde yine yaşanacaktı.

Fransa veya Almanya gibi örneklerde proletarya kendi sınıf bayrağını yükseklerde tutmayı, oportünist ve reformist kılıklara girmiş burjuva, küçük-burjuva sol anlayışlardan bağımsız örgütlenmeyi başaramadı. 12 Eylül öncesinde Türkiye'de, dönemin devrimci rüzgârlarına ve onca sol örgütün varlığına rağmen işçi sınıfının neticede bir küçük-burjuva sosyalizm denizinin içinde boğulması örneğinde de böyle oldu. Tüm bu örneklerde işçi sınıfı burjuvazinin yüreğine devrim korkusu salarken, işin aslında siyasal mücadelenin dümenini küçük-burjuva liderliklerin eline teslim etmiş durumdaydı. Onların eliyle demokrasinin ve daha güzel günlerin gelebileceği hayaliyle kendini avutuyordu. Böylece proletarya, Marx'ın dediği gibi, geçici bir iyilik ve rahatlık umuduyla sınıfının devrimci çıkarını unutmaya kadar işi vardır-

dı. Kıyasıya bir dövüşe tutuşmadan, kazanan bir sınıf olmanın şan ve onurundan peşinen vazgeçti. Eğer Fransa'da işçi sınıfı Bonaparte darbesini elde silah dövüşerek karşılasaydı, yenilgiye uğrasa bile sonuç tamamen farklı olurdu. Hep söylenir, dövüşen ordular yenilgilerinden de çok şey öğrenirler.

Bonapartizm kimin iktidarıdır?

Bonaparte'ın hükümet darbesini incelerken, Marx, Fransız burjuvazisinin proletaryaya karşı şaha kalkmış olduğunu ve başında *10 Aralık Derneğinin* başkanı olmak üzere, lümpen proletaryayı iktidara kendisinin getirdiğini belirtir. Peki Bonapartizm gerçekten de lümpen proletaryanın mı iktidarıdır? Kuşkusuz ki değil. Toplumun sınıf dışı unsurlarından oluşan lümpen proletaryanın, Bonapartizm türü olağanüstü siyasal rejimler altında bile olsa kendi iktidarını kurması düşünülemez.

Marx'ın anlatmak istediği, proletaryaya karşı düzenini koruyabilme kaygısıyla burjuvazinin hangi seviyelere inebileceğidir. Parlamenter rejimde parıldayan seçkin politikacılarını, bakanlarını bir kenara iten burjuvazi, bir lümpen proletarya güruhunun başında iktidara yürüyen Bonaparte gibi birine göz yummuş, hatta onun önünü açmıştır. Böylece Bonaparte bir lümpen proletarya güruhuna dayanarak siyasal iktidarı gasp etmiş gibi görünse de, kurulan olağanüstü siyasal rejim burjuva düzenin egemenliği anlamına gelir. Kapitalizmin ilerleyen tarihi içinde ortaya çıkan bir başka olağanüstü yönetim biçimi, faşizm de benzer bir öz taşır. O da işsiz ve umutsuz kitlelerin sırtında iktidara taşınmış olmasına karşın, gerçekte burjuvazinin egemenlik biçimidir.

Marx, devlet iktidarının havada duramayacağını, Bonaparte'ın da aslında Fransız toplumunun en kalabalık sınıfını, yani *küçük toprak sahibi köylüleri* temsil etmekte olduğunu söyler.

Nasıl ki Bourbonlar büyük toprak mülkiyetinin ve Orleanlar paranın hanedanı olmuşlarsa, Bonaparte'lar da küçük köylülerin, yani Fransız halk kitlesinin hanedanıdırlar. Buradan hareketle, Bonapartizmin aslında küçük köylülerin iktidarı olduğunu düşünebilir miyiz? Bizzat Marx'ın irdelemesi temelinde bu soruyu da olumsuz biçimde yanıtlamamız gerekiyor. Zira küçük köylüler, kendi çıkarlarını kendi adlarına ne parlamenter ne de bir başka biçim altında savunabilirler. Aralarında ancak yerel, yani yaşadıkları yerden ileri gelen bir bağ vardır ve bazı ortak çıkarlar temelinde bir siyasal örgütlenme yaratmadıkları takdirde bağımsız bir sınıf tavrı geliştirmeleri mümkün değildir.

Marx'ın sözleriyle, küçük köylüler kendi kendilerini temsil edemezler, temsil edilmek zorundadırlar. Onlara temsilcileri, kendilerini öteki sınıflara karşı koruyan ve yukarıdan yağmuru ve güneş ışığını gönderen efendileri gibi, üstün bir yetkili gibi, mutlak bir hükümet gücü gibi görünmelidir. Bu nedenle, küçük toprak sahibi köylülerin politik etkisi, en yüce ifadesini, toplumun yürütme gücüne bağımlılığında bulabilir. Nitekim Fransa'da her iki Bonaparte darbesinde de küçük köylünün rolü, parlamenter rejimin son bulmasını ve Bonaparte'ların bir kurtarıcı gibi imparatorluk koltuğuna oturtulmasını desteklemekten ibaret kalmıştır. Napoleon'ların bir kurtarıcı olduğu düşüncesi o dönemlerde köylünün sabit fikridir. Ama Bonaparte "hanedanı", devrimci köylüleri değil tutucu köylüleri, kendisi ve tarlası imparatorluk tarafından kurtarılsın ve kayırılsın diye bekleyen köylüyü temsil etmektedir.

Küçük köylülük amca Bonaparte'tan sonra yeğen Bonaparte'ı desteklerken, bu sayede feodal dönemden beri belini büken borç yükünden biraz da olsa kurtulmayı hayal ediyordu. Fakat bu düşünce aslında büyük bir yanılgıdan ibaretti. Kapitalist gelişme küçük toprak sahibini kaçınılmaz olarak sermayenin köle-

si haline getirmişti. Artık küçük köylünün karşısında, Napoleon zamanında olduğu gibi kendisini feodal yükümlülüklerden kurtaracak bir burjuvazi yoktu. Nitekim ikinci *Napoleon* köylüyü alabildiğine ezen koşulları dayattı. Küçük toprak sahibi köylünün sırtına ipotek belâsının yanı sıra bir de ağır bir vergi yükü bindirildi. Zira vergi, Marx'ın dediği gibi, bürokrasinin, ordunun, kilisenin, mahkemenin, kısacası bütün yürütme gücü aygıtının hayat kaynağıdır. *Kuvvetli hükümet ve ağır vergiler* neticede aynı anlama gelir. Kendisini kurtaracağı umuduyla Bonapartist rejime (yani yürütmenin gücünü mutlaklaştıran bir rejime) destek sunan küçük köylü, bu yanılgısının bedelini çok ağır şekilde ödedi.

Tarihsel koşullar arasında bazı farklılıklar olsa bile, Türkiye de dahil pek çok ülkede küçük köylüler benzer yanılgıların acısını tatmışlardır. "Köylü efendimizdir" diyerek küçük köylüyü inleten CHP'nin tek parti diktatörlüğü, yine küçük köylünün gönlünü çelip iktidar koltuğuna oturan fakat büyük tüccar ve büyük toprak sahibini zengin eden Demokrat Parti iktidarı, her iki siyasal damarın yakın geçmişteki ve bugünkü temsilcilerinin tutumları bu durumun örnekleridir.

Küçük köylü kitleleri her seferinde burjuva partilerin boş ya da popülist propagandalarına aldanmışlar ve sonunda kendilerini yeni bir borç batağının içinde buluvermişlerdir. Zira kapitalizmin gelişmesine bağlı olarak Batı'da feodal beylerin ve bizde mültezimlerin yerini kent tefecileri; toprağa bağlı eski yükümlülüklerin yerini modern ipotek; eski toprak mülkiyetinin yerini ise burjuva sermayesi almıştır. Kapitalizm geliştikçe köylünün küçük toprak parçası yaşamını sürdürmeye bile yetmez. Bu nedenle küçük köylünün gerçek müttefik ve yol göstericisi, ancak ve ancak, sermaye düzenini devirecek olan kent proletaryası olabilir.

İlerleyen yıllar içinde kapitalist gelişme kırı daha da çözdü, geçmişin küçük toprak sahibi köylülerinin büyük bir bölümü proleterleşti; bir kısmı kent küçük-burjuvazisi içine katıldılar ya da lümpen proletaryanın saflarına. Bu değişime paralel olarak pek çok ülkede imparatorlar da tarihe karıştı. Ama kapitalist düzen ayakta kaldığı sürece, burjuvazi başı sıkıştığında olağanüstü siyasal rejimleri imdada çağırmaktan, yeni dönemin Bonaparte'larını tarih sahnesinin önüne itmekten vazgeçmedi. Sermayenin, emekçi kitlelerin beynini yıkamaya yönelik propaganda motifleri zamana ve zemine bağlı olarak değişikliğe uğradı.

Örneğin Almanya'da faşizm, kitlelerin toplumsal dönüşüm arzusunu istismar ederek ve küçük-burjuvaziyi milliyetçi ajitasyonlarla gaza getirerek, onları *nasyonal sosyalizmin* peşine taktı. Ve sonuçta hepsini inanılmaz derecede zalim bir diktatörlüğün içine sürüklemiş oldu. Türkiye'de olduğu gibi tepeden inen askeri faşist diktatörlükler ise, daha önce yaratılan kaos ve endişe toplumu nedeniyle felce uğramış kitlelerin kısmen desteğini alarak kısmen de korkuyu egemen kılarak hüküm sürdüler. Kısacası, küçük-burjuvazi müttefikini ve yol göstericisini proletaryada bulamadığı ve proletarya da kendisini küçük-burjuva anlayışlardan kurtaramadığı sürece, bunlar yanılgılarını nice kez çok ama çok pahalıya ödediler.

Olağanüstü burjuva yönetimlerin sınıf karakteri bağlamında büyük önem taşıyan bir tartışma konusu da *bürokrasi* sorunudur. Farklı tarihlerde ve farklı coğrafyalarda yaşanmış olan olağanüstü rejimlerin tümünde, yürütme gücünün ön plana çıkması nedeniyle sivil-asker *devlet bürokrasisi* büyük bir ağırlık kazanır. İkinci Bonaparte'ın idealinin, şeritlerle süslenmiş ve besili koskoca bir bürokrasi yaratmak olduğunu söyler Marx. Bonaparte bu nedenle memur aylıklarını yükselterek kendi avanesine

yeni bir yiyicilik kapısı yaratmıştır. Onun en temel ideali ise, ordunun üstünlüğünü sağlamaktır. Peki, yürütme gücünün mutlaklaştırılması sayesinde siyaset sahnesinin ön planına fırlayan devlet bürokrasisi, esas olarak da askeri bürokrasi, kılıcın gücüne yaslanarak bağımsız bir sınıfsal güç haline mi gelecektir?

Özel mülkiyete dayanan kapitalist toplumda, bürokrasinin, egemen sınıftan bağımsız ayrı bir sınıfsal güce evrilmesi olanaksızdır. Marx Fransa örneğini vererek, bürokrasinin gerek mutlak monarşi zamanında gerekse Birinci Devrim ve Napoleon döneminde burjuvazinin sınıf egemenliğini hazırlama aracından başka bir şey olmadığını belirtir. Takip eden dönemlerde de, kendi başına bağımsız bir güç oluşturma yolundaki çabaları ne olursa olsun, bürokrasi egemen sınıfın bir aleti olarak kalmıştır. Fakat yeğen Bonaparte'ın hükümet darbesiyle birlikte, devlet aparatı yani sivil ve asker üst bürokrasi, burjuva toplumun karşısında o kadar güçlenmiştir ki, sanki bağımsızlaşmış gibi görünür.

Ne var ki, olağanüstü yönetim biçimi altında devlet bürokrasisinin edindiği bu göreli bağımsız konum, son tahlilde *geçici* bir siyasal üstünlükten ibarettir. Olağanüstü rejim sayesinde siyaseten egemen ve bağımsız bir konuma yükselmiş gibi görünen bu bürokrasi, işin gerçeğinde yine burjuva sınıf içinde onun asli kesiminin *hizmetkârı* konumunu sürdürür. Burjuva düzen tekrar olağan işleyiş biçimine geçtiğinde ise, *siyaseten üstün* konumunu yitirir. Olağanüstü rejim döneminde siyasi yapılanmada da önemli değişiklikler oluşur. Parlamenter rejimde siyaseti mülk edinmiş olan *seçimli* burjuva politikacıların sahne gerisine itilmesiyle birlikte, siyasal iktidar sahnesini meslekten siyasetçi olmayan *atamalı* pek çok bürokrat doldurur.

Bonapartizm bir anlamda devlet bürokrasisinin siyasal iktidarı olarak biçimlenir. Fakat Bonapartizm sorununun en hassas

noktası da işte budur. Bonaparte'ları siyasal güç katına çıkartan koşul, burjuvazinin olağan siyasal yönetim biçimini ortadan kaldırmalarıdır. O nedenle Bonapartist rejimde devlet bürokrasisi, egemen sınıftan bağımsız bir güç olarak siyasal iktidarı gasp etmiş gibi görünür. Ama işin özünde Bonapartizmin misyonu burjuva toplumun güvenliğini sağlamaktır.

Bonaparte'lar vitrinde değişik görüntüler sergilediklerinde bile asli görevlerinin pekâlâ bilincindedirler ve iktidar koltuğuna kurulduklarında, kanun gücündeki kararnamelerini bu anlayışla yayınlarlar. Bonapartist bürokrasi burjuvazinin siyasal iktidarını *esas temsilcilerinin* elinden alsa da, Marx'ın Bonaparte için dediği gibi, burjuvazinin maddi gücünü korumakla onun siyasal gücünü yeniden yaratmış olmaktadır.[19] Yani olağanüstü rejim burjuva düzeni tahkim ederek onu parçalanmaktan koruduğu gibi, burjuvaziye ihtiyaç duyduğu siyasal gücü *bir başka biçim altında* kazandırmaktadır. Ayrıca bunu yapmakla, burjuvaziye, koşullar normale döndüğünde *siyasal gücünü* tekrar olağan biçimde kullanabilmesi olanağını sunmaktadır.

Burjuvazinin kendini siyaseten mülksüzleştirmesi

Burjuva diktatörlüğün olağanüstü siyasal biçimleri, burjuvazinin toplumsal gücünü muhafaza edebilmesi için "kendi siyasal çıkarlarını feda etmesi" şeklinde açıklanır. Marx, Bonapartist iktidarın yarattığı değişikliğe değinirken, "Her an kendi genel sınıf çıkarını, *kendi siyasal çıkarını en sınırlı, en kirli özel çıkarlarına feda eden*, temsilcilerinden de aynı doğrultuda bir fedakarlık isteyen bu burjuvazi" der.[20] Doğrudur, zira Marx'ın belirttiği gibi, olağanüstü koşullarda burjuvazi, ancak "öteki sınıflarla aynı siyasal hiçliğe mahkûm olması koşuluyla", sömü-

[19] Marx, *age*, s.584
[20] Marx, *age*, s.559 (abç)

rünün ve mülkiyetin, ailenin, dinin ve düzenin rahat rahat zevkini çıkarmaya devam edebilir. Kesesini kurtarabilmesi için burjuvazinin tacını kaybetmesi zorunluydu, der Marx.[21] Yani iktisaden mülklü kalabilmek için, burjuvazi *siyaseten mülksüzleştirilmesine* göz yummaktadır. Olağanüstü burjuva rejimlerin niteliğini bu gerçeklik etrafında açıklıyor olsak da, bu meselenin biraz daha aydınlatılmaya ihtiyacı vardır.

Öncelikle hatırlanması gereken husus, kapitalist toplumda devlet bürokrasisinin burjuva sınıfa dışsal bir unsur olmadığıdır. Bu bürokrasinin sınıfsal niteliği, *Alman İdeolojisi*'nde Marx ve Engels'in egemen sınıf içindeki işbölümüne dikkat çektikleri satırlarda açıklığa kavuşur: "İşbölümü, egemen sınıf içinde de, zihinsel iş ile maddi iş arasındaki bölünme biçiminde kendini gösterir, öyle ki, bu aynı sınıfın içerisinde iki ayrı bireyler kategorisi olacaktır." Yine aynı yerde belirtildiği üzere, "Bu sınıfın içerisindeki bu bölünme, hatta, mevcut bu iki kesimin belli bir karşıtlığıyla ve belli bir düşmanlığıyla sonuçlanabilir. Ama, bu sınıfın bütünüyle tehdit altında bulunduğu bir çatışma çıkageldi mi, bu karşıtlık kendiliğinden düşerken, egemen fikirlerin egemen sınıfın fikirleri olmayacağı, bu fikirlerin bu sınıfın iktidarından ayrı bir iktidara sahip olacakları kuruntusunun da uçup gittiği görülür."[22]

Bu nedenle kapitalist toplumda bürokrasinin burjuva düzeni korumak dışında bir ideolojisi olamaz. Devlet bürokrasisinin siyasal iktidarı ele geçirip sanki bağımsızlaşmış gibi görünmesinin altında yatan gerçek şudur: Sınıfın bütününü tehdit eden derin sarsıntılar döneminde, burjuva iş âlemi olağanüstü rejimin kanatları altına sığınmakta ve egemen fikirlerini, egemen düzenini bu yolla sürdürmektedir.

---

[21] Marx, *age*, s.523

[22] Marx-Engels, "Alman İdeolojisi", *age*, s. 55-6

Olağanüstü rejimleri, devlet iktidarının *tamamen* "özerkleşmesi" veya "bağımsızlaşması" ya da "tarafsızlaşması" anlamına gelecek şekilde açıklayan sözde Marksistler vardır. Böyleleri Marksizm dışına düşen teorileriyle, (daha sonra değineceğimiz Poulantzas örneğinde olduğu gibi) faşizmi de bir anlamda küçük-burjuvazinin yönetimi gibi gösterirler. Oysa Marksizmin kurucuları, kendi dönemlerinde tanık oldukları olağanüstü rejimleri incelerlerken, devlet bürokrasisinin istisnai durumlarda kazandığı "bağımsızlığın" yanlış yorumlanmamasına büyük özen göstermişlerdir. Örneğin Engels, Bonapartist rejimlerin özelliği olarak belirtilen denge rolünü "*sözde arabuluculuk*" diye vurgular. Olağanüstü rejimler, yürütme gücünü elinde toplayan devlet bürokrasisini egemen sınıf karşısında tarafsızlaştırmaz, ya da örneğin Bonapartizm iki karşıt sınıfa eşit muamele anlamına gelen bir *denge rejimi* kurmaz. Tam tersine, bir "denge" görüntüsü sayesinde ezilen sınıfları aldatıp yatıştırarak, egemen sınıf lehine çok daha fazlasıyla *taraflı* olur.

Diğer önemli bir husus ise, ele aldığımız tartışma konusu boyunca sık sık kullanılan *devlet bürokrasisi* kavramıyla özelde neyin kastedildiğidir. Bununla kastedilen, bir bütün olarak burjuva devlet işlerinin yürütümünde görev verilen sıradan memur takımı değildir. Bu tür devlet görevlileri, siyasal iktidar hangi güç tarafından kullanılıyor olursa olsun, kararların alınması ve uygulanmasında söz hakkı olmayan basit çalışanlardır. Bürokrasi kavramıyla genelde tüm devlet görevlilerinin kastedildiğini söyleyenler olsa bile; devlet işlerinde karar alan ve uygulayan tepe unsurlarla, devlet işlerinde çalışan küçük ya da orta düzey memurlar kesinlikle aynı sınıfsal statüye sahip değildirler. Küçük-burjuvazi içinde mütalaa edebileceğimiz bir orta düzey bürokrat katmanını bir tarafa bırakacak olursak, *sıradan devlet memurlarının* bilimsel anlamda işçi oldukları açık bir gerçektir.

Kısacası, olağanüstü koşullarda siyasi erki ele geçiren kalantor bürokrasinin bunların tümüyle hiçbir ilgisi yoktur.

Bu bakımdan, bürokrasinin egemen burjuva sınıfın hizmetkârı olarak tanımlanması da yorum gerektiriyor. Hizmetkâr vardır; *hizmetkâr* vardır. Birinciler, iktidar makamlarına kimler kurulursa kurulsun, rutin işleri yürüten sıradan çalışanlardır. İkincilerse, koşullar her ne olursa olsun düzene üst düzey hizmet sunanlardır. Ayrıcalıklı bürokrat konumunu elde etmek doğrudan büyük mülk sahibi burjuva olmaya benzemez; böyle bir konum ancak devlet örgütlenmesinde *statü* ve *makam* kapmak sayesinde kazanılır. Ayrıca, olağanüstü toplumsal koşullar kimi sürprizlere de açıktır. Örneğin daha önce sıradan hizmetkâr iskemlelerinde oturan bazı kişilerin ayrıcalıklı statüye yükselebildiği görülmüştür. Ama neticede bunlar da yükseldiklerinde üst bürokrasiye mensup olmakta, dolayısıyla kuralımızı değiştirmemektedirler. Sonuç olarak vurgulamalıyız ki, işte ancak bu *üst bürokrasi* burjuva sınıfın bir parçasıdır.

Konuya bir başka yönden açıklık getirebilmek için, bu kez de kapitalist toplumda burjuvazi içindeki işbölümünün uzantısı olan *siyasetçi* ve *bürokrat* ayrımına bakalım. Nasıl ki burjuvazinin siyasi temsilcileri burjuva sınıfın bir parçasıysa, üst düzey sivil ve asker devlet görevlileri de burjuvazinin uzantısıdır. Burjuvazi bir sınıf olarak egemenliğini, yalnızca toprağı ya da sermayeyi mülk edinmiş olmakla ya da maddi iş sahibi unsurlarının faaliyetiyle sürdüremeyeceğine göre, onun çeşitli türden siyasetçilere ve bürokratlara ihtiyacı vardır. Burjuva düzenin siyasi temsilci sıralarına oturmaya hak kazananlar *seçimle* yer değiştirebilirken, bürokratlar ise makam koltuklarına *atama* ile oturtulurlar. Bu siyasetçi ve yüksek bürokratların burjuvazinin içine dahil olabilmesi için, sınıf kökleri bakımından büyük mülkiyet sahibi çevrelerden gelmeleri zorunlu değildir. Fakat unut-

mamalıyız ki, bu sayede hemen hepsi kendilerini önemli boyutlarda maddi mülk ve servet sahibi de kılacaklardır.

Devlet üst bürokrasisinin burjuva sınıfın bir parçası olduğuna değinirken, Marx, "burjuvazi, kendi fazla nüfusunu buraya yerleştirir ve kar, faiz, rant ve serbest meslek ücreti olarak cebe indiremediklerini, maaş biçiminde tamamlar"[23] der. Ayrıca burjuvazinin siyasal çıkarı, onu baskıyı günden güne ağırlaştırmaya ve iktidarının araçlarını, personelini arttırmaya zorlamaktadır. Burjuva sınıfın içinde bir kast oluşturan *bürokratik elit*, olağan koşullarda burjuvazinin *asli kesimine*,[24] kendisine çizilmiş sınırlar içinde hizmet etmekle yükümlüdür. Kısacası, devlet müsteşarı bağlı bulunduğu bakanlığı kontrol eden siyasi partinin icazeti altında çalışacak, ordu generali de kendisi için belirlenmiş askeri görevleri sürdürecektir. Ne var ki, düzeni tehdit eden büyük kriz koşulları nedeniyle burjuvazi parlamenter rejimini feda ettiğinde, bu kez asıl işi doğrudan siyaset olmayan bazı yüksek bürokratlar, generaller ve onların kuyruğundaki bir *sonradan görmeler* takımı siyasi makam ve yönetim koltuklarına kurulacaklardır.

Özel mülkiyete dayanan sınıflı toplumlarda, bürokrasinin, verili düzeni korumak maksadıyla siyasal iktidara el koymasının, onu hiçbir zaman ayrı bir egemen sınıf konumuna getirme-

---

[23] Marx, *age*, s.518-9

[24] Burjuva sınıfın yalnızca mülk sahibi burjuvalardan, kapitalist işletme sahiplerinden ibaret olmadığı açıktır. Burjuvazi kavramı ilk elde sınıfın bu *asli* kesimini akla getiriyor olsa da, bütün bir sınıf olarak burjuvazi, onun siyasetçi, ideolog ve bürokratlarından oluşan diğer kesimini de içermektedir. Burjuva sınıf içinde *maddi iş*, *zihinsel iş* temelindeki işbölümüne denk düşen bu iki farklı kesim arasında cereyan eden çatışmadan söz ederken ayrım yapabilmek için, birinci kesimi *burjuvazinin asli kesimi*, *burjuva iş âlemi*, *burjuva iş sahipleri* gibi kavramlarla açıklama ihtiyacı duydum. Aynı ihtiyaçtan kaynaklanan nedenlerle, Marx'ın metinlerinde de "*bizzat burjuvazi*" ve benzeri kavramlar yer alır.

yeceğini belirtmiştik. Modern kapitalist toplumda da, son tahlilde ipler gerçekte büyük mülk sahibi burjuva kesimin elindedir. Bu bakımdan olağanüstü rejimlerde bürokrasi görece bağımsız bir konum elde etse de, bu durum sınıf egemenliğinin el değiştirmesi anlamına gelmez. Olsa olsa, üst bürokrasi sanki burjuva sınıf içindeki ayrıcalıklı *hizmetkâr* konumundan bir süreliğine sıyrılmış ve doğrudan *siyasal iktidar sahipliğine* terfi etmiş gibi olur.

Bu gerçeği bir başka biçimde ifade etmek de mümkündür. Burjuvazi *olağan koşullarda iktidarı yürüten siyasal parçasını bir süreliğine yitirmiş* ve bu anlamda sanki siyasal mülkiyetinden olmuştur. İşte bu nedenle, Bonapartist ya da genelde tüm olağanüstü burjuva rejimler, *burjuvazinin iktisadi egemenliğini koruyabilmesi için kendini siyaseten mülksüzleştirmesi* diye tarif edilir. Fakat konunun içeriğinden de anlaşılacağı gibi, bu *siyaseten mülksüzleştirme* saptamasına boyundan büyük anlamlar da yüklememek gerekiyor.

Çıkışsızlık ve umutsuzluk nedeniyle tehlikeli serüvenlere atılmaya hazır lümpen proleter ve küçük-burjuva kitlelerin, Bonaparte'ları ya da Hitler'leri iktidara yükselten süreçlerde önemli bir rol oynadıklarını biliyoruz. Fakat ilgili süreçleri dikkatle incelediğimizde, bu rolün son tahlilde egemen sınıfın siyasal rejim değişikliğini arzulayan kesimlerinin planlarına *destek* olma niteliği taşıdığını görürüz. Düzenlerini tehlikede gören ve bu nedenle olağanüstü siyasal yönetime geçilmesini arzulayan burjuvalar, bu destek sayesinde siyaseti mülk edinmiş meslekten politikacılarını bir kenara fırlatabilmekte ve derin kriz koşullarının ön plana iteklediği milli şeflerin, generallerin önünü açmaktadırlar. Fransa'da Bonaparte darbesi öncesinde burjuvazinin parlamento dışındaki kitlesi, yani iktisadi gücü fiilen elde tutan büyük mülk sahibi burjuvalar, bizzat kendi politikacılarını

saf dışı etmek için Bonaparte'ı kışkırtmışlardır.[25]

Marx bu durumu şu sözlerle açıklar: Nasıl ki, "düzenin parlamenter partisi, huzur içinde bağırıp çağırmaları ile kendi kendini eylemsizliğe mahkûm etti ise, burjuvazinin siyasal egemenliğini, burjuvazinin varlığı ve güvenliği ile bağdaşmaz ilân etti ise, toplumun öteki sınıflarına karşı savaşımında, kendine özgü rejimin, yani parlamenter rejimin bütün koşullarını kendi elleri ile yıktı ise, *burjuvazinin parlamento-dışı kitlesi* de, tersine, başkana karşı kölece boyun eğişiyle, parlamentoya karşı sövmeleri ile, kendi basınına karşı kabaca davranışı ile Bonaparte'a kuvvetli ve mutlak bir hükümetin koruyuculuğu altında, güven içinde kendi özel işleriyle uğraşabilmesi olanağını sağlamak üzere, onu, burjuvazinin kendi konuşmacılarını ve yazarlarını, politikacılarını ve yazıncılarını bastırmaya ve kökünü kazımaya kışkırttı."[26] Burjuva sınıfın asli kesimi, parlamentodaki temsilcilerini feda ederek, bir dönem için parlamenter iktidar biçiminin tasalarından ve tehlikelerinden kurtulmak isteğiyle yanıp tutuştuğunu dobra dobra açıklamıştır.

Eski düzene karşı muzaffer kıldığı parlamenter devlet biçimiyle böbürlenen burjuvazi açısından, bu "saygın", "modern"

---

[25] Marx'ın, Bonaparte gibi birini tarih sahnesinin önüne iten koşullara ilişkin değerlendirmesi yalnızca Bonaparte vakasını aydınlatmakla kalmaz, Hitler ve benzerlerinin yükselişini *kişinin rolü* temelinde ele alan görüşlerin çarpıklığını da teşhir etmiş olur. Bonapartist iktidarı, *bir bireyin zora başvurması* olarak gören Victor Hugo'nun yaklaşımını eleştirir Marx. Hugo böylece, Bonaparte'ı küçülteceği yerde ona tarihte eşi görülmemiş bir girişkenlik gücü yükleyerek büyütmektedir. Proudhon'un kaleminde ise, hükümet darbesinin tarihsel yapısı Bonaparte'ın savunmasına dönüşmektedir. Bu tutumun, sözde *objektif* tarihçilerin düştüğü yanılgıyla aynı anlama geldiğini belirttikten sonra Marx şöyle devam eder: "Bana gelince, ben, tersine, Fransa'da *sınıf savaşımının* sıradan ve kaba bir adamın kahraman gibi görülmesini sağlayacak koşulları ve durumu nasıl yarattığını gösteriyorum." (*age*, s.473)

temsil sistemini yitirip, *sonradan görme* Bonaparte'lara boyun eğmek nahoş bir durum gibi görünebilir. Parlamenter yönetim biçimi altında kendi siyasetçisini daha kolay kontrol edebilen burjuvazi, olağanüstü bir yönetim işbaşına geldiğinde, hiçbir seçim kaygısı duymadan siyasi faaliyet icra eden bir *generali* belki istediği gibi kontrol edemeyecektir. Hatta, "köprüden geçerken ayıya dayı deme" misali, kendini diktatör ilân eden bürokratların önünde eğilmek, ceketinin düğmelerini iliklemek zorunda bile kalabilecektir.

Olağan koşullarda tüm ipleri elinde tutmak isteyen, burjuvazi içindeki işbölümü gereği generaline rahatlıkla "sana verilen işleri yürütmek dışında başka işlere burnunu sokma" diyebilen burjuva iş âlemi, olağanüstü koşullar altında *siyasette tekelini kuran generallerin* yönetimi altına girmek zorunda kalacaktır. Olağan yönetim döneminin işleyişine oranla, bu durum burjuvazi açısından bazı sıkıntılar yaratsa da, sonuçta her şeyin bir bedeli vardır. Bu *nahoş* durum da burjuvazinin ekonomik çıkarlarını kollamak için ödediği bir bedelden ibarettir. Unutulmasın ki, *son tahlilde* burjuvazinin dini imanı *paradır*. Ve cüzdanını korumak için parlamenter vicdanından feragat etmek, burjuvazinin "ahlâk" anlayışına hiç de ters değildir.

Şu ya da bu şekilde, burjuva düzen yeniden olağan işleyiş biçimine dönebildiğinde ise herkes yine genel işbölümü içinde tuttuğu konuma boyun eğmek zorunda kalır. Ancak bu arada, büyük mülk sahibi burjuvazi korunan düzeni sayesinde işlerini yoluna koyabilmiş olur. Çeşitli örneklerin gösterdiği gibi, burjuva düzenin olağanüstü yönetim dönemleri son tahlilde iş sahibi burjuvazinin önünü açar. Nitekim Marx, Bonapartist yönetim altında bazı "hoş olmayan" durumlar yaşanmış olsa da, ekonomik ilişkilerin büyük sermaye birikimi açısından başını alıp gi-

[26] Marx, *age*, s.558-9

deceğine işaret eder. "Burjuvayı yatıştırmak için şunu da söylemek gerekir ki" der: "Bonaparte ile düzen partisi arasındaki skandal, bir yığın küçük kapitalisti borsada yıkıma uğratmak ve onların servetini büyük borsa kurtlarının cebine geçirmek gibi bir sonuç doğurur."[27]

Keza Engels, yeğen Bonaparte döneminin özelliğini veciz biçimde dile getirir: "Louis Bonaparte, burjuvaları işçilere karşı, ve sırası gelince işçileri de burjuvalara karşı koruma bahanesi ile, kapitalistlerin elinden siyasal iktidarlarını aldı; ama, buna karşılık, egemenliği, spekülasyon ve sınai etkinliği, uzun sözün kısası, tüm burjuvazinin yükselme ve zenginleşmesini, görülmemiş derecede kolaylaştırdı."[28] Gerçekten de Louis Bonaparte Fransası'nda burjuvazinin *siyaseten mülksüzleştirilmesi* bir bütün olarak burjuva düzeni korumuş, fakat en çok da, giderek daha büyük çapta fonların belli ellerde toplanıp sanayiye akıtılması sayesinde sanayi burjuvazisini güçlendirmiştir. Burjuva düzenin bir başka olağanüstü yönetim biçimi, *faşizm* de bu kez kapitalist spiralin bir üst düzeyinde, finans kapital açısından benzer bir sonucu kanıtlayacaktır.

Olağanüstü rejimler yürütmenin gücünü mutlaklaştırır

Parlamenter demokrasi esasen kuvvetler ayrılığını kabul eder ve yasamanın yürütme üzerindeki üstünlüğü prensibine dayanır. Parlamenter rejimin siyasal güç dağılımında, parlamento,devlet başkanından ve hükümetten önde gelir. Olağanüstü rejimlerde ise parlamentonun üstünlüğü ve iradesi çiğnenir; siyasal iktidar baskıcı bir yürütme gücünün elinde merkezileşir. Siyasal erkin

---

[27] Marx, "Fransa'da Sınıf Savaşımları", *age*, s.362

[28] Engels, "Fransa'da İç Savaş'a Giriş", *Seçme Yapıtlar*, c.2, Sol Yay., Temmuz 1977, s.217

olağan ve olağanüstü kullanılış biçimleri arasındaki bu farklılık, yasama ve yürütme gücünün topluma yansıma biçimleri arasındaki ayrımdan da anlaşılabilir.

Marx'ın belirttiği üzere, *yasama gücünde*, ulus, verdiği oylarla sanki genel iradesini yasalar katına yükseltmiş gibidir; siyasi otorite bizzat ulusun özerkliğinden kaynaklanıyormuş gibi görünür. Fakat kapitalist toplumda olup olabilecek en demokratik işleyişte bile, "ulusun özerkliği"nin anlamı, *ulusun* egemen sınıfın yasasını kabullenmesinden ibarettir. Bu nedenle, parlamenter demokrasi sanki ulusun egemenliğiymiş gibi yansıtılsa da, gerçekte burjuva diktatörlüğünün kitlelerce "gönüllü" kabullenilişi anlamına gelir.

Yürütme gücünde ise, ulus, sanki yabancı bir iradenin emrine boyun eğiyor gibidir. Egemen sınıfın üstünlüğü, yürütme gücü söz konusu olduğunda, ulusun kendi dışında bir otoritenin dayatmalarına itaat etmesi biçiminde daha açık olarak tezahür eder. Bu nedenle burjuva düzenin olağanüstü hükümet biçimleri, ulusun gönüllü rızasını aramayan ve kendilerini topluma *dayatan* siyasal rejimlerdir.

Fransa'da parlamenter cumhuriyetin bir hükümet darbesiyle devrilmesinin elle tutulur ilk sonucu, Marx'ın deyişiyle, Bonaparte'ın parlamentoya karşı, yürütme gücünün yasama gücüne karşı, düpedüz şiddetin sözün şiddetine karşı zaferi olmuştu. Bonapartist rejimlerde parlamentonun *ya açıkça feshedildiğini* ya da parlamento dışından atanan kabinelerle, devlet başkanı veya hükümetin olağanüstü yetkilerle donatılmasıyla *sözde bir parlamenter biçime büründürüldüğünü* görürüz. Örneğin Bonaparte, basit birer figüran niteliğinde bakanlar atayarak tüm yürütme gücünü alenen kendi şahsında toplamıştı. Böylece siyasal iktidar, bir *şahsi rejim* yani *kişi diktatörlüğü* görünümünde biçimlenmişti. Fransa sanki bir sınıfın zorbalığından kurtularak

bir bireyin zorbalığı altına girmiş gibiydi.

Daha önce toplumu çalkalandıran savaşım yatışmış görünmekteydi, bütün sınıflar sanki aynı derecede güçsüz, sessiz kalakalmış ve tüfek dipçikleri karşısında dize gelmişlerdi. Ama kuşkusuz ki bu "ortak kader" son tahlilde bir görünümden ibaretti. Evet Fransa bir bireyin zorbalığı altına girmişti, fakat sınıf zorbalığından kurtulmamıştı. Olağanüstü rejimin tüfek dipçikleri, esasen kimlerin ense kökünde patlaması gerektiğini çok iyi biliyordu. Bonapartist iktidar saldırılarını sinsice işçi sınıfına ve onun örgütlerine yöneltti. Burjuva düzenin bu yönetim biçimi mülk sahibi burjuvaları abat eder ve yeni zenginler yaratırken, işçi sınıfı ve emekçi kesimler kılıçların gölgesi altında derin bir yoksulluk girdabına sürüklendiler. Ülkeyi, zamanı ve adını değiştirmiş olsanız da, anlatılan *genel hatlarıyla* tüm olağanüstü burjuva yönetimlerin ortak hikâyesidir!

Olağanüstü rejimler olağanüstü koşulların ürünüdür

Parlamenter cumhuriyet, aralarındaki çıkar çatışmalarına rağmen farklı burjuva kesimlerin siyaseten birlikte egemen olabilecekleri yegâne devlet biçimidir. Ne var ki bu gerçeklik ancak olağan koşullarda hükmünü icra edebilir. Olağanüstü koşullar belirdiğinde ise, burjuva iş âlemi siyasal yaşamı söndürmek pahasına parlamenter sistemden ve kendi sınıfının politikacılarından, siyasal partilerinden kurtulmayı isteyebilir. Toplumda sınıflar arasındaki gerilimin alabildiğine yoğunlaşması bir iç savaşın habercisidir. İç savaş tehdidi, Troçki'nin dediği gibi, hâkim sınıfta bir hakem ve komutan, bir Sezar ihtiyacı yaratacaktır ve Bonapartizmin işlevi de bu ihtiyacı gidermektir. "Barışçı dönemlerde, demokratik bir parlamento, çatışan çıkarları uzlaştırmanın en iyi aracı olarak görünür. Ama temel güçler 180 de-

rece zıtlaşınca, Bonapartist diktatörlüğün yolu açılır."[29]

Modern burjuva toplumlarda burjuvazinin olağan yönetim biçimi parlamenter demokrasi olmakla birlikte, bu siyasal rejim çeşitli ülkelerde ve çeşitli zamanlarda bizzat burjuvazinin eliyle yara almıştır. Burjuvazi parlamenter sistem altında egemenliğini tehlikede hissettiğinde, burjuva saflarda giderek ağır basan düşünce, hiç değilse burjuva düzeni iyice tahkim edene dek bu işleyiş biçiminden kurtulmak olmuştur. Geniş burjuva kesimleri bu değişime ikna eden başlıca faktör, parlamenter demokrasinin en başta işçi sınıfı olmak üzere toplumun ezilen kesimlerine şu ya da bu ölçüde örgütlenme ve propaganda imkânı vermesi ve bunun kritik durumlarda düzenin toplumsal temellerini yıpratacağı korkusudur. Ayrıca parlamenter yönetim biçimi, burjuvazinin farklı kesimleri arasındaki çıkar çatışmalarının siyasi yaşamı kızıştırmasını da engelleyemez ve bu da kendisini pek sağlam hissetmediği hassas süreçlerde burjuva iş âlemini tedirgin eder.

Geçmişte yaşanan örneklerde, burjuvazinin farklı kesimleri arasındaki tarihsel hesaplaşmalar Bonapartist yönetim biçimine geçişte önemli bir rol oynamıştı. Fransa'da büyük toprak ve ticaret burjuvazisiyle kapışan *sanayi burjuvazisi*, ilerde kendi siyasal egemenliğini güçlendireceği düşüncesiyle Bonaparte darbesini alkışlamıştı. Sanayi burjuvazisi siyasi yaşamda kendinden önce ağırlık kazanmış olan burjuva kesimlerle denk olabilmek, hatta onları geçebilmek arzusuyla yanıp tutuşmaktaydı. Ancak siyasi arenada henüz egemen olamadığı bir durumda, diğer burjuva kesimlerin de doğrudan egemen olmaması onun işine geldi. Amacı güç toplayıp geleceğe hazırlanmak ve günü geldiğinde gerek ekonomi ve gerekse siyaset meydanına daha güçlü bir biçimde çıkabilmekti. Nitekim öyle de oldu, olağanüs-

[29] Troçki, *Faşizme Karşı Mücadele*, Köz Yay., Haziran 1977, s.282

tü rejim dönemi sona erip burjuva düzenin olağan işleyiş biçimine geçildiğinde, Fransa'da eskiye oranla daha güçlü bir sanayi ve sanayi burjuvazisi vardı.

Burjuva düzenin olağanüstü devlet biçimleriyle, ekonomik ve siyasal gerilim dönemleri arasında derin bir bağlantı vardır. Ancak buradan hareketle, her ekonomik kriz ya da siyasal çalkantı döneminin olağanüstü bir rejimin kurulmasıyla sonuçlanacağı biçiminde görüşlere varmak yanlış olur. Gerek Bonapartist ve gerekse faşist diktatörlükleri yaratan süreçleri ayrıntılı biçimde incelediğimizde, olağanüstü yönetimleri kaçınılmaz kılan koşulların sıradan kriz dönemlerine değil, burjuva toplumu çok daha derinden sarsan kimi tarihsel dönüşüm sancılarına ve yapısal bunalımlara denk düştüğünü görürüz. Bu tarihsel dönüşüm sancılarının ve yapısal bunalımların mahiyeti, somut tarihsel koşullara ve kapitalizmin gelişme düzeyine bağlıdır. Olağanüstü rejimler arasındaki farklılıklar da neticede verili koşulların ürünüdür.

Kapitalizmin gelişme dönemine denk düşen *Bonapartizm* örneğinde, büyük toprak ve ticaret burjuvazisiyle sanayi burjuvazisi arasında yürüyen egemenlik mücadelesinin yarattığı gerilime, düzen güçlerinin işçi sınıfının devrimci uyanışından duyduğu korku eklenmişti. Almanya ve İtalya örneklerindeki klasik faşizm ya da daha yakın tarihlerdeki askeri faşist diktatörlük süreçlerinde ise, düzenin temellerinin mali sermayenin çözülemeyen yapısal bunalımlarıyla ve işçi sınıfının devrimci iktidar tehdidiyle sarsıldığını görürüz. Sermaye bu tür tarihsel spazmlardan, içte devrimci hareketi ezip dünya pazarında daha güçlü bir konum elde etmeye çabalayarak kurtulmaya çalışacaktır.

Olağanüstü rejimlerin varlığı konusunda yanılgıya düşmemek için önemli bir hususun da gözardı edilmemesi gerekir. Her kapitalist ülkede burjuva düzenin parlamenter çerçevesi aynı

genişlikte ve kapsamda değildir. Parlamenter sistemin içerdiği demokratik hakların niceliği ve niteliği, yasama ve yürütme güçleri arasındaki denge, ülkeden ülkeye farklılıklar arz eder. Bunun nedenleri, çeşitli ülkelerin tarihsel arka planlarının farklılığına ve keza işçi sınıfı mücadelesinin derinlik ve yaygınlık düzeyi arasındaki eşitsizliğe bağlıdır.

Bunları dikkate almadan yapılacak yüzeysel değerlendirmeler, bazı ülkelerde sürekli olarak olağanüstü rejimlerin işbaşında olduğu şeklinde yanlış görüşlere kapı açacaktır. Örneğin başkanlık sisteminin geçerli olduğu kapitalist ülkelerde, başkanın yetkisinin genişler göründüğü her siyasal konjonktürü Bonapartizm diye yaftalamak, siyasal rejimde sıradan bir gericileşme eğilimiyle olağanüstü yönetim arasındaki farkın silikleştirilmesi sonucunu doğurur. Keza Türkiye ve benzeri ülkelerdeki parlamenter işleyişi Avrupa'daki örnekleriyle karşılaştırarak, bu gibi ülkelerde *sürekli faşizmin* egemen olduğu yolunda teoriler geliştirmek yanlış bir siyasal tutumdur. Bu tür tutumlar, somut gerçekliği çözümleme ve doğru mücadele taktikleri belirleme kapasitesinden yoksunluk anlamına gelir.

Burjuva diktatörlüğün olağanüstü siyasal biçimleri neticede geçici bir nitelik taşırlar. Fakat bu gerçek, Bonapartist ya da faşist diktatörlüklerin kendiliğinden kolayca çekip gideceğini anlatmaz. Bu rejimlerin geliş biçimi, uyguladığı şiddetin derecesi gibi hususlar nasıl ki içinde bulunulan somut koşullara, iç ve dış siyasal dengelere bağlıysa, sona ermelerinde de benzer unsurlar etkilidir. Modern burjuva toplumlarda, *son tahlilde* burjuva diktatörlüğün olağan biçimi parlamenter rejimdir. Olağanüstü rejimler sarsıntılı bir dönemde burjuvazinin egemenliğini tamir edip onu kurtarıyorsa da, bu baskıcı rejimlerin bir süre sonra burjuva düzene karşı toplumsal bir tepki yaratması, işçi sınıfı ve emekçi kitleler nezdinde düzenin kutsal kabul edilen kimi ku-

rumlarını ciddi boyutlarda zedelemesi riski vardır. İşte bu gerçeklik, burjuvazinin neden çok zorunlu olmadıkça olağanüstü siyasal rejimlere başvurmak istemediğini açıklar.

Bir bakıma olağanüstü rejim, tamir ederken başka tarafları bozan tehlikeli bir alet gibidir. Düzen tesis etme adına gelir, ama düzeni tehdit edecek yeni bir "anarşi" kaynağı yaratabilir. Nitekim gerek eski tarihlerdeki gerek yakın zamanlardaki örneklerde görüldüğü üzere, eğer Bonapartist veya benzeri rejimlerin çözülme dönemlerine örgütlü bir işçi mücadelesi ve ciddi kitle hareketleri damgasını basıyorsa, tehlikeye düşen yalnızca burjuvazinin olağanüstü devlet biçimi değil, burjuva düzenin bizzat kendisi olacaktır.

Bonapartist rejimin akıbetini değerlendirirken, Marx, onun hükümet mekanizmasının "kutsal" halesini çekip çıkartarak, onu hiçe sayarak, onu aynı zamanda hem rezil ederek hem de gülünç duruma düşürerek bizzat düzen adına anarşi yarattığını belirtir. Ve ekler: "imparatorluk pelerini en sonunda Louis Bonaparte'ın omuzlarından düştüğü gün, Napoleon'un tunçtan heykeli, Vendome dikilitaşının tepesinden gümbürtüyle devrilecektir" [30]

Nitekim I. Napoleon'un anısına 1806 yılında Paris'e dikilmiş olan ve üzerinde Napoleon'un heykeli bulunan dikilitaşın başına gelenler Marx'ın kehanetini doğrular. Vendome, burjuva düzeni taştan sembolleriyle birlikte tarihin çöp sepetine göndermeye niyetli *Paris Komünü*'nün emriyle 16 Mayıs 1871'de yıktırılır. Bonapartist düzenin son bulduğu süreçte patlak veren Paris ayaklanması, komünarların burjuva düzeni yerle bir etme yolundaki cesaretlerini sergiler. İşçi sınıfı o dönemde zafere ulaşamasa bile nelerin yapılması gerektiği konusunda gelecek kuşaklara pek çok ders vermiştir.

Marx'ın Bonapartizm çözümlemesi burjuva devletin olağanüstü siyasal biçimlenmeleri konusunda günümüze ışık tutan pek çok önemli husus içermekle birlikte, onun somut koşullara ilişkin nitelemeleri, doğal olarak, kapitalist gelişmenin 19. yüzyıla denk düşen düzeyinden türetildi. Yeğen Bonaparte'ın sanki sınıflarüstü bir kurtarıcı rolünde burjuva toplumun üzerine yükselip diktatörlüğünü kurmasının altında yatan temel neden, proletarya korkusuyla sarsılan burjuva düzenin, bir de burjuva sınıfın çeşitli kesimleri arasında sürüp giden çatışmalarla iyice zayıflamasını engelleyecek *siyasal denge* ihtiyacı idi. Eski toplumun içinde güç kazanan büyük toprak ve ticaret burjuvazisiyle, yeni palazlanmakta olan sanayi burjuvazisi arasındaki siyasi kapışmalar, dönemin sınıflar savaşımında yansımasını fazlasıyla bulmaktaydı.

Bu nedenle bu tarihsel dönem ve koşullara denk düşen Bonapartizm, burjuvazinin yüreğine artık işçi devrimi korkusunun düştüğü bir tarihsel dönemde, çeşitli burjuva kesimler arasındaki iktidar çekişmeleri nedeniyle de güç yitiren burjuva düzeni tahkim eden bir olağanüstü yönetim biçimidir. Marx'ın açılımlarında açıkça görüldüğü üzere, bu Bonapartizm, *proletaryanın devrimci uyanışını engellemeyi* ve *çeşitli burjuva kesimler arasındaki çatışmaları bastırmayı amaçlayan bir denge rejimidir*. Temelde bu özellikler değişmemekle birlikte, Bonapartizm, Bismarck Almanyası vesilesiyle başka bir görünüm altında da ortaya çıkacaktır.

Özel olarak Bonapartizm sorununun incelenmesine ayrılmış bu bölümü bitirmeden önce, konuyla doğrudan ilgili gibi görünmeyen fakat içinde geçen *Bonapartizm* kavramı nedeniyle zihinlerde soru işareti uyandırabilecek olan ikincil bir soruna, "*proleter Bonapartizmi*" sorununa da değinelim.

---

[30] Marx, *age*, s.588

Neden "proleter Bonopartizmi" olamaz?

Bilindiği gibi, Bonapartizm kavramı esasen burjuva düzenin yürütme erkini mutlaklaştıran olağanüstü bir siyasal yönetim biçimine denk düşer. Ne var ki, bu kavramın Marksist saflarda bazen meselenin özünü çarpıtan biçimde yerli yersiz kullanımı bazı tartışma konuları yaratmış bulunmaktadır. Örneğin, Lenin'in ölümünden sonra Sovyetler Birliği'nde işçi iktidarının yıkılması ve Stalinist bürokratik diktatörlüğün kurulmasıyla toplumsal sistemde meydana gelen niteliksel değişim, Bonapartizm gibi kavramlar eşliğinde açıklanmaya çalışılmıştır. Burjuva düzenle sınırlı olması gereken kavrama, işçi sınıfının egemenlik sorunu çerçevesinde başvurulması, temelden yanlış bir yaklaşımdır.

Proleter Bonapartizmi kavramı, yanlışlığı o kadar aşikâr olan bir kavramdır ki, doğrusu bunu göstermek için uzun boylu çaba harcamaya gerek yoktur. Fakat bazı Troçkist çevreler için bu kavram merkezi bir önem taşımaktadır. Bu çevreler Sovyetler Birliği'nde ve benzeri ülkelerde bürokrasinin egemenliği altındaki rejimlerin karakterini bu çerçevede değerlendirdiler. Stalinist bürokrasiyi ve kopyalarını, devlet mülkiyetini korudukları ve kendilerini proletaryaya yasladıkları gerekçesiyle "proleter Bonapartist" iktidarlar olarak niteleddiler. Onlara göre, bürokrasinin işçi sınıfı üzerindeki olağanüstü baskıcı iktidarına rağmen, devrimin toplumsal temellerine dokunulmadığı için tarihsel kazanımlar varlığını sürdürüyordu. Ne yazık ki bu yanlış görüşler söz konusu ülkelerdeki modern despotik-bürokratik diktatörlüklerin çöküşünden sonra bile gözden geçirilmedi ve öylece günümüze taşındı.

Stalinist rejimlerin sınıf karakterini, Troçki'nin bu konudaki yanlış değerlendirmelerini ya da ölümü nedeniyle yarım kalmış sorgulayışını ve Troçkistlerin bu çabayı ilerletecek yerde yanlış-

ları dogmalaştırarak nasıl da daha büyük yanılgılara kapı açtıklarını, *Marksizmin Işığında* başlıklı kitapta ayrıntılı biçimde ele almıştım. O nedenle bu sorunlara şimdi aynı kapsamda ikinci kez değinecek değilim. Burada yalnızca kısa bir hatırlatma yapmak istiyorum.

Bonapartizm burjuvazinin olağanüstü yönetim biçimlerinden biridir. Olağanüstü siyasal rejimler burjuva düzenin toplumsal temellerinde ve burjuvazinin egemen sınıf pozisyonunda değişim yaratmaz ve yalnızca tehlikeye düşen burjuva egemenliğini korumaya çalışırlar. Bu noktadan hareketle, proletarya egemenliğinin de Bonapartist biçiminin olabileceğini kanıtlamaya çalışmak nafile ve Marksist kavrayışla bağdaşmayan bir çabadır. Zira üretim araçlarının *özel mülkiyetine* dayanan kapitalist toplum koşullarıyla, üretim araçlarının genelde *devlet mülkiyeti* altında bulunduğu koşullar arasında derin ve tarihsel bir kapsam farkı vardır.

Troçki, Sovyet devletinin sınıf karakterinin ve bürokrasinin niteliğinin kavranmasında tarihsel bir analojiye başvururken, özel mülkiyete dayanan toplumları kalkış noktası kabul etmişti. Bu nedenle Fransız devrim sürecindeki Termidor ve Bonapartizm olgularını da Sovyetler Birliği'ne dair analizlerinin içine taşıdı. Ona göre *Sovyet Termidoru* ve *Sovyet Bonapartizmi* politik iktidarı proletaryanın elinden bürokrasinin eline geçirmiş, fakat bu değişiklik 1917 Ekim Devriminin toplumsal temellerini ortadan kaldırmamıştı. Oysa bu yaklaşım kökünden yanlıştır. Zira bürokratik karşı-devrim proletaryanın iktidarına son vererek, aslında toplumsal devrimin temellerini tamamen berhava etmiştir. Bu nedenle, politik açıdan gerici bir nitelik taşısa bile egemen bürokrasinin yine de Ekim Devriminin toplumsal kazanımlarını korumaya devam ettiği düşüncesi asla gerçeklikle bağdaşmaz.

Her sınıfın kendine özgü mülkiyet biçimini geliştirdiğini, fakat bürokrasinin bu özellikten tamamen yoksun olduğunu söylüyordu Troçki. Böylece bürokrasinin iktisaden hâkim bir sınıfa kopmaz biçimde bağlı olduğu, onunla birlikte var olup onunla birlikte devrileceği yolunda bir genellemeye gitmişti. Oysa burjuva toplumdaki bürokrasinin konumuyla Stalinist bürokrasininki tamamen farklı bir karaktere sahiptir. Kapitalist toplumda bürokrasi siyasal iktidarı ele geçirse, yani *bir anlamda* devlet onun özel mülkiyetinde olsa bile, üretim araçlarının özel mülkiyetine sahip burjuvazi iktisaden egemen sınıf olmayı sürdürür. Üretim araçlarının devletleştirildiği ve işçi sınıfının iktidarda olmadığı koşullarda ise, devleti mülk edinen bürokrasi iktisadi egemenlik kaynağını da ele geçirmiş olacaktır. *Bu bürokrasi* artık bir başka hâkim sınıfa bağlı bir unsur değildir, zira *bizzat kendisi hâkim sınıf katına yükselmiştir.*

Proletaryanın siyasal iktidarı fethetmek ve temel üretim araçlarını işçi devletinin mülkiyetine geçirmek dışında, iktisaden egemen olabilmesinin bir yolu yoktur. Proletarya ancak devrimle fethettiği siyasal egemenliği koruyabildiği, yani *devrimin ürünü olan işçi devletini ve onu var edecek yegâne özü oluşturan işçi demokrasisini muhafaza edebildiği takdirde ve sürece* iktisaden egemen sınıf pozisyonuna sahip olabilir. İşçi sınıfının iktidarı ele geçiremediği ya da yitirdiği koşullarda ise, devletleştirilmiş üretim araçları üzerinde yükselen mülkiyet ilişkileri, Stalinizm örneğinde olduğu gibi bürokrasinin egemenliğine dayanan modern *despotik-bürokratik rejimlere* can vermiştir.

Bu rejimlerin hayat bulduğu her yerde, işçi sınıfı hem siyasal anlamda hem de iktisadi anlamda egemen değil, egemenlik altında yaşayan bir sınıf durumuna düşmüştür. Dolayısıyla bu rejimlerin geçerli olduğu yerlerde, işçi sınıfı ürettiği artı-ürünü

denetleyemeyen ve kendi kararlarıyla yönetemeyen bir sınıf, yani sömürülen bir sınıftı. Üretim araçlarının mülkiyeti devlete ait olduğuna göre, bu toplumlarda siyaseten de iktisaden de egemen olan sınıf, devleti kendi tekelinde tutan bürokrasi idi.

Sonuç olarak, proleter Bonapartizmi diye bir şey olamaz ve Stalinist egemenlik altındaki Sovyetler Birliği'ni ve benzeri tarihsel örnekleri bu tür kavramlarla tanımlamak tamamen yanlış bir eğilimdir. Daha da vahimi, Troçki'nin açılımlarının düzeyini düşürerek *proleter Bonapartizmi* diye genel bir kategori icat etmek ve bunu devletleştirmelerin görüldüğü pek çok duruma yapıştırılabilecek bir etiket olarak kullanmaktır. Üretim araçlarındaki devletleştirmelerin anlamının Marksist kavrayış dışına çıkılarak ele alınması, hiç işçi devriminin yaşanmadığı ülkelerde bile rejimin niteliğinin *proleter Bonapartizmi* diye ilân edilip toplumsal kazanımlardan söz edilmesi, gerçekte aralarında kan uyuşmazlığı bulunan proleter ve Bonapartizm sözcüklerinin ısrarla çiftleştirilmek istenmesi onaylanabilecek bir tutum değildir.

Devletleştirmeler konusu, sosyalist harekette devrimci Marksist tutum ile reformist veya radikal küçük-burjuva sol anlayışları ayırt edebilmek bakımından kilit öneme sahiptir. Üretim araçlarının topluma maledilebilmesi (toplumsallaştırılması) sürecinde bir ön giriş oluşturan işçi iktidarı altındaki devletleştirmeler ile kapitalist devlet altındaki devlet mülkiyeti ve devlet işletmeciliği birbirine karıştırılamaz. Marksizmin kurucularının bu konuda göstermiş oldukları hassasiyet unutulmamalıdır.

Engels 1881 yılında Bernstein'a bir mektubunda şunları yazar: "Devletin serbest rekabete her müdahalesini –koruyucu gümrük tarifelerini, loncaları, tütün tekelini, belli sanayi kollarının ulusallaştırılmasını, dış ticaret derneğini ve krallık porselen fabrikasını– 'sosyalizm' diye adlandırmak Manchester bur-

juvazisinin, kendi çıkarı için yaptığı bir çarpıtmadır. Bunu *eleştirmeli* ama buna *inanmamalıyız*. İnanır ve bu inanç temelinde bir teori geliştirirsek, sosyalizm olduğu savlanan bu şeyin bir yandan feodal bir gericilik, öte yandan hem para sızdırma mazereti, hem de olabildiği ölçüde proleteri devlete bağlı memur ve emekli durumuna getirmenin, böylece de disiplinli bir ordunun ve devlet memurları ordusunun yanısıra bir işçi ordusu kurmanın mazereti olduğu basitçe kanıtlandığı zaman, o teori, tüm dayanaklarıyla çöker. Fabrikalardaki ustabaşılar yerine devlet mekanizmasındaki amirlerin sağladığı zorunlu oy –ne hoş bir sosyalizm türü! Burjuvazinin inanmadığı, ama inanmış göründüğü şeye, yani devlet demek sosyalizm demektir düşüncesine inanırlarsa, insanların varacağı nokta işte budur."[31]

Egemen bürokrasinin despotik diktatörlüğü altında biçimlenmiş olan Sovyetler Birliği ve kopyalarının genelde artık çökmüş bulunduğu günümüz koşullarında, bu rejimlere ilişkin tartışmalar biraz geride kalmış gibi görünse de aslında mesele hiç de öyle değildir. Yakın tarihi Marksizm temelinde çözümleyip, doğru biçimde kavrayamayanlar, günümüze de, geleceğe de ışık tutamazlar.

Nitekim, proleter Bonapartizmi kavramı bazı Troçkistler tarafından günümüzde kimi kapitalist ülkelerle alâkalı olarak da kullanılıyor. Örneğin Suriye'deki Baas rejiminin nitelenmesinde olduğu üzere, siyasal yapılanmada devlet bürokrasisinin ve ekonomide devletçiliğin ağır bastığı bu tür rejimler genelde proleter Bonapartizmi olarak değerlendiriliyor. Bu tür yaklaşımların inandırıcı ve sağlam bir Marksist temelinin olduğu asla söylenemez. Eğer bu ülkelerdeki durumun özgünlüğü kavranmak isteniyorsa, fazla uzağa gitmeye gerek yoktur. Türkiye'deki kapitalist devletçilik dönemi (1929-39) ve uygulamaları bu soruna

[31] Marx-Engels, *Seçme Yazışmalar*, c.2, Sol Yay., Ekim 1996, s.141-2

yeterince ışık tutmaktadır. Türkiye'nin yanı sıra bu uygulamalar, özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra siyasal bağımsızlığına kavuşan ve ulus-devletini kuran kimi ülkelerde de yaşama geçirilmiştir. Söz konusu ülkelerdeki "milli devrimci" iktidarların uyguladığı devletçi iktisadi kalkınma "modeli", temelde devlet kapitalizminden başka bir şey değildir.

İKİNCİ BÖLÜM

Faşizm: Finans kapitalin kanlı diktatörlüğü

Marx'ın *Bonapartizm* analizinin, olağanüstü burjuva rejimlerin genel özelliklerinin kavranabilmesi bakımından ne denli önemli olduğu açıktır. Ama Birinci Dünya Savaşı sonrasında İtalya ve Almanya başta olmak üzere çeşitli Avrupa ülkelerinde, finans kapitalin devrimci işçi sınıfına, kitlelerin demokratik haklarına kanlı saldırısıyla belirginleşen bir başka olağanüstü yönetim fırtınası yaşanmaya başlanır. Bu gelişme, İtalya'da Mussolini'nin liderliğinde örgütlenen karşı-devrimci hareketin adıyla[32] anılıp siyasal literatüre yerleşir ve böylece Bonapartizm gerçeğinin yanı sıra *faşizm* olgusunun da Marksist açıdan ele alınması, aydınlatılması ve faşizme karşı mücadele hattının belirlenmesi gerekli hale gelir.

Faşizm sorunuyla ilgili ayrıntılara geçmeden önce çok kısaca belirtmek gerekirse, faşizmi, finans kapitalin işçi sınıfının devrimci mücadelesini ezip parçalamaya yönelik kanlı diktatörlüğü olarak tanımlayabiliriz. Fakat daha baştan hatırlatalım, bu ve faşizme ilişkin benzeri tanımlarda yer alan *finans kapital* vurgu-

---

[32] *Faşizm* kavramına kaynak oluşturan İtalyan dilindeki *fascismo* sözcüğü, Latincede *demet* anlamına gelen *fasces*'ten türetilmiştir. Fasces, Antik Roma'da devlet otoritesinin simgesi olan ve kırmızı bir şeritle demet yapılmış dalların arasından yükselen savaş baltasına verilen addır. Benito Mussolini önderliğindeki İtalyan faşist partisi adını fasces'ten alır ve bu simge 1919'da parti amblemi olarak kabul edilir, faşizm kavramı da bu tarihten itibaren siyasal literatüre girer.

su (ya da aynı gerçekliği anlatmak bakımından kullanılan büyük sermaye, tekelci burjuvazi gibi kavramlar), onun emperyalizm çağında burjuva düzenin hegemon gücü olması bakımından önem taşır. Yoksa burjuva düzen devam ettiği sürece, burjuvazi bir bütün olarak egemen sınıf olmayı sürdürür. Burjuva devletin olağan biçimi (parlamenter burjuva rejim) bu gerçekliğin siyasal alandaki yansımasıdır.

Burjuva devletin olağanüstü bir biçimi olarak faşizm de, yalnızca finans kapitalin çıkarlarını değil bir bütün olarak burjuva düzenin bekasını garanti altına almaya çalışır. Stalinist faşizm anlayışının sözcülüğüne soyunan Dimitrov'ların yaptığı gibi, faşist devlet biçiminin sınıf temelini daralttıkça daraltmak ve yalnızca finans kapitalle sınırlamakla da yetinmeyip, onun içinde de "en en en" kesimlerine indirgemek, faşizm gerçeğini bilinçli olarak çarpıtmak anlamına gelir. Stalinist Komintern'in bundan muradının, burjuvaziyle işbirliğine dayanan Halk Cephelerine gerekçe icat etmek olduğu devrimci Marksizm cenahında yeterince açıktır.

Faşist devlet biçimine geçiş ihtiyacı sermayenin gündemine durup dururken girmez. Faşizm, kitlelerin devrimci mücadelesinin alabildiğine yükseldiği ve burjuvazinin yüreğine korku saldığı, devrimci güçlerle karşı devrimci güçler arasındaki çatışmanın günlük yaşamın bir parçası haline geldiği, burjuva düzenin baştan aşağı devrimci bir krizle sarsıldığı muazzam bunalımlı bir sürecin ürünüdür. Fakat bu tür bir bunalım ilânihaye sürüp gidemez, neticede o ya da bu yönde çözülmek zorundadır. Devrim bu bunalımın işçi sınıfı lehine çözümüdür. Faşizm ise burjuvazinin karşı-devrimci çözümüdür.

Faşizmin tarihsel olarak, burjuvazinin tekelci aşamaya ya da mali sermaye sentezine sıçrama sancıları çektiği bir döneme denk düştüğü iddia edilmiştir. Bu doğru değildir. Zira faşizm,

zaten emperyalist aşamaya yükselmiş dünya kapitalizminin, işçi sınıfının devrimci tehdidiyle derinleştirilmiş bunalım koşullarında gündeme getirdiği karşı-devrimci saldırıdır. Faşizm, kapitalizmin tekelci gelişmesine içkin emperyalist rekabetin ve yayılmacı eğilimlerin kucağında yaşanan derin ve keskin bir bunalımın ürünüdür. İrili ufaklı çeşitli kapitalist ülkelerde büyük sermaye yüz yüze geldiği yıkıcı bunalımları, (gerekli durumlarda büyük emperyalist güçlerden de alınan destekle) içte işçi sınıfının devrimci yükselişini ezerek ve dış pazarlarda daha güçlü bir konum elde edebileceği yapısal dönüşümleri gerçekleştirerek atlatmaya çalışır.

Faşist iktidarın sermayenin bu ihtiyacını giderip gideremeyeceği tamamen sınıf mücadelesinin seyrine, iç ve dış siyasal faktörlere, özellikle büyük emperyalist güçler dengesinin belirleyeceği somut koşullara bağlıdır. Faşizm gerçeği iktisadi ve siyasal çeşitli iç ve dış etkenlerin ürünüdür. Ve nasıl ki onu yalnızca sermayenin iktisadi bunalımına bağlamak yanlış bir tutumsa, faşizmin işlevini yerine getirip getirmediğine de işin sadece iktisadi yönüne bakarak karar verilemez.

Faşist iktidarlar sermayenin egemenliğini tehdit eden ve onu temellerinden sarsan devrimci işçi hareketini bertaraf ederek, siyasal yönden sermayeye en büyük hizmeti verirler. Faşizmin iktisadi açıdan sermayeye sunduğu hizmete gelince. Kimi örneklerde sermayenin emperyalistleşme arzusunu gerçekliğe dönüştüremese bile, onun işçi sınıfının ekonomik mücadelesini muazzam bir baskıyla ortadan kaldırarak ve böylece iç sömürüyü maksimize ederek dışa açılmanın zeminini döşediğini söyleyebiliriz.

Burjuva devletin faşist biçimlenmesinin tarih sahnesine çıktığı ve faşizmin Avrupa'da yükselişe geçtiği 1920'ler dünyasını hatırlayalım. Birinci emperyalist paylaşım savaşı, büyük kapita-

list güçler arasındaki kapışmayı sona erdirmemiş, yeni bir istikrarlı güç dengesinin oluşmasına yetmemişti. Avrupa gerilerken, yeni bir güç, ABD yükselmeye başlamıştı. Büyük Ekim Devriminin etkisi ve özellikle Avrupa ülkelerinin bir türlü içinden çıkamadığı ekonomik kriz koşulları, kıtanın her bir yanında peşpeşe işçi sınıfının devrimci isyanlarını tutuşturuyordu.[33]

Ocak 1919'da Berlin'de Alman işçi sınıfının öncü güçlerinin *Spartaküs* ayaklanması gerçekleşmiş, fakat hazırlıksızlığı nedeniyle düzen güçleri tarafından vahşice bastırılmıştı. Dönemin komünist önderleri tarafından *Beyaz Terör* adıyla anılan bu burjuva karşı-devrimci saldırı, kıtada yayılmaya başlayan faşizmin habercisiydi. Avrupa kapitalizminin motor güçlerinden Almanya'da ağır savaş yenilgisinin[34] ve ekonomik yıkım koşullarının altında derin sarsıntılar geçiren burjuva düzenin işçi hareketini ezmeye yönelik faşist saldırısı, gidebileceği en uç noktalara kadar ilerleyecekti.

Dünya komünist hareketinin gerçek öncü gücü, Lenin dö-

---

[33] Örneğin 1919 Martında, ancak Ağustosa kadar yaşayabilecek olan *Macar Sovyet Cumhuriyeti* kurulmuştu. Keza 1919 Nisanında Bavyera Sovyet Cumhuriyeti yaşama gözlerini açıyor ve bir ay sonra yıkılıyordu. 1919 ortalarında İtalya'da, gıda maddeleri fiyatlarının pahalılığına karşı ayaklanma ve isyanlar patlak verdi. 1919 Kasımında gerçekleşen İtalyan genel seçiminde İtalyan Sosyalist Partisi oyların üçte birine yakınını kazanmıştı. Almanya'da 1920 Mart ayında, işçilerin direnişi sayesinde yenilgiye uğratılacak olan gerici Kapp darbesi gerçekleşti. İtalya'da işçiler 1920 Nisanında, Fabrika Konseylerini savunmak üzere Torino bölgesinde genel grev gerçekleştirdiler vb.

[34] 28 Haziran 1919'da imzalanan *Versay Antlaşması* gereğince, Almanya Alsas-Loren'i Fransa'ya geri veriyor, Avrupa'da işgal ettiği diğer bölgelerden ve tüm denizaşırı sömürgelerden çekiliyordu. Antlaşma ayrıca, Almanya'nın askeri gücünün sınırlanması ve galip devletlere savaş tazminatı ödemesi hükümlerini de içermekteydi. Rakip emperyalist güçlerin amacı, Avrupa üzerinde Almanya'nın hegemon konuma yükselmesinin önünü kesmek, onun askeri ve ekonomik gücünü çökertmekti.

nemi Komintern'i, burjuva düzenin çeşitli ülkelerde kendini korumaya almak üzere devrime ve işçi hareketine yönelttiği faşist saldırı üzerinde odaklaştı. Komintern'in *Üçüncü* ve *Dördüncü* Dünya Kongrelerinin başlıca konuları arasında, faşizmin niteliğinin çözümlenmesine ve faşizme karşı işçi sınıfının birleşik mücadele cephesinin oluşturulmasına ilişkin tartışmalar ve kararlar yer almaktadır.

Lenin dönemi Komintern Kongrelerinden günümüz devrimci işçi hareketine miras kalan belgeler, pek çok konuda olduğu gibi faşizm konusunda da komünistlerin temel hareket noktalarına ışık tutan kaynaktır. Ama ne yazık ki bu kaynak, Lenin'in ölümünden sonra Komintern'i devrimci çizgisinden saptıran Stalinist bürokrasinin egemenliği nedeniyle karartılmış, unutturulmuş ve unutulmuştur. Ayrıca Stalinizmin dünya komünist hareketinde yarattığı tahribatın ve Marksizmi soldurmasının sonucunda, faşizm ve benzeri konuların analizinde nice bulanıklıklar ve boşluklar doğmuştur. Bu boşluklar burjuva yazarların ve onların kuyruğuna takılan sözde Marksistlerin parlak görünen incelemeleriyle doldurulmak istenmektedir. O nedenle, faşizm konusunu tartışırken burjuva ideolojisinin kapıdan, bacadan sızmasına karşı uyanık olabilmek ve devrimci geleneğimizin Marksist köklerinden hareket etmek gerekiyor.

Lenin dönemi Kominterninde faşizm sorunu

1921 yılı, dünya burjuvazisinin işçi sınıfının devrimci mücadele dalgasının öcünü almak üzere saldırıya geçtiği bir dünyayı gözler önüne seriyordu. Burjuva düzenin bu saldırısının büründüğü yeni siyasal biçimlenme, faşizm, İtalya'da kendini belli etmeye başlamıştı bile. 1921 Haziran-Temmuz aylarında toplanan *Komintern Üçüncü Dünya Kongresi*, kapitalist dengeyi yeniden kurmak amacıyla başvurulan her yeni önlemin dengeyi

daha da bozacağına ve yeni altüstlükler yaratacağına işaret etmekteydi. Bu nesnel durum devrimci mücadeleye de yeni bir ivme kazandıracaktı. Dolayısıyla dünyada iki temel sınıf arasındaki mücadelenin akıbeti, olağan dönemlerde görülemeyecek bir derecede genel gidişatı belirleyici karakter kazanmıştı.

Kongre tezlerinde, işçi sınıfının devrimci mücadelesinin başarısızlığa uğraması durumunda doğabilecek felâket şu sözlerle ifade ediliyordu: "Eğer toplumun iki temel sınıfından biri, proletarya, devrimci mücadeleden geri dursursa; bu durumda diğeri, yani burjuvazi, yeni bir kapitalist dengeyi son tahlilde inkâr edilemez biçimde kuracaktır. Bu kapitalist denge, maddi ve manevi yozlaşma temelinde, yeni krizler, yeni savaşlar, tüm ülkelerin sürekli yoksullaşması ve milyonlarca emekçinin yokolması yoluyla kurulacaktır."[35] Kongrenin *Taktikler Üzerine* kararında bu ciddi tehlikenin büründüğü somut biçime de dikkat çekiliyor ve İtalya'da iktidara yürüyen faşizme işaret ediliyordu.

Dizginlerinden boşanmış bir Beyaz Terörün, yani sermaye güçlerinin faşist karşı-devrim hazırlığının, işçi sınıfını atomize etmeyi amaçladığı açıktı. İtalya'da gelişen olaylar, faşistlerin kitlelerde büyük yanılsamalar yaratarak işçi örgütlerini bölmeye ve burjuva saldırısına karşı proletaryanın birleşik cephe oluşturmasını olanaksız kılmaya çalıştığını haber veriyordu. Kongre belgelerinde, "Burjuvazinin artık olağan devlet kurumlarıyla yetinmediği ve her ülkede kendi kanatları altında, belli başlı tüm ekonomik çarpışmalarda önemli bir rol oynayan çeşitli legal ve yarı-legal Beyaz Muhafız örgütleri oluşturduğu herkes tarafından görülebilir. İtalya'da faşist çetelerin faaliyetleri, burjuvazinin ruh halinde ve ayrıca görünüşte güçler dengesinde bütü-

---

[35] *Lenin Döneminde Komünist Enternasyonal –Belgeler–*, c.2, Maya Yay., Eylül 2002, s.59

nüyle değişikliğe neden olmuştur" denilmekteydi.[36]

İtalya'da fabrika işgalleri ve işçi konseyleri dalgası ile burjuvaziye korku salan ve onu karşı saldırıya geçiren işçi hareketi, ne yazık ki devrimci başkaldırıyı ileriye götürecek bir önderliğin olmaması nedeniyle büyük bir çöküntüye doğru sürüklendi. Aslında İtalyan Sosyalist Partisi, pek çok üyesi ve işçi hareketi içinde önemli etkisi olan bir partiydi. Ancak Marx'ın 1848 Fransası'ndaki sosyal demokrat örgütlenme için dikkat çektiği gibi, bu parti içinde de, her devrimci kıpırdanışı felce uğratan reformist unsurlar ağır basmaktaydı.

Nitekim Komintern'in bir sonraki Dünya Kongresi belgelerinde bu husus şöyle vurgulanacaktı: "Reformistler, burjuvazinin işçi sınıfının saflarındaki ajanlarıdır. Onlar, işçi sınıfını burjuvaziye satmak, ona ihanet etmek için mümkün olan her yolu kullandılar. 1920'deki fabrika işgalleri sırasında reformistlerin gerçekleştirdikleri türden ihanetlere, ardı arkası kesilmeyen ihanetler zinciri olan kendi tarihlerinde bile zor rastlanır. Reformistler, faşizmin gerçek selefleridirler; yolu onlar hazırlamışlardır."[37] Diğer yandan Lenin'in de dikkat çektiği gibi, İtalyan komünistleri reformistlerden ve merkezcilerden kopma konusunda sergiledikleri tereddüt ve gecikme ile yenilgiye kapı açmışlardı. Devrimci bir önderlikten yoksun kalan İtalyan işçi sınıfı art arda yenilgiler aldı ve neticede 1922 Ekiminde Mussolini'nin faşist diktatörlüğü kuruldu.

Böylece faşizm muhtemel bir tehlike olmaktan çıkıp iktidara oturan bir gerçekliğe dönüşmüş bulunuyordu. Bu koşullar altında Kasım-Aralık 1922 tarihleri arasında toplanan *Komintern Dördüncü Dünya Kongresi*, faşizmi dünyayı saran bir tehdit olarak ele alacaktı. Taktikler Üzerine Tezler'de "*uluslararası*

---

[36] *age*, s.125
[37] *age*, s.422

faşizm" başlığı altında şöyle deniyordu: "Burjuvazinin proletaryaya karşı siyasal saldırısı, sermayenin ekonomik alandaki saldırısına sıkı sıkıya bağlıdır, bunun en şiddetli ifadesi uluslararası faşizmdir elindeki yasal yöntemler burjuvaziyi artık tatmin etmemektedir. Bunun yerine her yerde, özellikle proletaryanın tüm devrimci çabalarına karşı yöneltilmiş olan ve işçi sınıfının konumunu geliştirmek için giriştiği her teşebbüsü zorla bastırmak için giderek daha fazla kullanılan, özel Beyaz Muhafızların yaratılmasına başvurmaktadır."[38]

Yine aynı yerde, o dönemde İtalya'yı pençesine almış olan İtalyan faşizmi de analiz edilecekti: " 'klasik' İtalyan faşizminin en karakteristik özelliği, faşistlerin yalnızca, tepeden tırnağa silahlı, tam anlamıyla karşı-devrimci savaş örgütleri oluşturmakla kalmayıp, aynı zamanda sözde demokrasinin yarattığı hüsrandan kendi karşı-devrimci amaçları için ustaca yararlanarak, toplumsal demagoji ile kitleler arasında, köylüler, küçükburjuvazi ve hatta proletaryanın bazı kesimleri arasında bir taban oluşturmaya çalışmalarıdır. Bugün birçok ülke bir faşist tehdit altındadır: Çekoslovakya, Macaristan, hemen hemen tüm Balkan ülkeleri, Polonya, Almanya (Bavyera), Avusturya, Amerika ve hatta Norveç gibi ülkeler. *Şu ya da bu biçim altında* gerçekleşecek faşizm olasılığı, Fransa ve İngiltere gibi ülkelerde bile göz ardı edilemez."[39]

Komintern çözümlemelerinde de dikkat çekildiği üzere İtalyan faşizminin sergilediği bir özellik, *toplumsal demagoji ile kitleler arasında kendisine bir taban oluşturmaya çalışması* önemli bir hususdur. Aynı karakteristik Alman faşizminde de gözlemlenecek ve Lenin'in ölümünden sonra Troçki, Almanya'daki faşist tırmanışı yine bu temelde analiz etmeye çalışa-

---

[38] *age*, s.300-1
[39] *age*, s.301 (abç)

caktı. Komintern belgesinde belirtilen bir başka tespit ise, günümüzde faşizm konusunda yürüyen tartışmalara parlak bir ışık tutmaktadır. Bu, *derin sistem krizi koşullarında* faşist tehdidin pek çok gelişkin kapitalist ülkeyi, Avrupa'yı içine almakta olduğu tespitidir. Ayrıca, "*şu ya da bu biçim altında gerçekleşecek faşizm olasılığı*" denerek, faşizmin farklı ülkelerde farklı biçimler altında kendisini gerçekleştirmeye çalışacağına özellikle dikkat çekilmiştir. Kısacası Lenin dönemi Komintern kararlarında faşizm, yalnızca çeşitli ülkelerde bürüneceği özgün yönler temelinde değil, burjuvazinin işçi hareketini ezmeye yönelik karşı-devrimci saldırısı olarak *genel* içeriğiyle tahlil edilmiştir.

Dördüncü Dünya Kongresinin özel olarak *İtalyan Sorunu* üzerine aldığı kararlar da, faşizm olgusunun Marksist analizinde odaklaşılması gereken başlıca sorunlara işaret etmesi bakımından önemlidir. Karar metninde şöyle denmektedir: "Emperyalist dünya savaşının sonunda, İtalya'daki nesnel durum devrimciydi. Burjuvazi ülkeyi yönetecek durumda değildi –burjuva devlet aygıtı sallantıdaydı ve egemen sınıf kendine güvensizdi. Geniş işçi kitleleri savaşa karşı öfkeyle doluydu ve ülkenin birçok yeri, açık ayaklanma halindeydi. Köylülüğün önemli bölümleri toprak sahiplerine ve devlete karşı ayaklanmaya başlıyorlardı ve işçileri devrimci mücadelede desteklemeye hazırdılar. Askerler savaşa karşıydılar ve işçilerle kardeşleşmeye hazırdılar. Yani başarılı bir devrim için *nesnel* önkoşullar mevcuttu. Olmayan tek şey, öznel faktördü: kararlı, militan, bilinçli ve devrimci bir işçi partisi. Başka bir deyişle olmayan tek şey, gerçek bir komünist partiydi."[40]

Aynı yerde, neredeyse savaşa katılan tüm ülkelerde benzer bir durumun olduğu, ama İtalya'da bu durumun çok daha çarpıcı şekilde görüldüğü belirtiliyor ve "o İtalya ki, devrime diğer

tüm ülkelerden daha çok yaklaşmıştı; şimdi ise karşı-devrimin en derin uçurumlarına yuvarlanmaktadır" diye vurgulanıyordu.

1920 sonbaharındaki fabrika işgalleri aslında İtalya'daki sınıf mücadelesinin tayin edici anıydı. Böylece İtalyan işçileri, içgüdüsel olarak krize devrimci bir çözüm arayışı içine girmişlerdi. "Fakat bir devrimci işçi partisinin yokluğu, işçi sınıfının kaderini belirledi, en can alıcı anda onun yenilgisine damga vurdu ve faşizmin ... zaferinin yolunu hazırladı" [41]

Komintern'in faşizm konusunda İtalyan örneğinden hareketle almış olduğu karar, hangi biçime bürünürse bürünsün, faşizmin işçi sınıfı açısından can alıcı yönünü özetlemektedir: "Hareket doruğuna ulaştığı anda, işçi kitleleri iktidarı ele geçirmek için yeterli güçten yoksundular. Sonuç olarak işçi sınıfının can düşmanı burjuvazi, onun en saldırgan kanadı şeklindeki faşizm, çok geçmeden işçi sınıfını ezebildi ve bir beyaz diktatörlüğü kurabildi."[42]

1920'lerdeki faşist yükseliş İtalya ile sınırlı kalmamış, çeşitli Avrupa ülkelerini gerçek bir tehlike olarak sarmıştır. O döneme ilişkin önemli bir durum tespiti Komintern belgelerinden izlenebilir: "Berlin sokakları işçilerin kanıyla boyanıyor ve monarşik gericiliğe karşı savaşan işçiler zindanlara atılıyor. Macaristan'da Horthy'nin kanlı yönetimi işkence ve infazlarını sürdürüyor. Özgürlükleriyle kibirlenen demokratik Amerika'da herkese, Komünist Partiye üye olduğundan kuşkulanılanlara bile ağır cezalar yağdırılıyor. Amerikan burjuvazisi sendikalara baskınlar yapıyor; yüzlerce insanı tutukluyor; grevcileri dövüyor, copluyor."[43]

---

[40] *age*, s.421
[41] *age*, s.422
[42] *age*, s.422
[43] *age*, s.442

Ayrıca, "Yugoslavya'nın genç kapitalist devletinin gerici hükümeti, iki yıldır hüküm süren beyaz terör boyunca komünist proletaryaya karşı bir çok suç işlemiştir."[44] Bulgaristan'da 1923 Haziranında gerçekleşen faşist Tsankov darbesi, Polonya'da yükselen faşist saldırılar vb. pek çok ülkede büyük sermaye güçlerinin, faşizmi, devrimci durum koşullarında burjuva düzeni kurtarabilecek yegâne alternatif olarak görmeye başladıklarını kanıtlıyordu.

1920'lerde dünyanın dört bir yanını saran devrimci yükselişlere karşı burjuvazinin olağanüstü yönetim biçimi olarak gündeme gelen faşizm, Lenin dönemi Komintern'i tarafından bazı çarpıcı yönleriyle analiz edilmiştir. Dünya komünist hareketinin devrimci öncüsü, faşizmi, *ya devrim ya karşı-devrim* ikilemiyle yüz yüze gelen burjuva toplumda, *bunalımın karşı-devrimci çözümü* olarak ortaya koymuştur. Komintern kararlarında dikkat çeken en önemli yön ise, *bunalımın devrimci çözümünü* mümkün kılmada kilit faktör olan *devrimci önderlik* sorunu üzerinde odaklaşılmasıdır. Bu sorun çözümlenmediği takdirde, bunalımın karşı-devrimci çözümü yaşam fırsatı bulacak, çıkışsızlık içinde umutsuzluğa sürüklenen kitleler faşist demagojiye daha açık hale gelecek ve faşist iktidarın payandası yapılacaklardır.

Lenin dönemi Komintern geleneğinin günümüzü aydınlatan başlıca dersleri arasında, faşizme karşı mücadeleyi başarıya ulaştırabilecek devrimci çizginin unsurları da yer alır. Komintern, burjuvazinin faşist saldırısına karşı dünya işçilerinin devrimci mücadelesinin örgütlenmesi hedefini öne koymuş, Komünist Partileri doğru bir mücadele anlayışı ve doğru taktiklerle donatmaya çalışmıştır. *Birleşik cephe* anlayışı bunlar arasında göze çarpan başlıca örnektir. Stalinizmin egemenliği altında devrimci özünü tamamen yitirmezden önce, Komintern faşizme

---

[44] *age*, s.460

karşı mücadelede başarı koşulunu kopmaz bir biçimde devrimci önderlik sorununa bağlıyordu. Bu sorunun çözümü doğrultusunda harekete geçilip yol alınmadıkça, faşizme karşı mücadele ve işçi sınıfının birleşik cephesinin inşası taktikleri üzerine ahkâm kesmek boş sözler yığınına dönüşecektir.

Sermayenin faşist saldırısının geri püskürtülebilmesi ve faşizmin ezilebilmesi, doğrudan doğruya, devrimci önderliğin var edilmesi ve güçlendirilmesine bağlıdır. Tarihin sayfaları, bu sorun çözümlenmediği takdirde kapitalizmin fena halde can yakan krizlerinin ortasında öfkeyle umutsuzluk, değişim arzusuyla çıkışsızlık arasında sıkışıp kalan geniş halk kitlelerinin faşizmin pençesine düşeceğinin sayısız örnekleriyle dolu bulunuyor.

Açıktır ki, dünya komünist hareketinde faşizmin tahlili Troçki ile başlamadı. Ama Lenin dönemi Komintern devrimci önderliği içinde yer alan Troçki, Lenin'in ölümünden sonra da Komintern'in bu devrimci çizgisini zor koşullarda ve epigonların yoğun saldırıları altında sürdürmeye çalıştı. Troçki ayrıca, faşizm konusundaki yeni gelişmeleri de dikkatle izleyecek ve özellikle Almanya, İspanya gibi ülkelerde faşizmin yükselişi karşısında işçi sınıfının devrimci mücadele hattını belirlemeye çalışacaktı.

Devlet tipi ve devlet biçimi ayrımı

Olağanüstü burjuva yönetimler, burjuva düzenin farklı devlet biçimleridir.[45] Bu husus yeterince açıktır. Asıl aydınlatılması gereken yön, *devlet tipi* ve *devlet biçimi* arasındaki ayrımdır. Sömürülü toplumlarda devletin temel görevi, sömürü düzeninin

[45] Bir karışıklığa meydan vermemek için burada hatırlatmak gerekir ki, *devlet biçimi*, *hükümet biçimi*, *yönetim biçimi* gibi kavramlar genelde aynı anlama gelirler. Keza *olağanüstü rejim*, *olağanüstü yönetim* benzeri kavramlar için de aynı şey söz konusudur.

devamını sağlamak ve sömürenlerin mülkiyetini korumaktır. Bu genel kural, (burjuvazinin egemenliğini sürdürmesini sağlayan devlet biçimi her ne olursa olsun) burjuva devlet için de aynen geçerlidir.

Marksizmin açıklık getirdiği üzere, nasıl ki sömürücü toplumlar başlığı altında sıralanan Asyatik, köleci, feodal, kapitalist tipte farklı sosyo-ekonomik formasyonlar varsa, bunların her birine tekabül eden farklı bir *devlet tipi* de vardır. Birbirinden farklı bu üretim tarzları farklı bir sınıf egemenliğiyle somutlanır ve her biri kendine özgü bir sömürü tipine dayanır. Bu nedenle Marx, değişik sosyo-ekonomik formasyonları birbirinden ayırt edebilmede anahtar unsurun, karşılığı ödenmemiş emeğin doğrudan üreticiden çekilip alınma biçimi olduğunu belirtir. Keza, üretim araçları sahipleriyle doğrudan üreticiler arasındaki bu temel ilişki bütün toplumsal yapının sırrını ele verir ve *devlet tipini* de belirler.

Diğer önemli nokta ise egemenlik sorunudur. *Egemenlik* kavramı siyasi yaşamda çeşitli düzeylerde kullanılıyor olsa da, kelimenin gerçek anlamında egemenlik ilişkisinin kaynağı üretim sürecindedir. Üretim sürecinin özgül karakteri, bir başka deyişle üretim ilişkilerinin niteliği, *son tahlilde* bütün bir üstyapıyı da belirleyecektir. Böylece siyasi yapının temel özellikleri ve hukuk sistemi gibi üstyapıya ilişkin tipolojiler, altyapıdan yani ekonomik temelden türeyeceklerdir.

Kuşkusuz ki bu en genel hatlarıyla böyledir. Üstyapıyla altyapı diyalektik bir etkileşim içinde olduğu gibi, gerçek yaşamda siyasi yapılanma alanı pek çok çeşitlilikler arz eder. Örneğin aynı devlet tipinin farklı biçimleri olabilir. Burjuva devlet (yani *burjuva devlet tipi*) *olağan* parlamenter biçime ya da Bonapartist, faşist olarak nitelediğimiz *olağanüstü* biçimlere bürünebilir. Fakat bu biçim değişikliklerine rağmen, her devlet tipi, üzerinde

yükseldiği ekonomik temelden gücünü alan egemen sınıfın diktatörlüğüdür.

Burjuva devlet, ezen ve sömüren sınıf burjuvazinin, ezilenler, sömürülenler üzerindeki diktatörlüğüdür. Bu diktatörlük parlamenter işleyişlerde görüldüğü üzere "demokratik" biçimlerle örtüleneceği gibi, olağanüstü koşullarda üzerindeki "demokrasi" şalını fırlatarak kendini *çıplak* bir diktatörlük (faşizm) biçiminde de ortaya koyabilir. Ya da *sözde parlamenter* bir işleyişle bir nebze örtülenmiş Bonapartist bir asker-polis devleti biçimini alabilir.

İşte burjuva devletin *olağanüstü siyasal biçimlenmelerinin* özünü oluşturan gerçeklik budur. Bonapartist ya da faşist burjuva rejimler, devlet tipinde değil *devlet biçiminde* değişiklik yaratırlar. Bu biçim değişiklikleri, toplumsal düzenin egemen üretim ilişkilerini ve iktisaden egemen sınıfını farklılaştırmaz, tam tersine düzenin bu temel direklerini sağlamlaştırmaya hizmet ederler. Olağanüstü burjuva yönetimler söz konusu olduğunda, *öz* ve *biçim* arasındaki bu ilişkiyi kavramaksızın, Bonapartist ya da faşist rejimleri analiz edebilmek mümkün değildir. Keza aynı hususun önemi vurgulanmaksızın, burjuva devletin farklı olağanüstü biçimlerinin altında yatan öze dair benzerlik de ortaya çıkarılamaz.

Öz bir kez kavrandıktan sonra, tartışma alanı, burjuva devletin değişik olağanüstü yönetim biçimleri arasındaki farklılıkları ele almaya hazır hale getirilmiş olur. Marksist yöntem, bu gibi tartışmalı sorunlar karşısında böyle bir yaklaşımı gerektiriyor. Aksi halde ister Bonapartizm olsun ister faşizm, burjuva devletin farklı biçimleri mutlaklaştırılacak ve burjuva yazarların yaptığı gibi, kendi başına bir fenomen düzeyine yükseltilecektir. Diğer yandan, yalnızca özün dikkate alınıp biçim farklılıklarının tamamen ihmâl edilmesi durumunda ise, doğrudan somut

siyasal koşulların analizine dayanması gereken devrimci siyaset boş bir papağanlık düzeyine indirgenmiş olur.

Burjuva parlamenter rejimle faşist bir rejim arasında kuşkusuz ciddi biçim farklılıkları vardır ve işin bu yönü işçi sınıfının mücadele koşullarını yakından ilgilendirir. Parlamenter rejimle faşizm arasındaki ayrımı, "alt tarafı bir biçim farkı" deyip küçümseyemeyiz. Bu biçim farklılıkları gözardı edildiğinde, işçi sınıfının devrimci mücadelesi önemli zaaflara uğratılmış olur. Olağan ve olağanüstü yönetim biçimleri arasındaki farkı hepten görmezden gelmek ve burjuva düzenin sıklık kazanan gerici, baskıcı uygulamalarına bakıp *sürekli faşizm* şeklinde bir teori icat etmek Marksist kavrayışla bağdaşmayan yanlış bir tutumdur. Süreklilik arz eden faşizm değil, çeşitli biçimler altında varlığını sürdüren burjuva diktatörlüğüdür.

Bugüne kadar yaşanan tüm deneyimlerin de gösterdiği gibi, iktidara gelen faşizm ne denli gaddar ve uzun ömürlü olursa olsun, eninde sonunda burjuva diktatörlüğün olağan biçimine geri dönülmüştür. Bazı örneklerde faşist rejim işçi-emekçi kitlelerin aktif devrimci mücadelesiyle *yıkılmıştır*. Diğer örneklerde ise, iç ve dış koşulların değişmesi, kitle mücadelesinin yükselmesi ve olağan yönetim biçimine geçilmesini tercih eden burjuva kampın etkisi ile *çözülerek* son bulmuştur.

Marksizm, burjuva diktatörlüğün olağan biçiminin parlamenter rejim olduğuna ve burjuva düzenin kendisine yönelik tehlikeyi savuşturduğunda olağan işleyiş biçimine dönmek isteyeceğine işaret ediyor. Diğer yandan, kapitalizmin çürüme çağı olarak da adlandırdığımız emperyalizm çağının temel karakteristiklerinden birinin *siyasi gericileşme* olduğu yolundaki Marksist tespit de aynıyla doğrudur. Bu iki husus birbiriyle çelişmekte midir? Hayır. Çünkü bu tür tespitler genel eğilimi anlatır ve görelidir. Burjuvazinin devrimci atılım yaptığı dönemlerdeki

parlamenter rejimin demokratik kapsamıyla, burjuvazinin devrimci barutunu yitirmesinden sonraki kapsamı arasında elbette fark olacaktır. Ama buna rağmen, emperyalizm döneminde de düzenin olağan biçimiyle olağanüstü biçimleri arasında, işçi sınıfının örgütlenme ve mücadele koşulları açısından belirgin farklılıklar vardır. Dolayısıyla kapitalizmin tüm aşamaları boyunca, burjuva devletin olağan biçimiyle olağanüstü biçimleri arasında ayrım yapma gereği devam etmektedir.

Burjuva parlamenter devlet biçimi, burjuvazinin eski düzene karşı mücadelesinin sonucunda ulaştığı ve modern kapitalizmin işleyişine denk düşen en yetkin devlet biçimidir. Bu Marksist tespitin günümüzde de geçerli oluşunun *esas nedeni* öncelikle kapitalist üretim tarzının ekonomik yapısında yatıyor. Bunun için, burjuvazinin düzenini tehlikede hissedip siyasi alanda olağanüstü önlemlere başvurmak zorunda kalacağı gerçeğini saklı tutup, asıl olarak kapitalist düzenin temel yapısı kavranmalı.

Kapitalizm-öncesi üretim tarzlarında egemen sınıflar artı-ürünü doğrudan üreticilerin elinden çekip almak için ekonomi-dışı zora başvurmuşlardır. Oysa kapitalist üretim tarzında işgücü bir meta haline gelir ve kapitalist işgücünü satın almakla, onun ürettiği artı-değere de otomatikman el koyma koşulunu satın almış olur. Bir başka deyişle, kapitalist üretim sürecinin olağan işleyişi içinde burjuvazinin artı-değeri işçiden çekip alması için ekonomi-dışı bir zora başvurması gerekmemektedir. Burjuva egemenliğin temel kaynağı açık zorbalık değil esasen *ekonomik zorbalıktır.*

Köle ile ücretli köle arasındaki fark biliniyor. Keza köle sahiplerinin kölelerin karşılıksız emeğini onlardan çekip alma yöntemiyle, burjuvazinin işçilerin yarattığı artı-değere el koyma yöntemi arasındaki niteliksel ayrım açıktır. Köleci düzende köle kırbaç zoruyla çalıştırılır. Kapitalist düzende işçiler "gönüllü

rızalarıyla" işgüçlerini kapitalistlere satarlar. Kölenin ne kendi bedeni ne de işgücü üzerinde hiçbir söz hakkı yoktur, bütünüyle efendisinin malıdır. İşçi ise, bedeninin ve işgücünün sahibidir, yaşamını sürdürebilmek için işgücünü şu ya da bu koşulla şu ya da bu kapitaliste satabilir. Köleye oranla özgür görünen ücretli emekçinin özgürlük alanı, kırbaçların şakladığı yerde değil kapitalist düzenin ekonomik zorunun bastırdığı noktada sona erer. Koskoca bir işsizler ordusunun tehdidi altında, işçi hiçbir zaman işgücünü istediği koşullarda satamaz ve genelde bulabildiği iş koşullarıyla yetinmek zorunda kalır.

İşçiler büyük ekonomik mücadelelere giriştiklerinde dahi, kapitalistlerin kendilerinden artı-değer çekip almasına son veremezler. "Sömürüyü sınırlaya sınırlaya giderek ortadan kaldırma" düşüncesi büyük bir yalandan ibarettir. Ağır çalışma koşullarına isyan eden köleler, gerektiğinde en ağır işkence ve baskılarla tarlalara ve işliklere geri döndürülürlerken, salt ekonomik mücadele alanında başkaldıran işçileri yola getirmek için her zaman polis ve jandarma baskısı gerekmez. İşçinin eline tutuşturulan *çıkış* kağıdı genelde yeterli *zor*'u içerir. Kapitalist ekonominin işleyişi normal koşullarda işte bu ekonomik zorbalığa dayanır.

Daha önce bir toplumsal düzenin bütün bir üstyapısının, *nihai çözümlemede* onun ekonomik işleyiş tarzına dayandığını belirtmiştik. Burjuva devlet tipinin, kapitalist ekonomik temelin ürünü olduğu biliniyor. Kapitalist sömürü tarzının, *esasta* fiziksel baskıyla değil ekonomik zor yoluyla sürdürüldüğü hususu da yeterince açıktır. Ayrıca kapitalizmde egemen sınıfın, üretim alanında aklını kullanabilen, görece eğitimli işçilere ihtiyacı vardır. Kapitalist gelişmeye bağlı olarak talep edilen işgücü niteliğindeki bu değişim kuşkusuz ki siyaset alanına da yansıyacaktır.

Eski düzeni işçi ve emekçi kitlelerin desteğiyle sona erdiren burjuva devrimler, siyaset sahnesinde işçi sınıfına da bir ölçüde yer açmıştır. Köleci düzende kölelerin hiçbir siyasal hakkı yokken, burjuva düzen işçi sınıfını siyasal bir güç kaynağı olarak dikkate almak zorunda kalmıştır. Bu durum (her ülkede aynen yaşansın ya da yaşanmasın) bir tarihsel gerçekliktir ve burjuva düzen tüm bu gerçeklerin üzerine oturur. Burjuvazinin genel oy hakkını kabul etmesi, parlamenter demokratik işleyiş içinde işçi sınıfının siyasal örgütlerinin ve temsilcilerinin de olabileceğini *olağan* karşılayabilmesi, özetle üzerinde durduğumuz tüm bu ekonomik ve tarihsel gerçeklerin bir sonucudur.

Burjuvazi ayrıca sınıf savaşımları deneyiminden bilmektedir ki, düzenini çok ciddi biçimde tehdit eden olağanüstü bir durum olmadıkça, olağan yönetim biçimini değiştirmeye teşebbüs etmek pek çok açıdan fazlasıyla risklidir. *Birincisi*, burjuvazinin olağanüstü devlet biçimleri kısa vadede işçi-emekçi kitlelerin devrimci tehdidini savuşturup düzeni korumuş olsalar da, nihayetinde burjuva düzenin örtülerini zedelerler. Hele faşizm bu örtüleri açıkça parçalar ve onun *diktatörlük* özünü olduğu gibi teşhir eder.

İkincisi, olağanüstü rejimler, yine kısa vadede çeşitli burjuva kesimler arasındaki siyasi didişmelerin yarattığı çatlakların büsbütün büyümesini engellese bile, uzun vadede bu kesimler arasındaki gerginliği büyütür. Siyasete katılımlarını sağlayan "parlamenter birliktelik" günlerini arayan burjuva kesimlerin olağanüstü rejime karşı muhalif konum almaya başlaması, düzende bu kez yeni gedikler açarak işçi-emekçi kitlelerin devrimci enerjisini harekete geçirebilir. Unutulmasın ki, burjuvazinin olağan yönetim biçimi altında uzun yıllar içinde sömüren ve sömürülenler arasında sağladığı *uzlaşma* sona erdiğinde, günü geldiğinde bunu yeniden tesis etmeye çalışmanın burjuvazi açı-

sından ödenecek yeni bedelleri olabilir. İşçi-emekçi kitleler *demokrasiyi* yeniden ele geçirmeye giriştiklerinde, burjuva düzen sınırlarını aşıp geçebilirler. Zira proletarya, artık 18. veya 19. yüzyılın proletaryası değildir ve yalnızca olağanüstü burjuva devlet biçimini değil, burjuva devleti toptan tarihin çöp sepetine fırlatabilecek nesnel olgunluğa ulaşmıştır.

Olağanüstü burjuva rejim demagojilerle kitleleri peşine takmayı başarsa bile, onun asıl dayanağı burjuva devletin baskı mekanizmalarını harekete geçirmesidir; örneğin faşizm açık baskıya dayanan bir yönetim biçimidir. Böyle bir yönetim biçiminin ilânihaye devam etmesi mümkün olamaz. Çünkü bir toplumsal düzenin uzun vadede varlığını sürdürmesi için, kendi egemenliğini belli bir ölçüde "gönüllü rızaya" dayanan bir yönetim biçimine büründürmesi gerekir. Fakat her şeye rağmen, tüm sömürülü toplumlar için geçerli olduğu üzere egemen sınıf "olmak ya da olmamak" benzeri bir durumla yüz yüze geldiğinde, tüm mantıksal hesaplar bir yana itilecektir. Ve burjuvazi açısından olağanüstü devlet biçimine geçiş zorunlu hale gelecektir. Bu olasılık, demokrasinin beşiği olmakla övünen Avrupa'dakiler de dahil pek çok kapitalist ülkede, tüm bir 20. yüzyıl boyunca yaşanan çeşitli faşist diktatörlükler temelinde gerçekliğe dönüşmüştür. Aynı tehlike potansiyel olarak bugün de varlığını sürdürüyor.

Neticede burjuva demokrasisi burjuva düzenin olağan devlet biçimidir ama bu "demokrasinin" niteliği konusunda da asla yanılsamalara kapılmamak gerekiyor. Lenin'in *Devlet ve Devrim*'de dediği gibi, "Burjuva devlet biçimleri son derece çeşitlidir, ama özleri hep aynıdır. Bütün bu devletler, son çözümlemede, şu ya da bu biçimde, ama zorunlu olarak, bir *burjuva diktatörlüğüdür*." Ayrıca kapitalist üretim tarzı nasıl ki "eşdeğerlerin değişimi" görünümü altında ücretli emeğin sömürüsünü gizli-

yorsa, yani bu eşitlik yalnızca *biçimsel* bir eşitlikse, burjuva demokrasisi de son çözümlemede aynen diğeri gibi *biçimsel* bir eşitlikten ibarettir. Hiçbir kapitalist ülke şimdiye kadar sömüren ve sömürülene aynı kapsamda demokrasi sunmamıştır, bundan sonra da sunacak değildir.

Burjuva devletin *olağanüstü biçimleri* tartışmasında, "biçim" kavramı üzerinde biraz durmak açıcı olacaktır. Kuşkusuz kullanılan her kavram ancak belirli koşullar altında bir anlam ifade edebilir. Örneğin burjuva *devlet tipi* genel kategorisi altında, onun olağan devlet biçiminden ve olağanüstü devlet biçimlerinden söz edebiliriz. Fakat sıra diyelim faşist devlet biçiminin tanımlanmasına geldiğinde, gerçek yaşamın çeşitli örnekler bazında sergileyeceği farklılıkların (örneğin sivil parti iktidarı *biçimindeki* ya da askeri diktatörlük *biçimindeki* faşizm) üzerine çıkabilen daha toparlayıcı kavrayışlara ihtiyaç vardır.

Bu durumda Bonapartist ve faşist devlet "biçimi" (her ikisinin gerçek yaşamda bürüneceği farklı biçimler hesaba katıldığında), *adeta* iki ayrı *tür* olarak ele alınabilir. Kuşkusuz bu iki ayrı "türün" içini dolduran özelliklerin, kapitalist gelişmeye bağlı olarak bir değişim geçireceği de asla ihmâl edilmemeli. Bu anlayıştan hareketle, emperyalizm döneminde burjuvazinin başvurabileceği *baskıcı* olağanüstü devlet biçimlerini (çeşitli örnekler arasındaki biçimsel farklılıklara takılmaksızın), Bonapartist ve faşist diye kabaca iki ana kategoride toparlayabiliriz. Ancak altını kalın bir biçimde çizmeliyiz ki, tüm bu açıklamalar, kavramlar dünyasında oynanan (hiçbir zaman oynamaya meraklı olmadığımız) bir kelime oyunu değildir. Tam tersine, burjuva akademisyenler tarafından oynanan oyunlar sonucunda, faşizm gibi önemli konularda bulanan zihinlerde bir parça da olsa düzeltme yapabilme çabasından ibarettir.

Faşizm bir başka olağanüstü yönetim biçimine, diyelim Bo-

napartizme kıyasla *özel*, fakat kendi temel özü bakımından (farklı ülkelerde bürüneceği değişik biçimlere rağmen) *genel* bir kavramdır. Troçki de bu hususa dikkat çeker: "*Liberalizm, Bonapartizm, faşizm* gibi terimler ***genelleme*** özelliği taşırlar. Tarihsel olgular hiçbir zaman kendilerini bütünüyle tekrar etmezler. 1. Napolyon'un hükümetiyle karşılaştırıldığı zaman 3. Napolyon'un hükümetinin 'Bonapartist' olmadığını kanıtlamak zor olmazdı Dahası, klasik Bonapartizm büyük savaş zaferleri döneminden doğmuştur, oysa İkinci İmparatorluk hiç böyle şeyler görmemiştir. Ama Bonapartizmin *bütün* çizgilerinin tekrarını arayacak olursak, Bonapartizmin geçmişte kalmış, benzersiz, tekil bir olgu olduğunu, yani genel olarak Bonapartizm diye bir şeyin olmadığını ama bir zamanlar Bonapart adında Korsika'da doğmuş bir generalin yaşadığını görürüz. Liberalizm ve tarihin bütün öteki genelleştirilmiş terimleri için de aynı durum söz konusudur."[46] Faşizmi de genel bir kategori düzeyinde kavrama çabası içine girmeyip, yaşanan her bir tekil örneğin taşıyabileceği farklılıkları yakalamaya kilitlenirsek, gerçekliği kavramaya çalışırken ondan büsbütün uzaklaşabiliriz.

Faşizmin, yalnızca sivil faşist parti örgütlenmesini kullanan, bir anlamda aşağıdan yukarıya bir karşı-devrim gerçekleştirip iktidara oturan *tek tip* bir gelişme çizgisine sahip olmadığı açıktır. Faşist karşı-devrim, *iktidarı için ortamı hazırladığı* süreçte kendisine mutlaka şu ya da bu ölçüde bir kitle tabanı edinmeye çalışır; ama buna rağmen *iktidara oturuş biçimi* "aşağıdan" ya da "yukarıdan" olabilir. Konunun bu yönünü netleştirmek için Bonapartizm sorununa Marx ve Engels'in yaklaşımını hatırlayabiliriz. Küçük-burjuva kitlelerden destek alarak iktidara oturan amca ve yeğen Bonaparte'ların Bonapartizminin yanı sıra, bir de *tepeden* gelen Bismarck Bonapartizmi vardır.

---

[46] Troçki, *Faşizme Karşı Mücadele*, s.348-9 (abç)

Faşizm sorununda "aşağıdan/yukarıdan" benzeri hususlara takıntılı olanlar Engels döneminde yaşamış olsalardı, Engels'in Bonapartizm değerlendirmesiyle Marx'ınki arasında uzlaşmaz ayrılıklar bulup Engels'e yüklenebilirlerdi. Hatta benzer saldırıların muhatabı bizzat Marx bile olabilirdi. Zira Marx da, hem Fransa'daki Bonaparte'lar gerçeğini hem de Almanya'daki Bismarck egemenliğini *Bonapartizm* olarak nitelemekte bir sakınca görmemiştir. Marx ve Engels, faşizm sorununda yapmaya çalıştığımız gibi, Bonapartizm nitelemesini temel bazı özelliklerden hareketle genel bir yaklaşım düzeyinde ele almışlardır.

Bonapartizm ve faşizm ayrımı

Bonapartist rejimlerle faşist rejimler arasında pek çok ortak özellik olduğu gibi, bazı ayrım noktaları da bulunuyor. Fakat hiç kuşku yok ki, Bonapartizm ve faşizm kavramları arasındaki ayrım, örneğin *Sezarizmle* Bonapartizm arasındaki kadar derin olamaz. Zira bu kez söz konusu olan birbirinden farklı sosyo-ekonomik sistemlere denk düşen olağanüstü rejimler değildir. Bonapartizm olsun faşizm olsun, bunlar sonuçta aynı sosyo-ekonomik düzenin olağanüstü siyasal biçimlenmeleridir ve Bonapartizmle faşizm arasında aşılmaz duvarlar yoktur. Bu nedenle, mali sermaye çağında yaşanan olağanüstü rejimlerin niteliğiyle ilgili "Bonapartizm mi, faşizm mi?" benzeri tartışmalarda ayrım noktalarını kavramaya çalışmakla birlikte, öze dair benzerlikleri de bir çelişki kaynağı olarak görmemek gerekiyor.

Bu noktada hatırlanması gereken önemli bir husus, emperyalizm çağında burjuva devletin olağanüstü biçimleri olarak ele alınan Bonapartist ve faşist rejimlerin, artık finans kapital egemenliği düzeyine yükselmiş bir kapitalizmin ürünü olduğudur. Dolayısıyla her ikisi de, sonuçta mali sermaye egemenliğinin olağanüstü koşullarda kendini koruma biçimidir. Günümüzde

Bonapartist ve faşist rejimlerin benzerlik ve benzemezlikleri üzerine yürütülecek tartışmalarda, Bonapartizmi kapitalizmin eski dönemlerine özgü içeriğiyle ele almak da yetersiz kalacaktır. Her kavram ve niteleme tarihsel akış içinde göreli bir karaktere sahiptir. Bonapartizm benzeri kategoriler, asla tarihüstü genel şablonlar haline getirilmemelidir.

Engels Bismarck Almanyası'ndaki Bonapartist rejimin özelliğini incelerken, 18. yüzyılın mutlak krallık döneminin Bonapartizmine kıyasla, bu yeni örneği (sınıflar ilişkisindeki değişim ve yüklendiği yeni görevler nedeniyle) "modern Bonapartizm" diye nitelemişti. Fakat kapitalist gelişme o noktada da durmaz. Kapitalizmin yol almaya devam etmesiyle birlikte, hem sınıfsal oluşumlar daha bir yerli yerine oturur hem de sınıflar savaşımı artık esasta iki temel sınıf arasındaki mücadele olarak kristalize olur.

Marksizmin kurucuları *Komünist Manifesto*'da kapitalist gelişmeden türeyecek bu sınıfsal kutuplaşmaya işaret ederler. Gerçekten de kapitalist gelişmenin devasa adımları sınıfsal yapılaşmayı giderek sadeleştirmiştir. Emperyalizm çağında burjuva devletin tüm biçimleri, en çarpıcı ifadesini, esasen tekelci burjuvazinin proletarya üzerindeki egemenliğini sürdürebilmesinin farklı araçları olmasında bulmuştur. Engels'in *modern Bonapartizm* diye adlandırdığı niteleme de eskimiş ve bu kez 20. yüzyılın somut olguları temelinde Bonapartizmin yeni döneme ilişkin özelliklerinin vurgulanması ihtiyacı doğmuştur.

Marx'ın Bonapartizm sorununu incelediği koşullarda burjuvazinin iç yapılanması fazlasıyla hareket halindeydi. Büyük toprak, ticaret ve sanayi burjuvazisi hem iktisaden hem de siyaseten egemenlik mücadelesi içindeydiler. Fakat kapitalizmin gelişip olgunlaşmasına bağlı olarak çeşitli büyük burjuva kesimler bir mali sermaye sentezine ulaştı ve bu kesimler arasında eski

dönemlere özgü çekişme geride kaldı. Bununla birlikte burjuva sınıf homojen bir iç yapıya ulaşmış olmaz, içinde hâlâ işbölümünden kaynaklanan farklı kesimler ve iktisaden farklı büyüklük ve güçteki burjuva unsurlar yer alır. Ne var ki, artık iktisaden hegemon olan tartışmasız biçimde finans kapitaldir.

Bu gelişme noktasına ulaşıldığında, parlamenter rejim finans kapitalin hegemonyası altında biçimlenen bir burjuva iktidar blokuna dönüşür. Burjuvazi bu hegemonya altında bütün bir sınıf olarak işçi ve emekçi kitleler üzerindeki egemenliğini sürdürür. Olağanüstü burjuva rejimler ise, finans kapitalin iktisadi hegemonyası altında biçimlenmiş olan burjuva düzeni korumaya çalışır, finans kapitalin bu konumunu daha da güçlendirmeye hizmet ederler. Bu nedenle Marksizm, emperyalizm çağında burjuva devletin olağan ve olağanüstü biçimleri arasındaki yer değiştirmelerin burjuvazi açısından özde bir değişiklik yaratmayacağına, fakat bu değişikliğin işçi sınıfı ve emekçi kitleler açısından hiç de önemsiz olmadığına dikkat çekmektedir.

Kapitalizmin emperyalist aşamaya yükselmesiyle birlikte Bonapartist rejimin özelliği de, artık iki temel sınıf arasındaki çatışmanın seyri noktasında belirginleşecektir. Emperyalizm çağında Bonapartizm, devlet bürokrasisini siyasal açıdan toplumun üzerine çıkartarak iki temel sınıf arasında bir tür *denge* kurmayı amaçlayan bir olağanüstü rejimdir. Devletin sopasını sallayarak işçi sınıfını devrim yolundan caydırmayı dener ve böylece bir tür "iç barış" sağlamaya çalışır. Lenin Bonapartizmin en başta gelen tarihsel belirtisinin, "destek için askeri kliğe (ordunun en berbat unsurlarına) dayanan devlet iktidarının, birbirini az çok dengeleyen iki düşman sınıf ve güç arasında manevra yapması" olduğunu vurgular.[47]

---

[47] Lenin, *Collected Works*, "The Beginning of Bonapartism" [Bonapartizmin Başlangıcı], c.25, s.220

Bonapartizm ve faşizm konusunda kapsamlı değerlendirmeleri bulunan Troçki, Bonapartizm olgusunu tarihsel kapsamıyla ele almıştır. Kapitalizmin *yükseliş çağının Bonapartizmi* ile *gerileme döneminin Bonapartizmi* arasında da ayrım yapmıştır. Sanayi kapitalizminin atılım döneminde yaşanan Bonapartizmin özelliklerini Marx'ın çözümlemelerinden biliyoruz. O dönemdeki Bonapartizmin en önemli işlevi, mülkiyeti ve düzeni korumak amacıyla kendini mücadele eden burjuva kampların da üzerine çıkartmaktır. Emperyalizm dönemindeki Bonapartizm ise, tıpkı faşizm gibi, finans kapitalin hükümet biçimlerinden biridir. Kapitalist toplumun gerileme dönemi, faşizmin yanı sıra Bonapartizmi de yeni içeriğiyle gündeme getirmiştir.

Örneğin 1934 yılı Fransası'ndaki hükümetin gerçek ekseni, polisten, bürokrasiden ve askeri klikten geçmektedir. Troçki, "Karşımızdaki, parlamentarizmin süsleriyle güç belâ örtünen bir askeri-polis diktatörlüğüdür. Ama ulusun hakemi rolünde bir kılıç hükümeti: *Bonapartizm*, işte budur" der. Ve devam eder: "*Politik bakımdan* kendini sınıfların üzerine çıkaran Bonapartizm, denebilirse atası Sezarizm gibi, toplumsal bakımdan her zaman ve her çağda sömürücülerin en güçlü ve en sıkı kesiminin hükümetini temsil eder. Şu halde bugünkü Bonapartizm de, bürokrasinin zirvelerini, polisi, subaylar zümresini ve basını yöneten, esinleyen ve ayartan finans kapitalin hükümetinden başka bir şey olamaz."[48]

Finans kapital döneminde Bonapartizm olsun faşizm olsun, burjuva düzen güçleri açısından temel problem düzene devrimci tehdit yönelten işçi sınıfının nasıl yönetileceği, onun devrimci hareketinin nasıl bastırılacağıdır. Finans kapitalin Bonapartist hükümet biçimi, *otoriter* bir yönetim oluşturarak kendisine sınıflar ve klikler arası sözde bir *iç barış* rejimi görüntüsü verir-

ken, faşizm proletaryaya karşı açık bir *iç savaş* yürüten *totaliter* bir rejim olarak biçimlenir.[49] Bonapartizm, burjuva düzenin olağanüstü yöntemle sağladığı *eşitsiz* bir *denge* durumudur. Bonapartist diktatörlük, karşıt sınıflar veya egemen sınıf kesimleri arasındaki mücadelenin düzeni tehlikeye sürüklememesi için, çatışan unsurlara *sanki* eşit uzaklıkta durduğu izlenimini yaratarak bir denge rejimi kurar. Oysa faşist diktatörlük, iktidara tırmanırken ve özellikle iktidarının ilk döneminde işçi sınıfının üzerine kanlı bir devlet terörüyle yürüyüp, onu çok açık biçimde sindirmek ve dolayısıyla gerçek yüzünü ifşa etmek zorundadır.

Sonuç olarak her iki olağanüstü yönetim biçiminin altında yatan sınıfsal öz benzerliğinin görmezden gelinmesi ne denli yanlışsa, aralarındaki farkın küçümsenmesi de işçi sınıfının mücadelesini güçsüz düşürecektir. Sorunun bu iki yönüne de dikkat çeker Troçki: "Şimdiye kadar söylenenler, Bonapartist iktidar biçimini faşist biçimden ayırt etmenin ne kadar önemli olduğunu yeterince göstermektedir. Bununla birlikte karşı uca sıçramak, yani Bonapartizmi ve faşizmi iki bağdaşmaz mantıki kategori haline getirmek de bağışlanmaz bir yanlış olur. Nasıl Bonapartizm parlamentarizmi faşizmle birleştirerek başladıysa, zafere ulaşmış faşizm de, sadece Bonapartistlerle bir bloka girmek zorunda olduğunu değil, ama üstelik Bonapartist sisteme iç

---

48 Troçki, *age*, s.460-1

49 Burada geçen *otoriter* ve *totaliter* kavramları arasındaki anlam farkı, tam da Bonapartist yönetim biçimi ile faşist yönetim biçiminin mukayesesi temelinde somutlanabilir. Zira siyasal literatüre yerleştiği şekliyle, özetle her iki kavram da çoğulcu parlamenter demokrasinin karşıtı olan bir iktidar biçimini anlatır. Fakat totaliter rejim nitelemesi en katı, en monolitik diktatörlükler için kullanılırken, otoriter rejimin aynı derecede monolitik ve katı olmadığı kabul edilir.

yapı bakımından yakınlaşmak zorunda olduğunu da görür."[50]

Faşizm, mali sermaye egemenliği çağında burjuva düzenin işçi sınıfına yönelik en açık saldırısı, işçi ve emekçilerin demokratik haklarına ve örgütlerine yönelik olağanüstü baskı ve şiddet rejimidir. Sermayenin işçi-emekçi kitleler üzerindeki açık ve kanlı diktatörlük biçimi olan faşizmi incelerken, meselenin özünü açıklamayan detay unsurlara saplanıp kalmamak ve asıl olarak temel faktörleri kavrayabilmek önem taşıyor.

Örneğin ulusların taşıdığı değişik tarihsel özellikler, her konuda olduğu gibi faşizm konusunda da uygulamada bazı şekil ve yapılanma farklılıkları yaratacaktır. Diyelim Prusya köklerinden kaynaklanan disiplin eğilimiyle bilinen Almanya'daki faşist hareketle, İtalya'daki tam birbirine benzemez. Ama bu gibi hususlar temel faktörler değildir ve faşizm bu gibi detay unsurlardan hareketle açıklanamaz. Keza faşizmin somutta hangi sermaye grubunun desteğiyle palazlandığı gibi ayrıntılara takılıp kalmak da bütünü görmeyi engeller. Kuşkusuz somut yaşam binlerce ayrıntının bütünlüğüdür ve fiiliyatta bu tip ayrımlar olacaktır. Fakat önemli olan, faşizmin hangi ülkede ve diyelim öncelikli olarak hangi sermaye grubunun desteğiyle palazlanmış olursa olsun, finans kapitalin en kudurgan karşı-devrimci diktatörlüğü olduğu gerçeğini gözden kaçırmamaktır.

Faşizmin kapitalizmin devamı olduğunu, "kapitalizmin varlığını en vahşi, en korkunç yöntemlerle sürdürme çabası" olduğunu belirtir Troçki. "Sırf proletarya sosyalist devrimi zamanında gerçekleştiremediği için kapitalizm faşizme başvurma fırsatını elde etmiştir" der.[51]

Ayrıca faşizmin her zaman belirli aşamalardan oluşan bir politik devrenin son halkası olduğuna dikkat çeker: "kapitalist top-

---

[50] Troçki, *age*, s.462
[51] Troçki, *age*, s.472

lumun en ağır bunalımı; işçi sınıfının radikalleşmesinin artması; kırsal ve kentsel küçük burjuvazide işçi sınıfına karşı sempatinin artması ve değişiklik özlemleri; büyük burjuvazinin ne yapacağını şaşırması; büyük burjuvazinin devrimci durumun tepe noktasından kaçınmak için gösterdiği korkakça ve haince çabalar; proletaryanın kendini tüketmesi ve halsiz düşmesi; toplumsal bunalımın derinleşmesi; küçük burjuvazinin umutsuzluğu, değişiklik özlemi; küçük burjuvazinin kolektif nevrozu, mucizelere inanmaya hazır olması, şiddetli tedbirlere yatkın olması; umutlarına ihanet eden proletaryaya karşı düşmanlığının gelişmesi. Bunlar, bir faşist partinin hızla kurulması ve zafere ulaşmasının dayandığı temellerdir."[52]

Tüm burjuva rejimler, aslında her zaman ezilen sınıflara yönelik baskı ve gericilik öğelerini içlerinde taşırlar. Ne var ki faşizmi, mali sermayenin başı biraz sıkıştığında başvurduğu ve sıradan kabul edilebilecek reaksiyonlardan ayırt etmek gerekiyor. Faşizm, finans kapitalin *olağanüstü* bunalımlarının ifadesi olarak vücut bulmuştur. Bu tür bunalımlar, kapitalizmin konjonktür dalgalanmaları temelinde yaşadığı olağan spazmları aşan, artı-değerin üretilme ve gerçekleşme koşullarında yapısal sarsıntılara neden olan ve bünyenin tümünü ağır bir hastalık gibi pençesine alan genel bir toplumsal bunalım olarak seyrederler.

Avrupa'da faşist rejimlerin ortaya çıkışı örneğinde, kapitalizmin iki emperyalist savaş dönemi arasında sürüklendiği olağanüstü kriz koşulları hatırlardadır. Olağanüstü bunalımlara, *devrimci durumlar*, işçi hareketindeki devrimci yükselişler eşlik eder. Bu koşulların burjuva düzene yönelttiği yıkıcı tehdidin, sıradan baskı önlemleriyle engellenmesi imkânsızdır.

---

52 Troçki, *age*, s.468

Bonapartizm-faşizm ilişkisi şablonlara indirgenemez

Bonapartizm ve faşizm birbirine uzak iki kategori değildir. Troçki bu soruna açıklık getirirken, finans kapitalin egemenliği döneminde çeşitli hükümet biçimlerinin aynı toplumsal temelden yükseldiğine işaret eder: "İktidara geçen faşizm de, Bonapartizm gibi, finans kapitalin hükümeti olabilir ancak. Bu *toplumsal* anlamda sadece Bonapartizmden değil, ama parlamenter demokrasiden bile ayırdedilemez. Finans kapitalin gücü, istediği zamanda ve yerde, istediği gibi bir hükümet kurma yeteneğinde yatmaz; bu yeteneğe sahip değildir. Finans kapitalin gücü, her proleter olmayan hükümetin ona hizmet etmek zorunda kalışı gerçeğinde yatar."[53]

Burjuva düzenin devamını mümkün kılmak üzere, finans kapital, yaşanan toplumsal bunalımın şiddet ve derinliğine göre çeşitli olağanüstü hükümet biçimlerine peşpeşe başvurabilir. Bu anlamda, olağanüstü devlet biçimlerinin birinden diğerine geçişler yaşanması mümkündür.

Almanya'da Hitler faşizminin tırmanış sürecinde Bonapartist olarak nitelenebilecek gerici hükümetlerin işbaşına geldiğini söyler Troçki. Diğer yandan, İtalya'da Mussolini faşizminin iktidara yerleştiğinde bürokratlaşıp, Bonapartist bir diktatörlüğün asker-polis devletine benzer bir görünüm sergilemeye başlamıştır. Troçki'nin Almanya'da faşizmin tırmanış sürecine ilişkin tahlilleri, hem Bonapartizm olgusundan hem de İtalya'da faşist Mussolini iktidarından çıkarttığı sonuçlara dayanmaktadır. Almanya'da Hitler diktatörlüğü kurulmadan önce, siyasal rejim önce Brüning ve sonra Papen hükümeti temelinde giderek gericileşmiştir. Fakat "normal" bir polis yönetiminin yerini faşist bir iktidarın alıp almadığını bilmek, işçi sınıfının mücadelesi

---

[53] Troçki, *age*, s.461

açısından önem taşır.

Hitler'in yükselişini sürdürüyor oluşuna rağmen, Brüning rejiminin işbaşında olduğu 1932 Almanyası'nda faşizm henüz iktidara gelmemişti. Faşizmin zaferinin yolunda hâlâ önemli engeller bulunmaktaydı; zira henüz işçi örgütleri yerinde duruyordu. O tarihteki yazılarında, Brüning rejimini bir bürokratik diktatörlük, bir Bonapartizm karikatürü olarak niteledi Troçki. Ona göre Brüning diktatörlüğü yeni bir toplumsal dengenin başlamasının değil, eskisinin vaktinden önce parçalanmasının habercisiydi. Brüning'in kararnameler yayınlayabileceğini, parlamentoyu kendi isteğiyle feshedebileceğini, miting dağıtıp gazete kapatabileceğini, ama daha büyük işler için çapının yetmeyeceğini söylüyordu.

O dönemde resmi komünist hareket ise Brüning rejimine bakıp, "faşizm zaten iktidarda" demekte ve yaşanabilecek daha ağır bir diktatörlüğe karşı proletaryayı uyanık kılmamaktadır. Troçki'nin vurguladığı gibi, "faşist" nitelemesiyle kendini örtülemeye çalışan bu sahte radikalizmin altında, "zaten artık yenilgiden kaçınamayız" diye düşünen bir pasifizm yatmaktadır. Oysa faşizmin iktidara tırmandığı süreçte proletaryanın yürüteceği mücadele gerçekten de yaşamsal bir önem taşır. Zira faşizmin amacına ulaşabilmesi için, genelde, iktidarı ele geçirmeden önce işçi hareketinin örgütlü gücünü geriletmeye ve kırmaya ihtiyacı vardır. Şayet faşist güçler bu evrede bu amaçlarına ulaşmayı başarır ve işçi örgütlerini yıldırıp, sindirip sınıfı yenilgi psikolojisine sürükleyebilirlerse zaferleri kesin gibidir. O nedenle proletaryanın burjuva gericiliğine esas saldırısı, bürokratik diktatörlüğün yerini faşist rejim almadan önce, yani işçi örgütleri ezilmeden önce başlamalıdır. Aksi halde belki de iş işten geçmiş olacaktır.

Almanya'da Brüning hükümetini Papen hükümeti izledi ve

rejim daha da gericileşti. Bu gelişme nedeniyle, Troçki, Brüning iktidarı konusundaki değerlendirmesini gözden geçirecek ve şu sonuca çıkacaktı: "Brüning hükümeti Bonapartizm öncesi bir hükümetti. Brüning sadece bir haberciydi. Tamamlanmış şekliyle Bonapartizm, Papen-Schleicher hükümetiyle sahneye girişini yaptı."[54] Troçki'yi eski analizi üzerinde yeniden düşünmeye sevk eden önemli faktör acaba neydi? Bu, Bonapartist bir rejimin nitelenmesinde aranacak olan *yeni bir toplumsal dengenin kurulması* koşuluydu. Brüning rejiminin yeni bir toplumsal denge kuramadığı belli olduğundan, Troçki onun Bonapartist değil, *ön Bonapartist* olarak nitelenmesini uygun bulmuştu.[55]

Bu vesileyle, Bonapartist bir rejimin varlık kazanabileceği koşulların nasıl bir duruma tekabül edebileceği sorunu üzerinde odaklaştı Troçki. Bonapartist bir rejimin, ancak devrimci bir dönemi sona erdirmiş olduğu takdirde; güçler ilişkisi çatışmalar içinde çoktan sınanmış, devrimci sınıfların gücü tükenmiş, ama mülk sahibi sınıfların da henüz korkuyu üzerlerinden atamamış oldukları bir durumda, ancak böyle bir durumda göreli bir denge ve dayanıklılık kazanabileceğini belirtiyordu. "Bu temel şart yoksa, yani yığınların enerjisi mücadele içinde tükenmemişse Bonapartist bir rejimin gelişmesi mümkün değildir"[56] demekteydi.

Fakat o dönem için sorun yine de tam anlamıyla netleşmiş olmadı. Zira Troçki'nin "tamamlanmış şekliyle Bonapartizm" dediği Papen hükümeti selefinden daha güçsüz çıkmıştı. Daha sonra Hitler'in iktidarı almasıyla birlikte geçmiş dönemi yeni-

---

54 Troçki, *age*, s.290

55 Troçki faşist iktidar öncesinde yer alan Bonapartist rejimleri, *engelleyici Bonapartizm* veya *saf Bonapartist Bonapartizm* gibi kavramlarla da nitelemiştir.

56 Troçki, *age*, s.292

den değerlendirdiğinde, ön gerici rejimlerin aslında başarılı olamadığını ve ancak küçük-burjuvazinin seferber edilmesi sayesinde proletaryanın bu faşist dalganın altında ezdirildiğini vurgulayacaktı Troçki.

Görüldüğü gibi Troçki faşizmin iktidara tırmanışını, Bonapartist diye nitelenebileceğini düşündüğü gerici burjuva hükümetlerin birbirini izlemesi temelinde açıklamaya çalışmıştı. Bu yüzden, faşizmin sadece Bonapartizmin bir tekrarı olduğunu söylediği yolunda eleştiriler de aldı. Troçki'nin bu tür eleştiriler karşısında hatırlattığı önemli bir husus, kapitalizmin yükseliş çağının Bonapartizmi ile gerileme döneminin Bonapartizmi arasında zaten bir ayrım yapmış olduğuydu.

Bonapartizm bu ikinci düzeyde ele alındığında, artık finans kapitalin olağanüstü yönetim biçimlerinden biri olması bakımından, bir diğeriyle, yani faşizmle ilişkili kılınabilirdi. Şöyle diyordu: "Faşizmde bir Bonapartizm öğesi vardır. Bu öğe olmadan, yani sınıf mücadelesinin son derece keskinleşmesi nedeniyle devlet iktidarının toplumun üzerine çıkarılması olmadan, faşizm mümkün olmazdı."[57] Diğer yandan Troçki, faşizmin sonuçta Bonapartist tipte bir askeri-bürokratik diktatörlüğe varacağını, İtalya örneğinin bunu kanıtlamakta olduğunu da düşünmekteydi.

Troçki'nin değerlendirmeleri, bir yandan bazı durumlarda gerçekten de Bonapartizm ve faşizm arasında geçişler olabileceğine ışık tutarken, diğer yandan olayların sıcağı sıcağına yaşandığı süreçlerde yapılan analizlerin değişmez kalıplar olarak ele alınamayacağını gösterir. Her faşist diktatörlüğün öncesinde ya da sonrasında Bonapartist bir dönem aramak doğru değildir. Fiiliyatta faşist iktidarı Bonapartist bir hükümet biçiminin öncelemesi ya da faşist diktatörlüğün Bonapartist bir devlet biçimi

yönünde çözülmesi söz konusu olmadığında, çözümlemelerin doğrudan doğruya faşizm kavramı eşliğinde yapılması uygundur. Daha önce yaşanmış tarihsel örnekler nedeniyle, burjuva düzenin faşist biçimlenmesinin ne demek olduğu günümüzde çok iyi biliniyor.

Bugünden bakıldığında, vaktiyle Troçki'nin özelliklerini dikkatle çözümlemeye çalıştığı Hitler öncesi gerici hükümetlerin de aslında faşizmin iktidara tırmanma sürecini yansıttığı açıktır. Bu gibi durumlarda, Troçki'yi de sürekli yeni değerlendirmeler yapmaya sevk etmiş olan *oynak* bir siyasal ortam söz konusudur ve bir denge rejiminden bahsedebilmek olanaklı değildir. Benzer bir gelişme, Türkiye'de de 12 Eylül öncesinde kurulan Birinci ve İkinci Milliyetçi Cephe hükümetleriyle yaşanmıştır. Bu gibi tarihsel kesitler, sınıf savaşının neticesinin henüz belli olmadığı, dolayısıyla kesin bir rejim nitelemesinin de yapılamadığı geçişsel süreçlerdir. Temel sınıf güçleri arasındaki mücadelenin seyrine göre, faşizmin iktidara gelmesiyle sonuçlanabileceği gibi, devrimci güçlerin ağır basmasıyla da sonuçlanabilirler.

Faşizm iktidara tamamen yerleştikten ve ortalığı "dikensiz gül bahçesi"ne çevirdikten sonra, eğer faşist diktatörlük iç ve dış faktörlerin etkisiyle Bonapartist biçim doğrultusunda bir çözülüş yaşarsa, faşizmle Bonapartizm arasındaki geçişsel ilişkiden söz etmek gerçekten de anlamlı hale gelir.[58] Bu takdirde, Troçki'nin yukarda Bonapartist bir iktidarın varlık koşulları bağlamında değindiği üzere, faşist iktidar sayesinde devrim tehdidini sona erdiren burjuvazi, devrimci sınıfların gücünün tü-

---

[57] Troçki, *age*, s.465

[58] İlerleyen bölümlerde Türkiye'de 12 Eylül faşist diktatörlüğünün Bonapartist bir rejim doğrultusunda çözülmesini incelerken bu konuya değineceğiz.

kenmiş, fakat mülk sahibi sınıfların da korkuyu tamamen üzerlerinden atamamış oldukları bir durumda egemenliğini Bonapartist bir rejim altında sürdürebilir.

Şimdi tüm bu değerlendirmelerden, evvelâ *ön Bonapartizm*, sonra *tamamlanmış Bonapartizm*, ardından *faşizm* yaşanacak ve nihayetinde faşizm tekrar *Bonapartizme* varacaktır biçiminde bir şablonun çıkarılması teorinin tam anlamıyla karikatürize edilmesi olurdu. Elbette geçmişte yaşanmış örneklerin ve bunların devrimci Marksist değerlendirmesinin güncel gelişmelere ışık tutmaması düşünülemez. Ama Troçki'nin Almanya konusundaki çözümlemelerini, 1930'larda yaşanmakta olan ve henüz tam anlamıyla hareket halinde olan olgular üzerine inşa ettiği gerçeği de asla unutulmamalı. Bu tür süreçlerin sergilediği özgüllükler değişmez kurallar olarak bellendiğinde, teori, sanki tarih kendini hep aynı şekilde tekrarlayacakmış gibi bir saçmalığa indirgenir.

Böyle bir yaklaşım tarihin materyalist kavranışı değil, onun her seferinde yeni ayrıntılar sergileyecek olan akışına dıştan bir kurallar dizisi dayatmak olurdu. Bu şekilde düzeysizleştirilmiş bir *Bonapartizm/faşizm ilişkisi* kurmak ise somut olayların kavranma çabasını değil, olsa olsa bir çeşit körleşmeyi yansıtabilir.

Bu konuda Troçki'nin Polonya Marksistlerine yönelttiği eleştiriyi hatırlayalım. Polonya Marksistleri, Pilsudski rejiminin niteliğinin faşist mi yoksa Bonapartist mi olduğu konusunda tartışma yürütürlerken, *sıranın* Bonapartist rejimde olduğu düşüncesine saplanıp kalmışlardı. Bu nedenle de Pilsudski iktidarını faşist olarak nitelemenin yanlış olacağını iddia ediyorlardı. Burjuva siyasal rejimi faşist olarak niteleyebilmek için, Pilsudski'nin yeni bir Polonyalı Mussolini ya da Hitler tarafından düşürülmesini beklemekteydiler. Bu yaklaşımı eleştiren Troçki, "Bir 'ideal' faşizm görüntüsü yaratmak ve bunu bütün özellikle-

ri ve çelişkileriyle, Polonya devletindeki sınıf ve milliyet ilişkileri alanında gelişen bu gerçek faşist rejimin karşısına dikmek yöntemsel olarak yanlıştır"[59] diyordu. Troçki'nin satırları, günümüzdeki benzer durumlarda da, daha önce bellenen şablonlara uymadığı gerekçesiyle gözlerinin önündeki gerçekliği kavramaya yanaşmayanlar açısından yeterince öğreticidir.

Faşizm askeri diktatörlük biçimine bürünemez mi?

Faşizm tartışmaları bağlamında asla gözden kaçırılmaması gereken çok önemli bir nokta var. Özellikle Almanya'da yaşanan faşist diktatörlüğün yalnızca o dönemi yaşamış olanlarda değil, takip eden kuşaklar üzerinde de derin izler bırakmış olması nedeniyle, burjuvazi kitleleri yine yanılsamalara sürükleyip istediği sonuca ulaşabilmek için farklı görünen yolları denemektedir. Bu nedenle faşizmi, diyelim İtalya veya Almanya'da sergilediği özellikler temelinde şablonlaştırıp kavramaya çalışmak tamamen yanlış bir yaklaşım olur.

Deniliyor ki, tıpkı Bonapartizm ya da faşizm gibi, *askeri diktatörlük* de başlı başına burjuvazinin olağanüstü yönetim biçimlerinden biridir. Oysaki askeri diktatörlük olgusu kendi başına bir şey anlatmaz. Troçki'nin dediği gibi, "Kılıcın kendi başına bağımsız bir programı yoktur. Bir 'düzen' aletidir. Varolanı korumak için çağrılmıştır" [60]

Parlamenter işleyişi tamamen ortadan kaldıran yahut göstermelik düzeye indirgeyen çeşitli tipte askeri diktatörlükler vardır. Çatışan burjuva fraksiyonlar veya çatışan sınıflar arasından sıyrılıp, kılıçların gölgesinde "denge" sağlamaya çalışan *Bonapartist tipte askeri diktatörlükler* olacağı gibi, işçi sınıfının devrim dalgasını açıkça ezmeyi amaçlayan tam karşı-devrimci

---

[59] Troçki, *age*, s.464
[60] Troçki, *age*, s.460

faşist askeri diktatörlükler de olabilir. Bir de işçi-emekçi kitlelere yönelttiği saldırılarla değil de, örneğin yabancı sermaye karşısında ulusalcı bir ekonomiyi savunmasıyla ve bu temelde giriştiği devletleştirmelerle vb. sivriliveren ve kitleler nezdinde ilerici, sol bir görünüme bürünen tiptę askeri diktatörlükler vardır.

Çeşitli ülkelerde yaşanmış olan ve tarihsel bakımdan daha ziyade sanayi burjuvazisinin atılım dönemlerine denk düşen bu tip askeri diktatörlükler, planlı bir sanayileşme hamlesini, devletleştirmeleri gündeme getirdiler. Genel bir yaklaşım olarak, bunları *milliyetçi sol, ulusal kalkınmacı askeri diktatörlükler* olarak adlandırmak pek de yanlış olmaz. Bu tür askeri diktatörlükler en çok da, "ulusal kalkınmacı" bir siyasal çizgiyi sosyalizm diye yutturmaya çalışan Stalinist Sovyetler Birliği'nin var olduğu bir dünyada hayat buldular. Ama esas konumuz bu değil.

Faşizm gibi genel kavramlar, çeşitli tarihsel örnekler içinden seçilen çok özgün ve sivri yönlere bakarak değil, ortak ve öze dair hususların üzerine inşa edilir. Aksi takdirde bu tür tanımlamalar tamamen anlamsız hale gelirdi. Olağanüstü rejim biçimlerinin nitelenmesinde sağlıklı tutum alabilmek, asıl olarak kullanılacak kavramların içinin doğru şekilde doldurulmasına bağlıdır. Yunanistan'da yaşanan 1967 Albaylar Cuntası, Şili'deki 1973 Pinochet rejimi, Türkiye'deki 12 Eylül Askeri Cuntası gibi siyasal rejimler, bu ülkelerde finans kapitalin dışa açılma ihtiyacına, bu doğrultudaki yapısal değişimlerin gerçekleştirilmesi dönemine denk düşen ve devrimci mücadelenin, işçi hareketinin açıkça ezilmesini amaçlayan kanlı siyasal yönetimlerdir. Öncekilerden farklı olarak, bunlar faşist tipte askeri diktatörlüklerdir.

Bu ülkelerde faşist iktidarları işbaşına getiren askeri darbelerin tezgâhlanmasında Amerikan emperyalizminin üstlendiği rol

tartışmasız biçimde açıktır. Bazı örneklerde, bu askeri darbelerin öncesinde CIA planlarının eşliğinde ortamın faşizme nasıl da hazır hale getirildiği, devrimci hareketleri geriletmek amacıyla kitle pasifikasyonu yürüten "*milli*" kontr-gerilla güçlerin Amerikan uzmanlarının denetiminde nasıl da aynı okullarda eğitilmiş olduğu uzun sözü gerektirmeyecek denli yazılıp çizildi.

Türkiye örneğinde ABD yönetiminin gerek askeri darbe hazırlığına ve gerekse darbenin gerçekleştirilmesine vermiş olduğu doğrudan destek çok iyi bilinir. 12 Eylül darbesi gerçekleştiğinde, dönemin ABD yetkilileri bu olayı, "bizim *oğlanlar* iyi iş yaptı" diye kutlayıp duyurmuşlardı. Fakat bu gerçeklerden hareketle, bütün bu gelişmeleri ve dolayısıyla yaşanan faşizm olgusunu, bir dış dayatma, emperyalizmin *o ülke burjuvazisi de dahil iç güçlere bir oyunu* biçiminde yorumlamak, eğer kasıtlı bir tutum değilse en iyi ihtimalle aptallıktır. Zira bu yaklaşım, faşizmin suçunu bütünüyle "dış güçler"e havale ederek kendi burjuvasını bu suçtan tenzih eder. Böylece tıpkı milliyetçi ve sahte "anti-emperyalizm" örneğinde olduğu gibi, faşizm konusunda da, bizzat kendi ülkesindeki egemen burjuvaziye tutum almayan bir "anti-faşizm" anlayışı geliştirilir. Burjuva cephede bu tür "anti-emperyalizm" ve "anti-faşizm" örneklerine sıkça rastlanacağı gibi, sol harekette de bunun izdüşümleri bolca bulunuyor.

Klasik faşist rejimlerin taşıdığı kimi belirgin özelliklere bakıp, *askeri faşist diktatörlük* nitelendirmesine itiraz edenler olduğunu biliyoruz. Örneğin, faşizmin mutlaka küçük-burjuvazinin tepkisinin kitlesel düzeyde örgütlenmesine dayanarak iktidara geldiği, Almanya ve İtalya'daki örneklerin bunu kanıtladığı söyleniyor. Ama faşist bir iktidarın nitelenmesi bakımından onun yalnızca *iktidara yürüyüş biçimine* bakmak yeterli değil-

dir, daha önemlisi *kurulan iktidarın taşıdığı özelliklerdir.* Bir de asla unutulmamalı ki, yakın tarihteki askeri faşist diktatörlükler de iktidara gelmeden önce genelde küçük-burjuva ve lümpen kitlelerin hoşnutsuzluğunu kullandılar. Onlar arasında paramiliter faşist çeteleri örgütleyerek toplumu bezdirip yordular ve sonra da toplumsal kaosu yatıştırma bahanesiyle kitleler nezdinde pasif destek de bulup iktidara yerleştiler.

Daha genel anlamda ifade etmek istersek, örgütsüz kitlelerin şu ya da bu biçim ve düzeyde desteğini almadan en keskin kılıçların şakırtısı altında bile olsa iktidar koltuğuna tırmanabilmek ve orada oturabilmek mümkün değildir. Bu yüzden askeri faşist diktatörlükler öncesinde de bir tür toplumsal desteğin yaratıldığını görürüz. Bu desteğin mutlaka nasyonal sosyalizmin tantanalı demagoji kampanyalarına birebir benzer şekilde yaratılmış olması veya aynı kitleselliğe ulaşması gerekmiyor.

Örneğin Türkiye'de olduğu gibi faşizmin iktidara gelmeden önce belirli ölçülerde kitle desteği sağladığı gerçeği bir yana, bunun bir de devamı vardır. Burjuvazi ile devrimci proletarya arasındaki yaylım ateşinin arasında kalıp korkan ve sinen kitlelerin (buna işçi sınıfının örgütsüz, bilinçsiz geri kitleleri de dahildir), daha önce devrimci işçilere duydukları sempatinin bir nefrete dönüşmesi ve "artık ne olacaksa olsun ve bu ateş kesilsin!" psikolojisiyle faşist cuntalara sinik bir destek sunması yakın faşizm örneklerinde yaşanmış bir durumdur.

Kapitalizmin krizleriyle umutsuzluğa sürüklenen ve burjuvazi ile işçi sınıfı arasındaki çatışmanın yarattığı istikrarsızlık koşullarından bezen küçük-burjuva, işsiz, lümpen kitlelerin askeri faşist bir diktatörlüğün iktidarına giden zeminin döşenmesinde üstlendikleri rol asla gözardı edilemez. *Askeri faşist darbeler* ansızın üstten geliyor gibi görünseler de, bir *ön hazırlığa* dayanmayan, iktidarı için önceden ortamı hazırlamayan bir as-

keri faşist diktatörlük düşünülemez. Klasik faşizmde küçükburjuvazinin desteğinin çok belirgin olduğu, askeri diktatörlük örneklerinde ise bu unsurun bulunmadığı düşüncesiyle bunların faşist olarak nitelenmesine karşı çıkanların bu husus üzerinde iyice bir düşünmeleri gerekiyor. Faşizmin hep faşist partilerin iktidara gelişiyle kurulduğu düşüncesiyle, hiçbir askeri diktatörlüğün faşizm kategorisi altında değerlendirilemeyeceğini iddia etmek, faşizmi yalnızca klasik biçimiyle sınırlandırarak kavramaya çalışma tutuculuğu anlamına geliyor.

Aynı tutucu yaklaşımın bir uzantısı olarak, nasyonal sosyalizmin kitleleri peşine takabilmek için başvurduğu demagojide ağır basan "anti-kapitalist" söylemi askeri diktatörlük örneklerinde bulabilmenin olanaksız olduğu da ileri sürülüyor. Oysa kimi örneklerde, askeri faşist diktatörlük kurulmazdan önce faşizmin kendine kitle tabanı edinebilmek için sivil görünümlü faşist örgütlenmeleri kullandığı ve bunların da benzer demagojileri sahiplendiği açıktır. Unutulmamalı ki 12 Eylül öncesinde ortamı faşist iktidar için hazırlayan MHP örgütlenmesi bu tür bir demagojiye başvuruyordu. Ayrıca faşizmin öne çıkardığı demagojiler zamana ve zemine göre değişmektedir.

Faşizmin iktidara tırmandığı dönemde toplumun belirli kesimlerini işçi sınıfının devrimci mücadelesine karşı kendi destekçisi olarak örgütleyebilmesinin derecesi bir örnekten diğerine değişiyor olsa da, bu durum iktidardaki faşizmin niteliğinde özsel bir değişiklik yaratmaz. İktidar koltuğuna yerleşen faşizm, ister sivil bir *faşist parti iktidarı*, ister *faşist* bir *askeri cunta* görünümüne bürünmüş olsun sonuç değişmez. İşçi sınıfı açısından her iki durum da, kazanılmış demokratik haklara, mücadeleci sendikal ve devrimci siyasal örgütlenmelere, sınıfın çalışma ve yaşam koşullarına *açık saldırı* anlamına gelir. Bunların tümü, burjuva diktatörlüğünün kanlı ve şiddeti egemen kılan *faşist* bi-

çimlenmeleridir.

Faşizmin küçük-burjuva ve lümpen proleter kitleleri çok açık ve yaygın biçimde alttan seferber edip iktidara oturmasıyla, tepeden bir askeri diktatörlük biçiminde kurulmasının faşist iktidarın akıbeti açısından bazı farklılıklar yaratacağını düşünenler olabilir. Bu faktörün, faşist iktidarın dayanıklılık ve iktidarda kalma süresi üzerinde etkili olabileceği toptan reddedilemez. Fakat faşist bir iktidarın akıbetini, asıl olarak iktidara tırmandığı dönemdeki kitle desteğinin biçim ve derecesine bağlamak yanlıştır. İspanya ve Portekiz örnekleri bu gerçeğin kavranması bakımdan önem taşıyor.

Bu iki ülkede de faşizm, klasik örneklere nazaran daha baştan *askeri* yanı ağır basan bir özellik sergilemiştir. Keza küçük-burjuva kitle desteği veya yaratılmaya çalışılan sivil faşist örgütlenmenin eti budu açısından da bunlar İtalya ve Almanya'ya benzemezler. Bu faktörlere, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'da oluşan yeni siyasal atmosferin Franco ve Salazar diktatörlükleri üzerindeki olumsuz etkisini de eklemek gerekir. Buna rağmen her iki ülkede de faşist diktatörlükler uzun süre varlıklarını sürdürdüler ve gerek Franco gerek Salazar hasta yataklarında ecelleriyle öldüler.

Daha sonra bu iki ülkede faşizmin sona eriş süreçleri de iki farklı örneği sergiledi. İspanya'da faşizm çözülerek parlamenter işleyişe geçildi, Portekiz'de ise faşist rejim sol eğilimli bir askeri darbe ile yıkılarak son buldu. Her iki örnekte de işçi-emekçi kitleler faşizme karşı tepkilerini yükseltmişlerdi, fakat *sonucu* belirleyen, sınıfsal güç dengesi oldu.

60'larda ve sonrasında Yunanistan'da ve çeşitli Latin Amerika ülkelerinde kurulan askeri faşist diktatörlüklerin sona eriş biçimleri de önemli derslerle doludur. Bu örneklerde de faşizmin kitle desteğinin çok daha zayıf olduğu noktasından hareket-

le, bunların iyice dayanıksız çıkacağını ve anlamlı bir kitle mücadelesiyle yıkılacaklarını peşinen söylemenin ne denli yanlış olacağını yine bizzat yaşamın kendisi kanıtlamıştır. Farklı tarihlerde kurulan ve farklı süreler boyunca yaşayan bu diktatörlüklerin hiçbiri bir devrimle yıkılmadı. İstisnasız hepsinde faşist diktatörlükler çözülerek son buldular. İşçi-emekçi kitlelerin bir örnekten diğerine değişik ölçülerde etkili olabildiği bu süreçler, burjuvazinin hegemonyasını kurabilmesi nedeniyle parlamenter rejime geçilmesiyle noktalandı.

Şili örneği unutulmasın. Doğru dürüst kitle desteği bulamadan, topuna tüfeğine ve bu sayede yürüteceği zulme güvenerek iktidara oturan bir faşizmin, alabildiğine kitlesel bir devrimle tepetaklak edileceği umulurdu. Peki ama, bu zalim rejimin tarumar ettiği sınıf örgütlülüğü, yaratılan dehşet ortamında hafızaları silinen kuşaklar, yitirilen devrimci bilinç ve bu arada gelişecek yeni dış dengeler, ülke içinde burjuvazinin yeniden "demokrasi kahramanı" rolüne bürünmesi şeklinde sıralayabileceğimiz yeni koşulları da hesaba katmak gerekmez mi? Gerçek yaşamın sergilediği sonuçlar mantıksal kurgulara pek de benzemez. İşin aslına bakacak olursak, faşist rejimlerin akıbetini çeşitli ve karmaşık etkenlerin belirlediği açıktır.

Birincisi, ülke içinde faşist iktidarın kuruluşuna yol açan krizin derinlik ve boyutları, egemen burjuvazinin bu krizi aşabilmek bakımından devrimci hareketi ezmede ve ihtiyaç duyduğu yapısal değişimi sağlamada elde ettiği başarı derecesi belirleyici bir etkendir.

İkincisi, kapitalist sistemin içinde bulunduğu genel konjonktürün, derin toplumsal kriz veya krizden çıkış koşullarının, devrimci işçi hareketinin dünya ölçeğindeki saldırı veya geri çekilme durumunun faşist iktidar altındaki ülkeye yansıması fevkalâde önemlidir. Geniş kitlelerin bilincini dumura uğratan propa-

ganda yöntemleriyle "bir örnek" totaliter bir toplum yaratma yolunda ilerleyen Alman Nazizminin iktidarda kalış süresi ve gidiş biçimiyle, diyelim onun gibi bir kitle desteğini örgütlemeksizin, bir iç savaşın ardından iktidara oturan İspanyol faşizminin iktidarda kalış süresi ve gidiş biçimi arasındaki fark, salt "kitle desteği" unsuruna bakıp bir sonuca varılamayacağını açık biçimde gözler önüne serer.

Üçüncüsü, klasik örneklerde faşizm iktidara tırmanış döneminde geniş kitlelerden büyük destek almış olsa bile, iktidara oturduğunda kendisine destek veren kitlelere "ihanet" etmiştir. Tantanalı bir kitle desteğiyle iktidara tırmanan faşizmin bile, iktidara geldiğinde küçük-burjuva fazlalıklarından kurtulduğu açıktır. O halde sorunu *faşizmin iktidarı* açısından ele aldığımızda, bu "kitle desteği" faktörünün onun akıbeti üzerinde sanıldığı kadar belirleyici olmadığı ortaya çıkmaktadır.

Faşist iktidarların işçi-emekçi kitlelerin mücadelesiyle yıkılabilmesinde anahtar faktör, gerçekten de faşizmin iktidara tırmandığı dönemde geniş kitlelerden aldığı desteğin düzeyi değildir. Bu desteğin daha düşük olması durumunda faşist iktidarın çok daha kolaylıkla yıkılabileceğini düşünmek, yine iktidarda faşizm gerçeğini pek kavramamış olmak anlamına gelir. Aslında faşist diktatörlüklerin yıkılabilmesi açısından her şey, işçi sınıfının devrimci bilinç ve örgütlülük düzeyine ve diğer emekçi katmanları peşine takabilmek bakımından güçlü bir pozisyona sahip olup olmadığına bağlıdır. Ve unutulmasın ki, faşizm, reformistinden devrimcisine işçi sınıfının örgütlerini atomize eden, sınıfın devrimci gücünü ezen bir diktatörlük biçimidir.

Bu nedenle faşizmin iktidara tırmanış sürecinde onu durdurabilmek proletarya açısından yaşamsal bir önem taşıyor. Fakat bunun başarılamadığı ve faşist diktatörlüğün kurulduğu durumda, sanki hiçbir şey olmamış gibi faşist iktidarın kolayca yıkıla-

bileceğinden dem vurmak, ne denli radikal görünüme büründürülürse büründürülsün, gerçekleri tamamen hafife almak demektir. Özetle, soruna iktidarda faşizm açısından baktığımızda, iktidara tırmanış sürecinde çeşitli örnekler bağlamında gözlemlenen farklılıklar çarpıcılığını yitirmektedir.

Dolayısıyla, faşizmin *iktidara geliş biçimi* ile *iktidardaki faşizm* konusunun birbirine gerçekten de karıştırılmaması gerekiyor. Troçki, iktidara tırmanan faşizmle iktidardaki faşizm arasındaki farka işaret eder: "Finans kapital'in egemenliğinin mürteci toplumsal demagoji ve küçük burjuva tedhişi yoluyla uzatılması olanaksızdır. İktidara geçen faşist şefler kendilerini izleyen kitleleri, devlet aygıtı aracılığıyla susturmak zorunda kalırlar. Aynı nedenlerle, küçük burjuvazinin geniş kitlesinin desteğini de yitirirler."[61] Bu kadarı bile, faşizmi klasik örneklerdeki iktidara geliş biçimiyle kavrayıp, iktidardaki askeri faşist diktatörlükte bu özellikleri görmediğinde onun faşist olmadığını kanıtlamaya girişen bir Troçkizmin sakatlığını gösteriyor.

Faşizm (sivil ya da askeri görünümlü; aşağıdan ya da yukarıdan), burjuva düzenin işçi sınıfının devrimci mücadelesini ve devrimci örgütlerini kudurgan bir karşı-devrimci saldırıyla ezmeye çalışan olağanüstü siyasal biçimlenmesidir. Eğer faşizm bu gibi temel özelliklerle açıklanan bir olağanüstü rejim türü olarak ele alınmazsa, devrimci durumlarda burjuvazinin işçi-emekçi kitlelere yönelttiği karşı-devrimci saldırılar ve buna karşı yürütülmesi gereken mücadele konusunda dünya işçi hareketinde ortak bir anlayış geliştirmek de mümkün olamaz. Bu sorunda doğru yaklaşımı, Lenin dönemi Komintern kongrelerinde de, aynı devrimci damarın takipçisi olmaya çalışan Troçki'de de bulmak mümkündür.

Polonyalı komünistlerin Pilsudski rejimini faşist olarak nite-

lemekten kaçınmaları karşısında Troçki'nin onlara yönelttiği eleştiriyi tekrar hatırlayabiliriz. Peki Pilsudski rejiminin özelliği neydi? Troçki'den okuyalım: "Polonya faşizminin özgül ağırlığı, yani kitlesi, İtalyan faşizminin kendi zamanındaki ağırlığına göre çok zayıftı; hele Alman faşizmininkinden çok daha zayıftı. Pilsudski, İtalya ve Almanya'da olduğundan çok daha büyük ölçüde *askeri komplo yöntemlerini kullanmak* ve işçi örgütleri meselesine çok daha ihtiyatlı bir tarzda yaklaşmak zorunda kaldı."[62] Açıktır ki Troçki, faşist bir rejimi teşhis edebilmek için yalnızca İtalyan veya Alman faşizmini norm olarak almanın yanlışlığını gözler önüne sermektedir.

Troçki'nin getirdiği eleştiri, genelde faşizm konusunda yürütülecek tartışmalarda dogmatizme saplanılmaması bakımından önemli bir uyarı kaynağıdır. Almanya ve İtalya örneklerinde görüldüğü yaygınlıktaki küçük-burjuva taban örgütlenmesini, faşizme bir yönüyle sivil görünüm veren kitlesel faşist parti iktidarını faşizmin olmazsa olmaz koşulu haline getiren Troçki değil, Troçkistlerdir.

Troçki'nin uyardığı Polonyalı komünistlerin durumunda olduğu gibi, Türkiye'de de Troçkistlerin önemli bir bölümü 12 Eylül faşist rejimini, Alman ve İtalyan örneklerine benzemediği gerekçesiyle faşist olarak nitelemekten kaçındılar. Bu günah Troçki'nin değil Troçkistlerin hanesine yazılmalıdır. Pek çok sorunda görüldüğü üzere, faşizm gibi önemli bir sorunda da Troçkistler, Troçki'yi anlamaya çalışmak yerine onun çözümlemelerini arzu ettikleri ya da işlerine geldiği gibi yorumlayarak ortaya "Troçkist" bir faşizm anlayışı çıkarttılar.

---

61 Troçki, *age*, s.462-3

62 Troçki, *age*, s.463 (abç)

İktidara tırmanan faşizm ve iktidarda faşizm

Aslında yanılgılara yol açan başlıca neden, faşizm sorununa *iktidara tırmanan faşizm* ile *iktidardaki faşizm* ayrımı yapılmadan yüzeysel olarak yaklaşılmasıdır. Nitekim Türkiye örneğinde, 12 Eylül faşist rejiminin, diyelim Almanya örneğinde olduğu gibi faşist kitle partisi eliyle yürütülmemesi ve 12 Eylül darbesi öncesindeki faşist MHP ile 12 Eylül sonrasında iktidara yerleşen faşist cunta arasında bir süreklilik olmaması, bu rejimin faşist olarak nitelenemeyeceğinin gerekçesi yapıldı.

Oysaki faşizmin klasik örneklerinde de, iktidara tırmanan faşizm ile iktidara yerleşen faşizm arasında hiç de sanıldığı gibi bir süreklilik yoktur. Bu önemli hususun gözardı edilmesi, faşist rejimin, faşizmin iktidara tırmandığı dönemdeki küçük-burjuva ve lümpen kitlelerin desteği temelinde kavranmaya çalışılması gibi bir yanılsamaya yol açar. Daha da vahimi, faşist parti iktidarının sanki gerçekten de bu kitlelerin iktidarı anlamına geldiği yolundaki düzeysiz yaklaşımlardır.

Faşizmin klasik ve daha yakın örnekleri arasındaki görünüm farklarını şimdilik bir yana bırakıp, onun iktidara tırmandığı dönemde ihtiyaç duyduğu kitle desteğinin anlamı üzerinde biraz daha duralım. Faşizmin amaçlarına ulaşabilmesi için, önce karşı-devrimci terör ve sistematik saldırılarla işçi sınıfının örgütlü öncü kesimini yıldırıp geriletmeye ihtiyacı vardır. Faşizmin iktidara tırmanışı veya faşizmin yükselişi olarak nitelenen bu süreçte, faşist liderlik küçük-burjuva kitleleri devrimci proletaryaya karşı örgütlemeye çalışır. Devrimci durumdan karşı-devrimci bir çıkış yolu bulabilmek, işçi hareketinin devrimci kabarışı karşısında kitleleri demagojiyle yanına çekebilmek için finans kapital son derece sert yöntemlere ihtiyaç duyar.

Hatırlayalım, 1848 Fransası'nda burjuvaziye on bin kişilik Bonapartist *10 Aralık Derneği* yetmişti. Fakat çok daha geliş-

miş, artık çürüme çağına girmiş bir kapitalizm, dolayısıyla bir o kadar ağırlaşmış bunalım koşullarında ve en önemlisi geçmiş dönemlere oranla ezilmesi zorlaşmış bir proletarya karşında büyük çaplı bir karşı-devrimci hareket gerekir. İçine düştüğü açmazda kıvranan kapitalist düzen, aradığı bu çözümü olağan burjuva parti ve hareketlerde değil, olağanüstü koşulların yaratığı olan faşist parti ve hareketlerde bulacaktır. Büyük sermaye çevrelerini, toplumun çözülen unsurlarını karşı-devrimin kitle tabanı olarak seferber eden faşist hareketlerin önünü açmaya sevk eden koşullar genel hatlarıyla bunlardır.

Faşist siyasal oluşumlar küçük-burjuvazide milliyetçi, ırkçı bir kitle psikolojisi oluşturmak amacıyla eski tarihsel motifleri kullanırlar.[63] Zira kapitalizmin tekelci gelişiminin yıkıma sürüklediği küçük-burjuvazinin özlemi, geçmiş "güzel günler"e dönüştür. Gelecekten korkuya kapılan küçük-burjuvaziyi yanlarına çekebilmek için, faşist hareketler ona milliyetçilik zehrini, yabancı düşmanlığını şırınga eder, işçi sınıfına ve onun enternasyonalist devrimci hedefine karşı düşmanlık aşılarlar.

Küçük-burjuva kitleleri şu ya da bu oranda peşine takıp iktidara yürüyen faşist hareket, bu bakımdan bir küçük-burjuva siyasal akım olarak görünür; fakat buna bakıp faşizmin küçük-burjuvazinin iktidarı olduğunu düşünmek muazzam bir yanılgı anlamına gelecektir. Bu tür vahim bir yanılgıdan kaçınabilmek için, faşizm sorununu, iktidara tırmanan faşizm ile iktidardaki faşizm arasında ayrım yaparak kavramak mutlak bir zorunluluk-

---

[63] Örneğin İtalya'da faşist hareket kendini "Roma İmparatorluğu'nun yeniden doğuşu" biçiminde sunmuştur. Keza Almanya'da faşizm, kendisinin "Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu"nun devamı olduğu, dünyada Alman ırkından başka üstün ve arî bir halkın bulunmadığı gibi argümanların üzerine oturmuştur. Türkiye'de faşist hareket, Türkçülüğü öne çıkarmış, eski Türk topluluklarının *Kızıl Elma* efsanelerini, *bozkurt* simgelerini sahiplenmiştir.

tur. *Faşist diktatörlüğün sınıf niteliği* ile, *faşizmin seferber ettiği kitle hareketinin sınıf niteliği* kesinlikle aynı kapsamdaki sorunlar değildir. Faşizm küçük-burjuvazinin değil, tekelci burjuvazinin diktatörlüğüdür.

Tam da bu noktada önemli bir gerçekliği hatırlayalım. Devrimci işçi hareketini faşizm belâsı ve ona karşı mücadele konusunda doğru bir anlayışla silahlandırmaya çalışan Troçki'ye, Stalinizm cephesince yöneltilmiş yalana dayalı "eleştiri" ve iftiraların sonu gelmez. Troçki'nin görüşlerinin nasılsa doğrudan onun eserlerinden okunup öğrenilmediği gerçeğinden cesaret alan kuru-sıkı atma eğilimi, en ortodoks Stalinistinden, Stalinist merkezciliğin çeşitli versiyonlarına dek alabildiğine yaygındır.

Türkiye'deki örneklerinden bildiğimiz üzere, faşizm konusunda Troçki'ye yöneltilen sözde eleştirilerin en rağbet gören temalarından biri, onun faşizmi küçük-burjuvazinin iktidarı olarak gösterdiğidir. Oysa Troçki'nin açıklamaya çalıştığı husus, İtalya ve Almanya örneklerinde faşizmin iktidara tırmanırken küçük-burjuvaziyi nasıl da tepe tepe kullandığı gerçeğiydi. Fakat bu duruma bakıp da, faşizmin küçük-burjuvazinin iktidarı olduğunu sanmanın büyük bir yanılsama olacağına işaret eden bizzat Troçki'dir.

Alman faşizminin tıpkı İtalyan faşizmi gibi, işçi sınıfına ve demokratik kurumlara karşı bir koçbaşı olarak kullandığı küçük-burjuvazinin sırtından iktidara yükseldiğini belirtir Troçki. Ve devam eder: "Ama iktidardaki faşizm hiç de küçük-burjuvazinin hükümeti değildir. Tam tersine, tekelci sermayenin en acımasız diktatörlüğüdür. Mussolini haklıdır: ara sınıflar bağımsız bir politika izlemekten acizdirler. Bunalım dönemlerinde bu sınıflar temel sınıflardan birinin politikasını en akıl almaz sınırına kadar götürmek zorundadırlar. Faşizm bunları sermayenin hizmetine sokmayı başarmıştır. Tröstlerin devletleştirilmele-

ri, emek karşılığı olmayan gelirlerin kaldırılması gibi sloganlar iktidara gelinir gelinmez bir yana atılmıştır."[64]

"Eğer komünist partisi *devrimci umudun partisi* ise, bir yığın hareketi olarak faşizm de *karşı-devrimci umutsuzluğun partisi*dir"[65] der Troçki. Faşizm iktidara yürürken küçük-burjuva ve lümpen güruhun umutsuzluk ve öfkesini örgütleyip proletaryaya karşı kullanır ve onu bu yolla ezmeye çalışır. İşçi sınıfının devrimci atılımının ezilmesi durumunda, faşizm tekelci kapitalizmin bekası bakımından görevinin birinci kısmını yerine getirmiş demektir. İktidara geldiğinde ise artık kitlesel bir küçük-burjuva hareketin *aktif* desteğine ihtiyaç duymayacaktır. Ayrıca tasfiye edilmemiş öfkeli bir küçük-burjuva hareket, bu kez faşist iktidar eliti için bir tehdit oluşturabilir.

Faşist liderler iktidar koltuklarına iyice yerleştiklerinde, ortamı kendileri için temizlemiş olan *bıçakların*[66] şimdi kendilerine dönebileceğini hesaba katarlar. Faşist liderliğin antikapitalist demagojilerini ciddiye alıp, gerçekten de insafsız kapitalist düzene karşı bir şeyler yapılabileceğine inanan faşist unsurlar ve faşizmin işsiz, yoksul kitle gücü, burjuva düzenin tepesi açısından bir tehlike kaynağıdır. O nedenle faşist liderliğin burjuva zirve tarafından resmen tanınabilmesi ve siyasal iktidar koltuğuna yerleşebilmesi için bir temizlik operasyonuna girişmesi, artık "tehlikeli" bulunan unsurları tasfiye etmesi şarttır.

---

64 Troçki, *age*, s.424

65 Troçki, *age*, s.66

66 İtalya'da Mussolini liderliğindeki faşist birlikler, önderliklerin zaaf ve ihaneti nedeniyle zaten geriletilmiş durumda bulunan işçi sınıfının üzerine yürüyüp, tabanca ve *bıçaklarla* işe girişerek onun kitle örgütlerini boğdular. Daha sonra Mussolini, iktidara yürüdüğü bu kadroları tasfiye edecek ve "faşizmin iktidara yürüdüğü kadrolarla iktidar olamayacağını" vurgulayacaktı. Almanya örneğinde de faşist elitin SA'lara yönelik katliamı, *uzun bıçaklar gecesi* diye anılır.

Almanya örneğinde Cumhurbaşkanı Hindenburg'un, düzen açısından tehlike yaratacak unsurları ve örgütlenmeleri temizlemesini Hitler'e açıkça salık verdiği bilinir. O nedenle faşist liderlik, kendisini iktidara taşıyan ateşli küçük-burjuva ve lümpen kadroları tasfiye edecek ve devletin bürokratik kabuğu içine yerleşecektir. Hitler'in 1933'te kendisini şansölye (başbakan) ilân ettirmeyi başardıktan sonra Nazi hareketinin önde gelen liderlerinden Röhm'ü öldürtmesi ve onun örgütlediği SA'yı (Fırtına Birlikleri) Alman silahlı kuvvetlerine bağlaması bu gerçeğin somutlanışıdır. Keza Mussolini'nin, iktidara yerleştiğinde iktidara yürüdüğü kadroları tasfiyeye girişmesi; Türkiye'de MHP ve Ülkü Ocakları örgütlenmesinin faşist Evren cuntası tarafından devre dışı bırakılması da bu durumun çarpıcı örnekleridir.

Faşizm iktidarı ele geçirdikten sonra, daha önce kitle tedhişi ile pasifize edilmiş işçi hareketinin ve onun örgütlerinin üzerine zincirlerinden boşanmış bir karşı-devrimci şiddet ile saldıracaktır. Zira faşizmin iktidarını sürdürebilmesi için işçi sınıfının yalnızca gözünü korkutmaya değil, onu uzun bir süre boyunca belini doğrultamayacak şekilde ezmeye, onun örgütlü güçlerini atomize etmeye, devrimci ruhunu zedelemeye ihtiyacı vardır. Faşizm işçi sınıfının bütün örgütlerini (uzlaşmacı ve reformist olanları da dahil) parçalamak, onu örgütsüz ve tamamen pasif bir yığın haline getirebilmek, işçileri toplu sözleşme hakkından bile yoksun bırakıp şekilsizleştirmek amacıyla hareket eder.

Faşizm sorunu çerçevesinde yürüyen tartışmalar içinde dikkat çeken yönlerden biri de, faşizmi diğer olağanüstü yönetim biçimlerinden ayırt edebileceği söylenen bazı özelliklerdir. Bu bağlamda öne çıkan başlıca hususları, "faşist iktidarın kuruluşu", "faşist iktidarın örgütlenişi", "faşist baskının derecesi", "faşizmin ideolojisi", "faşizmin sona erişi" olarak sıralayabiliriz.

Bunları kısaca ele alıp irdeleyeceğiz. Ancak önemli bir hususun altını daha en baştan çizelim. Sanırız buraya kadar anlatılanlar her duruma uyacak bir faşizm şablonunun olamayacağını kanıtlamış bulunuyor. Ama biz yine de, bazı önemli somut örnekleri de hatırlayarak söz konusu hususlara kısaca bir göz atalım.

Faşist iktidarın kuruluşu[67]

İtalya örneğinde faşizm, 1920 yılında Mussolini liderliğinde harekete geçmesinden iki yıl sonra iktidara geldi. Başlangıçta Mussolini adımlarını daha bir ihtiyatlı atmak zorunda kalmış, örneğin ilk iki yılda anayasa değiştirilmemiş, faşist hükümet bir koalisyon karakteri taşımıştı. Fakat Mussolini'ye bağlı faşist birlikler tabanca ve bıçaklarla katliamlara girişip kitle örgütlerini boğduktan sonra, yani küçük-burjuvazi, "saygın" büyük burjuva çevrelerin arzuladığı "pis işi" bitirdiğinde, Mussolini artık burjuva düzenin tam anlamıyla resmi temsilcisi olmaya hak kazandı.

Mussolini'nin bu konumunu, bizzat faşist partiyi bürokratlaştırmak pahasına elde ettiğine işaret eder Troçki. "Faşizm, küçük burjuvazinin saldırgan, hareketli kuvvetlerini kullandıktan sonra onu burjuva devletinin mengenesi ile boğdu" der.[68] Nitekim 1923 yılında Mussolini parti içinde ilk büyük temizlik harekâtına girişecek, tabanca ve bıçaklarla yürütülen fiziksel tasfiye de dahil 150 bin üye partiden ihraç edilecektir. Yine Troçki'nin sözleriyle, "Faşizm, bir kere bürokratlaştıktan sonra, öteki askeri ve polis diktatörlük biçimlerine çok yaklaşır. Daha önceki toplumsal desteğine artık sahip değildir. Faşizmin temel

---

[67] Faşist iktidarların kuruluşu bağlamında çeşitli örneklerin sergilenmesi önemlidir. Ancak burada sorunun genel yönlerinin öne çıkartılabilmesi ve yazının bu bölümünün uzamaması için bu örnekler hakkında daha geniş bilgi Ek 1'de verilecektir.

ihtiyat gücü –küçük burjuvazi– harcanmıştır."[69]

İktidarı sayesinde seçim sistemini tamamen faşistlerin lehine değiştiren Mussolini, böylece 1924 seçimlerinde büyük bir çoğunluk elde etmişti. Bunun ardından diktatörlüğünü ilân ediyor ve faşist parti dışında diğer tüm siyasi partileri kapatıyordu. Mussolini tarafından korporatif tarzda oluşturulan faşist sendikalar (22 işkoluna tekabül eden 22 korporasyon) dışında kalan bütün sendikalar da kapatıldı ve faaliyetleri tümden yasaklandı. 1927 yılında yayınlanan Çalışma Yasasıyla ücretlerin faşist devletin yetkili organlarınca belirleneceği ilân edildi. İtalya içinde durumunu sağlamlaştıran faşist iktidar, bu kez de sermayenin yayılmacı emellerini gerçekleştirmek üzere başka ülkelere saldırıya hazırlanıyordu. Mussolini 1935'te Etiyopya'ya saldıracak, kendini *İmparator* ilân edecek ve 1938'de de Hitler'le birlikte Berlin-Roma Mihverini kuracaktı.

Almanya'ya geçelim. Almanya'da faşist iktidarın kurulmasından iki yıl önce, Troçki, Alman nasyonal sosyalizminin işleyebileceği cinayetlerin yanında İtalya'dakilerin neredeyse "solda sıfır" kalacağını belirtiyordu. Gerçekten de öyle oldu. Faşizm Almanya'da iktidara gelince, komünistinden sosyaldemokratına, Yahudisinden Çingenesine, muhalif ve aykırı kabul edilen herkes, her kesim faşist terörün kurbanı oldu. Nazizm Alman sermayesinin yayılmacı emellerini gerçekleştirmek için milyonlarca insanı emperyalist savaşlarda, zorunlu çalışma kamplarında ve ölüm kampları anlamına gelen toplama kamplarında katletti.

Almanya'da faşizm kendinden önce yolu açan İtalyan faşizmini örnek almıştı, ama tarihe vurduğu ölümcül damgasıyla faşist iktidar örnekleri arasında başköşeye oturdu. İktidara yürü-

---

[68] Troçki, *age*, s.200

[69] Troçki, *age*, s.200-1

yüş döneminde İtalya örneğine oranla çok daha fazla zorlandı ve bu yüzden sonradan çiğneyip geçeceği küçük-burjuva kitleleri kullanmaya çok daha fazla ihtiyaç duydu. Ancak bu durumun hiçbir şekilde küçük-burjuvazinin bir iktidar teşebbüsü ve iktidar ortaklığı anlamına gelmediği açıktır.

Almanya örneğinde faşist hareket, Bavyerada'ki işçi sovyetleri iktidarını 1919 Mayısında yıkan gerici askeri harekâtın ardından örgütlenmeye başlamış ve 1920'de Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisinin kuruluşu ile ete kemiğe bürünmüştü.

Bu faşist partinin mayalanma sürecinin, içlerinde *sanayici, işadamları ve subayların* yer aldığı bini aşkın kişi tarafından 1918 Ağustosunda kurulan Thule Cemiyetine doğru uzanıyor oluşu, faşizmin daha baştan hangi sınıf güçleri tarafından tezgâhlandığını gösterir. Bu cemiyet, Bavyera'daki ırkçı-milliyetçi gruplaşmalar üzerinde otorite tesis eden bir burjuva güç odağı olmuştu. İşçi eylemlerini dağıtmak üzere sokak çarpışmaları için vurucu güç oluşturan bu gruplar, cemiyet tarafından maddi olarak desteklenmekteydi.

Thule Cemiyeti Ocak 1919'da, işçi hareketini bölüp Bavyera işçi sovyetleri cumhuriyetini zayıflatmak amacıyla bir demiryolu işçisi olan Anton Drexler ve arkadaşlarına *Alman İşçi Partisini* kurdurttu. Ayrıca, Birinci Dünya Savaşı yenilgisinin ardından Almanya'nın çeşitli bölgelerinde eski askerlerden, işsiz gençlerden gönüllü yarı askeri birlikler oluşturulmaya başlanmıştı. *Freikorps* diye adlandırılan bu paramiliter birliklerin Bavyera ayağı da, Thule Cemiyeti öncülüğünde örgütlenmişti. Hitler, *ordu-Freikorps* işbirliği temelinde Bavyera işçi sovyetleri cumhuriyetini yıkan karşı-devrimci harekâtta yer almış ve faşist liderliğe giden yolculuğuna da Alman İşçi Partisinde başlamıştır.

Nazizm tarihin bu fırtınalı döneminde iktidara yürüyüşünü

sürdürecekti. Hitler daha 20'li yılların başlarında tekelci burjuvazinin bazı unsurlarının desteğini kazanmış olsa da, iktidar koltuğuna kurulabilmesi için ordunun üst kademelerinin onayını almış olması, burjuva düzenin zirvesine yeterli güveni telkin etmesi gerekiyordu. Bu nedenle daha bir süre beklemesi gerekecekti.

İktidar yolunda Hitler'in önünü açan *büyük fırsat*, dünya kapitalist sistemini sallamaya başlayan 1928-29 Büyük Depresyonu oldu. Egemen güçler, önce bildiğimiz gibi Brüning, Papen hükümetleriyle bir çözüm bulmaya çalıştılar, fakat bunlardan hiçbiri çare olmayınca sıra Hitler'e geldi. Sermaye çevreleri karşı-devrimci amaçları açısından Hitler'in faşist örgütlenmesinde umut görmeye başlamışlar ve *Daimler*, *Thyssen* gibi büyük sanayiciler, faşist hareketi desteklemek için kesenin ağzını açmışlardı. Tarihin sayfaları arasına gömülmüş bu gerçekler, faşizmi küçük-burjuvazinin iktidarı olarak yorumlamak isteyenlere yeterli yanıttır.

Çok açıktır ki, Mussolini ve Hitler'ler burjuva zirvenin ve ordu kurmayının güvenini kazanarak iktidar oldular. Almanya'da büyük sanayicilerin ve ünlü burjuva politikacısı von Papen'in, Hitler'in başbakanlığa atanması için Cumhurbaşkanı Hindenburg'u ikna çabaları sonunda başarıya ulaştı. Ocak 1933'te başbakan atanarak iktidar koltuğuna oturan Hitler, derhal komünistlere ve devrimcilere karşı saldırılara girişti. 1933 yılında yapılan 5 Mart seçimlerinde Nasyonal Sosyalist Parti yüzde 44 oranında oy alıyor ve bu Hitler döneminde yaşanan son seçim oluyordu.

4,5 milyon üyeye sahip sosyal demokrat sendikalar 1 Mayısın ertesi günü SS[70] ve SA birliklerince basıldı, aynı gün sendi-

[70] Nazi Partisinin seçkin elemanlardan oluşan ve siyah üniformalarıyla ünlü birliğidir; tam adı Almancada *Koruyucu Kademe* anlamına gelir.

kaların feshedildiği ve *Alman Emek Cephesinin* kurulduğu açıklandı. Bu korporatif örgüt doğrudan Nazi partisine bağlanmıştı ve patronlarla işçiler zorunlu olarak hem Emek Cephesine hem de faşist partiye üye kaydedilmişlerdi. 22 Haziran 1933'de Sosyal Demokrat Parti kapatıldı, 7 Temmuzda meclisteki sosyal demokratların milletvekilliklerine son verildi.

14 Temmuz 1933'te çıkartılan bir yasayla Nasyonal Sosyalist Parti "Almanya'nın tek partisi" olarak ilân edildi ve diğer tüm partiler kapatıldı. Ancak tüm bu tedbirler faşist iktidarı karakterize eden *monolitik yapıyı* pekiştirmek bakımından yine de yeterli görülmemişti. Hitler faşist iktidar koltuğuna oturmuştu fakat parti tabanından küçük mülkiyeti ve emeği korumanın artık vaktinin geldiğini ima eden "İkinci Devrim" tarzında sloganlar yükseliyordu. Bu durum ordu kurmayını ve Hindenburg'u tedirgin etmekteydi. Önlem alınmazsa Hitler'in faşist iktidarına gölge düşürebileceğinden endişe ediliyordu.

Faşist bir iktidarın ancak devletin bürokratik çekirdeğiyle bütünleşerek sürdürülebileceğini çoktan kavramış olan Mussolini, Hitler'e, şu "İkinci Devrim" gibi saçmalıklardan kurtulmasını öğütledi. Ayrıca faşist hareketi destekleyen büyük sanayicilerle ilişkileri yürüten Göring bir taraftan, SA'yı kendi birlikleri içinde eritme planları yapan SS lideri Himmler diğer taraftan, Röhm'ün bir darbe tezgâhladığı konusunda Hitler'i ikna etmeye koyulmuşlardı. Sonunda amaçlarına ulaştılar ve *temizlik* operasyonunun başlatılmasını sağladılar. 30 Haziran 1934'te yürütülen operasyonda, özel olarak seçilmiş SS birlikleri vasıtasıyla kıstırılan Röhm ve tüm SA şefleri öldürüldü.[71]

---

[71] O dönemleri anlatan kaynakların belirttiğine göre, SS'in olabildiği ölçüde soylular, aydınlar ve zengin burjuva çocuklarından oluşturulmasına özen gösterilmiştir. Röhm'ü ve SA'nın burjuvazice "güvenilmez" asi küçükburjuvalarını katleden gücün arkasında işte bu sınıfsal gerçek yatar.

Böylece faşist iktidarının durumunu pekiştiren Hitler, Ağustos 1934'te cumhurbaşkanlığı payesini de alacak ve Himmler'in yönetimi altında oluşturulan Gestapo Almanya içinde bir terör fırtınası estirmeye başlayacaktı. Daha sonra da sıra, Nazi ordularının dünyayı kana bulayan emperyalist saldırganlığına gelecekti.

İtalya ve Almanya'da faşizm, kapitalizmin krizi ve başarıya ulaşamayan devrimci ayaklanmalarla çıkmaza sürüklenen küçük-burjuva ve işsiz kitlelerin öfke ve umutsuzluğunu kitlesel faşist bir partide örgütlemişti. Ama açıkça görüldüğü üzere faşizmin en önde gelen bu iki örneğinde de küçük-burjuvazi hiçbir zaman iktidar olmadı. Tekelci burjuvazi faşist hareketleri gizliden gizliye destekler ve faşizm iktidar olduğunda da devrim tehlikesi savuşturulduğu için rahat bir nefes alırken, nasyonal sosyalizmin demagojilerine kanmış bazı faşistlerin ve küçükburjuva tabanın payına ise "temizlik operasyonları" düştü.

İtalyan ve Alman faşizmi, faşist kitle partisine dayanarak iktidara geldiği için "sivil faşizm" diye adlandırıldı. Bu örneklerde faşizm, önce parlamenter rejim içinde kendine yer açtı. Alttan gelen bir dalganın üstüne binerek, bir anlamda *aşağıdan yukarıya* iktidara taşındı. Fakat iktidara geldiğinde bu küçükburjuva ağırlıklardan kurtulan faşizmin, içerdiği temel özellikler bakımından "*tepeden inen*" askeri faşist iktidarlarla arasındaki ayrım silikleşti.

Macaristan, Bulgaristan, Polonya gibi örneklerde ise faşizm, Avrupa kıtasında yükselişe geçen işçi devrimlerine karşı iç ve dış sermaye güçleri tarafından örgütlenip yürürlüğe konmuş ve ağırlıklı olarak askeri biçimlere bürünmüştür. Burada her bir tekil örnek üzerinde uzun boylu durmanın imkânı yok. Fakat çok açıktır ki, söz konusu ülkelerde kurulan faşist rejimlerde işçi sınıfının devrimci kalkışmasını bastırmak için tekelci sermayenin

dört elle sarıldığı araç, elinin altında hazır bulunan baskı aygıtı, burjuva devletin ordusu oldu.

Bir de *İspanya* örneğini hatırlayalım. İspanya'da 1936'da Franco yönetimindeki faşist askeri birliklerin başlattığı ayaklanma, işçilerin büyük direnciyle karşılaşmıştı. Bu nedenle faşistler uzunca bir süre boyunca, devrimcilerin güçlü olduğu bölgelerde tutunamadılar ve tutucu köylülerin ağırlıkta olduğu kırsal bölgelere gerilemek zorunda kaldılar. Faşistler ancak üç yıl süren zorlu bir iç savaştan sonra, işçi partileri liderliklerinin ağır hataları neticesinde iktidara gelebildiler.[72]

Oysa İtalya ve Almanya örneklerinde sosyal demokrasinin oynadığı uğursuz rol ve Stalinizmin sersemletici zikzakları, daha faşizmin yükseliş döneminde işçi hareketini paralize etmiş ve faşizm böylece zaten yenilgiye uğramış bir işçi hareketinin ardından iktidara yerleşmişti. Bu bakımdan faşist iktidarların kuruluşunda farklı örnekler temelinde ortaya çıkan bazı özellikle-

---

[72] İspanya'da devrimci proletarya, devrimin ve iç savaşın ateşi içinde kıvranırken, Avrupa'nın tüm sözde komünistleri, tatlı su sosyalistleri, İspanya işçi ve köylülerinin politik ve sosyal zaferinin bir Avrupa savaşı anlamına geleceğini ileri sürerek devrimci çözümü kötüleyiler. Türkiye'de de 12 Eylül öncesinde hemen her köşede yerel devrimci inisiyatifler gelişir ve devrimci işçiler *Tariş* benzeri isyanlarla devrimci dalgayı yükseltirlerken, Avrupa'daki sahte komünistlerin ve tatlı su sosyalistlerinin benzerleri, "aman fazla ileri gidilmesin, sonra faşizm gelir" yollu akıllar verdiler. 12 Eylül faşist iktidarı kurulup, öncü işçiler ve devrimciler işkence tezgâhlarında can çekişmeye başladıklarında ise, bu tür "komünist" ve "sosyalistler"in artık *devrim* ve *devrimci mücadele* gibi kavramları duymaya dahi tahamülleri kalmamıştı. Dönemin zor koşullarından şu ya da bu ölçüde nasiplerini aldıklarında bile, başlarına gelenler yüzünden devrimci mücadele yolundan dönmeyenleri suçluyorlardı: "Başımıza ne geldiyse, sizler gibi *devrim* sözcüğünü ağızlarından düşürmeyenler, *Türkiye'de devrimci durum var* deyip duranlar yüzünden geldi(!)" Kısacası böylelerinin dönekleşmek için (ya da daha doğrusu asıllarına dönmeleri için) Sovyetler Birliği'nin çöküşünü beklemeye bile ihtiyaçları yoktu.

rin, faşizmin tanımında genel bir şablon haline getirilmesi yanlıştır.

Faşizmin tırmanışa geçtiği süreçler, devrim ve karşı-devrim cephesi arasında kıyasıya bir mücadele anlamına gelir. Nasıl ki *devrim* işçi sınıfı açısından bir oyun, boş bir tehdit değilse, burjuva düzen güçleri için de *faşizm* bir oyun değildir. Egemenliğini ancak faşist bir devlet biçimi altında sürdürebileceği sonucuna çıkan burjuvazi, devlet güçlerini (orduyu, gizli servislerini) bu ihtiyacına yanıt getirecek şekilde seferber edecektir. Bu bakımdan faşizmi, yalnızca suyun yüzünde görünen küçük-burjuva kitle hareketinden ibaret saymak büyük bir yanılsamadır.

Önemli bir başka gerçeklik de gözden kaçırılmamalıdır. İtalya ve Almanya faşizmin ilk örnekleridir. Bu ülkelerde faşist partilerin sahneye çıktığı başlangıç dönemlerinde, bu karşı-devrimci örgütlenmelerin "küçük-burjuva sivil" yönü nedeniyle tereddüt geçiren büyük sermaye, daha sonra faşist hareketin yönetici elitinin burjuva devlet çekirdeğiyle bütünleşmesi ve tam kontrol altına alınmasıyla rahatlamıştır. Faşizmin, tam da o dönemde ihtiyaç duyduğu seçenek olduğuna kani olmuştur.

Burjuvazinin yaşadığı bu "bilinç sıçraması" yalnızca İtalya ve Almanya ile sınırlı değildir. Diğer ülkelerde de düzen güçleri bu örneklerden çok şey öğrenmiştir. Ve böylece faşist hareketler giderek daha baştan bizzat tepe tarafından kontrollü, devletin çekirdek güçleri tarafından pek çok gizli bağlantı temelinde örgütlenen bir nitelik kazanmışlardır. Bu nedenle İtalya ve Almanya'nın ardından gelen örneklerde, faşist örgütlenmenin kendini burjuvaziye uygun bir seçenek olarak kabul ettirmesi için fazlaca zaman yitirmesi gerekmemiştir.

Sermayenin faşist yönetiminin hazırlanışı sürecinde burjuva devletin baskı aygıtlarının neredeyse bir bütün olarak faşist ide-

olojiyle donatılıp iktidara hazır hale getirilmesini göstermesi bakımından İspanya çarpıcı bir örnek oluşturuyor. İspanya'da faşist parti (Falanjist Parti), burjuva devletin tepesinde yer alan ünlü askeri diktatör Rivera'nın oğlu tarafından örgütlendi. İspanya'da faşizm, İtalya ve Almanya örneklerinden faşizmin özsel unsurlarını çekip alarak ve kendisini İspanya'nın somut koşullarına uyarlayarak daha baştan devlet aygıtı içinde gelişmeye başladı. Bu özelliği nedeniyle de, İspanya, faşizmin iktidar oluşunda küçük-burjuvazinin rolünü abartan tartışmaların labirentlerinde kaybolmaksızın, onun doğrudan doğruya egemen düzen güçlerinin karşı-devrimci çözümü olarak kavranabilmesini kolaylaştırır.

İspanya'nın çeşitli açılardan çok önemli bir örnek olması bakımından *İspanya Dersleri* üzerinde ayrıca duracağız. Ancak burada vurgulamakta yarar var ki, faşizmin iktidara geliş biçimindeki farklılıklar, yalnızca İkinci Dünya Savaşını izleyen dönemden itibaren ortaya çıkmış değildir. Polonya, Bulgaristan, İspanya, Portekiz'de vb. faşizmin, İtalyan ve Alman faşist rejimleriyle zamandaş olmasına rağmen daha baştan devletin askeri baskı aygıtı sayesinde örgütlendiği açıktır.

Faşizmin İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan örneklerine geçmeden önce, işçi hareketinde zaman içinde faşizm konusunda yaratılan çarpıtma ve bulandırmaları da unutmamak gerekiyor. Lenin dönemi Komintern kongrelerinde ve bu çizgiyi yaşatmaya çalışan Troçki'nin çözümlemelerinde, faşizmin değişik biçimler altında ve irili ufaklı kapitalist ülkelerde iktidara gelebileceği hususu yeterince açıktı. Peki sonra ne oldu? Stalinizmin, faşizm sorununun kavranması ve faşizme karşı mücadele konusunda Marksist geleneği nasıl da tepe tepe çiğnemiş olduğunu biliyoruz. Troçkist çevrelere gelince. Troçki'nin ölümünden sonra, pek çok konuda olduğu gibi faşizm konusunda da

kafa karıştırıcı yaklaşımlar alabildiğine yaygınlaştı.

Bu durumun somut bir örneği olarak, kendini Troçkist çizginin resmi temsilcisi olarak ortaya koyan Mandel'in değerlendirmelerini hatırlayabiliriz. Mandel uzun bir dönem boyunca, sömürge ve yarı-sömürge ülkelerde faşizmin olanaksızlığından söz etti. Burada kilit sorun, bu Troçkizmin önüne gelen kapitalist ülkeye (bunun içine Arjantin, Türkiye gibi siyasi bağımsızlığa sahip ve orta gelişkinlik düzeyindeki kapitalist ülkeler de girmektedir!), "sömürge" veya "yarı-sömürge" etiketini iliştirmiş olmasıydı. Bu ayrı bir konu olsa da doğrudan faşizm tartışmalarını ilgilendiriyordu. Mandel'den öğrenecek olursak, "kavramlarda bir bulanıklığa meydan vermemek için iki süreç arasındaki (emperyalist metropollerdeki faşizmle üçüncü dünyanın yarı sömürge ülkelerinde en kötü halde gerici bir askeri diktatörlük arasındaki) temel farkı iyice" anlamalıydık![73]

Tamamen yanlış noktalardan hareketle faşizm sorununu irdeleyen bu anlayış, zaman içinde kendisini biraz rötuşlamak ihtiyacını duyacaktı. 1973 Pinochet darbesiyle birlikte Şili'de yaşananlar, bu tür ülkelerdeki böylesi askeri diktatörlüklerin faşist karakterini gözler önüne sermişti. Ve Mandel, Türkiye'yi de doğrudan ilgilendiren bir notunda, (her ne kadar vitrindeki malzemeye hâlâ o eğreti "yarı-sömürge" etiketi iliştiriliyorsa da) faşist rejimlerin sadece emperyalist ülkelerde değil "artık oldukça gelişmiş bir kapitalizme ve güçlü bir proletaryaya sahip yarı-sömürge ülkelerde de" ortaya çıkabileceği yolunda *sinik* imalarda bulunacaktı. Şili, Brezilya, Arjantin gibi örnekleri hatırlatarak, bunların "klasik faşist modelin yine aynısı olmamakla birlikte ona iyice yaklaşan bir öğeler birleşimini temsil etmekte" olduğunu belirtecekti. Fakat gerçekliğin adını tam olarak anmaktan kaçındığı için de bunları yarı-faşist diktatörlükler olarak

nitelemekle yetinecekti.[74]

İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan örnekler arasında yer alan *Yunanistan*'da, faşizm, 1967 yılında gerçekleşen albaylar cuntasının darbesi ile iktidara geldi. Ne var ki bu faşist iktidar dönemi, Yunanistan halkının faşizmle ilk tanışması değildi. Bu ülkede daha önce de faşist Metaksas diktatörlüğü yaşanmıştı. Latin Amerika ülkeleri ise, tıpkı Türkiye gibi askeri darbeleriyle ünlüdür. Kıtanın çeşitli ülkelerinde yaşanan sol eğilimli, ulusal kalkınmacı askeri diktatörlükleri bir yana bırakırsak, gerici ve baskıcı nitelikleriyle sivrilen askeri darbelerin önemli bir bölümü faşist diktatörlüklerin kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Örneğin *Brezilya*'da, peşpeşe gelen bir askeri darbeler silsilesinin sonucunda 1969 Ağustosunda üç kişilik bir askeri cunta yönetime el koydu, siyasi tekelini ihdas etti ve böylece askeri faşist bir diktatörlük kuruldu.

Uruguay da Latin Amerika kıtasında yaşanan askeri faşist yönetimler zinciri içinde yer alan bir halkadır. Bu ülkede askeri faşist diktatörlüğün kurulması, yaklaşık olarak Şili'deki faşist darbe ile aynı döneme rastlar. Keza *Arjantin*'de, 1976 yılında Isabel Peron'u darbeyle devirip kurulan askeri diktatörlük dönemi faşizmin iktidarı anlamına geldi. Faşizmin iktidarı boyunca, üç kişilik askeri cuntayı oluşturan kuvvet komutanları (Videla, Viola, Galtieri) sırayla devlet başkanlığını üstlendiler.

Şili'ye gelince, Türkiye'de daha yakından bilinen bu örnekte 1970 yılında Allende başkanlığında Unidad Popular (Halk Birliği) hükümeti kurulmuştu. Allende hükümeti, sanayide devletleştirmelere, kırsal kesimde tarım reformuna ağırlık veren, bankaları kamulaştıran bir süreci başlatmış ve sıra bakır madenlerine gelmişti. ABD emperyalizmi ve Şili tekelci burjuvazisi, Halk

---

[73] Mandel, *Faşizme Karşı Mücadele'ye Önsöz*, s.35
[74] Mandel, *age*, "Türkçe Basımı İçin Not", s.52

Birliği hükümetinin karşı-devrimci tertiplerle devrilmesi yönünde sınıf tavrını ortaya koydu. İşçi sınıfı ise devrimci bir önderliğe sahip bulunmadığından, burjuvazinin hamlesine kendi bağımsız sınıf tutumuyla karşılık veremedi. Sonuçta Allende hükümeti, Pinochet'nin 1973 yılında gerçekleşen kanlı askeri darbesiyle devrildi ve Şili'de faşizm iktidar oldu.

Uzlaşmacı bir anlayışa sahip olan, ordu içindeki "yurtsever" subayların varlığına güvenen ve soyut bir anayasal demokrasi masalına bel bağlayan düzen içi sosyalistlik, neticede hem kendi başını hem de işçi sınıfının başını yedi. Bir zamanlar Fransa'da benzer anlayıştaki Halk Cephesi deneyiminin sergilediği gibi bu kez de Şili'de, burjuva düzenle uzlaşarak sosyalizme geçilebileceğini iddia eden sosyalistler ve onlardan farkı olmayan resmi komünistler, kafalarını burjuva devlet aygıtına toslayıp parçaladılar. Marksizmin yıllardır yineleyip durduğu temel bir gerçek, işçi sınıfının burjuva devlet aygıtını kırıp parçalamaksızın asla iktidar olamayacağı ve burjuva düzenin karşı-devrimci şiddetinden kurtulamayacağı bir kez daha ortaya çıktı.

"Barışçıl geçiş" öyküsünü göklere çıkartıp, Marksizmin devrimci uyarılarını *aşırı sol* bulan reformist ve düzen içi *sosyalistler*, burjuva düzenin baskı mekanizmalarını, ordu ve polis teşkilâtını yerinde bırakarak kapitalizmden sosyalizme değil, olsa olsa, iktidar koltuklarından faşizmin darağaçlarına ve zindanlarına bir geçiş yaşanabileceğini (ne yazık, acı bir deneyim temelinde olsa da) bir kez daha kanıtlamış oldular.

Faşist iktidarın örgütlenişi

Faşist iktidarların örgütlenmesinde bir örnekten diğerine bazı şekil farklılıkları görülebilecek olsa da, tümüne damgasını basan ortak ve esas karakteristik, onun siyasi alanda kurduğu *iktidar tekeli*, oluşturduğu *monolitik* yapılanmadır. Troçki'nin

belirttiği üzere, "Faşizm zafere ulaştıktan sonra, finans kapital çelik bir mengene gibi bütün egemenlik organ ve kurumlarını, devletin yürütme, idare ve eğitim gücünü; orduyla, belediyelerle, üniversitelerle, okullarla ve kooperatiflerle birlikte bütün devlet aygıtını doğrudan doğruya ve derhal eline geçirir" İtalya örneği temelinde devam eder Troçki: "Bir devletin faşistleşmesi, yalnız hükümet biçim ve yöntemlerinin Mussolini'nin getirdiği model doğrultusunda değiştirilmesi demek değildir bu aynı zamanda ve öncelikle, bütün işçi örgütlerinin yok edilmesi, proletaryanın şekilsiz bir duruma indirgenmesi demektir; kitlelerin içine derinlemesine sızan ve proletaryanın bağımsız bilurlaşmasını engelleyen bir idare sisteminin yaratılması demektir. Faşizmin özü, işte budur "[75]

İtalya ve Almanya'da faşizm, faşist kitle partisiyle iktidara gelmişti. İspanya'da ise Franco'nun askeri diktatörlüğü biçiminde iktidara kurulmuştu. Bir örnekten diğerine değişebilecek bu gibi biçimsel farklılıklara rağmen, iktidara gelen faşist elitin tüm örneklerde asıl olarak burjuva devletin resmi bürokratik çekirdeğiyle kaynaştığı ve devrimci hareketi ezmek için burjuva devletin nizami ordusunu kullanmaya giriştiği çok açıktır. Bu nedenle Troçki de, iktidarda faşizmin artık küçük-burjuvaziye değil, burjuva devlet aygıtına yaslanacağı gerçeğinin altını önemle çizer.[76]

Faşizm iktidara geldiğinde baştan aşağı yeni devlet aygıtları oluşturmaz. Burjuva devletin baskı aygıtlarını, işçi hareketini ve devrimci mücadeleyi toptan ezecek biçimde yeniden örgütler, tahkim eder. Faşist iktidarların kurulduğu olağanüstü koşullarda, düzen güçlerinin egemen sınıf içindeki çeşitli gerilimlerin siyasal alanda yansımasını bulmasına da tahammülü yoktur. Zi-

---

[75] Troçki, *age*, s.164
[76] Troçki, *age*, s.292

ra burjuva mahiyetteki bir muhalefet hareketi bile olağanüstü rejimde bazı gedikler açıp işçi ve emekçi kitlelerin muhalefetinin buralardan sızması riskini taşır. O nedenle faşizm koşullarında tam anlamıyla *totaliter* bir iktidar yapılanması oluşturulur ve faşist iktidar başka hiçbir odağa siyasal yetki göçertmemek üzere devlet organlarını yekpare bir blok gibi biçimlendirir.

Faşist diktatörlük, parlamenter rejimde geçerli olan *kuvvetler ayrılığı* ilkesini, parlamentosu ve siyasal partileriyle birlikte bir kenara fırlatıp atar ve her türlü *siyasal erk* kaynağını, yasamasından yargısına kendi yürütme tekelinin sultası altına sokar. Faşist diktatörlüğün bizzat kendisi itaat edilmesi gereken *yasadır*. Onun kendini, toplumun çeşitli kesimleri tarafından onaylanmış bir yasaya, anayasaya uydurma zorunluluğu yoktur.

Örneğin İspanya'da Franco iktidara geldiğinde, daha iç savaş döneminde oluşan ve çeşitli siyasal grupları (Falanjistler, Monarşistler, Katolik Eylemciler vb.) içeren Koalisyon güçlerini *Milli Hareket* adı altında örgütledi. Franco 1972 yılına kadar hem başbakanlığı hem de devlet başkanlığını birlikte yürüttü. Tüm bakanları ve her türlü devlet yöneticisini o atıyor, o azlediyordu. Kısacası Franco, faşist iktidarın monolitik yapısının somut ifadesiydi. General Franco aynı zamanda ordunun da başıydı ve faşist iktidarın 1950'ye kadar uzanan katı döneminde, ordu üst kademeleri faşizmin siyaset tekelinin bir parçasıydı. Ancak 50'lerde Franco, iç ve dış faktörlerin etkisiyle faşist rejime daha sivil bir görünüm vermek zorunda kalacak, orduyu siyasetten uzaklaştırmaya ve daha ziyade sivil devlet bürokrasisine görev vermeye başlayacaktı.

İspanya'da faşist yönetim 1938 tarihinde çıkarttığı iş yasasını İtalya'daki korporatif faşist yapılanmadan kopya etmişti. Bu yasaya göre sendikalar, doğrudan faşist devletin denetimi altında yukarıdan aşağıya örgütlenmiş korporasyonlardı. Sendikalar

yalnızca faşist devletin hizmetindeki birer araç olarak kabul ediliyordu. Grev ne kelime, basit bir nedenle üretimin aksatılması bile faşist iş yasasına göre devlete karşı işlenmiş suç kapsamındaydı. İşçi ücretleri *tepeden*, faşist iktidarın çalışma bakanlığınca belirleniyordu. Ayrıca, 1943 tarihinde çıkartılan *Üniversite Örgütlenmesi Yasası* gereğince, üniversiteler, öğretmen ve öğrencilerin oluşturduğu bir devlet korporasyonu olarak tanımlanmıştı.

Faşizmin niteleyici unsurlarından biri olduğu söylenen *korporatizm*, faşizmin iktidar olduğu her ülkede genel felsefesi (*devletin mutlak güç olduğu ve toplumun devlet sayesinde var olan bir cemaatten ibaret bulunduğu*) itibarıyla benimsenmiştir. Uygulama biçimi ise bir örnekten diğerine farklılık taşır.[77] Bu gibi hususlar bir yana, faşizmin her zaman ve her yerde devlet gücünü kutsayan, mutlaklaştıran ve bu güç sayesinde iktidarını sürdüren bir burjuva yönetim biçimi olduğu açıktır. Faşizmin bu özsel niteliği, Mussolini'nin ünlü deyişinde ifadesini bulur: "Her şey devletin içindedir, hiçbir şey devletin dışında ve devlete karşı değildir."

Faşizmin ilk vatanı İtalya, aynı gerçekliğin uzantısı olarak, aslında tüm faşist iktidarlar tarafından benimsenip uygulamaya sokulan *totaliter* devlet anlayışını açıkça dillendirmiştir. Buna göre, devlet bireylerin "hak ve özgürlük" alanını dilediğince

---

[77] Faşist iktidarların taşıdığı özellikler bağlamında *korporatif* devlet örgütlenmesi üzerinde de durulur. Tüm toplumsal yaşamı faşist iktidarın merkezi yönetimi altında tek tip mesleki korporasyonlar, sendikal korporasyonlar tarzında örgütleme anlayışını yansıtan bu olgunun somutta ne biçimde, ne düzeyde uygulanacağı zamana ve zemine göre değişiklik arz eder. O nedenle de bu unsur, faşizmin "siyasal iktidar tekeli" oluşturma özelliğinde olduğu kadar ortak ve vazgeçilmez değildir. Örneğin İtalya'da faşizm, toplumsal yaşamı Alman Nazizminin becerdiği ölçüde bir "yavrukurt" veya "izci" teşkilâtı gibi örgütlemeyi başaramamıştır.

düzenleme ve sınırlama hakkına sahiptir; devlet her şeydir, ulusu yaratan da odur. Bireylerin hakları olmaz, görevleri vardır. Bireyin görevleri, devletin gücüne inanmak, itaat etmek, onun koyduğu kurallar altında kaytarmaksızın çalışmak ve devlet emrettiğinde gözü kapalı savaşmaktır. Faşizm gerçeğinin bu yalın ifadeleri İtalyan versiyonuna ait olsa bile sonuç asla değişmez; bunları faşizmin Türkiye versiyonundan da çok iyi bilmekteyiz.

Faşizmin idari örgütlenmesinin neye benzediğini daha yakından kavrayabilmek için, esas Türkiye örneğini hatırlayalım. 12 Eylül faşist cuntası iktidara el koyduğunda, burjuva devletin parlamenter biçiminde *en yüce otorite* kabul edilen TBMM'yi feshetti; siyasi partiler kapatıldı ve her türlü siyasal yetke *Milli Güvenlik Konseyinde* toplandı. Belediye meclisleri ilga edildi, belediye başkanlarının görevlerine son verildi. Tüm devlet organlarının, burjuva devletin idari aygıtlarının, yerel yönetimlerin faaliyetlerinin kararlaştırılması, denetlenmesi, bunlarla ilgili atama ve aziller, faşist iktidarın siyasal tekelinin somutlandığı bu Konseye bağlandı.

Dahası, mahalle muhtarlarından apartman yöneticilerine kadar kurulan denetim mekanizması aracılığıyla tüm sivil toplum faşist iktidarın gözetimi altına sokuldu. Milli Güvenlik Konseyi, doğrudan doğruya burjuva ordusunun tepe temsilcilerinden, genelkurmay başkanı, üç kuvvet komutanı (hava, kara, deniz) ve Jandarma Genel Komutanından oluşuyordu. Genelkurmay Başkanı Kenan Evren, beş kişiden oluşan bu faşist Konseyin de başkanıydı ve aynı zamanda cumhurbaşkanının tüm yetkilerini de üzerinde toplamıştı. Böylece 12 Eylül'ün bu faşist cuntası tam anlamıyla totaliter ve monolitik bir devlet biçimlenmesi oluşturmuş bulunuyordu.

Faşist cunta, siyasal iktidar tekelini yürütmek üzere emekli Deniz Kuvvetleri Komutanı Bülent Ulusu'yu başbakan olarak

atamıştı ve yine aynı monolitik yapılanma içinde bir de hükümet kurulmuş, bakanlar belirlenmişti. Faşist diktatörlük "Milli Güvenlik Konseyi Genel Sekreterliği" adlı bir aygıt oluşturarak, Devlet Planlama Teşkilâtından Devlet İstatistik Enstitüsüne dek, faaliyetine izin verdiği tüm devlet kurumlarını bu aygıt vasıtasıyla kendine bağlamıştı. Üniversite, televizyon, basın gibi tüm kurumların özerk idari yapılanmalarına son verilerek, bunlar faşist cuntanın doğrudan kontrolü altına sokulmuştu.

Faşist cunta iktidara geldiğinde yürürlükteki 1961 Anayasasını geçersiz kılmış ve her türlü yasa yapma yetkisinin yalnızca kendinde olduğunu ilân etmişti. Ayrıca Konseyin çıkartıp yürürlüğe koymuş olduğu her türlü bildiri, kararname ve yasanın anayasaya aykırılığını ileri sürmek, hatta bunu bir kahvehane sohbetinde dile getirmeye yeltenmek bile kesin biçimde yasaklanmıştı. Yürütme de, yasa da, yargı da, kısacası burjuva devletin her alanı, her kurumu, faşist diktatörlüğün doğrudan emri altında idi. Örneğin, Devlet Güvenlik Mahkemelerine gereken atamalar da faşist cunta tarafından yapılıyordu.

İşte faşist iktidar örgütlenmesi böyle bir şeydir. Faşizm iktidara geldiğinde, siyasal iktidarı başka yürütme ve yasama organlarıyla paylaşmayan, özerk kurumlara geçit vermeyen, her türlü idari birimi ve yerel yetkeyi kendi hegemonya alanı içine hapseden kapalı ve totaliter bir yapı oluşturur. Faşist iktidarların örgütlenmesi burjuva parlamenter rejimden ne denli farklı olsa da, yine de onu burjuva devletin genel karakterinden soyutlayarak ele almak doğru değildir. Marx ve Engels'in *Komünist Manifesto*'daki satırlarını hatırlayalım: "Burjuvazi, en sonunda, büyük ölçekli çağdaş sanayiin ve dünya pazarının kurulmasından bu yana, siyasal egemenliği çağdaş temsili (parlamenter) devlette tek başına ele geçirmiştir. Çağdaş devletin *yürütme gücü* bütün burjuvazinin ortak işlerini yöneten bir komiteden baş-

ka bir şey değildir." İşte faşizm bu *komiteyi* (burjuva devletin yürütme gücünü) siyaseten tek yetkili konuma yükselten bir devlet biçimidir.

Faşist baskının derecesi

Olağanüstü burjuva rejimlerin işçi-emekçi kitlelere ve onların örgütlerine yönelttiği baskının derecesi, faşizmin Bonapartizmden ayırt edilmesinde önemli bir faktör olabilir mi? Burjuva devletin Bonapartist biçimlenmesiyle faşist biçimlenmesi arasındaki temel farkı hatırlayalım. Devrimci işçi hareketini devletin sopasını sallayarak kontrol altına almaya çalışan bir rejimle; onu açıkça ezerek ortadan kaldırmayı amaçlayan bir rejim arasında, uygulanan baskının derecesi açısından bir fark olacağı açıktır. Fakat bunun ötesinde, faşist rejimlerin uyguladıkları baskının derecesini ölçerek bir sonuca varma eğiliminin kendisi tamamen saçmadır. Zira "baskının derecesi" öznel bir ölçüttür.

Bu tür öznel ölçütler bir yana, faşist yönetim zaten burjuva düzenin işçi sınıfının devrimci hareketini ezmeye, sınıfın reformist ve devrimci çeşitli örgütlerini yok etmeye yönelen *açık baskıcı* diktatörlüğüdür. Uygulanan baskı ve vahşetin derecesi ise, somut yaşamın içinde ortaya çıkacak *etki-tepki* kuralına bağlıdır. İşçi-emekçi kitlelerin devrimci isyanı burjuva düzenin yaşamsal noktalarına ne denli büyük bir etkide bulunmuşsa, sermayenin karşı-devrimci tepkisi de (eğer buna gücü yetiyorsa) o denli büyük olacaktır. Ayrıca, faşist rejimin hangi somut dünya koşulları içinde iktidara geldiği, dünya dengelerinin ne yönde değişmekte olduğu gibi faktörler de *bir ölçüde*[78] faşist reji-

[78] Bir ölçüde diyoruz, zira faşist iktidarın kapalı karakterini ve genelde kapitalist ülke yönetimlerinin devrimci işçi hareketi ezilip bitirilene dek faşist iktidarların yarattığı vahşeti nasıl da görmezden geldiklerini asla unutmayalım. Emperyalist ve kapitalist güçler, aralarında çıkar çatışmaları olsa

min uyguladığı şiddetin derecesi üzerinde etkili olabilir.

Almanya'da faşist rejim, yalnızca bu ülkeyi etkisi altına alan bir burjuva vahşeti olmakla kalmadı, dehşetli bir emperyalist paylaşım savaşının içinde tüm dünyayı kana buladı. İspanya'da iç savaşın bittiği 1939'dan 1950 yılına dek korkunç bir insan avı sürmüştü. Bu yıllar arasında on binlerce insan hapishanelerde, çalışma kamplarında, idam sehpalarında, suikastlarda, sokak çatışmalarında, dağlarda gerilla savaşında can vermişti. Şili'de faşist Pinochet cuntası, devrim için ayağa kalkmış kitlelerin ve onların iktidara oturttuğu sosyalist Allende başkanlığındaki Halk Birliği hükümetinin üzerine kanlı bir saldırıyla yürüdü. On binlerce insan katledildi, Arjantin'de yine öyle oldu.

Keza Türkiye'de faşist Evren cuntasının, işkencelerde, darağaçlarında katlettiği, kayıplar listesine eklediği sayılar bellidir. Fakat bizim işimiz farklı ülkelerdeki bu tür sayıları karşılaştırarak, bu rejimlerin faşist olup olmadığı konusunda bir sonuca varmak olamaz. Kural bellidir. Burjuva düzene yönelen tehdidin boyutları ne kadar büyükse, faşist rejimin girişmek isteyeceği katliamın boyutları da o denli büyüyecektir.

Şili'de düzen güçlerini sarsan devrim korkusu, Türkiye örneğine oranla çok daha ciddiydi. Şili'de sol, Türkiye'ye oranla çok daha güçlüydü. İşçi sınıfı daha önemli boyutlarda örgütlüy-

---

bile, proletarya nerede devrimci isyan bayrağını dalgalandırmaya başlamışsa, orada burjuva devletin bunu ezmeye yönelik kudurganlığını gerekli görüp açık ya da sinsi bir onay vereceklerdir. Her şey olup bittikten ve devrimci proletarya korkuları yatıştıktan sonra, yine kendi çıkarları gereği şayet sıra "burjuva demokrasisi"ni hatırlamaya ve hatırlatmaya gelmişse, bu egemen güçler ancak o zaman timsah gözyaşları dökmeye başlayacaklardır. Nazi Almanyası örneğinde böyle oldu, Pinochet Şilisi için yine böyle. Sıra Türkiye'de faşizm gerçeğine geldiğinde, Avrupa'nın "demokrat" burjuvaları faşist Evren iktidarının "sandıkları kadar" ılımlı bir rejim (!) olmadığını yıllar sonra, artık faşizm zaten çözüldüğünde keşfedeceklerdi.

dü. Bu nedenle Şili'nin sermaye güçleri, düzenleri sona erecek diye dehşetli bir sarsıntı içine düştüler. Türkiye'de ise, devrimin bizzat kendisi olmasa bile onun ayak sesleri, yükselen bir *devrimci durum* burjuvaziyi faşizm doğrultusunda harekete geçirmeye yetti. Unutulmasın ki, bir ülkede gerek işçi sınıfına ve gerekse onun karşıtı burjuvaziye önemli dersler veren devrim deneyimleri yaşanmamışsa bunun yaratacağı zaaflar iki sınıf cephesinde de hissedilecektir. Türkiye'de burjuvazinin işçi sınıfının devrimci kalkışması veya halk ayaklanmaları ihtimali karşısında *korku eşiği* alabildiğine düşüktür.

Faşizmi, finans kapitalin işçi hareketine yönelik en saldırgan rejimi olarak tanımlıyoruz. Büyük sermaye güçleri, kapıldıkları devrim korkusu nedeniyle, işçi sınıfının devrimci mücadelesini bastırmak üzere parlamenter rejimi giderek gericileştirmekten başlayarak, parlamenter işleyişi askıya almak, ordu ve polis gücüne daha çok yetki vermek gibi bazı ara formülleri de deneyebilecekler ve faşizan uygulamaları tırmandıracaklardır. Fakat işçi sınıfının devrimci tehdidi tüm bu önlemlerle dahi engellenemiyorsa, burjuva düzen kendini korumaya almak üzere gidebileceği en ileri noktaya dek saldırıya geçmeye hazırlanacaktır. Bu bakımdan faşizm, gerçekten de finans kapitalin en kanlı diktatörlük biçimidir. Bu açık bir gerçektir.

Burjuva düzenin faşist rejim kadar zalim, kudurgan *askeri diktatörlük* biçiminin de olabileceği gerekçesiyle, faşizmin bu temelde tanımlanmasına karşı çıkanlar olduğunu geçerken belirtelim. Türkiye'de 12 Eylül Evren cuntasının, sermayenin saldırgan, kanlı bir diktatörlüğü olduğu gerçeğini kabul etmekle birlikte, onu faşist değil askeri bir diktatörlük olarak niteleyenler böyle bir yaklaşıma sahiptirler. Bu sorunun çözümü, faşizmin askeri diktatörlük biçimine bürünemeyeceği konusundaki önyargıların kırılmasından geçiyor.

Faşizmin ideolojisi

Faşizmin ideolojisini tartışırken, kuşkusuz ideoloji sorununun *sınıf ideolojisi* boyutunu ele alıyoruz. Kapitalist toplumda sınıf ideolojisini, kısaca, her bir sınıfın kendi varoluş koşullarına özgü temel çıkarlarını ifade eden düşünce ve anlayışlar bütünü diye tanımlarsak yanlış olmaz. Fakat bu kadarı yine de çok genel bir yaklaşımdır. Zira çok iyi bilinir ki, işin temelinde bu genel yaklaşım yatıyor olsa da, bir sınıfın çıkarlarını yansıttığını iddia eden çeşitli ideolojik akımlar ve buradan kaynaklanan farklı siyasal hareket ve örgütlenmeler vardır.

Doğrudan tartışma konumuza bağlanacak olursak diyebiliriz ki, burjuva sınıf egemenliğini sürdürmenin farklı biçimleri olabileceği gibi, bu farklı yönetim biçimlerini yansıtan değişik burjuva ideolojik akımların olması da kaçınılmazdır. Bu bağlamda kuşkusuz faşizmin de bir ideolojisi vardır. Ancak, amacına ulaşmak için kitleleri değişken demagojilerle aldatıp, siyasal iktidar tekelini de esasen açık baskı aracılığıyla sürdüren bir olağanüstü rejimin oldukça homojen ve dört başı mamur bir ideolojisinin olamayacağı aşikârdır. Yine de faşist ideoloji dendiğinde, genel anlamda devletin ve düzenin kutsanması, koyu bir milliyetçilik ve militarizm, kudurgan bir anti-komünizm gibi bazı ortak öğelerin ona damgasını bastığını söylemek doğru olur.[79]

---

[79] Her burjuva devletin *son çözümlemede* egemen sınıfın ekonomik çıkarlarını koruyup kollama güdüsüne dayanan *resmi* bir ideolojisi vardır. Fakat burjuva devletin faşist biçimi alışıldık parlamenter işleyişe son vermekle nasıl ki olağan koşullardan önemli bir kopuş olarak görünüyorsa, faşizmin ideolojisi de *genelde* olağan resmi ideolojiden bir kopuş olarak görünecektir. Genelde diyoruz, zira Türkiye'de olduğu gibi resmi devlet ideolojisinin daha baştan olağanüstü koşullarda biçimlendiği örneklerde, faşist iktidar onun devletçi ve korporatist yanını en uç noktalarda ifade ederek işini görecektir. Zaten 12 Eylül faşist diktatörlüğü de, resmi devlet ideoloji-

Faşist ideolojinin en önde gelen özelliğinin, kitleleri demagojilerle aldatmak olduğu biliniyor. Fakat bu hususu da salt faşizmle birlikte zuhur eden bir durum olarak görmek yanıltıcı olur. Faşizmin bu özelliği, aslında kapitalist düzene her zaman içkin olan önemli bir gerçeğin uç noktaya götürülmüş biçimidir. "Kapitalizm bir yandan *kitleleri* boyun eğmeye, ezilmişliğe, yılgınlığa, dağınıklığa (köyde!), cehalete mahkûm etmekle kalmayıp, öte yandan da burjuvazinin eline güçlü bir yalan ve hile aygıtını, sayesinde işçi ve köylüleri aldatıp aptallaştırabildiği bu aygıtı vermemiş olsaydı, kapitalizm olmazdı" der Lenin.[80]

Faşist hareketler örgütlenir ve iktidara tırmanırlarken, küçük-burjuva kitleleri peşlerine takmak için pek çok demagojik unsurla bezenip kendilerini özgün bir ideolojik ya da siyasal akım olarak sunmaya ihtiyaç duyarlar. İşte bu noktada faşizmin yarattığı demagojik görüntülere aldanmayıp, meselenin özüne inmek problemi çözecektir. Faşist hareketler küçük-burjuva kitleleri aldatmak için hangi demagojik vaatlerde bulunmuş ya da onların kafasını ne denli olmayacak efsanelerle doldurmuş olurlarsa olsunlar, faşizmin sınıf karakteri, kime hizmet etmek için örgütlendiği, iktidara geldiğinde neler yaptığı çok açıktır.

Faşizm iktidara tırmanırken bir küçük-burjuva ideolojisine sahipmiş gibi görünür. Fakat iktidara geldiğinde, onun bu oportünist ideolojisinin aslında burjuva egemenliğinin olağanüstü koşullarda sürdürülmesini amaçlayan bir demagojiler yığını olduğu ortaya çıkar. Nitekim bu iki dönem arasındaki farklılık, faşizm iktidara adım attığında faşist hareketin ideolojik cephesinde de yürütülen *temizlik* operasyonu ile kendini ele vermek-

---

sini sivrilterek biçimlendirdiği ve yere göğe sığdıramadığı *Atatürkçülüğünü* toplumun hücrelerine dek empoze etmeye çalışmıştır.

80 Lenin, "Kurucu Meclis Seçimleri ve Proletarya Diktatörlüğü", *Seçme Eserler*, c.6, İnter Yay., Kasım 1995, s.493-4

tedir.

Örneğin İtalya'da faşist hareketin 1921'deki Roma kongresinde sendikacı "sol" kanat tasfiye edilmiş ve bu kanadın öne çıkardığı işçi haklarıyla ilgili temalar terk edilmiştir. Almanya örneğinde, 1927 dönemecinde Nasyonal Sosyalist Parti ile büyük sermaye çevreleri arasındaki ilişkiler gelişir ve ardından faşist hareket içinde büyük sermayenin istemleri doğrultusunda revizyonlar başlatılır. Nasyonal Sosyalist Partinin kitleleri peşine takmak amacıyla kullandığı "anti-kapitalist" sloganlar, ideolojik propagandanın bu şekilde sürdürülmesi "tehlikeli" bulunduğundan ikinci plana itilir. Anti-kapitalist söylemi ciddiye almış olan kadrolar tasfiye edilir. Berlin bölgesi parti yetkilisi Otto Strasser biraz "sol" bulunduğu için görevinden azledilip, yerine daha sonra Hitler'in propaganda bakanı olarak ünlenecek Goebbels atanır.

Faşizm iktidara yaklaştıkça ideolojik bombardıman kampanyasının araçları, *Almanya'daki kapitalist düzene* tepki uyandırabilecek tüm sivriliklerinden arındırılacak, bu kez yoksul, işsiz kitlelerin öfkesi, koyu bir milliyetçilik temelinde bir *dış emperyalizme*, yabancı düşmanlığına yöneltilecektir. Böylece de faşizmin ideolojisi, gerçek sınıf karakteri, yani tekelci burjuvazinin çıkarlarını dillendiren niteliği temelinde kavranabilir hale gelecektir. Faşist ideolojinin temel amacı, yoksul ve işsiz insanların canını fena halde yakan gerçek düşmanın ülke içinde karşılarına dikilmiş duran kapitalist düzen olduğunun unutturulmasıdır. Bu nedenle faşizm, onların beynini sürekli olarak ülkenin "kaybolmuş, geçmişte kalmış maddi manevi zenginliklerine geri dönüş" masallarıyla ve ülkenin başına musallat olduğu söylenen "iç ve dış düşmanlar" propagandasıyla doldurur.

Faşizmin kullandığı ideolojik temalardaki değişime bakılacak olursa, onun iktidara tırmandığı dönem ile iktidara geldiği

dönem arasında bariz bir farklılık olduğu açıktır. Bu önemli husus, faşizmin MHP gibi faşist bir kitle partisiyle iktidara tırmanıp, bir askeri cunta görünümünde iktidara oturduğu Türkiye benzeri ülkelere dair bazı tartışmalara da ışık tutuyor.

Klasik örneklerde faşizmin yükseliş dönemine eşlik eden "anti-kapitalist" sloganlar ve faşizmin sendikal hareket içinde yürüttüğü örgütlenme faaliyeti, Türkiye'de de faşizmin benzer evresinde MHP'nin faaliyetine bakıldığında görülür. 12 Eylül Evren cuntasının faşist bir diktatörlük olmadığını iddia edenlerin, cunta yönetimine Alman ve İtalyan örneklerindekine benzer bir "anti-kapitalist" söylemin eşlik etmediğini kanıt olarak sunmaları geçersizdir. Kısacası, ileri sürülen diğer argümanlarda olduğu gibi, 12 Eylül tipi askeri diktatörlüğün faşist olmadığı önyargısından hareket edenler, bakılması gereken dönemleri birbirine karıştırıyorlar.

Faşizm iktidara tırmanırken kitleler üzerinde etkili olabilmek için kendini küçük-burjuva kitlelerin özlemlerine uyarlar. Ayrıca farklı yöntemler uygulayarak işçi hareketine doğru da uzanır. İşçi kitlelerini devrim yolundan geri döndürmek için başvurduğu yıldırma siyasetinin (mücadeleci sendikacılara, öncü işçilere yönelik suikastlar gerçekleştirmek, militan grevleri kıracak faşist çeteler örgütlemek gibi) yanı sıra, onların bilincini çarpıtıp devrimci sendikal örgütlenmeyi güçsüz düşürmek amacıyla kendisine bağlı bir sendikal hareket de geliştirir. Türkiye'de bunun en önde gelen örnekleri, faşist örgütlenmenin işçi hareketine uzanan yönü MİSK ve '80 öncesinde sendikal mücadelede başı çeken metal işçilerinin DİSK bünyesindeki örgütlülüğü Maden-İş'in karşısına çıkartılan Türk-Metal örgütlenmesidir.

Faşizmin ideolojisi konusunda doğru bir kavrayışa sahip olabilmek için, onun kitle tabanı edinmek üzere başvurduğu demagojilerin hangi sınıfa hitap ettiğiyle, onun ideolojik amacının

esasen hangi sınıfın çıkarını yansıttığını iyi ayırt etmeliyiz. Böyle bir ayrımın yapılması, aslında daha genel anlamda şu ya da bu burjuva ideolojisi (veya bunun somutlandığı siyasal akım) için de gereklidir. Aksi takdirde, özellikle küçük-burjuva kitleleri kendi çıkarları için seferber eden tüm burjuva siyasal akımları küçük-burjuvaziye maletmek pekâlâ mümkündür.

Bu mantıkla, örneğin günümüzde AKP gibi bir burjuva partisinin kendisine kitle desteği sağlamak için yarattığı ve dini değerleri öne çıkartan hareketini de pekâlâ küçük-burjuva olarak tanımlayanlar olacaktır. Nitekim olmaktadır da. Fakat AKP'nin işçi sınıfı içinde de önemli bir desteğinin olduğunu gözardı etmezsek, aynı çarpık mantıkla, bu hareketin ideolojisi neden işçi sınıfına maledilmesin? Bu yanlış akıl yürütme, istenirse faşizmin ideolojisi noktasına dek genişletilebilir. Zira, özellikle İtalya ve Almanya örneklerinde olduğu gibi geniş kitlelerce desteklenen faşist hareketlerin yandaşları arasında işçilerin de yer aldığını kim inkâr edebilir?

İktidara tırmanırken başvurduğu anti-kapitalist demagojilerle ve küçük-burjuvaziyi cezbetmeye yönelik uçuk tarihi fantezileriyle, faşizm özgün bir küçük-burjuva siyasal akım olarak görünebilir. Faşizm iktidara geldiğinde dahi, Hitler'in ünlü propaganda ayinlerinde görüldüğü gibi, kitleleri demagoji ve tarihi masallarla uyutmayı sürdürebilir. Ama tüm bu yalan kampanyalarının ardında, sermayenin gerçek akıl hocaları planlarını sinsice hazırlayacak ve faşizm işini, finans kapitalin o dönem öne çıkmış ihtiyaçları doğrultusunda gayet de bilinçli olarak yürütecektir. Gerektiğinde devrimci işçi kitlelerini ezmek üzere akıl almaz katliamlara girişecek, dış pazarlarda yayılmak ya da rakip unsurları alt etmek için başka halkları cehennem ateşlerinde kavuracak veya gaz odalarında imha edecektir.

Almanya'da Hitler rejimi arî ırk efsanesini yaşama geçirme-

ye niyetlenir görünürken veya Türkiye'de diktatör Evren meydan meydan dolaşıp, (ordunun geleneksel laikçiliğine rağmen) babasının da iyi bir din hocası olduğundan dem vururken yahut faşizmin Türk-İslam versiyonuna uygun biçimde bol bol İmam Hatip Lisesi ve kuran kursu açarken de temel gerçek değişmez. Kimilerinin, "manyak" Hitler'e veya "salak" Evren'e özgü *uçuk kaçık* projeler diye yorumlayıp geçtiği bu tür uygulamaların altında dahi, *son tahlilde*, finans kapitalin robot tipi itaatkâr işçiler veya uyuşturulmuş kitleler yaratma ihtiyacının yattığını görebiliriz.

Faşizmin gerçek yüzünü modern çağlara ve "seçkin" kapitalist ülkelere bir türlü yakıştıramayan burjuva düzen yanlısı tüm aydınlar, onun suçunu, işsizlik ve yoksulluk sarmalında "çıldırmış" küçük-burjuva kitlelere ya da "manyak", "salak" gibi sıfatlarla küçümsedikleri "kişi"lerin üzerine atmaya pek meraklıdırlar. Ama Hitler Almanyası'nda Yahudiler gaz odalarında kitleler halinde imha edilirlerken, Almanya yine modern kapitalist bir ülkeydi. Ve Alman tekelci burjuvazisi, düzenin tüm egemenleri, bacalardan çıkan ölü insan kokularına aldırmaksızın kârlılık hesapları yapmakla meşguldüler.

Faşist propaganda yöntemlerinde en ileri gitmiş örnek olarak bilinen Almanya'da Goebbels, totaliter propagandanın, bir halkı yönetmekte kullanılan sanatların birincisi olduğunu belirtiyordu. Goebbels demagojik propaganda kampanyaları örgütlemekte usta bir kişiydi ve bu "meziyetini" faşist iktidarın propaganda bakanlığında fazlasıyla göstermişti. Almanya'da faşizm iktidar olduğunda "anti-kapitalist" vaatler bir kenara fırlatılmış ve faşist propaganda kampanyaları artık kitlelere olumlu hedefler göstermeyen, yaratılan bir *düşman* karşıtlığı üzerinden yürütülen bir niteliğe bürünmüştü.

Bu kampanyanın temel motifi önce anti-komünizmdi. Ama

faşizm komünistleri ezdikten sonra sıra Yahudi karşıtlığına geldi. Nazi iktidarı, Yahudileri fiilen ikinci sınıf vatandaş haline getiren bir "vatandaşlık yasası" da çıkarttı. Anti-semitik hezeyan, aslında faşist devletin resmi ideolojisine uymayan her türlü aykırılığı (sakatları, çingeneleri, eşcinselleri vb.) cezalandırmanın bahanesi haline getirilmişti. Gözü dönmüş faşist saldırganlıkta mantık aranmaz! Göring, "kimin Yahudi olduğuna ben karar veririm" diyordu.

Faşizmin her ülkeye az çok uyan, genelleşmiş bir ideolojisi yoktur. Çünkü faşizm, iktidara yerleşebilmek için içinde hareket ettiği zaman ve mekân koşullarına bağlı olarak amacına denk düşecek uygun demagojiyi kullanacaktır. Bu nedenle faşizmin ideolojik sunumu, çeşitli palavralar ve boş vaatlerle bezenmiş, ortama göre renk değiştirecek bir bukalemun gibidir. Almanya'da sermaye düzeninin somut koşulları anti-semitizmi öne çıkarmayı gerektirmiş, faşizm hemen onun rengine bürünmüştür.

Türkiye'nin somut koşullarında faşizm kitleleri peşine takabilmek için Türkçülüğün yetmediğini görmüş, bunu İslami öğelerle zenginleştirip Türk-İslam sentezi diye piyasaya sürmüştür. Günün ihtiyaçları değiştiğinde, faşizm karşımıza bu kez daha bir "Nasyonal Sosyalizm"in rengine bürünerek çıkabilir, nitekim daha şimdiden bu yolun yolcusu olanlar vardır. Hemen hemen tüm faşizm örneklerinde, faşist liderler kapitalizmden *el aman* diyen kitleleri peşlerine takabilmek için, sırasında keskin birer anti-kapitalist pozlarına girmişler, işçi sınıfının sol hareketinden çaldıkları sloganları kullanarak, işçi ve emekçi kitlelerin kafasını elden geldiğince karıştırmaya çalışmışlardır.

Sonuç olarak, faşizmin tamamen kendi karakteristikleri temelinde belirginleşen, özgün bir düşünce akımı olarak belli başlı niteliklerini sıralayabileceğimiz bir ideolojisi yoktur. Daha doğrusu faşizmin ideolojisi, olağanüstü koşullarda burjuva dü-

zeni kurtarmaya koşan ve bunun için gereken neyse yapmayı göze alan *faşist eylemin*, mevcut ahval ve şeraite uydurulmuş düşünsel versiyonlarıdır.

Faşizmin sona erişi (yıkılış ya da çözülüş)[81]

Faşizm sorunu çerçevesinde cereyan eden tartışmalar içinde, faşist rejimlerin sona eriş biçimi önemli bir yer tutuyor. Faşist rejimlerin akıbetinin ne olacağının henüz tam olarak bilinmediği 1920 ve 30'larda devrimci Marksist çevrelerde ağır basan görüşlerden biri, faşizmin ancak devrimci mücadele sonucunda *yıkılarak* sona erebileceği şeklindeydi. Bunun o dönem koşullarını hesaba katıldığında anlaşılabilir nedenleri vardır. Zira dünya kapitalist sisteminin, bir ülkeden diğerine içine sürüklenmekte olduğu toplumsal bunalım koşulları ve burjuva düzenleri sarsan devrimci durumlar alabildiğine yaygın ve derin biçimde seyretmekteydi. İtalya ve Almanya'nın yanı sıra faşizm cephesine yeni ülkeler de katılmış ve dünya, özellikle Alman faşizminin saldırganlığında somutlanan bir vahşetin, ikinci bir emperyalist paylaşım savaşının içine sürüklenmişti.

İtalyan faşizminin iktidarda olduğu bir dönemde, Troçki onun Bonapartizm yönünde çözülebileceği olasılığına işaret ediyordu. Aynı olasılığın Alman faşizmi için de düşünülebileceğini, fakat kesin sonucu *ancak ve ancak* ülkedeki ve uluslararası düzeydeki sınıf mücadelesinin ortaya koyacağını belirtmekteydi. Gerçekten de İtalyan ve Alman faşizminin akıbetini, doğ-

---

[81] Faşist rejimlerin son buluş sürecinde yaşanan gelişmeler hakkında daha doğrudan fikir edinmek bakımından çeşitli örnekleri incelemek önem taşıyor. Bu çalışmada her bir örnek üzerinde kapsamlı biçimde durmak mümkün olmasa da, bazılarına ekte değinilecektir. Çeşitli ülkelerde yaşanan faşizm süreçlerini bütünsel olarak yansıtabilmek amacıyla, sona eriş biçimlerine ilişkin açıklamalar EK I'de ilgili örneklerin içinde yer almaktadır.

rudan doğruya uluslararası arenada cereyan eden muazzam altüstlükler belirledi. İkinci Dünya Savaşının İtalya ve Almanya'nın yenilgisiyle sonuçlanması, bu ülkelerdeki faşist rejimlere de noktayı koydu. Sovyetler Birliği halklarının Alman Nazi ordusuna karşı yürüttüğü amansız savaşın yanı sıra, müttefik Amerikan, İngiliz ve Fransız emperyalist güçlerinin galip gelmesi, İtalya ve Almanya içindeki direnişçi güçlerin durumunu da değiştirdi. İtalya'da *partizanlar* 17 Kasım 1945'te Mussolini'yi yakalayıp kurşuna dizdiler ve cesedini de ibret olsun diye Milano'ya getirip ayaklarından sallandırarak teşhir ettiler. Hitler benzer bir akıbetten kaçabilmek için saklandığı ininde intihar etti.

Faşizm denildiğinde ilk planda akla gelen bu iki ülkede faşist iktidarların devrilmesine, dünyada başka dönemlerde görülmedik denli yaygın biçimde bir faşizm karşıtlığı eşlik etti. Faşizmin dünya halkları tarafından lanetlenmesi ve genel demokrasi istemi doğrultusunda kitlelerin sesinin yükselmesi, faşist iktidarların işbaşında olduğu İspanya ve Portekiz'i de şu ya da bu ölçüde etkiledi. Bu olgu ayrıca, bundan böyle iktidara gelecek olan faşist diktatörlüklerin söylemini de değişikliğe uğrattı. İspanya ve Portekiz'de faşizm, İkinci Dünya Savaşı sonrasının değişen koşulları nedeniyle çözülmeye başladı. 60'lar sonrasında kurulan faşist diktatörlükler (yine ne denli zalim olabilecekleri gerçeği bir yana), bir zamanlar Mussolini veya Hitler'in böbürlendiği gibi *hiç gitmemek üzere* iktidara gelmiş olduklarını iddia etmeye cüret edemediler.

Her türlü siyasal tartışmayı verili somut koşulları hesaba katarak yürütmek Marksizmin abecesidir. Bu bakımdan, değişen dönemler ve yaşamın ortaya koyduğu gerçeklikler temelinde, faşizmin ancak yıkılarak son bulacağını iddia etmek mümkün değildir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşanan çeşitli geliş-

meler, faşist diktatörlükleri yıkabilecek kitle mücadelelerini sergilediği gibi, faşist rejimlerin çözülerek son bulması örneklerini de ortaya koymuştur.

Faşist diktatörlüğün devrimci mücadeleyi ezip geçmesinden, yani bir anlamda faşizmin asli işini bitirmesinden sonra, burjuva devletin bu olağanüstü biçiminin ülke ve dünya burjuvazisi nezdinde gerekliliğini yitirmesi, giderek eski gücünü kaybetmesi ve çözülmesi olasılığı vardır. Faşist bir diktatörlüğün ancak yıkılarak son bulacağı görüşünde ısrar etmenin ve bunu faşizmin ayırt edici bir kriteri haline getirmenin maddi bir dayanağı bulunmamaktadır. Devrimci proletaryanın çıkarları elbette faşist diktatörlüklerin işçi sınıfı hegemonyasındaki bir mücadeleyle yıkılmasını gerektirir, fakat elde edilen *sonuçlar* salt istemekle değil sınıf mücadelesinin gerçek seyriyle belirleniyor.

Faşist rejimler hangi biçimde son bulmuş olurlarsa olsunlar, faşizmin iktidara gelmesinden sonraki sürece damgasını basan ve işçi sınıfının mücadelesini doğrudan ilgilendiren bazı yakıcı gerçekler vardır. Bunlar arasında en önemli olanı, faşizmin yükselişini engelleyemeyen ve faşizm iktidara adımını atmaya yeltendiğinde bunu güçlü bir *direnişle* geri püskürtemeyen bir işçi hareketinin gerçekte ne durumda olacağıdır. Böyle bir durumun devrimci mücadelenin *yenilgisi* anlamına geldiği çok açıktır. Faşizmin iktidar koltuğuna kurulması halinde, sanki böyle bir yenilgi yaşanmamış gibi davranarak ve faşist saldırının devrimci mücadele saflarında yol açtığı zayiatı yok sayarak, bir çırpıda yeniden ileriye atılmak mümkün değildir.

Eğer faşist diktatörlüğe karşı gerçek bir mücadeleden, onu yıkmak üzere örgütlenip ileri atılacak devrimci işçi hareketinden söz ediyorsak, işçi sınıfının yediği ağır yumruğun etkisinden sıyrılıp yeniden güç toplayabilmesini sağlamaksızın faşizmi yıkalım çağrısının fiili bir karşılığının olamayacağı aşikârdır.

Almanya'da faşizmin iktidara gelmesinin ardından Troçki bu yakıcı gerçeklere işaret etmiştir. "Almanya'nın bugün karşılaştığı felâket, hiç kuşkusuz tarihin en büyük işçi sınıfı yenilgisidir." "Faşist baskıların ve maddi yoksullukların dolaysız devrimcileştirici etkisine güvenmek, kaba materyalizmden başka bir şey değildir. insanlık tarihinde, baskılar sık sık devrimci bir öfkenin parlamasına yol açmıştır. Ama karşı devrimin zafere ulaşmasından sonra, bu baskıların, genellikle son isyan ateşini de söndürdüğü görülmüştür."[82]

Diğer ülkelerde ve Türkiye'de yaşanan gerçekler, faşizmin tırmanışa geçtiği süreçlerde üzerlerine düşen devrimci görevleri yerine getirmeyen liderliklerin, faşizmin iktidarı kurulduktan sonra havaya savurdukları devrimci belâgatın hiçbir işe yaramadığını gözler önüne sermektedir. İktidarını kuran faşizmin, azgın bir terörle işçi sınıfının tüm örgütlerini paramparça ettiği, siyasal yaşamı söndürdüğü, hatta sınıfı bile atomize ettiği biliniyor. Devrimci örgütlerin ezilip geçildiği, devrimcilerden sendika liderlerine, öncü işçilerden sempatizanlara kadar binlerce insanın faşizmin saldırıları altında inletildiği koşullarda, "hadi gelin faşizmi yıkalım" demekle bir ilerleme kaydedilemediğini, böylesi dönemleri yaşamış olan her dürüst devrimci çok iyi bilir. Bu karanlık günlerde temel sorun, ayakta kalmaya çalışan devrimci güçlerin ne yapıp yapamayacağından çok, sınıfın bir bütün olarak fiilen ne halde olduğudur.

Almanya'da işçi sınıfının faşizm karşısında aldığı yenilgiden sonra içine düştüğü gerçek duruma dikkat çeker Troçki. "İşçiler, kendi liderlikleri tarafından aldatılmış ve ihanete uğramış hissetmektedirler kendilerini. Ne yapılması gerektiğini değil ama; ne yapılmaması gerektiğini bilmektedirler. Anlatılmaz bir işkence altındadırlar ve şaşkınlığın, tehditlerin, yalanların, kaba-

---

[82] Troçki, *age*, s.427 ve 430

dayılığın kısır döngüsünden çıkmak, darbelerden sakınmak, fırtınanın geçmesini beklemek, kendi ötelerindeki sorunlar üzerinde karar verme zorunluluğundan kurtulmak istemektedirler. Hayal kırıklığının sonucu olan yaraların iyileşmesi için zamana ihtiyaçları vardır. Bu durumun genel adı, politik ilgisizliktir. Kitleler, huysuz, öfkeli bir pasifliğe dalarlar. Bir bölümü, faşist örgütlerde sığınak bulur."[83]

Her büyük yenilgi sonrasında olduğu gibi, sınıfın yediği muazzam darbenin etkisinden kurtulabilmesi, yaraların sarılıp sağlam kuvvetlerle yeniden yola çıkılabilmesi için kuşkusuz belli bir süre geçecektir. Yeter ki bu süre boşa heba edilmesin! Faşist iktidarın saldırısının en yoğun olduğu bir dönem boyunca devrimci inanç ve kararlılığı yitirmemek, yeniden toparlanmayı sağlamak üzere sabırlı ve uzun soluklu bir yeraltı çalışmasına geçiş yapabilmek, gerçek proleter devrimciliğin başlıca kriterleridir. Bu arada dünya dönmeye devam edecek ve gerek içteki mayalanma gerek dış dünyadaki gelişmeler dönüp faşist diktatörlüğün varlık koşullarını da etkileyecektir. Hiçbir zalim diktatörlük, mevcudiyetini başlangıçta sahip olduğu güçle sürdüremiştir.

Faşist diktatörlüğü etkileyen iç ve dış gelişmeler sonucunda, faşizm başlangıçtaki gücünü yitirdiği bir sürece girebilir. Böylesi durumlar, işçi sınıfının ruh halinin değişmesi ve yeniden güç toplayıp ayağa kalkabilmesi bakımından fevkalâde önemlidir. Bu tür süreçlerde, devrimci işçi mücadelesinin dünya genelindeki durumu, enternasyonal bir önderliğin olup olmaması, ülke içinde faşizmin karanlık dönemi boyunca yürütülen devrimci hazırlık çalışmasının eriştiği düzey, başka dönemlerde olmadığı ölçüde muazzam bir önem kazanır. Çözülme sürecine girmiş olan faşist bir diktatörlük, bütün bu faktörlere bağlı ola-

---

[83] Troçki, *age*, s.431

rak, işçi-emekçi kitlelerin devrimci mücadelesinin yükselişe geçmesi neticesinde ağır bir yumruk yiyip *yıkılabilir*.

Yumruğun sertlik derecesi ve burjuva düzen üzerinde yaratacağı tahribat, yine hiç kuşku yok ki sınıf güçlerinin fiili durumu tarafından belirlenecektir. Faşist iktidarı yıkmak amacıyla hareketlenen kitle mücadelesinin *toplumsal bir devrime büyüyüp* işçi iktidarını gündeme getirmesi, *ancak ve ancak* işçi sınıfının devrimci örgütlülük ve bilinç düzeyinin sürecin gidişatını belirleyici dereceye yükselmiş olması durumunda mümkündür. Buna ulaşılamadığında, faşist iktidarı yıkan devrim en iyi ihtimalle siyasal bir devrim boyutunu aşamayacak ve nihayetinde varacağı *son durak* burjuva düzen çerçevesi içinde kalacaktır. Portekiz örneği bunu kanıtlar.

Faşist iktidara karşı yükselen kitle mücadelesinin henüz bir devrime bile büyüyemeden burjuvazinin hegemonyası altına girmesi durumunda ise, "demokrat" burjuvalar "kahramanlar" gibi yeniden burjuva parlamenter düzendeki görevlerinin başına avdet ederler. Yunanistan'da, İspanya'da böyle olmuştur. Faşizmin pörsütücü bir süreç temelinde taksit taksit çözülerek sona ermesi şeklindeki bir üçüncü olasılık da gözden kaçırılmamalı. Bu olasılık, kitle mücadelesinin sürece damgasını basamaması ve faşizmin neredeyse en başından en sonuna dek *tepeden kontrollü* biçimde çözülmesidir.

Türkiye'de faşizmin çözülüşü bu türden bir sürece örnek oluşturuyor. Bu durumun nedenleri üzerinde ayrıca durmak mümkün olsa da, bu sonuç yaşanmış bir gerçekliğin ifadesidir. Kuşkusuz Türkiye'de de faşizmin çözülüş sürecinde işçi hareketinde ve devrimci mücadelede bazı yeniden toparlanma çabaları oldu. Fakat bunun boyutları, ne sürecin gidişatını değiştirecek bir noktaya ulaşabildi, hatta ne de işçi hareketi anlamlı bir canlanma içine girebildi. Bir konuda yanlış anlamaya sebebiyet

vermemek için belirtelim ki, çağımızda hiçbir kapitalist toplumda işçi sınıfının ve emekçi kitlelerin yaşanan süreçler üzerinde bir etkisinin olmadığı söylenemez. Egemen güçlerin, kıpırdanmaya başlayan bir işçi hareketinin önünü kesmek amacıyla *tepeden* düzenlemelere girişmeleri de, aslında bu etkinin bir ifadesidir. Ama burada tartıştığımız konu bu değildir. Devrimci kitle hareketinin *doğrudan* bir müdahaleyle ve *aktif* gücünü sokaklara taşıyarak neyi ne kadar yapıp yapamadığını tartışıyoruz.

Türkiye'de faşizmin çözülüş süreci, Latin Amerika ülkelerindeki veya Yunanistan'daki çözülüş sürecinden bir başka noktada da farklılık arz ediyor. Türkiye'de, diğer örneklerdekine benzer şekilde çözülüş sürecinin hiç değilse belli bir dönemecinde doğrudan sahneye çıkarak "demokrasi kahramanlığı"na soyunan bir burjuvazi de olmadı. Bu nedenle Türkiye'de faşizm, ta en son noktasına dek gıdım gıdım çözülen ve bu karakteri nedeniyle de toplumsal ve siyasal yaşamı iyice pörsüten bir süreç yaşatarak son buldu. Türkiye konusu üzerinde ilerleyen bölümlerde başlı başına duracağımız gibi bazı önemli örneklere de ayrıca değineceğiz.

Latin Amerika ülkeleri, Yunanistan veya Türkiye gibi örneklerde kurulan askeri faşist diktatörlükler, içinde yer aldıkları koşullar gereği ABD emperyalizminin etkisine, bölgesel gelişmelere, dış dengelere fazlasıyla bağımlıydılar. Ayrıca, İspanya, Portekiz ve Yunanistan'da, Türkiye'de olduğu gibi, dış etkenler arasında sayılması gereken önemli bir faktör de, büyük sermaye çevrelerinin yöneldikleri AET/AB'ye katılım hedefleriydi. Yunanistan, Şili, Brezilya, Türkiye vb. örneklerinde, nasıl ki bunların işbaşına gelmesinde ABD emperyalizminin gizli servislerinin planları etkili olduysa, çözülmelerinde de emperyalist güçlerin yüksek düzey stratejistlerinin daha önceki gelişmelerden çıkartmış oldukları dersler bir hayli etkili oldu. Faşist diktatör-

lüklerin devrimci kitle eylemleriyle yıkılması durumunda burjuva düzenin alabileceği darbeyi hesaba katan sermaye güçleri, işler bu noktaya varmadan, tepeden ve kontrollü süreçlerin yaşanabilmesini tercih ederler.

Türkiye'de faşizm, çeşitli Latin Amerika ülkelerindeki benzerleri bir çözülüş süreci yaşarken iktidara geldi. Bu bakımdan genel dönem pek uygun gibi görünmese de, Türkiye'de gelişen devrimci durum nedeniyle faşizm sermayenin acil ihtiyacı haline gelmişti. Diğer yandan bölgedeki gelişmeler, emperyalist güçlerin (en başta da ABD emperyalizminin) Türkiye'nin kontrolden çıkmasına asla göz yumamayacakları bir ortam oluşturmuştu. Ve neticede bildiğimiz gibi faşizm Türkiye'de de iktidara geldi.

Önceden yaşanmış tüm örneklerin ardından gelen bu askeri faşist diktatörlük, çok uzun süre işbaşında kalmaya niyetli olmadığını, uygun koşullar sağlandığında (yani militan işçi mücadelesinin ve devrimci hareketin faşizmin terörüyle ezilmesinden sonra!) seçimlere gidileceğini açıklamak zorunda kaldı. Bu duruma yol açan önemli bir etken de, Portekiz örneğinde görüldüğü üzere, uzun süren askeri faşist diktatörlüklerin genel olarak orduyu fazlasıyla siyasallaştırıp yıpratması riskidir. İç ve dış burjuva düzen güçleri, ordunun alt rütbeli genç subayları arasında zamanla tepedeki "siyasetçi" generallere karşı birikecek tepkinin toplumsal muhalefetin içinden akacağı kanallar döşemesi riskini *mümkünse* asgariye indirmek isterler.

Bu nedenle pek çok Latin Amerika ülkesinde ve Türkiye'de tekelci sermaye, askeri faşist diktatörlüğün işlevini yerine getirdikten sonra tepeden kontrollü biçimde çözülmesinin ehveni şer olacağı yönünde hareket etmiştir. Ayrıca, daha önceden yaşanan bazı örneklerde kitlelerin bindirdiği basınç sonucunda faşist cuntacılardan hesap sorulması da, arkadan gelen generaller üze-

rinde korku yaratıcı bir faktördür. Bu faktör bazılarını, benzer bir akıbete sürüklenmemek için bir an önce gözden ırak köşelere çekilmeye teşvik etmiştir.

Yine yaşanmış örnekler, faşist diktatörlüklerin çözülüş sürecine ilişkin önemli bir hususu daha gözler önüne seriyor. Faşist rejimin doğası, kendini içten dönüştürerek, çaktırmadan, sarsıntı yaratmadan parlamenter rejime evrilmeye aykırıdır. Faşist diktatörlüklerin sallanmaya başladığı dönemlere her zaman siyasal krizler eşlik etmiştir. Faşist diktatörlükler kendilerini artık bir değişikliğin zorunlu olduğu noktada bulduklarında, aşamayacakları bir ikilemle yüz yüze gelirler. Varlıklarını devam ettirebilmeleri için bazı reformlara gitmek zorundadırlar, ama böyle bir yola girmek de kesinlikle kendi sonlarını getirecektir. Netice olarak, eski güçlerini, iç ve dış desteklerini yitiren faşist rejimler reforme edilerek yaşatılamaz, çözülürler.

Bilindiği gibi faşist iktidarın varlığı siyasal tekele, monolitik bir yapılanmaya dayanır. Monolitikliğin biraz da olsa gevşetilmesi durumunda, içten içe mayalanan muhalefet orada burada pıtrak gibi patlak vermeye başlar. Faşist diktatörlüklerin kitlelerin hoşnutsuzluğunu yatıştırmak amacıyla giriştikleri sınırlı ve kontrollü reform teşebbüsleri, her seferinde bu nedenle bunların geri devşirilmesi ve baskıların arttırılmasıyla sonuçlanmıştır. Kısacası, kitleler nezdinde faşist diktatörlüğe karşı duyulan hoşnutsuzluğun artık iyice derinleşmesi ve bu durumun burjuva düzenin çıkarları bakımından tehlike sinyalleri vermesi durumunda, hemen her örnekte büyük sermaye çevreleri başka siyasal formüller düşünmek zorunda kalmışlardır.

Bu formüllerin nerden başlayıp nerede sonuçlanacağı yalnızca burjuva zirvelerde yapılan hesaplara bağlı olmayacaktır kuşkusuz. Sonuç her zaman gerçek sınıf güçlerine ve onlar arasındaki mücadelenin seyrine bağlıdır. Fakat şurası bir kuraldır

ki, en "demokrat" geçinen burjuvazi bile halk kitlelerinin burjuva düzen sınırlarını hiçbir şekilde zorlamayacağı *ılımlı* bir çözülme sürecinin yaşanmasını ve böylece parlamenter işleyişe kazasız belâsız geçilmesini arzu eder. Ne var ki gerçek yaşamın egemen sınıf güçlerinin yoluna çıkartabileceği çeşitli engeller, bu tür süreçlerin her zaman çelişkisiz ve sakin bir şekilde yaşanmasına fırsat vermiyor.

Faşist diktatörlüklerin çözülüş sürecine girdiği örnekler dikkatle incelendiğinde, faşist rejimi sürdürme yanlısı burjuva çevrelerle, onu kontrollü bir biçimde sona erdirmeyi tercih eden burjuva çevreler arasında ciddi çelişkilerin yaşandığı görülür. Bu bir realitedir ama farklı siyasal eğilimler bu durumdan tamamen farklı sonuçlar çıkartmışlardır.

Uzlaşmacı ve sınıf işbirlikçi tutum, egemen sınıf içi çelişkilerin oynayacağı rolü daima abartmış ve faşist yönetimlerin devrilmesinin tamamen bu çelişkilerin sonucu olacağı anlamına gelen görüşler ileri sürmüştür. Diğer uçta ise, devrimcilik adına burjuva kamp içindeki çelişmeleri görmezden gelme, bunları küçümseme eğilimi yer alır. Doğru tutum, her zaman gerçekçi bir durum değerlendirmesi yapabilmek, uzlaşmacı ve reformist yaklaşımlara prim vermeden düşman saflarındaki iç çelişkilerden yararlanabilmektir. Bu, siyaset sanatının bir parçasıdır ama bu sanatı lâyıkıyla icra edebilmek ancak kendi bağımsız gücüne dayanan ve bu gücü pekiştiren bir işçi sınıfının harcı olabilir. Aksi halde, *ava giden avlanır*.

Faşizmin çözülüşü, düzenli bir evrimle parlamenter rejime geçileceği anlamına gelmez. Türkiye'de yaşandığı gibi kimi örneklerde faşist diktatörlük bir başka olağanüstü yönetim biçimine evrilebilir. Bu durum burjuva devletin faşist diktatörlük biçiminin sona ermesi anlamına gelse de, faşizmin yerleştirdiği işleyiş ve kurumlar bir çırpıda ortadan kalkmaz. Faşizmin radi-

kal biçimde, işçi-emekçi kitle mücadelesiyle yıkılarak son bulmadığı örneklerde, bu işleyiş ve kurumların şu ya da bu hızda *tasfiye* edileceği bir dönemin yaşanması da gerekir. Ayrıca, faşizmin çözülüş sürecine girmesi hiçbir örnekte otomatik olarak demokratikleşme anlamına gelmemiştir. Faşist diktatörlük güçlerinin ve bu iktidar sayesinde kendilerine çıkar kapısı yaratmış olanların, ayrıcalıklarından kolayına ve gönüllü biçimde vazgeçtikleri hiçbir zaman görülmemiştir. Kısacası, faşizmin çözülerek son bulması ile onun devrimci kitle hareketiyle yıkılması arasında *siyasal alanın demokratikleşmesi* açısından büyük bir kapsam farkı vardır.

Nihayet, faşizmi yıkan kitle hareketi yeniden burjuva demokrasisinin inşası çerçevesine hapsolmaz, bir başka deyişle burjuva hegemonyasına teslim olunmazsa, *demokratikleşme* sorununun gerçek ve nihai kapsamda, yani işçi iktidarıyla, *işçi demokrasisi* ile çözülmesi imkânı doğar. Ve çok açıktır ki, işçi sınıfının faşist iktidar karşısında devrimci mücadele stratejisi, bu olasılığın gerçekliğe dönüştürülmesi için var güçle çaba sarf etmekten başka bir şey olamaz.

Poulantzas'ın faşizm teorisi

Burjuva yazar ve ideologların, faşizmi burjuva devlet gerçeğinden kopuk "münferit" bir hadise olarak değerlendirip bilinç çarpıtmaya hizmet ettikleri biliniyor. Bunun dışında, Marksist geçinen bazı yazarlar da genel olarak burjuva devlet biçimleri ve özel olarak faşizm konusunda ileri sürdükleri görüşlerle ciddi yanılgıların yerleşmesine neden oldular. Bu konuda Poulantzas somut bir örnek oluşturuyor. Onun değerlendirmeleri Türkiye'de de bazı sol çevrelerin faşizm konusundaki yaklaşımlarını bir hayli etkilemiştir.

Poulantzas, 1970 tarihli *Faşizm ve Diktatörlük* adlı çalışma-

sının sunuşunda, faşizm sorununu İtalyan ve Alman faşizmlerinden hareketle incelediğini belirtir. Bu iki örneğin Avrupa çevresinde gelişmiş olan faşizmin başlıca özelliklerini gayet açık bir şekilde gösterdiğini söyler. Üstelik ona göre Nazizm, faşizmin temel karakteristiklerini İtalyan faşizminden daha net ve eksiksiz bir biçimde ortaya koymaktadır.[84] Öne çıkmış başlıca faşizm örneklerini incelemekte bir sorun yoktur ama, salt bu örneklerden hareketle (ve özellikle de Alman Nazizmi temelinde) bir faşizm teorisi inşa etme girişimi, fazla sözü gerektirmeyecek denli sakat bir tutumdur. Böylece, tam da döne döne vurgulamaya çalıştığımız gibi, faşizm o kadar *özgün* bir olgu olarak ele alınmaktadır ki, şayet Poulantzas benzeri faşizm teorisyenlerinin yolu izlenecekse, Alman Nazizmi şablonuna uymayan gerçeklerin faşizm olarak nitelenmesi asla mümkün olmayacaktır.

Faşizmden çok askeri diktatörlük özelliği gösterdiğini ileri sürerek, *İspanya* örneğinin incelemesine girmediğini açıkça belirtir Poulantzas.[85] Bu yaklaşım, *askeri diktatörlüğün* burjuva devletin *başlı başına* ayrı bir biçimi olduğunu iddia eden ve askeri faşist diktatörlükler gerçeğini yaşanmış tarihten kovan sakat bir faşizm anlayışının doğal sonucudur. Poulantzas ayrıca, kendi faşizm kalıbına uymayan değerlendirmeleri neredeyse tümüyle Stalin dönemi Kominterni'ne yamayarak, Troçki'nin faşizm konusundaki kapsamlı çözümlemelerini de kısa devreye getirmektedir. Bir örnek verelim. Poulantzas, Komintern'in Dördüncü Kongresinden itibaren, faşizm etiketinin neredeyse tüm olağanüstü rejimlere takıldığını söyler. Sıraladığı ülkeler arasında Arjantin gibi isabetli örneklerin yanı sıra; Macaristan'daki Horthy faşizmi, İspanya'daki Franco faşizmi, Polon-

[84] Poulantzas, *Faşizm ve Diktatörlük*, Birikim Yay., Mayıs 1980, s.10
[85] Poulantzas, *age*, s.10

ya'daki Pilsudski faşizmi gibi isabetsiz seçimler de vardır.[86]

Hadi diyelim ki Poulantzas gibi entelektüeller, o çok "engin" bilgileriyle yaşanmış gerçeklikleri didik didik etmiş ve kendi "derinlikli" incelemelerini, Marksizme eşsiz "katkı"larını sunmak üzere bir hayli emek sarf etmişlerdir. Peki, o "kapsamlı" çalışmaların neticesinde varılan sonuçlar nedir? Dikkatli bir Marksist okur, Marksizmi kendilerinden başka hiç kimselerin kavramadığı vehmine kapılmış Poulantzas türü hastalıklı entelektüellerin, Marksizmi "derinleştirirken" işin gerçeğinde onu nasıl da çarpıttıklarını fark edecektir. Poulantzas gibilerin sundukları bilgilerin baştan aşağı yanlış ve değersiz olduğunu söyleyemeyiz. Ancak bu durum tehlike katsayısını azaltmıyor, tersine yükseltiyor. Çünkü ortaya konan çalışmalar önemli sorunların çözümlenmesine yardımcı olabilecek zengin bilgi kaynağı gibi göründükçe, bunun altında yatan önemli çarpıtmaların Marksist çevrelere bulaştırılması ihtimali de o denli ciddiyet kazanıyor.

Poulantzas, faşizmi yalnızca İtalya ve Almanya örneklerine hapsetmekle kalmamış, onu tarihsel bakımdan da neredeyse salt belirli ve özel bir kesite hapsetmişti. Faşizmin neden İtalya ve Almanya'da ortaya çıkmış olduğunu sorgularken, bunu tekelci kapitalizme geçiş sürecinin tarihsel çelişkilerine bağlıyordu. Bu nedenle de faşizm sürecini, esas olarak, iktidar bloku içindeki tarihsel bir *hegemonya bunalımıyla* ve bu blok içindeki *hegemonya değişimiyle ilişkili kılıyordu*. Kastettiği hegemonya bunalımını şöyle tanımlamıştı Poulantzas: "Faşistleşme süreci ve faşizm durumunda, *hiçbir egemen sınıf veya onun fraksiyonu, gerek kendi siyasal örgütlenme araçları ile gerekse 'demokratik parlamenter' Devletin desteği ile, iktidar bloğunun öteki sınıf ve fraksiyonları üzerinde kendi 'önderliğini' zorla kabul ettirecek*

[86] Poulantzas, *age*, s.59

güçte görünmemektedir."

Bu durumda Poulantzas'a göre, "faşizm, bu bloğun baştan-başa ve özgül bir biçimde yeniden-örgütlenmesine tekabül eder." Yeniden-düzenlemeden kastı ise "ittifak içindeki güçler dengesinde değişiklik, ittifaka katılan güçlerin göreli ağırlıklarının yeniden-dağılımı"dır. Şöyle der: "Faşizmin desteği ile blok içinde yeni bir sınıf fraksiyonunun: *finans kapitalin, yani tekelci büyük sermayenin hegemonyasının kuruluşu*" sağlanır.[87]

Poulantzas'ın bu analizine göre, İtalya ve Almanya'da faşizm yaşanmadan önce finans kapital siyasal hegemonyaya sahip değildir. Böyle *özgün* bir görüşe sahip olan Poulantzas, Komintern'in yaklaşımını doğru bulmaz ve eleştirir. Komintern'in "büyük sermayenin iktisaden daha önceden ilerlemiş olan baskınlığından" siyaseten de hegemon olduğu sonucunu çıkartmış olduğunu söyler.[88]

Bu eleştiriler anlaşılacağı gibi yalnızca Stalin dönemi Komintern çizgisiyle sınırlı kalmamaktadır. Poulantzas'ın eleştirileri, esasen Lenin'in ve Troçki'nin emperyalizm çağı, finans kapital egemenliği ve faşizm tahliline doğru uzanmaktadır. Poulantzas'ın vurguladığı, "iktisadi egemenliğin siyasal hegemonya ile kayıtsız şartsız özdeşleştirilemeyeceği" hususu genel bir tespit olarak doğrudur. Ama fiilen bir hüküm ifade etmesi için, ileri sürüldüğü somut koşullarla da bağdaşması gerekir. Hatırlanacağı gibi çeşitli ülkelerde kapitalist gelişme sürecinde bu tespite denk düşen durumlar yaşanmış ve burjuva iktidar bloku içinde cereyan eden hegemonya bunalımları sonucunda gerçekten de hegemon güç değişmiştir. Nitekim Marx'ın Bonapartizm çözümlemesi de buna benzer bir süreci anlatır. Fakat Poulantzas'ın tamamen yanlış olduğu nokta, faşizmi, finans ka-

---

87 Poulantzas, *age*, s.72 ve73

88 Poulantzas, *age*, s.73

pitalin siyasal hegemonyayı ele geçirmek için çektiği *tarihsel* sancıya bağlayıp teorize etmesidir.

Oysa sözü fazla uzatmamızı gerektirmeyecek kadar açık olan bir husus var. İncelenen İtalya ve Almanya örneklerinde finans kapitalin derdi, diğer burjuva kesimlere kendi önderliğini kabul ettirip ettirememek değildir. Burjuva düzenin zaten *hegemon* gücü olan finans kapitalin temel sorunu, devrimci işçi sınıfı ile başa çıkacak ve devrim korkusundan muzdarip burjuva sınıfı bir bütün olarak kurtaracak bir yol bulmasıdır.

Faşizm konusunda önemli incelemeler yapmış Marksistleri, Marx'ın Bonapartizm tahliline bağlı kalmakla eleştiren Poulantzas'ın bizzat kendisi *Bonapartizm* çözümlemesindeki "hegemonya değişimi" hususuna fazlaca bağlı kalmıştır. Hem de bu, eleştirdiği kişilerinki gibi sağlıklı bir bağlı kalış da değildir. Zira Marx ve Engels, olağanüstü rejim ihtiyacının giderek burjuva kesimler arasındaki gerilimlerden ziyade iki temel sınıf (burjuvazi ile proletarya) arasındaki çatışmaların sonucunda doğacağına gayet net biçimde işaret etmişlerdir.

"Faşizmin iktidara gelişi ile birlikte, o zamana kadar böyle bir rolü almamış olan bir fraksiyonun siyasal hegemonyasının kuruluşu olgusu gözlenir"[89] diyen Poulantzas'ın faşizm teorisine inanacak olsaydık, finans kapitalin siyasal hegemonyasının kurulmuş olduğu ülkelerde "faşizm" defterini tamamen kapatmamız gerekirdi. Öyle ya, bu ülkelerde finans-kapitalin siyasal hegemonyası zaten mevcutsa, onun faşizme baş vurmasına ne gerek kalacaktır?! İşin aslına bakacak olursak, Poulantzas ve benzerlerinin faşizm konusunda ileri sürmüş oldukları görüşlerin "bilimsel ciâ"sını kazıdığımızda, altından, faşizmin bir dönemler İtalya ve Almanya'da yaşanmış bir tarihsel olgu olduğu ve bir daha da böyle şeylerin yaşanmayacağı "ruh hali" çıkmak-

tadır.

Poulantzas'ın eleştirdiği faşizm değerlendirmeleri arasında Troçki'ninki de yer alır. Troçki'nin de "faşizmi niteleyen *özgül* siyasal bunalım sorununu azımsar göründüğünü" söyler. Ve onun faşizm konusunda "temelde Stalinist Komintern'in görüşünü paylaşmakta olduğu" sonucuna varır! Şöyle der: "Faşizmin, burjuvazinin 'başkaldıran' işçi sınıfına karşı açık bir 'iç savaşı'na ve dolayısıyla işçi sınıfının devrimci saldırıya geçmesine denk düşeceği, Troçki'yi Komintern'e yaklaştıran yanlış nitelendirmedir." "Fakat Troçki'nin hakkını vermek gerekir" diye de devam eder Poulantzas: "Öbürlerinin yanında, başta işçi sınıfı ve küçük burjuvazi ile olan ilişkileri olmak üzere, faşizmin önemli ögelerini açık bir biçimde ortaya koymuştur."[90]

Troçki'ye bahşettiği bu "iltifat"a bakıp da, Poulantzas'ın hiç değilse bu hususlarda Marksist çözümlemeye yaklaştığını ummak beyhude olur. Çünkü onun faşizm değerlendirmesinde küçük-burjuvazi öylesine "ilginç" bir konuma sahiptir ki, böyle bir çıkarsamada bulunabilmek için "Poulantzas" olmak gerekir.

İtalya ve Almanya'da, hatırlanacağı gibi işçi hareketinin yükselişe geçtiği ve burjuva düzene saldırdığı bir dönem yaşandı. Fakat bunun ardından çeşitli yenilgiler gelmeye başladı. Poulantzas'a göre bu yenilgi dönemi, işçi sınıfının mücadele konusundaki isteksizliği ve geri çekilişiyle belirginleşen bir dönemdi. Yine ona göre, proletaryanın saldırıya geçtiği dönem boyunca egemen güçler faşist silahlı çeteleri desteklerlerken, işçi hareketinin yenilgisiyle birlikte bu desteklerini geri çektiler. Öte yandan bu dönem boyunca işçi sınıfının çözülme durumu devam etmekteydi.

Poulantzas'a göre tüm bu gelişmeleri takiben, yani işçi hare-

---

89 Poulantzas, *age*, s.73

90 Poulantzas, *age*, s.62

ketindeki yenilgiler dizisinin sonucu olarak, İtalya'da 1921'de, Almanya'da ise 1927'de bir "*faşistleşme süreci*" yaşanmaya başlandı. Poulantzas daha önceki yenilgiler döneminden ayırt etmek amacıyla, "faşistleşme süreci" dediği süreci "*işçi hareketindeki bozgun süreci, savunma, siyasal ve ideolojik bunalım süreci*" olarak niteler ve beş evreye ayırır. a) Sürecin başlangıcından dönüşsüzlük noktasına kadar olan dönem, b) Dönüşsüzlük noktasından faşizmin iktidara yerleşmesine kadar süren dönem, c) Faşizmin iktidarda ilk dönemi, d) Faşizmin stabilizasyon dönemi, e) Faşizmin sona erişi.[91] Bu "evreler" yaklaşımı üzerinde çok uzun boylu durmamız gerekmiyor. Zira ayrıntılar bir yana, Poulantzas'ın uyguladığı yöntem bütünüyle yanlıştır. Almanya'da yaşanmış olan süreci mutlaklaştırıp ve birtakım evrelere bölüp bir şema icat etmiştir Poulantzas. Buradan bir faşizm teorisi çıkartma yönteminin bizatihi kendisi problemlidir.

Şemasının ilk evresine göre, daha önce "doğuş halinde silahlı çetelerden ibaret" olan faşist parti bu evrede giderek bir kitle partisi niteliğine bürünmekte ve böylece bir "dönüşsüzlük noktasına" gelinmektedir. Bu dönüşsüzlük noktasında, faşist parti birtakım teminatlar vererek büyük sermaye kesiminin desteğini kazanmaktadır. Şemanın ikinci evresi, "faşist parti aracılığıyla büyük sermayenin tekelci kesimi ve küçük burjuvazi arasında önceden taslaklanmış bir ittifakın, yine de tam belirgin olmayan ve kendi içinde yıkıcı tohumlar taşıyan bir ittifakın kurulduğu dönemdir" [92]

Bunun ardından biraz ilerde kısaca değineceğimiz üçüncü ve dördüncü evreler gelecek ve şemanın son evresinde ise faşizm, Poulantzas'ın ifadesiyle şöyle sona erecektir: "Nihayet, siyasal alandaki durumun –küçük burjuvazinin Devleti elinde tutan sı-

---

[91] Bkz. Poulantzas, *age*, s.88-90

[92] Poulantzas, *age*, s.89

nıf olması– ve ideolojik alandaki durumun –faşist ideoloji– etkilerinin daha önceki etmenlere eklenmesiyle, faşizmin izlemiş olduğu siyaset, büyük sermayeye ters düşerek sona erer."[93]

Açıkça görülmektedir ki, bu "faşizm teorisi"nde burjuvazi ile proletarya, devrim ve karşı-devrim arasındaki mücadele merkezi bir öneme sahip değildir. Bu "faşizm", küçük-burjuvaziyi *yönetici sınıf* katına terfi ettirmekten başlayarak, tekelci burjuvazinin *hegemon güç* katına yükselmesiyle devam etmekte ve neticede işlevini yerine getirerek sona ermektedir. Poulantzas Stalinist Komintern çizgisine yönelttiği eleştirilerin ardına sığınarak, asıl olarak devrimci Marksizme vuruş yapmaya çalışmıştır.

Devrimci Marksizmin aydınlattığı faşizm olgusu, Poulantzas'ın teorisiyle de, ayrıntılı şemasıyla da denk düşmez. Temel gerçek şudur ki, *faşizmin iktidarı* öncesinde yaşanan bir dönem vardır ve bu dönem proleter mücadelenin akıbeti açısından fevkalâde önemlidir. Eğer faşizmin yükselişi durdurulamamış ve faşizmin iktidara gelmesi engellenememişse, işçi sınıfına ve devrimci harekete büyük acılara ve kayıplara malolacak bir faşist iktidar dönemi yaşanacaktır. Bu faşist iktidarın ne düzeyde derinlemesine yerleşeceği ve bunun ne kadar süreceği gibi hususlar ise, artık bu yeni siyasal dönemde genel sınıf mücadelesinin iç ve dış koşulları tarafından belirlenecektir.

Bunun ötesinde, İtalya veya Almanya'ya bakıp bir "faşizm kalıbı" çıkarmak beyhude bir uğraştır. Zaten bu gibi konularda fazlaca "özgün" yaklaşımlar, fiilen yaşanan faşizmi bir yana bırakıp eldeki "faşizm kalıbı" ile haşır neşir olmaya varmıştır. Bu durumun somut örneklerinden biri de, Türkiye'de 12 Eylül'deki faşizm gerçeğini kavramaya çalışmak yerine, "ama bu rejim faşizm kalıbına uymuyor ki", "zaten bu rejim stabilize olmadı ki",

---

[93] Poulantzas, *age*, s.90

"faşizm böyle kısa mı sürermiş" benzeri argümanlarla oyalananların tutumudur.

Poulantzas'ın faşizm teorisinin en büyük çarpıtması, keyfi biçimde teorize ettiği evrelerde ve bu evrelere yüklediği içerikte yatmaktadır. Faşizmin gerçek sınıf karakteri iktidara geldiğinde net biçimde kavranabilecekken, Poulantzas bu sorunu da bulandırır. Faşist iktidar dönemini iki farklı evreye ayırır ve birinci evreyi küçük-burjuvazinin iktidarı olarak sunar. "Faşizmin iktidarda ilk dönemi" olarak adlandırdığı bu evreyle (şemasının üçüncü evresi) ilgili şu açıklamayı yapar: Bu evre, "*Gerçek faşizm* dönemidir, fakat bu gerçeklik henüz oldukça görelidir. Tekelci büyük sermayenin hegemonyasının kurulmasını öngören faşizm siyaseti bu dönemde sağlamlaşıp, oturuşur."[94]

Poulantzas'ın faşist iktidar çözümlemesinde, *devlet*, tekelci burjuvazinin eline geçmeden önce bu "ilk dönemde" küçük-burjuvazinin eline geçmektedir! Bu dönemde *politika sahnesinde* de çok şeyin değiştiğini belirten Poulantzas şöyle der: "Hala sınıf kökenlerinin damgasını taşıyan faşist parti aracılığıyla ve Devlet sistemi ve aygıtlarının yeniden-düzenlenmesi yoluyla, küçük burjuvazi, siyasal bakımdan egemen bir sınıf haline asla gelmeksizin, *yönetici sınıf* durumuna geçer. Ve, *Devlete sahip çıkan sınıf* olmakla işe başlar."[95]

Tekelci burjuvazinin kendi emelleri için önce kullanıp sonra bir kenara fırlattığı küçük-burjuvazi, Poulantzas'a bakacak olursak "faşizm sayesinde" kendisine "kesin yararlar" sağlamaktadır. Ona göre küçük-burjuvazi, "Devlet aygıtının 'üst mevkilerine', küçük burjuvazi ile temsil bağları henüz kopmamış siyasal personel sağlayan sınıftır" [96] Böylece küçük-burjuvazi, nas-

---

94 Poulantzas, *age*, s.89
95 Poulantzas, *age*, s.89
96 Poulantzas, *age*, s.114

yonal sosyalizmin iktidarının ilk döneminde yeni bir ayrıcalıklı bürokrasi oluşturmakta, kesin yararlar elde etmektedir. Poulantzas'a göre "küçük-burjuvazi, aynı zamanda Devlete 'destek sınıf' haline gelir."[97] "Faşist bürokrasi" sorunu işte buradadır diye de ekler. Poulantzas'ta "faşist bürokrasi" küçük-burjuvadır ve bu durum "Nazi Devlet'in büyük sermaye karşısında *göreli özerkliğinin* de bir etmenidir."[98]

Poulantzas faşizm ve küçük-burjuvazi arasındaki ilişkiye öylesine boyundan büyük anlamlar yükledi ki, böylece faşizmin sınıf karakterini de, faşist iktidarın niteliğini de, faşizmin ideolojisini de *küçük-burjuvazi* temelinde algılatan bir faşizm anlayışı yarattı. Küçük-burjuvaziyi, büyük sermayenin basit "artçı" gücü olarak gördüğü için Komintern'i eleştirdi. Troçki'nin faşizm ve küçük-burjuvazi ilişkisini doğru kavradığını belirterek onu bu konuda kendi destekçisi kılmaya çalıştı. Oysa Troçki'nin küçük-burjuvazi faktörünü ele alış biçimiyle, Poulantzas'ınki arasında hiçbir ortak nokta yoktur.

Poulantzas'ın şemasında "*faşizmin stabilizasyon dönemi*" dediği evreye baktığımızda, nihayet (!) sıra tekelci büyük sermaye kesiminin hegemonyasının kurulmasına gelmiştir. Şöyle der: "Tekelci büyük sermaye kesimi hem hegemonyasını kurar ve hem de küçük burjuvaziyi yerinden atarak kendisi *yönetici sınıf* statüsüne erişir." "Bununla birlikte" diye ekler, "küçük burjuvazi, Devleti elinde tutan sınıf olmakta devam eder."[99] Bu hikâyede, tekelci büyük sermaye kesimi *küçük-burjuvazi sayesinde* yönetici sınıf statüsüne erişmektedir. Ama *her ne hikmetse*, küçük-burjuvazi de "devleti elinde tutan sınıf" olmaya devam etmektedir. Burası iyice karışık gibidir, fakat o da hikâyeyi

---

97 Poulantzas, *age*, s.115
98 Poulantzas, *age*, s.115
99 Poulantzas, *age*, s. 89

büsbütün "ilginç" kılma tekniklerinden biri olsa gerek!

Faşizm olgusunun kavranışında Poulantzas'ın yarattığı bütün bu bulanıklık, o ve benzeri *sözde Marksist gerçekte ukalâ akademist yazarların* ortak özelliğidir. Tam bir eklektizm ve her tarafa çekiştirilebilecek muğlak çözümlemelerle kitaplar şişirilecek, ama ortaya asla tutarlı ve net bir sonuç konulmayacaktır. Poulantzas'ın kitabına bakıp da, faşizm küçük-burjuvazinin mi iktidarıdır, yoksa finans kapital düzeyine yükselmiş burjuva egemenliğinin olağanüstü biçimlerinden biri midir sorularına net bir yanıt alabilmek asla mümkün değildir.

Çözümlemesinin kimi noktalarında, Poulantzas, faşizmi burjuva devletin bir *biçimi* diye tanımlıyorsa da bu konuda da net ve tutarlı bir yaklaşımı yoktur. Zira ortaya koyduğu görüşlere göre, faşizm önce küçük-burjuvazinin yönetimi altında yeni bir devlet oluşumu yaratacak ve ardından devlet aygıtı tümden işlev değiştirecektir. İşte bir örnek: "Devlet aygıtının bütününün, Nasyonal Sosyalist Parti aracılığıyla, özgül ideolojideki küçük burjuvalarla aşırı şekilde doldurulduğu, öte yandan, *başlangıçta öbür sınıflara bağlı bulunan Devlet organlarının –en başta ordu– tamamen 'küçük-burjuva' karakterde Devlet organlarına bağımlı hale geldiği görülür.*"[100]

Poulantzas'a göre, faşist iktidarın ilk döneminde "Faşist parti Devlet baskı aygıtına –ordu, idare, polis, adliye– egemendir" [101] Daha sonra ise, devlet aygıtları bütünüyle yeniden düzenlenmekte, devlet aygıtları arasındaki güç ve önem sırası tamamen değişmekte ve baş köşeye "siyasal polis" oturtulmaktadır. "'Siyasal polisin' bu rolü, *yeniden örgütlenmenin* ve *Devlet aygıtının tümünün işlev değiştirmesi* incelendiğinde ortaya çı-

[100] Poulantzas, *age*, s.115 (abç)
[101] Poulantzas, *age*, s.345

kabilir" der Poulantzas.[102]

Ona göre, devlet aygıtında siyasi polisin egemen oluşuyla, bu aygıtın öbür kolları arasındaki ilişkiler de değişecektir. "Faşizm durumunda, bu aygıtlar arasında –siyasal polis, idare, ordu– şeklinde bir bağımlılık sırası ortaya çıkarılabilir. Ordunun işlevinin "bürokratik" idari aygıta kıyasla ikinci derecede kaldığını özellikle belirtmek gerek" der."[103] Almanya örneğinin keyfi biçimde teorize edilmesiyle "aydınlatılan(!)" bu faşizm öyküsünden bu kadar aktarma yeter. Ancak hiç değilse bir husus iyice netleşmiştir ki, Poulantzas'ın faşizm şablonuna bakıp da, buna uymayan örnekleri ve hele ki *askeri faşist diktatörlükler* gerçeğini faşist olarak nitelemek *haşa* doğru değildir!

Marksist olmadan "Marksizmi derinleştirmek" isteyenlerin düşeceği dipsiz kuyu işte budur. Marx'ın Bonapartizm çözümlemesi eşliğinde uzun boylu üzerinde durduğumuz temel hususlar hatırlanacak olursa, olağanüstü burjuva yönetimlerde *devlet bürokrasisinin siyaseten üstlendiği rolün* ve *devlet üst bürokrasisinin sınıf karakterinin* gerçekliğe uygun tarzda kavranmasının ne denli önemli olduğu aşikârdır.

Her ne kadar Poulantzas gibiler bunu duymaktan hoşlanmasalar da, faşizm sorununu gerçekten kavrayabilmek için önce Marx ve Engels'in Bonapartizm konusundaki doğru tespitlerini lâyıkıyla *öğrenmiş olmak* gerekiyor. Zira burjuva devletin olağanüstü biçimlerinde devlet üst bürokrasisi (özellikle de askeri bürokrasi) siyaseten ağırlıklı bir rol üstlenir. Bu *bürokrasi* kü-

---

[102] Poulantzas, *age*, s.346 (abç)

[103] Poulantzas, *age*, s.346. Poulantzas burada bir dipnot düşer ve "siyasal polisin" birinci sırayı aldığı, ordunun üçüncü sıraya düştüğü bu "değişim"in Komintern'in dikkatini çekmediğini belirtir. Yalnızca ordunun işlevinin analiziyle yetinen Komintern'in, böylece askeri diktatörlükle faşizmi birbirine karıştırdığını söyler. "Aynı şey Troçki için de geçerlidir" diye eklemeyi de ihmâl etmez.

çük-burjuva değildir, burjuvazinin bir parçasıdır. Faşizm hiçbir şekilde küçük-burjuvaziyi yönetici sınıf durumuna geçirmez, yalnızca devrimci işçi sınıfını ezmek için onu sopa olarak *kullanır*. Ayrıca "Nazi Devlet"in büyük sermaye karşısında "göreli özerkliği" denilen şey aslen bir görüntüden ibarettir. Faşizmin yükseliş döneminde küçük-burjuva faşist çeteleri işçi sınıfına karşı vurucu güç olarak seferber eden organizasyonların arkasında, finans kapitalin nice gizli servisleri, planları, maddi ve manevi destekleri yer almaktadır.

Bir yandan faşizmin burjuva devletin bir biçimi olduğunu kabul eder görünürken, diğer yandan onun yeni bir *devlet tipi* yarattığı anlamına gelecek açıklamaları sinik şekilde şuraya buraya serpiştirmesi, Poulantzas'ın faşizme karşı mücadele konusundaki gerçek yaklaşımını da ele verir. Lafa geldiğinde Stalinist Komintern çizgisini eleştirir görünen Poulantzas ve onun gibilerin, işin gerçeğinde bu çizgiyle uzlaşmaz bir tutum takınmadıkları açıktır. Dimitrov faşizmin bir *hükümet biçimi* değişikliğinden ibaret olmadığını ısrarla vurgularken, onun yeni bir *devlet tipi* yarattığını çağrıştırmak istiyordu. Stalinist Komintern yönetiminin bundan muradı, böyle "köklü" bir değişime karşı burjuvazinin de kararlı bir mücadele yürüteceği izlenimini yaratmak ve burjuvaziyle işbirliğini haklı gösterecek bir teori icat etmekti. Sinik Poulantzas da neticede aynı yolun yolcusu olmuştur.

1975 tarihli *Geçiş Süreci* adlı kitabında, Poulantzas, Portekiz, İspanya ve Yunanistan'da olağanüstü yönetimlerin sona eriş sürecini ele alacaktır. Ne var ki daha önce İspanya'yı faşizm incelemesi dışında bıraktığı gibi, Portekiz ve Yunanistan'daki rejimlerin faşist olduğunu da kabul etmemektedir. 1975'teki kitabında, bu üç ülkedeki rejimin niteliğini, içeriğini hiçbir zaman net biçimde ifade etmediği genel bir *askeri dikta-*

törlük adlandırmasıyla geçiştirir. Olağanüstü burjuva diktatörlükleri *kuraldışı devlet* olarak niteler ve İspanya, Portekiz, Yunanistan'daki rejimlerle ilgili olarak şöyle der: "Bu diktatörlüklerin herbiri zaten kuraldışı devletin tezahür edebileceği değişik rejim tarzlarının kendilerine has birer karışımı idiler. Bazı faşist unsurlar içermiyor değillerdi, fakat daima hâkim olan askeri diktatörlük biçimi altında."[104]

Aynı bulanıklığı bu ülkelerdeki olağanüstü rejimlerin sona eriş süreçleri bağlamında da sürdürmüştür Poulantzas. İspanya, Portekiz ve Yunanistan'da gerçekte faşizmin çözülüşü anlamına gelen süreçleri, *askeri diktatörlükten demokrasiye geçiş süreci* olarak nitelemiştir. Temel tezi, bu diktatörlüklerin faşist olmamaları nedeniyle burjuva güç bloku içinde derinleşen çelişkiler neticesinde sona ereceğidir. Bu yaklaşımı, onun söz konusu rejimleri kapitalizmi geliştiren ve böylece burjuva demokrasisine geçilebilmesinin temelini döşeyen birer tarihsel halka olarak ele alan genel analizinin uzantısıdır. Böylece Poulantzas'ın *geçiş süreci analizi*, başkalarını sık sık eleştirdiği *ekonomizm* yaklaşımının bizzat kendisi tarafından sunulmuş uygulamalı bir örneğidir.

Ona göre üç ülkede de olağanüstü yönetimleri işbaşına getiren ve destekleyen, finans ve bankacılık sektörlerinde sivrilmiş ve yabancı sermaye yanlısı *komprador* burjuvazidir. Ancak belirttiğine göre, askeri diktalar altında özellikle sanayi sektöründe yoğunlaşan bir *yerli* burjuvazi gelişmekte ve bu burjuva kesim zamanla askeri diktatörlükten uzaklaşmaktadır. Bu süreçte işçi-emekçi kitlelerin rolü ise, burjuva güç bloku içindeki çelişkileri derinleştirmekten ve bu çelişkileri ordu içine yansıtmaktan ibarettir. Ona göre askeri dikta bu çelişkilerin sonucunda ye-

---

[104] Poulantzas, *Portekiz. İspanya ve Yunanistan'da Geçiş Süreci*, Belge Yay., Ekim 1981, s.62

rini muhalif burjuva unsurların iktidarına bırakacak ve rejim değişikliği kaçınılmaz olarak demokratik bir aşamadan geçecektir.

Poulantzas geçiş süreci analizinin şurasına burasına *halk direnişi* gibi bazı mücadele temalarını serpiştirmiş olsa da, onun *geçiş süreci* esasen burjuva kesimler arasındaki kapışmalar temelinde dosdoğru parlamenter rejime ilerler. İşçi sınıfının örgütsüzlüğü yüzünden sürece damgasını basamadığı durumlarda, faşizmin çözülüş sürecinde burjuva kesimler arasındaki kapışmanın öne çıktığı ve olayların burjuvazinin hegemonyası altında geliştiği doğrudur. Türkiye'de yaşanan da bu olmuştur. Ne var ki Poulantzas, cereyan eden süreçlerden devrimci mücadelenin güçlendirilmesine odaklanmış dersler çıkartacak bir siyasal tutuma sahip olmadığından, yaşanmış olan neyse onu öylece mutlaklaştırıp ve genelleştirip teorize etmiştir.

Netice olarak, faşizmi Poulantzas'ların yaptığı gibi bu kadar "benzersiz" bir rejim katına çıkarma eğilimi tamamen yanlıştır. Zira faşizm ayrı bir devlet tipi değil, burjuva devletin olağanüstü biçimlerinden biridir. Faşist devlet biçimi iktidara ayrı bir sınıfı getirmez, finans kapitalin bir başka egemenlik biçimidir. Faşizm burjuva devlet aygıtını bir kenara fırlatıp yerine bir *başka* devlet aygıtı kurmaz. Sadece parlamenter kurumları bir yana atıp devletin baskı aygıtlarını yetkinleştirir. Bunları işçi-emekçi kitlelerin örgütlerini parçalamak ve devrimci mücadeleyi ezmek üzere en yoğun ve açık biçimde kullanır.

İşin gerçeğinde tüm olağanüstü burjuva iktidarlar, aynı burjuva devlet aygıtının çeşitli bölümlerinin, farklı biçim ve ağırlıkta kullanılmasına dayanırlar. Emperyalizm çağında, ister Bonapartist ister faşist olsun, olağanüstü rejimler aynı egemen gücün farklı iktidar biçimleridir. Tüm bu olağanüstü rejimler, neticede devlet bürokrasisini (en başta da askeri bürokrasiyi)

olağanüstü siyasal yetkilerle teçhiz ederler. Bonapartizm ve faşizm arasında aşılmaz duvarlar olmamasının, keza faşizmin "sivil" biçimiyle "askeri" biçimi arasında özde bir fark bulunmamasının ve nihayet faşizm (hangi yolla iktidara gelmiş olursa olsun) iktidara geldiğinde devletin bürokratik kabuğu içine yerleşir dememizin nedeni işte bu gerçeklerdir.

Faşizme karşı mücadelede doğru tutum

İşçi sınıfının faşizme karşı başarılı bir mücadele yürütebilmesi için, her şeyden önce doğru bir hareket noktası gerekiyor. Faşizm burjuva düzene yabancı güçler tarafından dayatılmıyor, bizzat olağan burjuva işleyişin içinden çıkıyor. Koşullar değiştiğinde, burjuva diktatörlük parlamenter demokrasi şalını sırtından fırlatabilir ve *faşizm* zırhını kuşanabilir. Nihayetinde bunların tümü sermayenin egemenlik araçlarıdır. Parlamenter ve faşist rejimler, tekelci burjuvazinin farklı yönetim biçimleridir. Yakın sayılabilecek bir geçmişte, o çok demokrat geçinen Avrupa ülkelerinde yaşanan faşizm deneyleri ya da Türkiye ve benzeri ülkelerdeki askeri faşist cuntalar veya günümüzde halklara kan kusturan, işkenceci ABD emperyalizminin faşizan uygulamaları, burjuvazinin demokrasisiyle kanlı diktatörlük biçimleri arasında hiç de aşılmaz duvarlar olmadığını ortaya koymaktadır.

Sosyal demokrasinin ve onun peşinden giden reformist, oportünist sol akımların, burjuva demokratik rejimlerin anayasal dayanaklarını fetişleştirerek işçi sınıfını nasıl bir aymazlığa sürüklediklerini biliniyor. Ama sorunun bir de diğer yanlış ucu var. Faşizm ve burjuva demokrasisi nihayetinde aynı burjuva diktatörlüğün farklı biçimleri olsa da, bu tür biçim farklılıkları işçi sınıfı açısından hiç de önemsiz değildir. İşçi sınıfı uzun yıllar süren tarihsel mücadeleler sonucunda burjuva düzen çerçe-

vesinde demokratik haklar elde etmiş ve çeşitli alanlarda örgütler yaratmıştır. Bu mevziler, sınıfın burjuva düzene karşı devrimci mücadelesini geliştirebilmesi ve yaygınlaştırabilmesi için yakıcı derecede ihtiyaç duyduğu silahlarıdır. Faşizm tamamen ortadan kaldırmak amacıyla bunlara göz diker. Evet, düşman son tahlilde aynı düşmandır. Ancak hiçbir mantıklı kişi, önemli silahların yitirilme tehlikesinin savaşın akışında bir değişiklik yaratmayacağını iddia edemez.

Devrimci proletaryanın burjuva düzeni yıkıp geçmek üzere ilerleyebilmesi ne denli önemliyse, kazanılmış demokratik hakları ve örgütlü mevzileri kaptırmamak için yürüteceği mücadele de bir o kadar önemlidir. Fakat işçi sınıfının hangi koşul altında ve alanda olursa olsun, anlamlı bir mücadele yürütebilmesi ancak kendi devrimci sınıf çizgisine dayanması ve kendi örgütlü gücüne güvenmesi koşuluyla mümkündür. Proletarya, burjuva demokrasisi kapsamında elde ettiği demokratik haklarını korumalıdır. Ama bunu burjuvazinin parlamenter düzenini güçlendirmek için değil, burjuva düzene karşı devrimci mücadeleyi daha güçlü ve örgütlü kılmak amacıyla yapmalıdır.

Örneğin her alanda bağımsız sınıf politikası geliştirmek yerine, "faşizm tehlikesi" ve benzeri bahanelerin ardına sığınıp, demokrat geçinen burjuva devlet adamlarına ve burjuva partilere destek sunmakla yetinmek hiçbir durumda onaylanacak bir tutum değildir. Burjuva düzenin faşizm gibi gerici tehditleri karşısında, işçi sınıfının burjuva demokrasisinin sınıf özünü unutmaksızın, *kendi demokratik mevzilerini*, *kendi sınıf tavrıyla* savunması gerekir.

Parlamenter biçim de dahil kapitalist düzen hangi kılığa bürünmüş olursa olsun, proletaryanın devrimci stratejisi kapitalizmi yıkmayı ve *işçi iktidarını yani işçi demokrasisini* kurmayı hedefler. Burjuva diktatörlüğün farklı biçimlenmeleri devrimci

stratejiyi özde bir değişikliğe uğratmaz. Ancak stratejik hedefin biliniyor oluşu, elbette bir ülkedeki siyasal koşulların ayrıntılı biçimde tahlil edilmesi ve devrimci stratejinin taktiklerinin somut koşulların analizine dayandırılması görevini de asla ortadan kaldırmaz.

Faşizm gibi olağanüstü rejimlerin, burjuva düzeni tehlikeye sürükleyen olağanüstü koşulların ürünü olduğu bellidir. *Devrimci durumlar* karşıt sınıfların kozlarını ölesiye paylaşmaya hazırlandıkları tarihsel momentlerdir. Bu gibi durumlarda devrimci öncünün gücü, siyasal tutumu ve taktikleri belirleyici bir önem kazanır. Yenemeyen yenilir ve bu nedenle devrimci süreçlerle asla oyun oynanamaz. Troçki'nin deyişiyle, "Ergimiş metali çok uzun süre ateşte tutmak tehlikelidir; toplumu çok uzun süre devrimci bunalım halinde tutmaksa daha da tehlikelidir" [105]

Burjuva düzenin devrim korkusuyla saldırılarını tırmandırdığı sıra dışı süreçlerde işçi sınıfı örgütlerinin göstereceği uyanıklık yaşamsal önem taşır. Tarihsel örnekler bize, klasik faşist rejimlerin veya askeri faşist diktatörlüklerin, faşizmin tırmandığı süreçlerde başarılı bir mücadele yürütemeyip bezginleşen ve yenilgi ruh haline bürünen işçi kitlelerinin üzerine basarak iktidara yerleştiğini gösteriyor. Troçki, "Bir tarihsel yasa olarak kaydedebiliriz ki" der; "faşizm ancak tutucu işçi partilerinin proletaryayı devrimci durumu kullanmaktan ve iktidarı ele geçirmekten alıkoyduğu ülkelerde zafere ulaşabilmiştir" [106]

İşçi sınıfının kitle örgütlerinde etkin olan Sosyal Demokrasi ve Stalinizm, faşist diktatörlüklere karşı mücadelenin burjuva düzenin temellerini sarsacak düzeye erişebilmesini engelleyici işlev görmüşlerdir. Faşizmin niteliği konusunda bilinç bulandır-

[105] Troçki, *Faşizme Karşı Mücadele*, s.412
[106] Troçki, *age*, s.474

dıkları gibi, demokrasi mücadelesinde burjuva hegemonyasının kurulmasını sağlayacak strateji ve taktiklerle işçi sınıfının savaş yolunu tıkamışlardır.

Eğer sermayenin faşist rejim doğrultusundaki tehdit, hazırlık ve saldırıları karşısında kayıtsız kalınır, çeşitli işçi ve emekçi örgütlerinin mücadele birliğini sağlayacak ittifaklar konusunda sekter davranılırsa, faşizm karşısında yenilgi peşinen kabullenilmiş olacaktır.[107] Proletaryanın, hangi vesileyle gündeme gelmiş olursa olsun, *ittifaklar* konusunda başarı elde edebilmesi için, öncelikle kendi devrimci gücünü örgütleyip seferber etmeye ihtiyacı vardır. İşçi sınıfı burjuvazinin kuyruğuna takılmayıp kendi gücüne güvenebilmeli ve devrimci öncü, çeşitli işçi örgütlerinin eylem birliğini sağlayacak uygun taktikleri yürürlüğe koyabilmelidir.

Faşizme karşı işçi ve emekçi örgütlerinin yaşama geçirmesi gereken *birleşik cephe* politikasının temel taşı da işte bu anlayış olmalıdır. İşçi sınıfının komünist güçleri açısından gerçek şudur: birleşik cephe politikası, ancak devrimci stratejiye bağlı doğru taktiklerle uygulamaya konulur ve bağlaşıklar üzerinde proletaryanın devrimci hegemonyası sağlanırsa amacına ulaşa-

---

[107] Faşizmin iktidara tırmandığı ve devrimci proletaryanın henüz örgütlü gücünü, mücadele silahlarını yitirmediği bir evrede sermeyenin saldırısına karşı mücadeleyi örgütlemeyenlerin, artık korkulan gerçekleştikten ve faşizm iktidara oturup ortalığı düzledikten sonra havaya "keskin" mücadele sloganları savurmaları hiç de inandırıcı değildir! Yenilgi gerçekleştikten sonra insanın kendini ve kitleleri aldatması tehlikeli bir eğilimdir. Troçki benzer eğilim sergileyenleri şöyle eleştirir: "Kendimizi aldatmayalım! Boş hayallerle gizlenen bir yenilgi, yıkım demektir. Kurtuluş açıklıkta yatar. Ancak bütün başarısızlıkların ve hataların acımasız bir eleştirisi hazırlayabilir büyük intikamı." (*age*, s.433) "Ağır bir hastalık geçirmiş bir organizma için, doğru tedavi son derece önemlidir. Faşizmin silindiri altında kalan işçiler içinse, maceracı taktikler kaçınılmaz olarak hareketsizliğe, kayıtsızlığa yol açar." (*age*, s.434)

bilir.

İşçi sınıfının *birleşik cephe* politikası. Avrupa'da devrimci dalganın geri çekildiği ve sermayenin gerici saldırısının tırmanışa geçtiği, 1917 Ekim Devriminin ürünü olan işçi sovyetleri devletinin izole olduğu koşullarda, dünya işçi sınıfının yeniden güç toplayıp burjuvaziye meydan okuyabilmesi amacıyla gündeme getirilmişti. 1921'de Lenin önderliğindeki Komintern *Üçüncü Dünya Kongresi* tarafından kabul edilen "*sınıfa karşı sınıf*" anlayışı ve "*kitlelere*" sloganı, birleşik cephe taktiğinin özünü ifade ediyordu. Gereksiz bir sekterliğe düşmeksizin, ama burjuvaziyle işbirliği yönündeki eğilimlere de prim vermeksizin çeşitli işçi ve emekçi örgütlerinin mücadele birliğinin inşası için çaba sarf edilmeliydi.

1922'de toplanan Komintern *Dördüncü Dünya Kongresi* ise, komünist partilerin en önemli görevlerinden birinin uluslararası faşizme karşı direnişi örgütlemek olduğunu vurguluyordu: "Komünist partiler, faşist çetelere karşı mücadelede işçi sınıfının önünde olmalı, bu sorun karşısında birleşik cephelerin örgütlenmesinde son derece aktif olmalı ve illegal örgütlenme yöntemlerinden yararlanmalıdırlar."[108]

Aynı kongrede birleşik cephe taktiğinin esas amacı da belirlenmekteydi: "Birleşik cephe taktiğinin esas amacı, işçi kitlelerini ajitasyon ve örgütlenme yoluyla birleştirmektir. Birleşik cephenin gerçek başarısı, 'aşağıdan', tabandaki işçi kitlelerinin saflarından gelen bir harekete dayanmasına bağlıdır."[109] Lenin ve Troçki gibi devrimci liderlerin önderliği altında ilerleyen Komintern, sosyal demokrasinin uğursuz rolü konusunda gereken her türlü uyarıyı yapıyor, ama işçi sınıfının mücadele cephesinin inşa edilebilmesi için elzem olan ilkeli esnekliği de gös-

---

[108] *Lenin Döneminde Komünist Enternasyonal –Belgeler–*, c.2, s.301
[109] *age*, s.305

teriyordu.

Dördüncü Kongre kararlarında soruna şu şekilde yaklaşılıyordu: "Birleşik cephe taktiğini kullanmak, komünist öncünün, geniş kitlelerin en yaşamsal çıkarları için verdikleri gündelik mücadelelerin en ön safında yer alması demektir. Komünistler, bu mücadele uğruna, sosyal demokratların ve Amsterdam Enternasyonali'nin hain liderleriyle bile görüşmeye hazırdırlar."[110] Fakat bu gibi durumlarda kitleleri yapılan görüşmelerin seyrinden her zaman haberdar etmenin zorunlu bir koşul olduğu da belirtiliyor ve "bu liderlerle yapılan görüşmelerde, komünist partinin bağımsızlığı ve ajitasyonu kısıtlanmamalıdır" deniliyordu.[111] Ayrıca, İkinci Enternasyonal'in birleşik cepheyi *tüm işçi partilerinin örgütsel bir "kaynaşması"* olarak gösterme çabasının da mutlak bir biçimde reddedilmesi gerektiği önemle vurgulanmıştı.

Ne var ki, Lenin'in ölümü ve Komintern'in Stalinist bürokrasinin egemenliği altına girişiyle birlikte birleşik cephe politikası da sağa sola çekiştirilerek doğru ve devrimci özünü yitirdi. Örneğin 1924'te Zinovyev tarafından ortaya atılan ve ardından Stalince benimsenerek piyasaya sürülen "*sosyal-faşizm*"[112] tezi,

---

[110] *age*, s.304

[111] *age*, s.305

[112] Stalin "sosyal faşizm" tezinde şunları söylüyordu: "Faşizm, burjuvazinin savaş örgütüdür, Sosyal Demokrasinin aktif desteğine dayanmaktadır. Sosyal Demokrasi nesnel olarak, faşizmin ılımlı kanadıdır. Burjuvazinin bu savaş örgütünün, Sosyal Demokrasinin aktif desteği olmaksızın, mücadelelerde ya da ülkenin yönetiminde belirleyici başarılar elde edebileceğini varsaymak için hiçbir neden yoktur. Bu örgütlenmeler birbirlerini dıştalamıyor, aksine tamamlıyorlar. Bunlar karşıt değil ikiz kardeştirler. Faşizm, emperyalizmin savaş sonrası bunalım koşullarında ortaya çıkan ve proletarya devrimine karşı mücadele için düzenlenen bu iki temel örgütlenmenin şekillenmemiş siyasal blokudur. Burjuvazi, böyle bir blok olmaksızın iktidarını sürdüremez. Bu yüzden 'pasifizm'in faşizmin bir

Lenin döneminde belirlenen birleşik cephe taktiklerinden bir kopuştur. Stalin dünya komünist hareketinin önderliğini önce raydan çıkartıp daha sonra da tasfiyeye yönelirken, Troçki ise Lenin dönemi Komintern çizgisini sürdürmeye çalıştı ve bu mücadeleyi son derece zor koşullar altında yürüttü. Stalinizmin bazen sekter, çoğu kez de ilkesiz tutumlarla dünya işçi sınıfını sermayenin faşist saldırısı karşısında yenilgiye sürükleyen politikalarına karşı Troçki'nin getirdiği eleştiriler önemlidir.[113]

Proletaryanın cephe birliği konusunda bir dönem boyunca sol sekter tutum izleyen Stalinist Komintern daha sonra tam anlamıyla sağa savrulmuştur. İşçi sınıfının komünist öncüsünü reformist ittifaklar içinde eritmiştir. Örneğin 1926'lardaki İngiliz genel grevi döneminde, Komintern yöneticileri Stalin'in ilkesiz politikasını reformist bürokratlarla ittifakın gerekçesi yapmışlardır. İngiltere'de işçi sınıfının genel grevinin sönümlenmesine ve yükselen militan mücadelesinin kırılmasına, bu oportünist taktikler ve burjuvaziyle uzlaşma siyaseti yol açmıştır.

Stalin dönemi Komintern toplantı ve kongrelerinde yürütülen faşizm tartışmaları içinde Altıncı Kongrede (1928) İtalyan delege Ercoli'nin (Togliatti) değerlendirmesi dikkat çeker. Bu

---

kenara atılması demek olduğunu düşünmek bir hata olurdu. Bugünün koşullarında 'pasifizm', faşizmin ılımlı, Sosyal Demokrat kanadının ön plana sürülerek sağlamlaştırılması demektir." (*Üçüncü Enternasyonal 1919-1943*, Belge Yay., Ekim 1979, s.83-4)

113 Stalinist "sosyal-faşizm" saçmalığına Troçki'nin yönelttiği eleştiri Lenin dönemi Komintern çizgisinin devamıdır. Almanya'da faşizmin tırmanışını tahlil ederken şöyle der Troçki: "Sosyal Demokrasi, faşizmin zaferi için bütün gerekli şartları hazırlamıştır. Ama bununla, kendi politik tasfiyesi için gerekli ortamı da hazırlamış olmaktadır. Gerek Brüning'in olağanüstü hal yasalarının gerekse yaklaşan faşist vahşetin bütün sorumluluğunu Sosyal Demokratlara yüklemek tamamiyle doğrudur. Sosyal Demokrasiyi faşizmle özdeşleştirmekse, tamamiyle saçma." (*Faşizme Karşı Mücadele*, s.153)

tarihte Togliatti, faşizmi en kesin ve en tavizsiz gericilik sistemi olarak görecek ve şu açılımı getirecektir: "Bu yönetimi ayakta tutan şey, terörist eylemlerinin gaddarlığı, çok sayıda işçi ve köylüyü öldürmesi, korkunç işkence yöntemlerini geniş ölçüde uygulaması, mahkemelerinin sertliği değildir; bu rejim, kitlelerin bütün bağımsız örgütlenme biçimlerinin sistematik olarak yokedilmesine dayanır."[114]

Fakat bu tanım Komintern bürokrasisi tarafından Troçkist bulunur ve Togliatti "sosyal-faşizm" tezine çark etmek zorunda bırakılır. Zira 1924'te ortaya atılan bu Stalinist tez, 1928'de bu kez daha iddialı biçimde yeniden piyasaya sürülmüştür. 1928'de Komintern'in "üçüncü dönem" politikasıyla[115] birlikte, bu kez kıvrak oportünizmin öbür çeşidi olan sol maceracılık dönemi başlatılacaktır.

Avrupa ülkelerindeki Sosyal Demokrat partiler "sosyal-faşist" olarak nitelendi, faşizmle sosyal demokrasiyi ayırt etmenin gerekli olmadığı görüşü savunuldu. Troçki'nin bu konuda getirdiği eleştiriler, bu siyasal çizginin işçi sınıfını faşist tırmanış karşısında yenilgiye sürükleyeceği yolundaki uyarıları "karşı-devrimci" ilân edildi. Ne var ki maceracı oportünizm daha sonra yine karşıtına dönüşecek ve resmi komünist hareket bu kez de sağa savrulacaktı.

1934 yılıyla birlikte "üçüncü dönem" politikası iskartaya çı-

---

[114] Akt: Troçki, *age*, s.165

[115] 1928-34 arasında Komintern tarafından egemen kılınan bu "üçüncü dönem" politikası, onun kapitalist gidişatı üç farklı döneme ayıran değerlendirmesinden kaynaklanır. Buna göre, Birinci Dönem (1917-24): "kapitalist kriz ve devrimci yükseliş dönemi"dir. İkinci dönem (1925-28) ise, "kapitalist istikrar dönemi" olarak ele alınmıştır. Nihayet 1928 yılıyla birlikte de, kapitalizmin son aşaması olarak nitelenen "üçüncü dönem"e girildiği iddia edilmiştir. Komintern'in "üçüncü dönem" politikalarına, maceracılık, sekterlik, "kızıl" sendikalar uygulaması ve birleşik cephe anlayışına karşı çıkılması damgasını basar.

kartıldı ve yerini 1935-39 yılları arasında egemen kılınan uzlaşmacı bir Halk Cephesi politikası aldı. Proleter devrim anlayışı, muğlak ve aşamalı bir *halk devrimi* stratejisinin darbeleri altında yok edilirken; işçi sınıfının birleşik cephe taktiği de gevşek bir *halk cephesi* formülasyonuyla katledildi. Nitekim Komintern Yedinci Kongresinde (1935) sunuculuğunu Dimitrov'un yaptığı faşizm tahlili, burjuvaziyi de işin içine katan sulandırılmış bir halk cephesi politikasının gerekçesini oluşturacaktı.

Esasen Komintern'in ünlü faşizm tanımı, Yürütme Komitesinin 13. Plenumunda (Aralık 1933) Otto Kuusinen'in sunduğu *Faşizm, Savaş Tehdidi ve Komünist Partilerin Görevleri* başlıklı raporla gündeme getirilmişti. Burada faşizm şöyle tanımlanıyordu: "Faşizm, finans-kapitalin en gerici, en şövenist ve en emperyalist ögelerinin açık terörist diktatörlüğüdür."[116] Yedinci Kongrede Dimitrov bu tanımı aynen yineliyordu. Tanımın içerdiği *en en en* vurguları Kongre tarafından, faşizm belâsının büyük sermayenin yalnızca belirli bir kesimiyle sınırlı olduğu ve burjuvazi içinde faşizme karşı anlamlı bir mücadele yürütecek kesimlerin bulunduğu yolunda yorumlandı.

Kongre sonuç bildirisinde, komünistlerle sosyal demokratların bir *birlik partisi* oluşturmaları konusu da gündeme alınmıştı. Komintern 1935'te yaptığı bir açıklamada buna hazır olduğunu belirtiyor ve böyle bir durumda sosyal demokrasinin komünist partiler içinde eriyeceğini söyleyerek işbirlikçi tutumunun üzerini örtmeye çalışıyordu. Fakat takip eden dönemde artık bu örtülere de ihtiyaç hissetmeyecek, 1939'dan sonra birlik partisinin *demokratik yolundan* söz edilecek ve 1943'te de zaten Komintern resmen feshedilecekti.

Neticede bu cephe anlayışı tüm resmi komünist partilere da-

yatıldı ve Stalinist Komintern hattını izleyen siyasal örgüt ve hareketlerce kabul görerek günümüze kadar taşındı. Böylece, faşizme karşı mücadelede işçi sınıfının hegemonyayı kendi elleriyle "demokrat" burjuvaziye teslimi anlamına gelen bir siyasal anlayış da yerleştirilmiş oldu. Faşizm gerçeği karşısında Stalinizmin sergilediği ihanet politikası çarpıcı bir tarihsel örnek oluşturur. Stalinist bürokrasinin egemenliği altındaki Komintern'in, kendisine bağlı komünist partilere çizdirdiği zikzaklar tarihten ibret almak için her daim hatırlanmalıdır.

Tarihin sergilediği gerçek şudur ki, olağanüstü rejimlerin baskı ve zulmüne isyan etmeyi başaran işçi ve emekçiler, burjuva düzeni ezip geçecek noktaya ulaşamadıklarında bile düzenin sınırlarını zorlamışlardır. Zorba burjuva iktidarlara karşı demokrasi mücadelesinin başına örgütlü işçi sınıfının geçmesi, egemen burjuvazi için ölümcül bir tehlikedir. Bu nedenle böyle bir tehdidin varlığı koşullarında, düzenin hepten yıkılıp gitmemesi için burjuvazi alelacele kendi "demokrat" partilerini örgütlemeye çalışır ve meydanlara "demokrasiyi getirme" telâşıyla dökülüverir. İspanya, Yunanistan, vb. örneklerinde faşist diktatörlüklerin çözülüş sürecinde yaşanan gerçeklik budur. Böylesi süreçlerde resmi komünist hareketlerin demokrasiyi burjuvaziden bekleme siyasetleri nedeniyle, işçi sınıfı bu olağanüstü hareketli dönemlere ne yazık ki kendi devrimci damgasını basamamıştır.

"Demokrat" burjuvazi tarihsel rolünü iyi oynar ve işçileri-emekçileri kandırıp kitlelerin demokrasi mücadelesinde hegemonyayı ele geçirirse, kitle mücadelesini burjuva düzen sınırlarına hapsetmeye muktedir olur. Bu gibi durumlarda demokrasi mücadelesinin (anti-Bonapartist, anti-faşist, anti-diktatoryal, anti-oligarşik, her ne biçimde adlandırırsanız adlandırın!) gidip

[116] *Üçüncü Enternasyonal 1919-1943*, s.224

gidebileceği son nokta burjuva düzenin olağan işleyiş biçimine geri dönülmesinden ibaret kalır. Faşizme karşı mücadelede elde edilecek sonuç, sınıf mücadelesinde hegemonyayı kimin kuracağına, hangi sınıfa özgü demokrasi bayrağının egemen kılınacağına bağlıdır. O nedenle olağanüstü burjuva rejimlere karşı mücadelede bayrakların asla karıştırılmaması gerekir. Nitekim daha geniş halk cepheleri kurma adına işçi sınıfını burjuvaziyle işbirliğine yönelten ve böylece demokrasi mücadelesinin önderliğini altın bir tepsi içinde burjuvaziye sunan tüm anlayışlar (*Stalinist halk cephesi* örnekleri ve benzeri sulandırılmış ittifaklar) tarih boyunca işçi sınıfına nice acı yenilgiler tattırmışlardır.[117]

Günümüzde faşizm tehlikesi

Faşizmin günümüzde hâlâ bir tehlike kaynağı oluşturup oluşturmadığı konusunda ileri sürülen bazı iddialar işçi hareketinin boşluklarından sızarak bilinç bulandırıyor. Bunlar arasında en başta geleni, faşizmin (asıl olarak da Nazizmin) vaktiyle dünya halkları tarafından lanetlenmiş olması nedeniyle bir daha yaşanmayacağı iddiasıdır. Oysa bu tür gerçeküstü iddiaları bizzat yaşamın kendisi çürütmüş bulunuyor. Alman Nazizmi faşizmin en uç ve son derece özgün bir tarihsel örneğiydi. Tarih kendini aynen tekrarlamadığı gibi, faşizm de başka kılıklara bürünerek iktidara yürüdü. Türkiye de dahil çeşitli ülkelerde yakın tarihlere damgasını basmış olan askeri faşist diktatörlüklerin anısı henüz tazedir.

Bu örneklerin de kanıtladığı gibi, kapitalizmin çılgınlığını daha önce ifşa etmiş olması nedeniyle faşizmin bir daha gündeme getirilemeyeceğini düşünmek kadar yanlış, tehlikeli ve

---

[117] Bu konuda çok çarpıcı bir örnek oluşturması bakımından, İspanya Dersleri'ne ilişkin ayrı bir bölüm Ek II'de sunulmuştur.

mücadeleye zarar verici bir tutum olamaz. Sermayenin egemenliği devam ettiği sürece faşizm tehdidi de varlığını sürdürecektir. Faşizm burjuvazi açısından zorunlu hale gelip, buna gücü de yettiğinde, yine işçi sınıfının ve yoksul kitlelerin, devrimci kuşakların karşısına tüm melânetiyle dikilecektir.

Alman Nazizmine can veren, iki emperyalist paylaşım savaşı arasında kapitalist sistemi vuran ekonomik ve toplumsal bunalımdı. Bu tür bunalımlar, kapitalizmin olağan döngüsel bunalımlarının ötesine geçen, derin ve alabildiğine sarsıcı bunalımlardır. Üretici güçlerin, burjuva koşulların kendilerine izin verdikleri ölçüde gür bir şekilde gelişebildikleri refah dönemlerinde gerçek devrimlerden söz edilemeyeceğine işaret eder Marx. Aynı şekilde bu tür dönemler, burjuvazinin faşizm gibi saldırgan bir diktatörlük biçimine ihtiyaç duymadığı olağan dönemlerdir.

Faşizm ve devrim aynı nesnel gerçekliğin birbirine karşıt iki sınıfsal ifadesidir. Marx, devrim olasılığının, modern üretim araçlarının ve burjuva üretim biçimlerinin birbirleri ile çatışma haline geldikleri evrelerde olanak kazandığına işaret eder.[118] Bu tür evreler, faşist iktidar biçiminin de bir olasılık olmaktan çıkarak, burjuva düzenin idamesi için bir ihtiyaç haline geldiği dönüm noktalarıdır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ve daha yakın tarihlerde yaşanan faşizm örneklerine, savaş öncesindeki gibi derin bir sistem bunalımı eşlik etmese bile, bu ülkelerde de faşizm burjuva düzeni derinden sarsan bunalımlarla ilişkilidir. Şili, Türkiye gibi örnekler söz konusu olduğunda, orta gelişkinlik düzeyindeki bu tip ülkelerin emperyalist sistemin zayıf halkalarını oluşturduğu gerçeğini unutmamak gerekir. 40'ların ikinci yarısından günümüzdeki kriz dönemine dek, kapitalist sistemin merkez ülkele-

rini alabildiğine sarsan bir sistem bunalımı yaşanmamıştır ama zayıf halkalarda durum daha farklıdır. Zira Marx'ın da belirttiği üzere, "Elbette ki, şiddetli patlamalar, burjuva gövdesinin yüreğine, merkezine vurmadan önce uç bölümlerinde meydana gelmek zorundadır, çünkü merkezde denge olanağı uç bölgelerdekinden daha fazladır" [119]

Bu nedenle kapitalist sistemin merkez ülkeleri olağan koşullar içinde yaşarken, periferide yer alan şu ya da bu ülkede derin krizler patlak vermiştir. Bu ülkelerde işçi-emekçi kitlelerin devrimci başkaldırılarıyla gelişen devrimci durumlar, düzen güçlerini büyük bir telâşla faşizm doğrultusunda ayağa kaldırmıştır. 12 Eylül öncesinde Türkiye'de tanık olunduğu gibi, bazen çevre ülkelerde girişilen devrim deneylerinin veya ulusal kurtuluş mücadelelerinin yükselişi tekelci sermayenin duyduğu endişeyi katlayarak büyütmüştür.

Bu tür örneklerde, emperyalist güçlerin ilgili bölgelerde kendi çıkarlarının zedelenmemesi için doğrudan devreye girdikleri ve sistemin zayıf halkalarında faşist iktidarların işbaşına getirilmesi için gizli örgütleriyle harekete geçtikleri çok iyi bilinen gerçeklerdir. ABD emperyalizminin, örneğin Şili ve Türkiye'de askeri faşist cuntaların oluşumuna nasıl destek verdiği biliniyor. Bu yönüyle faşizm salt ulusal düzeyde bir saldırı olmayıp, devrim tehdidinin yayılmasını engellemek için uluslararası dayanışma içine giren emperyalist güçlerin de karşı-devrimci atağıdır. Bu gerçekler, emperyalist sistemin zayıf halkalarını oluşturan kapitalist ülkeler işçi sınıfı açısından bugün de ziyadesiyle önemlidir.

Günümüzde faşizm konusunda yürütülecek tartışmalarda, sorunun yaşamsal önem taşıyan bir yönünün atlanmaması gere-

---

[118] Marx, "Fransa'da Sınıf Savaşımları", *Seçme Yapıtlar*, c.1, s.350
[119] Marx, *age.* s.350

kiyor. Devrimci mücadelenin selâmeti açısından, işin stratejik boyutu asla kısır bir kavram tartışmasına feda edilemez. Çağımızda yaşanan açık baskıcı ve işçi-emekçi haklarına azgınca saldıran askeri diktatörlükleri faşist olarak nitelemek gerçekliği kendi adıyla anmak demektir. Bu doğru ve açık siyasal tutum işçi sınıfının devrimci stratejisini netleştirir ve dolayısıyla onu güçlü kılar. Tersi bir yaklaşım sergilemek, açık bir tutum belirlemekten kaçınmak ve diyelim salt bir "askeri diktatörlük" nitelemesiyle işin içinden sıyrılmaya çalışmak devrimci stratejiyi zayıflatır. En tehlikeli eğilim ise (Türkiye örneğinde resmi komünist çizgi tarafından sergilendiği üzere), 12 Eylül tipi açık baskıcı bir askeri cuntanın faşist olarak nitelenmesine, onda bazı ılımlı eğilimler, ılımlı kanatlar olduğu gerekçesiyle itiraz eden uzlaşmacı ve sınıf işbirlikçisi zihniyettir.

Faşizm tehlikesinin gelişmiş kapitalist ülkeleri, Avrupa'yı ilgilendiren boyutuna gelince. Öncelikle belirtmek gerekir ki, işçi sınıfını kendisini bekleyen muhtemel tehlikeler konusunda donanımsız bırakmaya çalışan sol görünümlü burjuva ideolojisi Avrupa ülkelerinde fazlasıyla etkili olmaktadır. Oysa Avrupa'da demokrasinin istikrarlı bir biçimde yerleşmiş olduğu ve faşizmin bu kıtada bir daha asla iktidar olamayacağı anlamına gelen görüşler kocaman bir palavradan ibarettir.

Emperyalist sistem iki paylaşım savaşı arasında olduğu gibi derin bir bunalım içine düştüğünde ve işçi sınıfı burjuva düzeni devrim dalgalarıyla sarsmaya başladığında, Avrupa'da faşizm güncel bir tehlike haline gelir mi gelmez mi görülür. Bu faşizmin, Almanya'daki Nazizmin boyutlarına ulaşıp ulaşmayacağı konusunda şimdiden boş tartışmalar yürütmeye gerek yok. Sonunda bu gibi olgular, dünya ölçeğinde iki temel sınıf arasındaki mücadelenin seyrine, kapitalist sistemi sarsan bunalımın şiddetine ve gidişatına bağlıdır.

Faşizm konusundaki tartışmaların, her daim günün somut koşulları temelinde yeniden gözden geçirilmesi ve gereken yeni tespitlerin yapılması zorunludur. Örneğin, kapitalizmin İkinci Dünya Savaşını izleyen uzun yükseliş dönemine damgasını basan nesnel koşullar bugün değişikliğe uğramıştır. Buna bağlı olarak, faşizmin gelişmiş kapitalist ülkelerde artık bir tehlike oluşturmayacağı yolundaki görüşlerin maddi dayanağı da zayıflamıştır. Unutulmasın ki, Ortadoğu ülkelerine demokrasi götürme bahanesiyle bu bölgede kanlı bir paylaşım savaşı yürüten ABD'nin bizzat kendisi neredeyse demokrasiye muhtaç hale gelmiştir. Kapitalist sistemin hegemon gücünün ülkesinde faşizan uygulamalar giderek artmaktadır.

Bugün sermaye güçleri, dünyada ve Avrupa'da işçi sınıfının ekonomik ve demokratik haklarına karşı çeşitli saldırılar yürütüyorlar. Sağı ve soluyla tüm burjuva hükümetlerin uygulamalarına damgasını basan gerçeklik, bu doğrultuda gelişen bir gericiliktir. Fakat olağan parlamenter rejimdeki bir daralma ve gericileşme ile parlamenter işleyişin berhava edilip açıkça olağanüstü bir rejime geçilmesi arasındaki önemli fark elbette gözardı edilemez. Yine de bugünün somut koşullarında bu uyarı ne anlam ifade etmelidir? Bu noktada örneğin, "faşizm nasıl olsa güncel bir tehlike değildir, dolayısıyla faşizm tehlikesinden söz edenleri mat etmek gerekir" diye özetleyebileceğimiz bir siyasal anlayışın devrimci Marksizmin güçlendirilmesine hiçbir hayrı dokunamaz.

Kapitalizmin olağan işleyiş dönemlerinde sağladığı görece istikrara aldanıp, onun başı sıkıştığında işçi sınıfı ve emekçi kitlelere getireceği belâlar konusunda uyanıklık göstermeyen reformist ve sözde sosyalist tutumlar Marksizm tarafından daima eleştirilmiştir. Örneğin Marx ve Engels, burjuvazinin devrimci bulıranlar döneminde seçilmiş yöneticilerinin sözünü dinlemek-

le yetinebileceğini düşleyen Alman demokratları, *parlamenter alıklıkla* suçlarlar. Sözün hükmünün bittiği durumlarda, burjuvazi sorunları askeri baskı aygıtlarını devreye sokarak çözmeye yeminli olduğunu tüm tarihi boyunca defalarca kanıtlamıştır.

Burjuvazinin silahlı şiddetinin karşısına işçi-emekçi kitlelerin aynı düzeyde örgütlü gücüyle dikilmeyip, anayasal hayallerle günü geçiştirmeye çalışan reformist siyasetlerin nelere mal olduğu konusunda sayısız örnek vardır. Devrimci durumlarda parlamento kararlarına veya anayasaya dayanan buyurmalarla kimseye söz geçirilemeyeceğini kavramak için aslında biraz *solduyu* yeterlidir. Ne var ki Lenin'in dediği gibi, "'Tutarlı demokrasi' yandaşları, en önemli politik sorunların oylamayla çözülebileceğini sanırken tam da bu hususu hep gözden kaçırıyorlar. Gerçekte ise bu sorunlar akut haldeyse ve mücadeleyle şiddetlenmişse, *içsavaşla* karar bağlanır."[120] Marksizmin bu önemli uyarıları, günümüzde de faşizm tehlikesini ve emperyalist savaşlar gerçeğini küçümseyen sözde sosyalist eğilimlere kapılmamak, prim vermemek bakımından ziyadesiyle önemlidir.

Kapitalist sistemin uzun süreli yükselişlerin ardından içine düştüğü ciddi kriz dönemlerinin, çok önemli siyasal değişiklik ve gelişmelere gebe olduğu açıktır. Böylesi dönemler, üretici güçlerin yalnızca özel mülkiyet engeliyle değil ulusal sınırlarla da uzlaşmaz çelişkisini patlamalı biçimlerde ortaya koyar. Bu türden tarihsel dönemeçler, emperyalist güçler arasında yeniden paylaşım savaşlarının yükselişi, burjuva gericiliğin tırmanışı gibi gelişmelerle karakterize olurlar. İşte bugün yüz yüze bulunulan bu gerçekler, faşizmin bir daha yaşanmayacağı düşüncesiyle teselli bulmayı değil, işçi sınıfının devrimci bilinç ve örgütlülük düzeyinin yükseltilmesi için atılım yapmayı gerektiriyor.

---

[120] Lenin, "Kurucu Meclis Seçimleri ve Proletarya Diktatörlüğü", *Seçme Eserler*, c.6, s.494

İkinci Dünya Savaşı sonrasının kapitalist yükseliş koşullarında, Avrupa işçi sınıfı yaşam koşullarındaki görece iyileşme nedeniyle adeta bir kış uykusuna yatmıştı. Diğer yandan, özellikle Alman faşizminin yenilgisinin yarattığı moral atmosferde faşist örgütlenmeler uzun bir süre başlarını inlerinden çıkartmaya cesaret edemediler. Fakat bugün? Bugün kapitalist sistemin sözümona demokratik ve barışçı bir birliğe doğru yol aldığı söylenen Avrupası'nda, yabancı işçi düşmanlığı, ırkçılık, faşist demagojiler giderek örgütlü bir güç halinde ilerlemesini sürdürüyor. Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde seçim dönemleri faşist partilerin oy oranlarındaki artışa sahne oluyor.

Evet, bugün Avrupa ülkelerinde henüz faşizmi bir olasılık olmaktan çıkartıp güncel bir tehdit haline getirecek bir devrimci durum yaşanmıyor. Ama sistem derin kriz sinyalleri verdiğine göre, bu durumun işçi kitlelerindeki yansımaları da zamanla büyüyecektir. İşçi hareketinde geçmiş tarihsel dönemlerde olduğu gibi ciddi devrimci yükselişlerin yaşanmaya başlanması halinde burjuvazinin karşı atağa geçmeyeceği, eğer işler o noktaya gelirse sınıf mücadelesi alanına yine faşizm kartını sürmeyeceği asla düşünülemez.

İşçilerin sosyal güvenlik fonlarındaki sürekli kesintiler, demokratik haklara karşı sinsi biçimde adım adım yükseltilen saldırılar, kitlelerin beynine kazınmaya çalışılan yeni demagojilerle (örneğin Yahudi düşmanlığı değil de Müslüman düşmanlığı, "uluslararası teröre karşı mücadele" teranesi vb.) büyük sermaye güçleri neye hazırlanıyorlar? Beri yanda, kapitalizmin işçi sınıfına sunduğu yaşam koşullarının kötüleşmesiyle birlikte Avrupa işçi sınıfının da o uzun süren kış uykusundan uyanmakta olduğu açıktır.

Son yılları kapsayan ve başlangıçta pek de önemli değilmiş gibi görünen nicel birikimin, siyasi arenada sıçramalı biçimde

nitel değişimlere yol açması büyük bir olasılıktır. İşçi sınıfının kendi mücadele tarihinden alması gereken derslerin yeni işçi kuşaklarına örgütlü biçimde aktarılması çok daha zorunlu hale gelmiştir. Günümüz koşulları, işçi sınıfının *enternasyonal düzeyde* yaşadığı devrimci önderlik bunalımının çözümü için harekete geçilmesini ertelenmez bir görev kılmaktadır.

Dünya kapitalist sisteminin zirvesinin savaş düzenine geçtiği, dünya halklarının önemli bir bölümünün peşpeşe emperyalist savaş cehenneminin ateşlerine atıldığı, burjuva ideologların bile ekonomik krizlerin kolayca savuşturulabileceği yolundaki iyimserliklerini yitirdiği günümüzde, rehavete ve rutinizme kapılıp sürüklenmek ölümcül bir tehlikedir. Geçmiş dönemlerin yerleştirdiği atalet nedeniyle günü geçiştirmeye çalışan siyasal çevreler, daha önceki tarih kesitlerinde işçi sınıfının hazırlıksız yakalanmasına neden olan siyasi liderliklerin akıbetine sürüklenmekten kurtulamazlar.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Bismarkçılık: Burjuva düzenin *tepeden* kuruluş biçimi

Genel bir yaklaşım olarak, klasik Bonapartizm örneklerinin daha ziyade burjuva düzenin korunmasının elzem hale geldiği durumlara denk düştüğünü söyleyebiliriz. Prusya (Almanya) ya da Türkiye'de olduğu gibi, burjuva düzenin devlet bürokrasisinin öncülüğünde *tepeden* inşa edildiği süreçlere ise *Bismarkçılık* ya da *Kemalizm* gibi olgular damgasını basmaktadır. Yine de, Kemalist iktidarı veya benzerlerini Bonapartizmin bir çeşitlemesi olarak ele alan Marksist değerlendirmeler olduğunu biliyoruz.

En başta Marx ve Engels, Bismarck'ın "ulusal" rejimini çeşitli vesilelerle Bonapartizme benzetmişlerdir. Troçki bu benzetmenin, Bismarck'ın Fransız Bonapartizmi örneğinde olduğu şekilde köylüler tarafından desteklenmemesine, bu Demir Şansölye'nin bir plebisit (halk oylaması) sonucunda iktidara gelmeyip meşru ve hanedandan gelen kral tarafından usulüne uygun olarak atanmasına rağmen yapıldığını hatırlatır. "Bununla birlikte Marx ve Engels haklıydı" der. Bu düşüncesini şöyle açıklar: "Bismarck mülk sahibi sınıflarla proletarya arasındaki çelişkiden Bonapartist bir tarzda yararlandı ve bu yoldan iki mülk sahibi sınıf arasındaki, burjuvazi ile junkerler arasındaki karşıtlığın üstesinden gelerek bir asker-polis aygıtını ulusun üzerine çıkardı. ... Bismarck Alman Birliği sorununu, Alman-

ya'nın dıştaki büyüklüğü meselesini kendine göre halletti."[121]

Aralarındaki bazı ayrım noktalarına rağmen, Bonapartizm ve Bismarkçılık kavramlarıyla anlatılan tarihsel olgular arasında gerçekten de özde bir benzerlik vardır. O nedenle kapitalist süreçlerdeki değişik gelişme halkalarının farklı özelliklerini kavramaya çalışmakla birlikte, bu gibi hususlarda kısır tartışmalara girmek gerekmiyor. Nitekim Engels, meselenin asıl önem taşıyan boyutuna açıklık getirmiş, özel olarak Bismarkçılığın ne anlama geldiğini de ortaya koymuştur. 1848 sonrası dönemi, Almanya'nın öncülük ettiği yeni bir dönem, *tepeden devrimler dönemi* diye niteler Engels.

Fransa örneğinde Bonapartizm nitelemesindeki vurgu, *kurulu burjuva düzeni korumak için tesis edilen olağanüstü rejim* üzerindeyken, Prusya veya Türkiye gibi tepeden burjuva devrimlerde ise, *burjuva düzenin daha baştan olağanüstü biçimde kurulması* noktasındadır. Hatırlanacağı gibi Bonapartizm, burjuvazinin toplumsal egemenliğini koruyabilmesi için, devlet bürokrasisinin siyasal egemenliği ele geçirmesi anlamına gelir. Bismarkçılıkta ise devlet bürokrasisi, henüz gelişmekte olan burjuvazinin toplumsal egemenlik yolunu açmak üzere bir *öncü güç* gibi siyaseten egemenlik sürdürür.

Tarihi incelediğimizde kapitalist gelişme süreçlerine eşlik eden burjuva dönüşümlerin hızının ve gerçekleşme biçiminin ülkeden ülkeye farklılıklar arz ettiğini görürüz. Ayrıca, tüm ülkeleri kapsayan genel bir burjuva devrim tipinden söz etmek de mümkün değildir. Burjuva devrimler konusunda dikkat çeken önemli bir husus, *erken* gerçekleşen burjuva devrimlerle *gecikmiş* örnekler arasındaki kapsam farkıdır. Avrupa'da 1648 İngiliz ve 1789 Fransız burjuva devrimleri, kapitalist gelişmenin önündeki engelleri daha *devrimci* tarzda temizler ve burjuva düzenin

[121] Troçki, *age.* s.350

görece daha *demokratik* biçimde yapılanmasını mümkün kılarken, Almanya'da burjuva devrim daha farklı bir yol izlemiştir.

İlk örneklerde burjuvazi eski düzene karşı devrimci bir sınıf olarak belirmiş durumdadır. Zira proletarya, henüz burjuvaziyi siyasal bakımdan korkuya sevk edecek'ya da kitleleri peşine takacak bir güce ulaşmış değildir. Bu sebeple erken devrimlerde burjuvazi, tarihin tekerleğini daha hızlı ilerletebilecek bir devrimci rolü 1848 sonrası örneklere oranla başarıyla oynayabilmiştir. Yine aynı nedenlerle, erken burjuva devrimlerde burjuvazi emekçi kitleleri peşine takabilmiş ve bu tür devrimler kitlelerin *aşağıdan* rolü sayesinde demokratik dönüşümlerin önünü açabilmiştir.

Fakat 1848'e gelindiğinde Avrupa'da nesnel koşullar çok önemli bakımlardan değişmiş bulunmaktadır. Kapitalizm bir hayli yol almış ve artık tarih sahnesine burjuvaziyi ve onun düzenini tehdit edebilecek yeni bir sınıf, proletarya çıkmıştır. "Ve, her yerde burjuvazi için zaferler kazanmış olan bu proletarya, artık, özellikle Fransa'da, tüm burjuva düzenin varlığının devamı ile bağdaşmaz nitelikte istekler öne sürmekteydi."[122] der Engels.

1848, burjuva devrimler arasındaki kapsam farkının belirginleştiği bir tarihsel dönemeç noktasıdır. İtalya, Avusturya, Almanya gibi geç burjuva devrim örneklerinde, burjuvazi proletarya korkusu nedeniyle eski düzenin egemen unsurlarıyla uzlaşma eğilimi taşır. Bu bakımdan söz konusu ülkelerde 1848 burjuva devrimleri başarıya ulaşamamış, yarı yolda kalmıştır. Avrupa'da 1848'de patlak veren devrimci dalga, en tipik örneği Almanya'da somutlandığı üzere *cüce devrimler*le sonuçlanır. Cüce Alman devriminin ilerleyen süreçte yaratacağı sonuçlar da, alttan gelen devrimleri yaşayan ülkelere kıyasla *cüce* ola-

caktır.

Burjuvazi ve Karşı Devrim adlı makalesinde, Marx da, 1848 Prusya Mart devriminin 1648 İngiliz ya da 1789 Fransız Devrimi ile karıştırılmaması gereğine dikkat çeker. İngiltere'de 1648'de burjuvazi, monarşiye, feodal soyluluğa ve resmi kiliseye karşı *modern soylulukla* bağlaşıklık kurmuştur. 1789 Fransası'nda ise burjuvazi, monarşiye, soyluluğa ve resmi kiliseye karşı *halk ile* ittifak halindedir. Her iki devrim de, sadece zaman bakımından değil içerik bakımından da modellerinin yüz yıl ilerisindedirler. Her iki devrimde de hareketin gerçek öncüsü burjuvazidir. Proletarya ve küçük-burjuvazi ise, *burjuvaziye özgü bir biçimde olmasa bile* burjuvazinin tarihsel çıkarlarının gerçekleşmesi için mücadele etmektedirler.

Nitekim Fransa'da görülen devrimci terör, mutlakıyet, feodalizm ve dar kafalılıkla avamca hesaplaşılmasından başka bir şey değildir. Ayrıca, 1648 ve 1789 devrimleri salt İngiliz ve Fransız devrimleri olmayıp Avrupa tarzında devrimlerdir. Bunlar yalnızca toplumun belirli bir sınıfının eski siyasal düzen karşısındaki zaferi değil, yeni Avrupa toplumu için siyasal düzen ilânıdırlar.[123]

Marx'ın deyişiyle, Prusya'daki Mart devriminde ise bundan eser bile yoktur. Bu devrim aslında Avrupa devriminin geri bir ülkedeki cüce kalmış yan etkisi gibidir. Çağının önünde olacağı yerde, çağının yarım yüzyıl gerisindedir. Alman burjuvazisi o denli tembelce, korkakça ve yavaşça gelişmiştir ki, feodalizm ve mutlakıyeti tehdit eder duruma geldiği anda, kendisinin de proletarya ve proletaryaya yakın duran tüm kentli kesimler tarafından tehdit edilmekte olduğunu görmüştür. Keza 1789 devrimini 1848 devrimiyle karşılaştırdığımızda, ilkinin yükselen bir

[122] Engels, "Tarihte Zorun Rolü", *Seçme Yapıtlar*, c.3, s.476
[123] Marx, "Burjuvazi ve Karşı-Devrim", *Seçme Yapıtlar*, c.1, s.171

çizgi izleyerek geliştiğini, halbuki ikincisinin inen bir çizgi çizdiğini görürüz.

Yenilgiye uğramış, yarım kalmış *cüce* burjuva devrimlerin görevini tamamlamak üzere gerçekleşen tepeden devrimler de, eski düzenin uzantı ve kalıntılarını devrimci tarzda süpürmeye cesaret edemeyen, kapitalist gelişmenin önünü uzlaşmalar temelinde açmaya çalışan bir niteliğe sahiptir. Ayrıca Prusya'daki junkerler[124] örneğinde gözlemlendiği gibi, büyük toprak sahipleri de zamanla burjuvalaşmaya başlar ve burjuvazi bu eklentisi nedeniyle toprak sorununu devrimci tarzda çözme potansiyelini yitirir. Bu bakımdan tepeden devrimler, hiçbir örnekte burjuva devrimin görevlerini kapsamlı biçimde çözememişler, zamana yayılmış bir değişim ve sınırlı reformlarla yetinmişlerdir.

1866 yılı Almanyası'ndaki tepeden reformları değerlendirirken, Engels, bu reformların *toplumsal ilişkilerde hemen hiçbir değişiklik yapmadığının* altını çizer. Hepsi de bürokratik sınırlara uyarlanmış birkaç burjuva reformunun, diğer Batı Avrupa ülkeleri burjuvazisince uzun zamandan beri elde edilen şeylerin düzeyine asla erişemediğini belirtir. En önemlisi de, Almanya'da sanayi ve burjuvazi gelişirken siyasal yaşamda devlet bürokrasisinin ağırlığı devam etmektedir ve 1866 reformları bürokratik yetkiler sistemini olduğu gibi bırakmıştır.[125]

Kapitalist gelişme, ulusal birliğin sağlanması ve burjuva dönüşümlerin gerçekleştirilmesi bakımından İngiltere ya da Fransa'ya oranla gecikmiş bir örnek olan Almanya tarihine, Prusya gericiliği damgasını vurur. Bismarck'ın desteğiyle gerçekleşen Kuzey Alman Birliği[126], Almanya'nın Prusya'nın egemenliği

---

[124] Prusya'da gelenekçi ve tutucu yapısıyla ünlü büyük toprak sahipleri.

[125] Engels, "Almanya'da Köylü Savaşı'na Önsöz", *Seçme Yapıtlar*, c.2, s.194

[126] Kuzey Alman Birliği Bismarck'ın tavsiyesi üzerine 1866'da kuruldu. Engels'in Kutsal Roma-Cermen İmparatorluğu'na atıfta bulunarak *Kutsal*

altında birleştirilmesinde belirleyici bir adım oluşturur. Tepeden reformlar siyasal yaşamı demokratikleştirmese bile kapitalizmin önünü açar. Nitekim Engels Prusya'nın 1870'deki durumuna işaret ederken, eski döneme oranla yaşanan son derece hızlı sınai gelişmeye dikkat çeker. Ayrıca eski dönemdeki devlet biçimiyle, yeni gelişmeler temelinde ortaya çıkan devlet biçimi arasındaki farka da işaret eder.

1840'tan sonra yavaş yavaş dağılan krallığın temel varlık koşulu, soyluluk ile burjuvazi arasında bir denge sağlamaya çalışmaktır. Fakat artık toprak ağaları ile burjuvalar arasındaki mücadelenin yerini burjuvalarla işçiler arasındaki mücadele almaktadır. *Artık soyluluğu burjuvazinin baskısına karşı değil, fakat tüm varlıklı sınıfları işçi sınıfının baskısına karşı korumak önem kazanmaktadır.* Buna paralel olarak eski mutlak krallık da biçim değiştirmiş ve yeni duruma uygun bir devlet biçimi ortaya çıkmıştır. İşte Engels, *Prusya'da Bonapartçılığın*, feodalizmi kendine özgü bir tarzda ortadan kaldırmaya çalışan *modern bir devlet biçimi* olduğunu belirtir ve Prusya'nın eski dönemin mutlak krallığından artık Bonapartçı bir krallığa dönüşmüş olduğunu da ekler.[127]

Dolayısıyla, biz burada, "eski mutlak monarşinin temel koşulunun –toprak sahibi aristokrasi ve burjuvazi arasında bir denge– yanısıra modern Bonapartçılığın temel koşulunu da –burjuvazi ve proletarya arasında bir denge– buluyoruz" der Engels. Onun bu tespiti, kapitalizmin gelişimine bağlı olarak Bonapartist rejimleri tanımlayan denge faktörünün içeriğindeki değişimi

---

Prusya-Alman İmparatorluğu dediği bu kuruluş, Almanya'nın Prusya'nın egemenliği altında birleştirilmesinde en belirleyici adım oldu. Bu Konfederasyonun varlığı 1871'de Alman İmparatorluğu'nun kurulmasıyla son buldu.

127 Engels, *age*, s.200 (abç)

açıklaması bakımından fevkalâde önemlidir. Fakat hem eski mutlak, hem de modern Bonapartçı monarşide gerçek hükümet yetkisi, özel bir ordu subayları ve devlet memurları kastının elindedir. "Prusya'da bu kast kısmen kendi saflarından, kısmen daha alt aristokrasiden, daha nadir olarak da yüksek aristokrasiden ve en az da burjuvaziden beslenmektedir. Toplumun dışında, ve sözde üstünde bir konum işgal eder görünen bu kastın bağımsızlığı, devlete, toplumun karşısında bir bağımsızlık görünümü vermektedir."[128]

O halde, Marx'ın yeğen Bonaparte'ın iktidarı vesilesiyle değindiği ve Engels'in de burada açımladığı şekliyle modern Bonapartçılığı, yalnızca egemen kesimler arasındaki çıkar çatışmaları temelinde açıklamak yanlıştır. Kapitalizm geliştikçe Bonapartizm de artık yeni sınıfsal güç ilişkileri üzerinde yükselir. Sanayi kapitalizmi dönemine özgü Bonapartizm, bir yanda egemen kesimler arasındaki çatışmalar, diğer yanda ise bu kesimlerin tümünün proletarya karşısındaki korkusu nedeniyle burjuva düzeni tahkim edecek bir denge rejimi ihtiyacına denk düşer.

Engels, *Ailenin Kökeni*'nde, özel mülkiyete dayanan toplumlarda devletin kural olarak iktisadi bakımdan egemen olan ve bunun sayesinde siyasal bakımdan da egemen duruma gelen sınıfın devleti olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte siyasal yapılanmada bazı istisnai dönemler söz konusu olabilir. Bu istisnai dönemler, savaşım durumundaki sınıfların *yenişemeyip* denge tutmaya çok yaklaştıkları dönemlerdir. Engels'in deyişiyle, böylesi dönemlerde devlet gücü bir süre için bir *sözde-aracı* olarak bu sınıflara karşı belirli bir bağımsızlık durumunu korur. 17. ve 18. yüzyıl mutlak krallıkları, soyluluk ile burjuvazi ara-

---

[128] Engels, "Konut Sorunu", *Seçme Yapıtlar*, c.2, s.414-5 (düzeltilmiş çeviri) (abç)

sındaki dengeyi böyle kurmuştur. *Birinci ve özellikle ikinci Fransız İmparatorluğu'nun Bonapartçılığı, bağımsız görünümünü, proletaryaya karşı burjuvaziyi ve burjuvaziye karşı da proletaryayı kullanarak korumuştur.* Bismarck ulusunun yeni Alman İmparatorluğu'nda ise, "terazinin bir kefesine kapitalistler, bir kefesine de emekçiler konmuş ve ikisinin sırtından da, ahlâksız Prusyalı toprak ağalarına çıkar sağlanmıştır."[129]

Prusya'da yaşanan Bonapartizmin başlıca özelliği, burjuvazinin gerici büyük toprak sahipliğiyle devrimci yoldan hesaplaşmamasıdır. *Prusya tipi kapitalist gelişme çizgisi* ise, genelde, burjuvazinin kendi tarihsel görevini, devlet aygıtından gelen Bismarck'lara ve onların önderliği altındaki devlet bürokrasisine devrettiği ve kapitalist gelişmenin önünü bu yolla açtığı bir gelişme biçimini anlatır.

Bir yandan parlamentoyu baskı altına alırken diğer yandan kapitalistlerin kârlarının yükselmesini sağlayan Louis Bonaparte örneği, Bismarck'a esin kaynağı oluşturur. Bismarck burjuvazinin siyasal işlevini bizzat üstlenerek, bu bakımdan onu bir anlamda ikinci plana itmiş gibi olsa da, burjuvazinin ulusal ve ekonomik programını başarılı bir biçimde uygulamıştır. Bu bakımdan Bismarck'ın siyaseti, Bonapartizmin Prusya-Alman koşullarına uygulanmış bir biçimidir.

Bu ve benzeri tarihsel örneklerde, burjuvazi, eski siyasal düzen içindeki zayıf konumuyla yetinmeyip modern bir siyasal iktidara kavuşmayı arzulamaktadır. Ama bu arzusunu gerçekleştirmek için gereken güç, enerji ve kararlılığa sahip değildir. Oysa Engels'in dediği gibi, siyasette yalnızca iki belirleyici güç vardır: "Devletin örgütlü gücü ordu ve halk yığınlarının örgüt-

---

[129] Engels, "Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni", *Seçme Yapıtlar*, c.3, s.401

lenmemiş ilkel gücü."[130]

Almanya'da burjuvazi yığınlardan mutlakıyetten korktuğundan daha fazla korkmaktadır ve ordu da onun emrinde değil, Bismarck'ın emrindedir. İşte bu koşullarda, burjuvazinin ulusal çıkarları açısından ihtiyaç duyduğu devrimi Bismarck gerçekleştirir. Yine Engels'in vurguladığı bir başka husus da, Prusya veya Türkiye'deki tarihsel gelişme tipini kavramak bakımından büyük önem taşır. Şöyle ki, Alman burjuvazisi enerjik bir yürütme gücü karşısında korkak ve iradesizdir ama kesin olan yön, mülk sahibi sınıfların içinde *bir gelecek umudu taşıyan tek kesimi* oluşturduğudur.

Engels'in Almanya örneği için Bonapartizm kavramını kullanmasının nedeni, burjuvazinin toplumsal egemenliği uğruna siyasal iktidarı Bismarkçı devlet bürokrasisinin hükümetine terk etmesi gerçeğidir. Almanya'da hükümet birtakım reformları gerçekleştirip Almanya'nın işgücünü tam ve sınırsız bir biçimde sermayenin emrine verirken, ticaret ve spekülasyonu kayırırken, burjuvazi de öz siyasal iktidarından vazgeçmiştir. "Burjuvazi, kerteli toplumsal kurtuluşunu, kendi öz siyasal iktidarından hemen vazgeçme pahasına satın alır" der Engels. "Elbette, böylesine bir uzlaşmayı burjuvazi için kabul edilebilir bir duruma getiren baş neden, hükümet korkusu değil, proletarya korkusudur."[131]

Almanya'da Bismarkçılık siyasal iktidara devlet bürokrasisini oturttuğundan, devletin niteliği konusunda da pek çok yanılsamaya kaynak teşkil edecektir. Örneğin, Almanya'da devletin sınıflardan bağımsız bir güç olduğu, bu nedenle diğer burjuva devletlerin yapamayacağı pek çok şeyi yapabileceği (*konut sorununu çözmek gibi*) yolunda yaygın söylemler vardır. "Bu

---

[130] Engels, "Tarihte Zorun Rolü", *age*, s.485

[131] Engels, "Almanya'da Köylü Savaşı'na Önsöz", *Seçme Yapıtlar*, c.2, s.202

gericilerin dilidir" diyen Engels, Almanya'da devlet gerçeğiyle ilgili şu açıklamayı yapar: "Almanya'da varolduğu şekliyle devlet aynı şekilde içinden geliştiği toplumsal tabanın zorunlu bir ürünüdür. Prusya'da hâlâ güçlü bir toprak sahibi aristokrasi ile, bugüne kadar *ne Fransa'daki gibi dolaysız siyasal egemenlik kazanmış, ne de İngiltere'deki gibi az çok dolaylı bir egemenlik kazanmış* olan oldukça genç ve son derece korkak bir burjuvazi bir arada bulunmaktadır."[132] Ancak bir yandan da kapitalizm gelişmekte ve toprak sahibi aristokrasi ile burjuvazinin yanı sıra, hızla çoğalan ve gün geçtikçe daha da örgütlü hale gelen proletarya da sahnede yerini almaktadır.

Prusya örneği pek çok yönden Osmanlı'dan TC'ye uzanan sürece ışık tutar, fakat yine de bazı farklılıkların üstünden atlamamak gerekir. Almanya'nın geçmişinde, Osmanlı'nın toplumsal düzeninden farklı olarak toprakta özel mülkiyet vardır; Almanya Türkiye örneğinden çok daha önce kapitalist gelişme yolunu tutmuştur. Alman Birliği 1860'larda sağlanmış ve bu sürece hızlı bir kapitalistleşme eşlik etmiştir. Oysa Osmanlı örneğinde, eski toprak düzeni (Asyatik yapı) 17. yüzyılda çözülüş sürecine girmiş olsa bile, toprakta özel mülkiyet hâlâ gelişmemiştir. O nedenle, kapitalizm bu topraklara büyük bir gecikmeyle girebilmiştir. Ayrıca, Osmanlı'ya bağlı eyaletlerin ulusal bağımsızlıklarını kazanıp ayrılması ve İmparatorluğun parçalanmasından sonra kalan coğrafyada 1923'te kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin iktisadi durumu, Prusya'nın 1860'lardaki kapitalist gelişme düzeyinin çok gerisindedir.

Prusya'da bu tarihlerden itibaren eski devletin ve devlet bürokrasisinin çözülüşü de hız kazanır. Hızlı sınai gelişme ve özellikle borsa dolandırıcılığı bütün egemen sınıfları spekülasyon girdabına sürükler. Böylece eski aristokratlar ve bürokratlar

---

[132] Engels, "Konut Sorunu", *age*, s.414 (abç)

da borsaya ve anonim şirketlerin yönetici listelerine üşüşmeye, burjuvalaşmaya başlarlar. Üst bürokrasi giderek özel devlet görevine sırtını dönmekte ve sınai şirketler yönetiminde daha kârlı mevkiler peşinde koşmaya başlamaktadır. Prusya'da kapitalist gelişmeye koşut olarak bürokraside cereyan eden bu değişim, Türkiye'de çok daha sonra ve daha da zàmana yayılmış olarak gerçekleşecektir.[133]

Burjuva dönüşümlerin eski düzenin egemen sınıflarıyla uzlaşarak, kontrollü ve zamana yayılmış biçimde gerçekleştirilmesi tepeden devrimlerin ortak özelliğidir. Alttan gelecek devrimden duyulan korkuya ve uzlaşmacı tutuma rağmen, kapitalist gelişmenin önlenemeyen ilerleyişi yine de burjuva dönüşümleri kaçınılmaz hale getirir. Ve bu dönüşümler güdük tarzda bile olsa bizzat tepe tarafından gerçekleştirilir. Almanya örneğini hatırlayalım. Engels bu tip gelişmeler nedeniyle, "1848 devriminin mezar kazıcıları onun vasiyetini yerine getirecek kişiler haline gelmişlerdi"[134] der.

Tepeden burjuva devrimlerin diğer bir özelliği de, toplumun burjuva dönüşümünde *devletçiliğin* ve devlet aparatının birincil derecede rol üstlenmesidir. Bu tür bir gelişmenin yaşandığı ülkelerde ve dönemlerde, devlet bürokrasisi, burjuva devrimin öncüllerinin eski toplum içinde yeterince mayalandığı ve özel mülkiyet sahibi burjuvazinin devrimde önemli bir rol oynadığı örneklere oranla inanılmaz ölçüde ağırlıklı bir konum elde eder. Almanya, Türkiye ve takiben Mısır, Irak, Suriye gibi örneklerde

---

[133] Zamanla hız kazanan ve ete kemiğe bürünen bu değişimi, üst bürokratların siyasi mevkilerde elde ettikleri avantajlar sayesinde büyük mülk sahibi olmalarında, emekli generallerin büyük tekellerden kaptıkları yönetim koltukları, okkalı huzur hakları ve pay sahipliğiyle fiilen burjuvalaşmalarında ve daha da ötesi OYAK gibi kurumların finans kapitalin en önde gelen bileşenlerini oluşturmalarında izleyebiliriz.

[134] Engels, "Fransa'da Sınıf Savaşımları'na Giriş", *Seçme Yapıtlar*, c.1, s.235

devlet bürokrasisinin siyasal yaşamda ve ekonominin düzenlenmesinde sahip olduğu güç bu durumun canlı kanıtlarıdır. Zaten Engels, Bismarkçılığı bu nedenle Bonapartizmin bir çeşidi olarak ele almıştır.

Tepeden burjuva devrimlerin Marksist açıdan sağlam biçimde değerlendirilebilmesi için, bürokrasi-devlet ilişkisinin ve bu temelden yükselen devletçilik olgusunun doğru kavranması çok büyük bir önem taşır. İncelediğimiz örneklerde devlet, burjuvaziden bağımsız bir bürokrasinin devleti olmayıp, bürokrasinin öncülüğünde burjuvalaşan devlettir. Özgün koşullar nedeniyle öne çıkan devlet bürokrasisi bağımsız bir kast değil, burjuvazinin bir parçasıdır. Onun bu bağlamdaki özgün konumu, *devlete kendi özel mülkiyeti gibi sahip çıkmasıdır.* Marx'ın deyişiyle, bürokrasi devletin özünü kendi zilyetliğinde (sahipliğinde) tutmakta ve bu onun *özel mülkiyeti*ni oluşturmaktadır.[135] Ve en önemlisi, bu gelişme tipinde devlet bürokrasisi ve devletçilik kapitalist gelişmenin önünü kendine özgü bir tarzda açıyor olsa da, siyasal bakımdan daha fazla baskı ve gericilik kaynağıdır.

Engels Bismarkçılığın bu özelliğine değinir. Onun yaptığı şey, "Alman burjuvazisine gerçek gücün kimde olduğunu mümkün olan en sert biçimde anlatmak, onların liberal hayallerini en şiddetli tarzda dağıtmak, ama Prusya'nın emellerine uygun düşen ulusal istemlerini gerçekleştirmekti" der.[136]

Gerek Engels ve gerekse Marx, burjuva düzende devletin kolektif bir kapitalist olduğuna her vesileyle dikkat çekmişlerdir. Kapitalist toplumda devletin sınıf niteliğini gölgeleyen ve *kapitalist devlet mülkiyetini* özel mülkiyete oranla işçi sınıfının daha şimdiden cebine koyduğu bir tarihsel kazanım gibi sunan görüşler Marksizme tamamen aykırıdır. İşçi ve emekçilerin

---

[135] Marx, *Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi*, Sol Yay., 1997, s.71
[136] Engels, "Tarihte Zorun Rolü", *Seçme Yapıtlar*, c.3, s.482

uzun yıllar süren mücadeleler sonucunda, kapitalist devleti, eğitim, sağlık, ulaşım gibi *kamusal alanlarda* halka bedava veya ucuz hizmet sunmaya mecbur kılması ile kapitalist devletçilik birbirine karıştırılmamalıdır.

Kapitalist devletçiliğin işçi sınıfının çıkarları noktasından olumlu bir faktör olarak değerlendirilmesi son derece yanlış ve zararlı bir eğilimdir. Hele ki Prusya ya da Türkiye örneklerinde olduğu üzere, burjuva devletin daha baştan işçi sınıfı üzerinde neredeyse despotizmi çağrıştıran bir egemenlik kurduğu ülkelerde! Bu ülkelerde burjuva devlet, "*her derde deva devlet baba*!" imajıyla baskıcı yönünü örtülemeye çalışmakta ve bu da derin bir bilinç çarpılmasına neden olmaktadır.

Devrimci Marksizm, burjuva devletçiliği hakkında işçi solu adına sempati yaratan görüşlerle her zaman hesaplaşmıştır. Örneğin Marx ve Engels, dönemin işçi önderi Lassalle'ı, Bismarck devletçiliğini desteklemesi nedeniyle mahkûm etmişlerdir. Keza Lenin, Bismarck'ın tarihte kendi usulüyle ilerici bir iktisadi rol oynadığını kabul eder. Fakat bu nedenle Bismarck devletçiliğine sosyalistler tarafından destek verilmesini haklı bulan bir "Marksist"in gülünç olacağını söyler.[137]

Bismarck ve benzerlerinin tarih içinde oynadığı rolün doğru değerlendirilebilmesi bakımından, *tarihte zorun rolü* konusunda Engels'in yaklaşımı hatırlanabilir. Her siyasal zor, genelde toplumsal nitelikte iktisadi bir göreve dayanmaktadır. Ancak bu siyasal zor iki farklı yönde etkili olabilir: "Ya normal iktisadi evrim yönünde; bu durumda, ikisi arasında bir çatışma yoktur, iktisadi evrim hızlanır. Ya da, zor, iktisadi evrime karşı çıkar, ve bu durumda, birkaç istisna dışında, iktisadi evrim karşısında her zaman yenik düşer."[138] 1864-70 döneminde Almanya'da

---

[137] Lenin, *Proletarya Enternasyonalizmi*, Tan Yay., 1976, s.77

[138] Engels, "Zor Teorisi", *Tarihte Zorun Rolü*, Sol Yay, Kasım 1974, s.58-9

şiddet, kan ve zulüm politikası başarıya ulaştıysa, bunun temel nedeni, alttaki sınıfları alabildiğine ezen bu siyasetin neticede burjuvazinin programının uygulanmasına hizmet etmesidir.

Benzer bir değerlendirme Türkiye'de gerçekleşen tepeden burjuva devrimi ve onun lideri M. Kemal için de yapılabilir. Ve böylece tarihte rol oynayan kişilerin ve onların eylemlerinin niteliğini irdelerken, nesnel koşullardan ve sınıf temelinden kopuk genellemelerin yapılamayacağı daha net olarak ortaya çıkmış olur. M. Kemal kendi döneminde *tarihi ve iktisadi açıdan* burjuva toplumu ilerletici bir rol oynamıştır. Fakat bu durum, onun siyasi çizgisinin ve siyasal uygulamalarının, işçi sınıfını ve halk kitlelerini ezen *zorba ve baskıcı bir siyasal karaktere* sahip olduğu gerçeğini asla değiştirmez. Ayrıca Bismarck ve Kemal gibi liderler burjuva düzeni iktisaden ilerleten rollerini belirli bir dönem için gerçekleştirir ve tüketirler.

Bu momentten sonra aynı tarzın devamında ısrar ve bu tarzın örneğin *Kemalizm* gibi resmi bir devlet ideolojisi haline getirilmesi tarihsel-iktisadi açıdan da artık tutuculuk anlamına gelir. İşte bu nedenlerle, Türkiye'de kapitalizmin geliştiği dönemden itibaren, Marksist bakış açısıyla, Kemalizme hiçbir yönden ilericilik atfetmek mümkün değildir.

Burjuva devrim ile proleter devrim arasındaki niteliksel fark

Feodal gelişmeyi yaşayan Batı toplumlarında, burjuvazi siyasal iktidarı ele geçirinceye dek uzun bir tarihsel gelişim katetti. Kapitalist gelişmenin manüfaktür döneminde, burjuvazi, soyluluğa karşı bir denge unsuru olan *mutlak monarşiye* hizmet etti. Büyük sanayinin gelişmesinin sonucu ise, burjuvazinin siyasal gücü ele geçirmesi ve o güne kadarki egemen sınıfları –aristokrasiyi, lonca ustalarını ve bunların her ikisini de temsil eden

mutlak monarşiyi– tasfiye etmesi oldu. İktisaden toplumun en önde gelen sınıfı katına yükselen burjuvazi, siyasal alanda da kendisini en önde gelen sınıf ilân ediyordu. Burjuvazi bu adımı, Avrupa ülkelerine *anayasal monarşi* biçiminde girmiş olan temsil sistemini geliştirerek attı. Bu toplumlarda burjuvazi, serbest rekabetin yasal olarak tanınması ve yasa karşısında burjuva eşitlik anlayışının yerleştirilmesi için mücadele yürüttü. Modern sanayinin ve dünya pazarının kurulmasıyla birlikte de modern temsili devlette, yani *parlamenter cumhuriyet*te siyasal egemenliği tamamıyla ele geçirdi.

18 Brumaire'deki ünlü satırlarında, Marx, burjuva devrimlerle proleter devrimler arasındaki tarihsel kapsam farkına işaret eder.[139] Burjuva devrimler kısa sürelidirler ve çabucak en yüksek noktalarına varırlar. Ayrıca en ileri gideni de dahil, nihayetinde hiçbir burjuva devrim eski bürokratik devlet aygıtını bir işçi devriminde olabileceği biçimde kökünden söküp atamamıştır. Ülkelerin tarihsel gelişimleri arasında farklılıklar olsa bile, çeşitli burjuva devrim süreçlerinde eski sınıflarla yenileri arasında gerçekleşen uzlaşmaları, burjuvazinin aristokrasiye verdiği ödünleri, kimi ileri adımların daha sonra törpülendiğini ve *neticede* tıpkı mutlakıyetçi dönemde olduğu gibi bürokratik bir mekanizma temelinde biçimlenen burjuva devleti görürüz.

Tarihsel geçmişlerinin sahip olduğu kimi özellikler nedeniyle, kıta Avrupası'nda görüldüğü gibi güçlü bir bürokratik devlet mekanizmasına sahip bulunmayan İngiltere ve Amerika örneklerinde de, kapitalist düzenin gelişip derinleşmesine bağlı olarak burjuva devlet kendini bürokratik aygıtlarla teçhiz ve tahkim etme ihtiyacını hissetmiştir. Daha sonra gerçekleşen bu gelişmeler bir yana, İngiliz burjuva devrimi zaten burjuvalaşan bir soylulukla gelişen bir burjuvazi arasındaki uzlaşmaya dayanır ve

1789 Fransız devriminde olduğu gibi eski düzenle avamca hesaplaşma özelliği sergilemez.

Marx ve Engels, İngiliz burjuva devriminin bu *uzlaşmacı* yönüne dikkat çekerken, bu devrim üzerine isabetli gözlemlerde bulunan Guziot'un değerlendirmesinden yola çıkarlar: "Bay Guizot'un ancak İngilizlerin üstün kavrayışıyla açıklayabildiği İngiliz devriminin tutucu karakterinin anlaşılmazlığı burjuvazi ve büyük toprak sahiplerinin çoğunluğu arasındaki uzun süren ittifaktır, İngiliz Devrimini, toprağı parçalara bölerek toprak mülkiyeti üzerindeki büyük mülkiyeti yıkan Fransız devriminden temelde ayırdeden bir ittifak. İlk kez VIII. Henry döneminde ortaya çıkan burjuvazi ile ittifak halindeki büyük toprak sahipleri sınıfı, 1789'daki Fransız toprak sahiplerinin tersine, burjuvazinin varlık koşullarıyla çelişkiye düşmeyip bu koşullarla mükemmel bir uyum içinde bulunuyordu. Bunların toprak mülkiyeti gerçekte feodal değil, burjuva bir mülkiyetti."[140]

Amerikan devriminin özelliği hatırlanacak olursa, bu devrim ve Amerika'da burjuva devletin kuruluşu, kıta Avrupası'nda gerçekleşen tarihsel olaylardan tamamen farklı bir özgünlüğe sahiptir. Amerika'da kapitalizm, eski bir feodal düzenle karşılaşmaksızın bakir ve muazzam doğal zenginliklere sahip uçsuz bucaksız topraklarda, özellikle Avrupa'dan gelen insan ve sermaye göçü, yerli halkın ve ücretli emeğin alabildiğine sömürüsü temelinde fışkırmıştır.

ABD, bu "yeni dünya"da İngiliz sömürgeciliğine karşı yürütülen *Bağımsızlık Savaşı* sonucunda 1776'da kurulmuş, bu örnekte eski bürokratik devlet mekanizmasının kırılıp parçalanması gibi bir tarihsel sorun zaten olmamıştır.

18. yüzyıl Fransız devriminin dev süpürgesi her türlü Orta-

[139] Marx, "Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i", *Seçme Yapıtlar*, c.1, s.481
[140] Marx ve Engels, *Collected Works*, c.10, s.254

çağ molozlarını, senyörlerin ve soyluların üstünlük haklarını vb. silip süpürmüş olsa bile, Fransa'da da burjuva devlet bir istisna oluşturmaz. Zira modern Fransız devleti, eski düzenle devrimci tarzda hesaplaşıldığı dönemde değil, Birinci İmparatorluk döneminde nihai biçimini almıştır. Fransa örneğini dikkatle incelediğimizde, 1789 devriminin armağanı olan daha demokratik yönetim sisteminin Napoleon Bonaparte'ın iktidarı döneminde tasfiye edildiğini görürüz. Böylece, başlangıçta il, ilçe ve komünlerin tüm yönetimlerinin seçimli yetkililerden oluştuğu ve genel devlet yasaları çerçevesinde tam bir özerkliğe sahip bulunduğu sistemin yerini, gericiliğin bir aracı olan atanmış valiler sistemi almıştır.

Netice olarak, bazı gelgitlerden sonra burjuva devlet mekanizması, olağanüstü bir merkezileşme temelinde, devletin bireylerin en özel yaşamlarına kadar sivil toplumu sımsıkı sardığı, denetlediği, gözetim ve vesayet altında tuttuğu asalak bir yapı olarak biçimlenir. Çünkü burjuvazinin çıkarı, bu geniş ve karmaşık iktidar aygıtının sürdürülmesini gerektirmektedir.

Marx 1848 Fransası'ndaki burjuva devlet mekanizmasını, "Askeri ve bürokratik muazzam örgütü ile, karmaşık ve yapma devlet mekanizması ile, yarım milyon insandan bir memurlar ordusu ve bir ikinci beş yüz bin askerlik ordusu ile, bu yürütme gücü, Fransız toplumunun bütün bedenini bir zar gibi saran ve bütün deliklerini tıkayan bu korkunç asalak yapı" diye betimler. Ve devam eder: "Büyük toprak sahiplerinin ve kentlerdeki büyük mülk sahiplerinin senyörlük ayrıcalıkları, devlet iktidarına özgü birçok özel nitelikler haline dönüştüler; feodalitenin ileri gelenleri, maaşlı devlet görevlileri oldular; çelişkili ortaçağ hükümdarlık haklarının alacalı haritası, işleyişi bir fabrikadaki gibi bölüştürülmüş ve bir merkezden yönetilen bir devlet iktidarının

çok iyi ayarlanmış planı oldu."[141]

Açıktır ki, Fransa gibi gelişkin bir örnek bile olsa, burjuva devletin niteliği konusunda yanılgıya kapılmamak gerekiyor. Burjuva demokratik devrim süreçlerini yaşamış Avrupa ülkelerinde de devlet, tıpkı eski dönemlerde olduğu gibi, son tahlilde egemen sınıfın baskı aygıtıdır.

Türkiye'de olduğu üzere tepeden burjuva devrimlerin yaşandığı ülkelerde ise eski düzenle hiçbir zaman 1789 Fransız devrimindeki gibi avamca hesaplaşılmamıştır. Bu nedenle bu tip ülkelerde burjuva devlet daha baştan eski düzenin ve eski egemen bürokrasinin dönüşümü temelinde biçimlenmiştir. Tepeden devrimlerin izlediği yolun farklılığını kavramak ne kadar önemliyse, daha da önemlisi genel olarak burjuva devrimlerin niteliği konusunda hiçbir yanılsama yaratılmaması gereğidir. Özellikle *politik ve toplumsal devrim ayrımı, eski devlet aygıtının yıkılması* gibi önemli noktalarda, burjuva devrimleri proleter devrimlerle benzeştiren genellemelerden kesinlikle kaçınmak gerekiyor. Konunun hassasiyeti nedeniyle, burjuva devrimler bağlamında "politik ve toplumsal devrim ayrımı" ve "eski devlet aygıtının yıkılması" gibi hususları bir kez daha hatırlayalım.

Mevcut toplumsal düzenin temellerine dokunmaksızın, yalnızca devlet biçimini, yani siyasal iktidar biçimini değiştiren devrimler *politik devrimler* olarak bilinir. Marx'ın işaret ettiği gibi, Avrupa'da gerçekleşen 1830 ve 1848 Fransız devrimleri bu kapsamdadır. Fransa'da parlamenter cumhuriyeti kuran 1848 burjuva devrimi, burjuvazinin eski devlet biçimine (anayasal monarşi) son vererek yerine bir başka devlet biçimini (parlamenter demokrasi) geçirmiştir. Yalnızca birer siyasal devrim niteliği taşıyan 1848 burjuva devrimlerinde, eski devlet aygıtının yıkılıp parçalanması asla söz konusu olmamıştır. Marx bu

[141] Marx, *age*, s.574

gerçeği şu sözlerle ifade eder: "Bütün siyasal devrimler, bu makineyi kıracakları yerde, yetkinleştirmekten başka bir şey yapmadılar. Ardarda iktidar uğruna savaşan partiler bu muazzam devlet yapısını ele geçirmeyi, kazananın en birinci ganimeti saydılar."[142]

Buna karşılık, eski toplumsal yapıyı ve üretim ilişkilerini değişikliğe uğratan devrimler ise *toplumsal devrim* olarak nitelendirilir. Salt siyasal devrim kapsamında kalan tarihsel olaylara oranla, toplumsal devrimlerin çok daha sarsıcı ve önemli sonuçlar yaratacağı açıktır. Engels, iktidara yeni bir sınıfı getirmesiyle ve ona toplumu kendine göre yeniden biçimlendirme olanağı vermesiyle, *her gerçek devrimin* toplumsal bir devrim olduğunu vurgular.[143]

Toplumsal devrimlerin, verili düzeni tepeden tırnağa altüst eden, üretici güçlerin gelişme düzeyiyle artık bağdaşmayan mülkiyet ilişkilerini değiştiren derin bir kapsamı vardır. Bu nedenle toplumsal devrim, siyasal devrimde olduğu gibi kısa bir momentte değil, uzun bir zaman dilimini kapsayacak biçimde cereyan eder. Marx, tarihin materyalist kavranışı temelinde, toplumsal devrimi bir *çağ* olarak açıklar. "Gelişmelerinin belirli bir aşamasında toplumun maddi üretici güçleri, o zamana kadar içinde hareket ettikleri mevcut üretim ilişkilerine, ya da bunların hukuki ifadesinden başka bir şey olmayan mülkiyet ilişkilerine ters düşerler. Üretici güçlerin gelişmesinin biçimleri olan bu ilişkiler, onların engelleri haline gelirler. O zaman bir toplumsal devrim çağı başlar. İktisadi temeldeki değişme, kocaman

---

[142] Marx, *age,* s.575

[143] Engels, "Rusya'daki Toplumsal İlişkiler Üzerine", *Seçme Yapıtlar*, c.2, s.467

üstyapıyı, büyük ya da az bir hızla altüst eder."[144]

Gerçekten de iktisadi temelde yaşanan kapitalist gelişmeye bağlı olarak çeşitli ülkelerde "kocaman üstyapı" değişik hız ve biçimlerde altüst olmuş, eski mülkiyet ilişkileri giderek parçalanmıştır. Ne var ki bu noktada yanlış bir kavrayışa meydan vermemek için, aslen Marx'ta fazlasıyla açık olan bir hususu bir kez daha hatırlatmak uygun olur. Marx'ın yukarıda kastettiği üzere üstyapıdaki "altüst oluş" ile, bir başka sorunu, "eski devlet aygıtının kırılıp parçalanması" sorununu birbirine karıştırmamak gerekir.

Hatırlanacağı gibi, üretim koşullarındaki kapitalist değişim sonucunda mutlak krallık döneminden başlayarak burjuva düzenin biçimlenmesi doğrultusunda siyasal dönüşümler yaşanır. Gelişen burjuvazi, eski toplumu ve devleti *şu ya da bu biçimde, şu ya da bu hızda* kendi çıkarları doğrultusunda dönüştürmeye koyulur. Kendisini güçlü hissettiği ölçüde giderek eski toplumun artıklarından, ayağına dolanan siyasal ayakbağlarından kurtulmak ister. Ve kendi çıkarlarına denk düşecek siyasal biçimleri getirmek için devrimci atılımlar da gerçekleştirir.

Ama burjuvazinin devrimci misyonunun, işçi sınıfı örneğinde olduğu şekilde, sömürücü sınıf egemenliğinin ürünü olan bürokratik devlet aygıtını kırıp parçalamak gibi engin bir kapsamı yoktur. Zira burjuvazinin kendisi de sömürücü bir sınıftır ve dolayısıyla onun da, *eninde sonunda*, alttakileri baskı altında tutacak bürokratik bir devlet mekanizmasına ihtiyacı vardır. Bu nedenle burjuva devrimler, *genelde* eski devletin bürokratik mekanizmasını yeni dönemin gerekleri doğrultusunda *dönüştürmüşlerdir*. Oysa "eski devlet aygıtının kırılıp parçalanması", tam da bu bürokratik mekanizmanın yıkılıp bir tarafa atılmasını

[144] Marx, "Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı'ya Önsöz", *Seçme Yapıtlar*, c.1, s.609

anlatır. Bir başka deyişle, sürekli ordunun, profesyonel polis ve yargı sisteminin parçalanması, yerine halk milisinin, halk mahkemelerinin geçirilmesi anlamına gelir. Bu bakımdan, eski düzenin üstyapısında burjuva toplumun ihtiyaçları doğrultusunda gerçekleşen siyasal altüstlüklerden, bire bir olarak ve sanki her yerde gerçekleşecek bir kuralmış gibi, burjuva devrimlerin eski devlet aygıtını yıkıp parçalayacağı sonucunu çıkartmak Marksist kavrayışla bağdaşmaz.

Marx 1846'daki bir mektubunda, İngiltere'de ayrıcalıklar, loncalar ve korporasyonlardan oluşan Ortaçağlara özgü bu düzenleyici rejimin, feodal dönemin üretici güçler düzeyine ve toplumsal koşullarına tekabül eden toplumsal ilişkiler olduğunu belirtir. Fakat bu korporasyonlar ve düzenlemeler rejiminin koruyuculuğu altında giderek sermaye biriktirilmiş, denizaşırı ticaret geliştirilmiş ve sömürgeler kurulmuştur. "Ama" der Marx, "eğer insanlar, çatısı altında bu meyveleri olgunlaştıran biçimleri alıkoymaya kalkışmış olsalardı, bu meyvelerden yoksun kalmış olacaklardı. İşte o iki fırtına böyle patladı –1640 ve 1688 devrimleri. Bütün eski ekonomik biçimler, bunlara tekabül eden toplumsal ilişkiler, eski uygar toplumun toplumsal resmi ifadesi olan politik koşullar, İngiltere'de yok edildiler."[145]

Marx'ın dikkat çektiği gibi, kapitalizmin feodal toplumun içinde geliştiği Avrupa ülkelerinde yaşanan toplumsal devrim çağı neticesinde, üretici güçlerin gelişmesine dar gelen eski mülkiyet ilişkileri parçalanmaya başlamıştır. Ve iktisadi temeldeki değişim, üstyapıda da köklü dönüşümleri zorunlu kılmıştır.

Bunun somut ifadesi, mevcut siyasal egemenlik sistemini ve eski kurumları değişikliğe uğratan burjuva devrimler olmuştur. Bu devrimler siyasal iktidar biçimini değiştirme bağlamında bir *siyasal devrim* olarak somutlanırken, artık zorunlu hale gelen

toplumsal dönüşümlerin önündeki tıkanıklıkları açma noktasında ise *toplumsal devrimler* olarak belirginleşmiştir.

Burada önemli bir hususun vurgulanması gerekiyor. Söz konusu örneklerde toplumsal devrim süreci siyasal devrimin gerçekleşmesiyle başlamamıştır. Tersine, siyasal devrim artık iktisadi temeldeki olgunlaşmanın sonucunda mayalanıp fışkırmış ve gerçekleşmesiyle birlikte toplumsal devrim sürecinin önünü daha da açmıştır. Burjuva demokratik devrimlerin klasik örnekleri olan 1648 İngiliz ve 1789 Fransız devrimlerine ön gelen süreçlerde bir toplumsal devrim çağı anlamına gelecek toplumsal dönüşümlerin yaşanmakta olduğunu görürüz. Bu ülkelerde gerçekleşen burjuva demokratik devrimlere adını veren 1648 veya 1789 devrimleri ise süreci hızlandırmıştır.

Bu ve benzeri tarihsel örneklerde kapitalist gelişim eski toplumun içinde yürümekte, burjuva devrim ise bu gelişmeye dar gelen siyasal ve toplumsal biçimlenmeleri ortadan kaldırmaktadır. Bu kapsamdaki burjuva demokratik devrimlerde, devrimin siyasal ve toplumsal yönlerinin tam bir bileşkesini buluruz. Tepeden burjuva devrimler ise, ya belirgin bir politik devrimin yaşanmadığı ya da yenilgiye uğradığı, yarı yolda kaldığı örneklerde, artık kaçınılmaz hale geldiği için tepe tarafından yaşama geçirilen bir toplumsal dönüşüm süreci anlamına gelir. Oysa proleter devrimler söz konusu olduğunda, kapitalizmi tasfiyeye girişecek toplumsal devrimin mutlaka başarılı bir siyasal ön girişi olmalıdır.

Eski devlet aygıtını yıkıp parçalamadan, proleter toplumsal devrimin başlatılması veya proletaryanın kapitalist toplum içinde kendisini *kerte kerte* egemen sınıf katına yükseltmesi asla mümkün değildir. İşçi demokrasisine dayanmayan bir sosyalist dönüşüm süreci ya da tepeden sosyalist devrim tasavvur bile

---

[145] "Marx'tan Paris'teki P. V. Annenkov'a", *Seçme Yapıtlar*, c.1, s.627

edilemez. Kısacası, toplumsal devrim boyutunda ele almış olsak dahi, burjuva devrimlerle proleter devrimler kesinlikle aynı kapsamda değildirler. Proleter devrimlerden yola çıkarak, burjuva devrimlerin de, *eski devlet aygıtını yıkan bir siyasal ön girişinin olacağı ve takiben toplumsal dönüşümlerin başlatılacağı* şeklinde bir genellemeye gidilmesi tamamen yanlıştır.

Konunun en can alıcı yönü olan, eski devlet aygıtının yıkılması sorunu üzerinde biraz daha duralım. Marx Kugelmann'a 12 Nisan 1871 tarihli mektubunda, mevcut bürokratik ve askeri makineyi yıkmanın *gerçekten halkçı her devrimin* ilk koşulu olduğunu açıklıkla belirtir.[146] Yani eski devlet aygıtını parçalama kapasitesi genel olarak burjuva devrimlerin değil, ancak ve ancak gerçek bir halk devrimi niteliğine ulaşmış devrimlerin özeliğidir. Bu önemli husus Marksizm cenahında yeterince açıktır. Ve yine, her burjuva devrimin bir halk devrimi niteliğinde olmadığı, daha doğrusu 1789'un neredeyse bir istisna teşkil ettiği de bilinir.

1789 Fransız devrimi, eski düzenin aristokrasisine karşı isyan eden halk kitlelerini, baldırı çıplakları belirli bir dönem boyunca tarih sahnesinin önüne itebildiği için eski düzenin kurumlarıyla gerçekten *devrimci tarzda* hesaplaşmıştır. Bu devrim bu sayede gerçek bir halk devrimi niteliğine ulaşabilmiş ve eski

---

[146] *Seçme Yapıtlar*, c.2, 502. Burada Marx tam olarak şöyle der: "18 Brumaire'imin son bölümünde, eğer yeniden okursan göreceğin gibi, Fransa'daki gelecek devrim girişiminin, şimdiye değin olduğu gibi, artık bürokratik ve askeri makineyi başka ellere geçirtmeye değil, ama onu yıkmaya dayanacağını belirtiyorum. Kıta üzerindeki gerçekten halkçı her devrimin ilk koşuludur bu." Burada, *gerçekten halkçı devrim* kavramıyla kastedilen, toplumsal devrimin, ulusun bütün canlı ve yaratıcı güçlerini eskiyi tasfiye edecek yeni bir çekirdeğin çevresinde, devrimci sınıfın etrafında birleştiren büyük bir toplumsal hareket olmasıdır. *Halk devrimi* kavramının bu kapsamdaki kullanılışı ile Marksizmin özünü çarpıtan Stalinist "halk devrimi" anlayışı arasında hiçbir ilişki yoktur.

devlet aygıtının yıkılmasından söz edebilmek olanaklı hale gelmiştir.

Fakat Fransa örneği söz konusu olduğunda da atlanmaması gereken çok önemli bir husus var. Eski düzeni yıkarak kapitalist gelişmenin önünü açıyor olsa bile, halk kitlelerinin burjuva talepleri aşan bir biçimde ve aktif olarak inisiyatif üstlenmesi sonuçta burjuva egemenliği ile bağdaşmaz. Nitekim aristokrasiye karşı halkın devrimci terörüne dayanan dönem Fransız devrimi içinde yalnızca ileri bir kesittir ve de sonradan karşı-devrimci bir tepki, *Termidor* ile sona erdirilmiştir.

Burjuva devrimlerle proleter devrimler arasındaki nitelik farkını sergileyen diğer bir husus ise, burjuva devrimlerin öz bakımından bir azınlık devrimi oluşudur. Engels'in *Fransa'da Sınıf Savaşımları*'na 1895'te yazdığı *Giriş*'i anımsayalım. O tarihe dek yaşanan tüm devrimlerin azınlık devrimleri olduğunu vurgularken, Engels, egemenliği ele geçiren sınıfın kamu kurumlarını kendi çıkarlarına göre değiştirdiğini belirtir. "Bütün devrimler, şimdiye kadar, belirli bir sınıfın egemenliğinin yerini, onun ayağını kaydıran başka bir sınıfın egemenliğinin alması ile sonuçlanmıştır; ama bütün egemen sınıflar, şimdiye kadar baskı altında tutulan halk kitlesine göre, küçük azınlıklar idiler. Böyleliklerdir ki, egemen azınlık devriliyordu, başka bir azınlık onun yerine devlet dümenini eline geçiriyordu ve kamu kurumlarını kendi çıkarlarına göre değiştiriyordu."[147]

Büyük Fransız Devrimi de dahil tüm burjuva devrimler *neticede* bu kuralı doğrular ve çoğunluğun bir dönem için devrim sahnesinde görünmüş olması sonucu değiştirmez. Zira aynı yerde Engels'in dediği gibi, çoğunluk devrimle işbirliği yaptığı zaman dahi, bunu bir azınlığın hizmetinde yapmaktadır.

---

[147] Engels, "Fransa'da Sınıf Savaşımları'na Giriş", *Seçme Yapıtlar*, c.1, s.231

Osmanlı'dan TC'ye: *tepeden* burjuva devrim

Avrupa'da burjuva düzenin mutlak krallıktan başlayarak biçimlenmesi sürecini, Osmanlı 19. yüzyılın ortalarından itibaren kendine özgü bir tarzda yaşamaya başladı. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemleri, devletin *mutlak* monarşi biçiminden *meşruti* (anayasal) monarşi biçimine evrilmesine sahne olmuştur. Bunlardan birincisi padişahın yetkisinin sınırlanmadığı bir yönetim biçimiyken, ikinci yetkinin bir meclisle paylaşıldığı ve anayasayla sınırlandığı yönetim biçimidir. *Meşruti* sözcüğü de zaten Osmanlıcada *kanuna uygun* anlamına gelir. Osmanlı örneğinde bu tip gelişmeler, Avrupa ülkelerinde yaşanan sürece kıyasla alabildiğine gecikmeli, gelgitli ve alttan gelen sarsıntılardan ziyade *egemen sınıf bloku* içindeki siyasal mücadeleye dayanan bir özellik arz eder.

Osmanlı Devleti'nin siyasal, toplumsal ve ekonomik yapısını Batı'ya açmak isteyen ilerlemeci güçlerin itkisiyle, bazı reformların gerçekleştirilmesine 1839 yılında ilân edilen *Tanzimat Fermanı*'yla başlanır. Osmanlıcada Tanzimat-ı Hayriye olarak adlandırılan bu reformlar *hayırlı düzenlemeler* anlamına gelir ve yürürlüğe konmasının ardından gelenekçi güçlerin sert eleştirisiyle karşılaşır, kesintiye uğrar. Daha sonra 1876 yılında Kanun-ı Esasi'nin (Anayasa) ilânıyla başlayan anayasalı ve meclisli Birinci Meşrutiyet dönemi yaşanır. Fakat bu dönem de padişah II. Abdülhamid'in 1878'de meclisi fiilen feshettiği ve anayasayı yürürlükten kaldırdığı istibdat yönetimiyle son bulur.

1908 yılına gelindiğinde ise, özellikle öğrenciler ve genç subaylar arasında örgütlendiği için Batı tarafından *Jön Türkler* diye adlandırılan bir kadronun öncülüğünde bir burjuva devrimi gerçekleşir. Bu devrim, Abdülhamid'i, Kanun-ı Esasi'yi yeniden yürürlüğe koymaya mecbur kılar. Böylece, *Devr-i Hürriyet* olarak da bilinen İkinci Meşrutiyet dönemi yaşanmaya başlanır.

1908 *Jön Türk* devrimi, dönemin gayri Müslim burjuva güçlerinden ve Osmanlı'da bu güçlerin etkin olduğu *Selanik* gibi gelişmiş bölgelerin sanayi proleterlerinden destek almış olsa da, son tahlilde yine de *olgunlaşmamış ve yarım kalmış* bir burjuva devrimidir.

Yönetim biçiminde yarattığı değişim bakımından meşruti monarşiyi ikinci kez ilân etme noktasında kalan 1908 burjuva devriminin elde ettiği sonuç kısıtlıdır. Fakat 1908, tetiklediği dönüşümler açısından, aslında Osmanlı'nın egemen siyasal düzeninde bir daha onarılamayacak olan önemli gediği açmıştır. Nitekim peşinden gelen İttihat Terakki örgütlenmesi ve 1923 yılında kurulan burjuva cumhuriyeti, onun açtığı yol sayesinde kat edilen gelişmelerdir.

1909 yılında, 1908 Jön Türk hareketine karşı çıkan gerici güçler tarafından örgütlenen ve tarihe *31 Mart Vakası* olarak geçen bir ayaklanma teşebbüsü gerçekleştirilir. Ayaklanmanın bastırılması sonucunda Abdülhamid tahttan indirilir. Ardından *İttihat ve Terakki Partisinin* yükselişe geçtiği, dış ve iç siyasette sorunların kızıştığı, Osmanlı İmparatorluğu sınırları içindeki ulusların bağımsızlık mücadelelerinin yükseldiği bir dönem yaşanmaya başlanır. Böyle bir ortamda tek parti durumuna gelen İttihat ve Terakki, ezilen uluslara ve emekçi halka karşı siyasal baskıyı egemen kılan bir hükümet oluşturur. Böylece bu partinin yönetimi ve onun ünlü Talat, Enver ve Cemal paşalarının üçlü diktatörlük dönemi başlar.

Bu *triumvira* Osmanlı'yı bir parlamento kararı olmaksızın Birinci Dünya Savaşına sürükleyecek, 1914'ten sonra da savaş gerekçesiyle Meclis mecburi tatile sokulacaktır. Birinci Dünya Savaşında uğranılan yenilginin ardından İttihatçılar yurt dışına kaçmak zorunda kalırlar. Osmanlı İmparatorluğu son nefesini vermekteyken, İstanbul'u işgal altında tutan emperyalist güçler

de baskıyı arttırmaktadır. İşte bu koşullar altında padişah VI. Mehmed (Vahdettin) 21 Aralık 1918'de Meclisi kapatır.

Kısaca bir sonuç çıkartmak gerekirse başlıca şu hususlar vurgulanabilir. Gecikmeli bir biçimde de olsa, Osmanlı'nın Batı kapitalizmiyle teması sonucunda 17. yüzyıldan itibaren eski düzen çözülmeye başlamıştır. Buna koşut olarak, Fransa örneğinde olduğu gibi mutlakıyetçi siyasal sistemin yerini artık bir *Meclis*'i de içeren *meşruti bir yönetim biçimi* almış ve böylece egemen düzen bir değişim sürecine girmiştir. Fakat Fransa örneğiyle kurduğumuz benzerlik de burada sona erer. Zira Türkiye'de burjuva düzenin kuruluş sürecine 1789 Fransız burjuva devrimindeki gibi bir emekçi kitle isyanı damgasını basmamıştır. Ayrıca Türkiye, devrimin bir yan ürünü olarak burjuva düzeni demokrasi yönünde zorlayacak *1848 Paris işçi ayaklanması* benzeri bir örneği de yaşamamıştır.

Türkiye'de burjuva düzenin kuruluş biçimi, burjuva devrimlerin klasik örneklerinin yaşandığı Batı Avrupa ülkelerindeki gelişme sürecinden tamamen farklı özellikler taşır. Örneğin Fransa'da burjuva gelişim daha feodal toplumun içinde başlamış ve özel mülkiyet temelinde yükselen burjuvazi ilerleyen yıllarda kendi devrimini gerçekleştirerek düzenini kurmuştur. Oysa Türkiye Cumhuriyeti'nin içinden çıkıp geldiği Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihsel gelişim çizgisi Fransa'ya benzemez.

Osmanlı İmparatorluğu, toprakta özel mülkiyetin bulunmadığı ve bu nedenle devleti mülk edinen *devletlû* bir sınıfın egemen olduğu *Asyatik-despotik* bir tarihsel arka plana sahiptir. Osmanlı, kapitalizmin dışsal etkisiyle çözülmeye başladığında bile Avrupa ülkelerindeki gibi bir feodal toplum olmamıştır. Türkiye'deki kapitalistleşme sürecinin Batı'daki örneklerden farklı olması nedeniyle, Osmanlıdan TC'ye uzanan süreçte Fransa'daki demokratik burjuva devrimi gibi bir burjuva devri-

mini gerçekleştirmek için öne atılacak gelişmiş bir burjuvazi yoktur.

Fakat dünyadaki kapitalist gelişmenin bindirdiği basınç altında ilerleyen süreç, sosyo-ekonomik koşulların kapitalist gelişmenin önünü açacak şekilde dönüştürülmesini de giderek zorunlu kılmıştır. Tutucu ve ilerlemeci güçler arasındaki tarihsel kapışma, mevcut koşullar nedeniyle Osmanlı'da bizzat egemen devlet sınıfı içinde cereyan eder. Osmanlı egemen sınıfının Batıcı kesimi ağırlıklı olarak asker menşelidir. Zaten II. Mahmut döneminde topçunun modernizasyonu örneğinde de açıkça görüldüğü gibi, Batılılaşma harekâtında başı hep ordu çekmiştir. Batı'ya açılma macerasında, Osmanlı devlet sınıfının *seyfiyye* olarak adlandırılan bu kesimi, hilafet düzeninden yana çıkan ve eskide ayak direyen din ulemalarına, yani *ilmiyye* kesimine karşı mücadeleyi hiç elden bırakmamıştır.

Asker ve sivil bürokrasinin ve Osmanlı aydınlarının içinde, değişimden, Batı'ya açılmaktan, kısacası kapitalistleşmekten yana olan unsurlar burjuva dönüşümlerin başını çekmek üzere örgütlenmeye girişirler. 1908 Jön Türk devrimi, İttihat Terakki örgütlenmesi ve TC'nin kuruluşuyla sonuçlanan Milli Mücadele'nin liderliği bu temelde oluşmuş ve biçimlenmiştir. Bir başka şekilde vurgulamak gerekirse, Batılılaşma ve burjuva dönüşüm, M. Kemal önderliğinde gerçekleşen tepeden burjuva devrimiyle başlamamış, Kemal önderliği, Osmanlı'nın son döneminde zaten başlamış olan bir değişim ve dönüşümün uzantısı olmuştur.

Vahdettin'in Aralık 1918'de Meclis'i kapatmasının ardından, Jön Türk geleneğinin uzantısı olan Mustafa Kemal gibi yenilikçi Osmanlı subay ve aydınlarının hegemonyayı ele geçirdikleri *Milli Mücadele* dönemi gelir. Birinci Dünya Savaşına bir taraf olarak katılan ve yenilgiye uğrayan Osmanlı İmparatorluğu'nun emperyalist güçler tarafından paylaşılmasını takiben

başlatılan Milli Mücadele sonrasında, 1923 tepeden burjuva devrimiyle TC kurulur.

M. Kemal'in İstanbul'dan Anadolu'ya geçişi ve yürüttüğü çalışmalardan sonra onun önderliği altına giren bu *milli* mücadele[148], yalnızca Türk ulusal kimliği temelinde kurulacak bir cumhuriyetle amacına ulaşacaktır. Burada önemli bir gerçekliği gözardı etmemek gerekir. 1923'ün 1908'in uzantısı olmasına rağmen, iki tarih arasında önemli bir değişiklik gerçekleşmiştir. 1908'in arkasında, Osmanlı'da kapitalist gelişmenin taşıyıcısı olan ve dönemin en önemli burjuva katmanını oluşturan gayri Müslim burjuvazi de vardır. Jön Türk hareketi yalnızca genç Türk subay, öğrenci ve aydın unsurlar arasında değil, gayri Müslim burjuvazi arasında da örgütlüdür.

Balkan ülkelerinin ulusal bağımsızlıklarını kazanmalarıyla birlikte, 1923 bu mirastan mahrum kalır. Osmanlı'nın son dönemi, güçlü parçayı oluşturan gayri Müslim burjuvazi ile henüz

---

[148] Milli Mücadeleyi başlatan M. Kemal değildir. Birinci Dünya Savaşı sonunda Türkiye ile İtilaf Devletleri arasında Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesinden sonra, ulusal ve bağımsız bir devletin kurulması amacıyla harekete geçen mülk sahibi ve varlıklı unsurlar, Rumeli ve Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerini kurmuşlardı. Bu cemiyetler merkezi organlar kurarak ve etki alanlarını genişleterek Damat Ferit Paşa'nın İstanbul hükümetinden ayrı bir yönetim odağı oluşturmayı amaçlamaktaydılar. Kemal Mayıs 1919'da Anadolu'ya geçtiğinde Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin ileri gelenleriyle temaslarını yaygınlaştırdı ve toplanan çeşitli kongreler sonucunda bu cemiyetler, *Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti* adı altında birleştirildi. Bu süreçte M. Kemal de hegemonyasını kuracaktı. Bu arada, İstanbul işgal altındaydı ve İtilaf devletleri 1920 Martında işgali fiilen genişletmişlerdi. Bu koşullarda Vahdettin, Nisan 1920'de Meclis-i Mebusan'ı resmen feshetti. Müdafaa-i Hukuk taraftarlarının çoğunlukta olduğu ve Misak-ı Milli'yi kabul eden bu son Osmanlı Meclisi kapatıldıktan sonra, 23 Nisan 1920'de Ankara'da TBMM toplandı. Daha sonra Mustafa Kemal, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetini kendi başkanlığında Halk Fırkasına ve daha sonra da Cumhuriyet Halk Partisine dönüştürecekti.

emeklemekte olan cılız Türk burjuva unsurlardan müteşekkil bir *yerli burjuvaziye* sahipken, Türkiye Cumhuriyeti esasen kendisine kalan cılız bir *milli burjuvazi* ile yola çıkmıştır.

M. Kemal önderliği altında gerçekleşen 1923 burjuva devrimi, 1908'in yarım kalmış işini, güdük bir tarzda tamamlayan bir tepeden devrimdir. Burjuva devrimlerin Marksist değerlendirmesi bağlamında bir benzetme yapmak gerekirse, 1908, Marx ve Engels'in *cüce devrimler* olarak niteledikleri İtalya, Avusturya, Alman 1848 devrimleri kategorisinde yer alır. Zira bu devrimlerin özelliği *geç burjuva devrimler* oluşu, bu nedenle eski düzenin egemen unsurlarıyla uzlaşma eğilimi taşımaları ve neticede yarı yolda duraksamalarıdır. Daha önce, cüce devrimlerin ilerleyen süreçte yaratacağı sonuçların da cüce kalacağına değinmiştik.

Hatırlanacağı gibi, Almanya örneğinde yarım kalmış 1848 devrimini, 1870'lere doğru Bismarck öncülüğünde gerçekleştirilen ve eski düzenin uzantı ve kalıntılarını devrimci tarzda süpürmeye cesaret edemeyen bir *tepeden devrim* izlemişti. Bunun gibi 1923 Türk burjuva devrimi de, cüce kalmış 1908'in yarıda bıraktığı işi son tahlilde uzlaşmacı bir tarzda tamamlamaya çalışan bir tepeden devrimdir. Almanya'da 1848 ve takiben 1866'da gerçekleşen geç kalmış burjuva devrimler, Türkiye örneğinde, gecikmeli kapitalizm nedeniyle bir o kadar daha gecikerek tarih sahnesine girmişlerdir.

TC'nin kuruluşuyla sonuçlanan 1923 burjuva devriminin, halk kitlelerinin katılmadığı tepeden bir devrim olduğu açıktır. Bu tür tepeden devrimlerin özelliği, *demokratik burjuva devrimlerden* farklı olarak geniş emekçi kitlelerin demokratik istemlerine yer vermemesi, onların aktif desteğini peşine takmamasıdır. Tersine kitleleri dışlayarak ve baskılayarak, tepeden bazı zorunlu dönüşümleri gerçekleştirip kapitalist gelişmenin önünü aç-

maya çalışırlar. Toprak reformu gibi geniş emekçi kitlelerin çıkarına olan demokratik dönüşümleri gerçekleştirme kapasitesine sahip değildirler. Nitekim TC örneği tamamen bu tespitleri doğrular.

Zaten Osmanlı'nın son döneminde başlamış olan burjuva dönüşüm, meşruti monarşinin (yani Meclisli işleyişin) demokratik olmayan bir cumhuriyete dönüştürülmesiyle noktalanmıştır. Osmanlı'dan devralınan kapitülasyonlar (yabancı ülke ve kuruluşlara tanınan hak ve imtiyazlar) 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Antlaşması ile feshedilmiştir. Osmanlı'nın devasa borçlarının ödenmesini yöneten Düyunu Umumiye kaldırılmış, TC Osmanlı'nın borçlarından payına düşeni 1954'te sona erecek şekilde taksitlerle ödemeyi üstlenmiştir.

1924 Martında kabul edilen yasayla, hilafetin kaldırılması ve Osmanlı Hanedanının Türkiye Cumhuriyeti dışına sürülmesi kararı alınmış ve böylece Osmanlı saltanat düzenine son verilmiştir. Kapitalist gelişmeye temel döşemek amacıyla 1924 yılında İş Bankası kurulmuştur. Fakat toprak reformu gibi, burjuva demokratik devrimin en temel görevlerinden birini çözme doğrultusunda hiçbir şey yapılmamıştır. Toprak ağalarıyla yapılan anlaşmanın bir yansıması olarak da, Osmanlı'da topraklardaki üründen alınan *aşar vergisi* Şubat 1925'te kaldırılmıştır.

Kemalist devrime boyundan büyük anlamlar yükleyen kimi yaklaşımlarda, bu devrimin eski devlet aygıtını kırıp parçaladığı söylenmektedir. Oysa daha önce üzerinde durulduğu gibi, ancak gerçek halk devrimleri bu işi başarabilir. 1919-23 arasında Türkiye'de yaşanan, halk ayaklanmasına dayanan bir devrim değildir. Kemalist bürokrasinin önderliği altında yürüyen tepedengüdümlü *cüce* burjuva devrimi, eski devlet aygıtını kırıp parçalamak ne kelime, onu almış ve cumhuriyet yağına bulayarak daha da yetkinleştirmiştir.

Burjuva gelişimin bu tipinde, eski devlet bürokrasisinin içinden çıkıp gelen fakat kapitalist gelişmenin kaçınılmazlığını da kavrayarak yenileşme isteyen unsurların, başlangıç dönemlerinde toplumsal dönüşümde öncü bir rol üstlendiğini görürüz. Fakat bu tarz bir dönüşüm, büyük toprak sahipleriyle gerici uzlaşmaları içeren, kitleleri işin içine katmaktan ve süreci hızlandırmaktan çekinen ve özellikle devletin sıkı kontrolü altındaki bir kapitalistleşme çizgisiyle somutlanır. Böyle bir gelişme çizgisiyle, demokratik burjuva devrimlerin yaşandığı Avrupa ülkelerindeki kapitalistleşme sürecini bir tutmak mümkün değildir.

Türkiye özgülünde doğru biçimde çözümlenmesi gereken çok önemli bir husus, devlet kurucu bürokrasinin sınıfsal karakteridir. Osmanlı toplum yapısında egemen sınıfı oluşturan devlet üst bürokrasisinin Batı yanlısı bölümü, İmparatorluğun çöküş döneminde artık değişen dünya koşullarının dayatması sonucunda modern kapitalist dünyayla bütünleşmeyi istemektedir ve bizzat bu misyona soyunmaktadır. Bu bürokratlar, burjuva temeller üzerinde yeni bir devletin kurulması görevini üstlendikleri ölçüde bizzat kendileri de dönüşüm geçirecek ve burjuvalaşacaklardır.[149] Bu nedenle de TC'nin kuruluş sürecine artık yeni bir sınıfın, *burjuvazinin öncü kolu* olarak damgalarını basacaklardır.

Burjuva devletin bu kurucu unsurlarını küçük-burjuva olarak ya da burjuva niteliğinden arındırılmış, kerameti kendinden menkul bir bürokratik kast biçiminde değerlendirmek gerçeklikle bağdaşmaz. Ne var ki bu tür değerlendirmeler Stalinist saflarda oldukça yaygındır. Ayrıca bazı Troçkist çevreler tarafın-

[149] Benzer bir gelişmeye, dünya kapitalizmi karşısında çözülen *Sovyetler Birliği* örneğinde de tanık olduk. Kuşkusuz bu kez yaşanan, sanayileşmiş bir ekonomik yapı üzerinde yükselen modern *bürokratik-despotik* rejimlerin egemen devlet sınıfı içindeki ayrışma ve dönüşüm idi.

dan da bu doğrultuda tezler ortaya atılmıştır. Oysa yalın gerçek şudur ki, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu M. Kemal liderliği küçük-burjuva değil, burjuvadır.

Çöken Osmanlı İmparatorluğu'ndan geri kalan coğrafyada kurulan burjuva TC'nin siyasal yapısı, burjuva demokratik devrim sürecini yaşamış ülkelerde oluşan çok partili siyasal yapılanmaya benzemez. Millet Meclisinin ilk dönemi bir mücadele sürecinin ve ittifakların ürünü olduğundan, değişik siyasal unsurları, sol görüşlü vekilleri, Laz ve Kürt temsilcilerini içermiştir. Fakat M. Kemal liderliğinin İstiklal Mahkemelerini kurdurtarak muhaliflerini ortadan kaldırması ve *Takrir-i Sükun* kanunu ile sol örgütleri ve siyasetçileri tasfiye etmesiyle, Kemal'in kişisel hegemonyasıyla somutlanan bir yönetim biçimi kurulmuştur. Böylece Türkiye'de 1925 sonrasındaki siyasal yapı bir *Meclisi* içerse bile, bu asla Batı tipi bir burjuva demokrasisi olmamıştır.

Cumhuriyetin ilânından 1946'lara dek siyasal egemenlik biçimi, burjuva devletin kurucu partisi CHP'nin tek parti diktatörlüğünde somutlanır. Siyasal rejim, işçi ve emekçi kitlelerin ve ezilen Kürt ulusunun üzerinde sistematik bir baskı politikasını egemen kılar. Avrupa ülkelerindeki parlamenter demokrasilerle karşılaştırıldığında, Türkiye'de burjuva düzen daha antidemokratik ve gerici bir karaktere sahip olarak doğmuş ve geçmişten miras kalan *ceberut devlet geleneği* temelinde varlık sürdürmüştür.

Burjuva dönüşümlerin kitlelerin katıldığı devrimlerle gerçekleştirildiği ülkelerde eski mutlakıyetçi rejimlerin çok daha radikal biçimde tasfiye edildiğini görürüz. Ayrıca tarım reformu sayesinde köylülüğün kapitalist dönüşümü ve kırsal nüfusun proleterleşmesi daha kısa sürede ve sıçramalı biçimde gerçekleşir. Burjuva gelişimin devrimci yolu, kapitalist yükselişin önün-

deki engelleri daha kapsamlı, daha kısa sürede ve dolayısıyla daha az sancılı bir biçimde ortadan kaldırabilir. Halbuki *Prusya tipi gelişme çizgisi* bunun tersidir. Bu gelişme çizgisine eşlik eden tepeden burjuva devrimler, gerek eski siyasal yapının tasfiyesi ve gerekse tarım reformu gibi temel burjuva demokratik dönüşümler konusunda korkak ve tutucudur. İşte bu nedenle Türkiye'de de kapitalist gelişme sürecine, kırda alabildiğine sancılı bir çözülme süreci eşlik etmiştir.

Prusya örneğinde *devletçilik* olgusu ve devletin işçi sınıfıyla burjuvazi karşısında ayrımcılık yapmadığı, her iki sınıfa da eşit davrandığı safsatasının yaratılması büyük önem taşır. Benzer bir bilinç çarpıtması uzun yıllar boyunca Türkiye'de de egemen kılınmıştır. Kemalizmin "sınıfsız imtiyazsız kaynaşmış bir kitleyiz" düsturu Bismarkçılığın bir benzeridir ve işin özünde proletaryadan duyulan korkunun ifadesidir. Burjuvazinin bu korkusu salt ulusal gelişme düzeyine bağımlı olmayan ve asıl olarak tarihsel bir korkudur. Nitekim Türkiye'de işçi sınıfının henüz gelişmediği bir dönemde burjuvazi gözlerini yaşama bu korkuyla açmıştır. Hele ki bu burjuva düzenin, Ekim Devriminin ürünü bir işçi devletinin yanı başında kurulduğu hatırlanacak olursa sorunun boyutları daha da iyi anlaşılır.

Emperyalizme karşı kendi siyasal bağımsızlığını savunan diğer tüm burjuva önderliklerde ve bu tür önderlikler tarafından yürütülen ulusal mücadelelerde olduğu gibi, Mustafa Kemal de kendi gemisini yürütebilmek amacıyla bazı emperyalist güçlere kafa tutar gözükürken, bazılarıyla da çeşitli anlaşmalar yapmıştır. M. Kemal önderliği, burjuva cumhuriyetini yalnızca Türk ulusunun kabulü temelinde kurabilmek için, çeşitli azınlıklara ve ezilen Kürt ulusuna karşı baskı ve dışlama politikasını egemen kılmıştır.

TC'nin kuruluş dönemini biçimlendiren bu resmi çizgi, M.

Kemal'in ölümünden sonra da tek şef diktatörlüğü ve Kemalist kadro hareketiyle sürdürülmüştür. Osmanlı'dan miras kalan ve gerek ticaret gerek sanayide özel kapitalist girişimin başını çeken gayri Müslim burjuvazi faşizan uygulamalarla (zorunlu çalışma kampları, Varlık Vergisi gibi uygulamalar) çökertilerek, Türk burjuvazisinin gelişebilmesinin yolu açılmıştır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ve tek parti iktidarı döneminde Kemalist bürokrasinin siyasal yapılanmadaki hegemon konumu, burjuvazinin sınıf diktatörlüğünden ve milli burjuvazinin gelişiminden bağımsız düşünülemez. Batı Avrupa'daki çok partili parlamenter demokrasi örneklerine kıyasla bizzat kendisi bir *olağanüstü rejim* ya da bürokrasinin mutlak siyasal iktidarı olarak görünen tek parti diktatörlüğü, uzun bir dönem boyunca burjuva egemenliğinin Türkiye koşullarına özgü somutlanma biçimidir. İki dünya savaşı arasındaki uluslararası koşulların da etkisiyle içe kapanan ve *devlet kapitalizmi* uygulamasıyla iç pazarın sömürülmesi temelinde sermaye birikimi sağlayan Kemalist tek parti iktidarı, bir yandan işçi ve emekçi kitleleri baskı altında tutarken diğer yandan Türkiye'de sanayi kapitalizmine geçişin temellerini döşemeye koyulmuştur.

Türkiye'de Milli Mücadele ve tepeden burjuva devrim sürecine damgasını basan özgün yönlerin günümüze uzanan etkileri de çok önemlidir. Bu nedenle bazı çarpıcı hususları özetle sıralamak yararlı olacaktır.

Fransa örneğinde önce özel mülk sahibi burjuvazi gelişip, buna paralel olarak kendi siyasetçilerini, bürokratlarını yaratırken, Türkiye örneğinde tersi oldu. Türkiye'de sivil-asker üst bürokrasi olarak belirginleşen devlet kurucu burjuvalar, devlet kapitalizmi sayesinde sanayi ve ticaretle meşgul olan doğrudan girişimci bir burjuva sınıfın oluşumunu hazırladılar. Bu nedenle Türkiye özgülünde bu ikinci kesim, Avrupa'daki örneklerden

farklı olarak, yeterince beslenip semirene ve kendini güçlü hissetmeye başlayıncaya dek, başı sıkıştığında birinci kesimin kanatları altına sığınmayı, böylece korunmayı olağan davranış kuralı bildi. Kendini güçlü hissetmeye başlayıp artık kendi generaline ve bürokratına kafa tutmak istediğinde ise, yakın zamanlara dek (sonu darağacında ya da şüpheli ölümlerle biten bazı istisnalar dışında) pek de başarılı olamadı. Zira *devlet kurucu* ve *rejim koruyucu* misyonların tümünü kendi üzerinde topladığına yıllar boyunca kani olmuş asker ve sivil bürokrasiyi, son tahlilde burjuva iş âleminin *hizmetkârı* olduğuna ikna edebilmek hiç de kolay değildir.

Burjuva devletin kuruluşuna özel mülkiyet temelinde gelişmiş bir burjuva sınıfın damgasını basmadığı Türkiye gibi örneklerde, Batı Avrupa ülkelerindeki mülk sahibi burjuvaların misyonunu sivil ya da asker üst bürokrasi üstlendi. Bu bakımdan Türkiye'de burjuva düzen, bir anlamda daha baştan *olağanüstü* bir siyasal biçime büründü. Yine aynı nedenle devlet üst bürokrasisi siyasal yapılanmada olağanüstü bir ağırlık kazandı ve bu özellik günümüze kadar uzanıp geldi. Diyebiliriz ki, devleti sahiplenmesi sayesinde *egemen sınıflar ittifakı* içinde sanki bağımsız bir odak gibi yer alan bu bürokrasi için üstün konumunu yitirmemek bir hayat-memat sorunu oldu.

Bürokrasi ile *kapitalist gelişme sonucunda güç kazanan burjuva iş âlemi* arasındaki çekişme, zaman zaman daha yumuşak, bazı dönemlerde de keskinleşerek varlığını hissettirdi. Fakat bu, farklı sınıfsal unsurlar arasındaki bir kavga değildir. Sonuçları günümüze kadar uzanan bu kavga, burjuva sınıf içindeki, bir başka deyişle de egemen güç bloku içindeki iktidar çekişmesidir.

Türkiye'de egemen bürokrasi, devlet kapitalizmi sayesinde gelişmeye başlayan bir milli burjuvazinin öncü unsurları olarak

tarih sahnesine çıktı. Uzun bir dönem boyunca karşısında ağırlıklı olarak, kırın yavaş ve sancılı biçimde çözülmesi nedeniyle bir türlü proleterleşemeyen küçük köylü kitleleri yer aldı. Burjuva düzenin kuruluş ve ilerleyiş biçimi Batı'daki örneklerden farklı olsa da, Türkiye'de de zamanla kapitalizm gelişti. Gecikmeli biçimde olsa da proletarya büyüdü ve burjuvaziyle proletarya arasındaki temel çelişki nesnel olarak olgunlaştı. Fakat burjuva düzenin kuruluşundan itibaren hükmünü icra eden özgün yön, yani bürokrasinin siyasal yaşamdaki ağırlığı kolay kolay çözülmeyen bir gerçeklik olarak günümüze dek etkisini sürdürdü.

Bu gerçeklik, Türkiye'nin siyasal yaşamındaki egemen çelişkinin "bürokrasiyle halk" veya "bürokrasiyle burjuvazi" arasında olduğu şeklindeki yanlış değerlendirmelere de can vermiştir. Günümüzde de bir hayli itibar gören *sol liberalizm*, bu tür tezlerle siyasal gerçekliği dayandığı sınıf temelinden koparır. Oysa tüm kapitalist toplumlarda olduğu gibi, Türkiye'de de esas çelişki burjuvaziyle işçi sınıfı arasındadır. Kapitalizmin özel mülkiyet temelinde feodalizmin içinde gelişmeye başladığı Batı Avrupa ülkelerinde çok daha belirgin biçimde sahneye çıkan burjuvazi-proletarya çelişkisi, Türkiye'nin farklı koşulları, devlet mülkiyeti ve devletçilik olgusu nedeniyle daha gecikmiş biçimde ete-kemiğe bürünmüştür.

Milli Mücadele, TC'nin kuruluş tarzı ve burjuvazinin resmi ideolojisi anlamına gelen *Kemalizm* karşısında, çeşitli siyasal güçler kendi sınıfsal konumlarına göre tutum aldılar. Asker ve sivil bürokrasi kendisini her daim bu ideolojinin asli sahibi telakki etti. Daha doğrusu, Türkiye'nin siyasal yapılanmasında ayrıcalıklarını elden kaptırmamak için Kemalizmi *devletin resmi ideolojisi* olarak yaratanlar bizzat bu güçler oldu. Bunlara göre M. Kemal, dünyada eşi emsali görülmemiş bir bağımsızlık

ve ilericilik hamlesinin lideriydi ve Kemalizm de böyle eşsiz bir tarihsel hamlenin ideolojisiydi.

Bunun yanı sıra uzun yıllar boyunca bir de *sol Kemalizm* fenomeni Türkiye sol hareketine musallat oldu. Bunu burjuvazinin resmi ideolojisinin küçük-burjuva sol varyantı olarak niteleyebiliriz. Sol Kemalizm, Türkiye sosyalist hareketini zehirlemiş bulunan ve de zehirlemeye devam eden tehlikeli bir kaynaktır. Sol Kemalizme göre, Milli Mücadele asker-sivil zinde güçlerin öncülüğünde yürütülen şanlı bir anti-emperyalist mücadeledir. Bu güçlerin burjuva sınıf karakterini ve baskıcı yönünü görmeye yanaşmayan sol Kemalistler, Kemal'e ve Kemalizme olduğundan fazla ve farklı bir devrimci nitelik atfederler. İşin gerçeğinde hiç de anti-emperyalist olmayan ve tepeden inme tarzda gerçekleşen burjuva devrimini ve onun liderliğini, bir tür küçük-burjuva radikalizmi, Jakobenizm olarak yorumlarlar.

Çeşitli vesilelerle ısıtılıp yeniden gündeme getirilen bir konudur bu. Küçük-burjuva sol aydınların bunu sürdürmekten muratları, Türkiye'deki Milli Mücadeleyi ve onun lideri M. Kemal'i devrimci bir damar olarak sunabilmektir. Liberal burjuva tutum ise, Jakobenizmi eleştirme bahanesiyle genel olarak devrimci tutumu tepeden inmecilik diye suçlar. Oysa ne Kemal ve benzerleri Jakobendir ne de Jakobenizm tepeden inme devrimciliktir.

Fransız devrimi içinde ortaya çıkan *Jakobenizm*, burjuva devrimini olabilecek en ileri noktaya çekmeye çalışan ve burjuva düzen sınırları dışına çıkmadıkça kitlelerin eylemini dışlamayan burjuva devrimciliğini anlatır. Bu nedenle Jakobenizmin, kitlelerin eylemine hiçbir şekilde tahammülü olmayan ve onları baskılayan tepeden inme burjuva devrimciliğiyle ilgisi yoktur. Jakobenizm, burjuva devrimleri kapsamında olumlu bir eğilimi, devrimci tutumu temsil eder. Tepeden inme devrimcilik ise

Bismarkçılıktır. Türkiye örneğinde Kemalizmdir. Kitleleri devrimci dönüşüm eyleminden dışlayan, eski rejimle radikal biçimde hesaplaşmayan ve devlet bürokrasisinin himayesinde bir burjuvalaşma süreci yaşatan Kemalizm, burjuvazinin devrimci demokrat eğilimi Jakobenizme oranla siyasal açıdan gerici bir ideolojik ve politik çizgiyi temsil etmiştir.

Türkiye'deki askeri darbeler gerçeğine kısa bakış

Devrimci ayaklanmalarla anarşiye sürüklenen burjuva düzeni zorbalıkla kurtarmak üzere öne atılan yeğen Bonaparte'ın hükümet darbesiyle ilgili olarak Marx şu değerlendirmeyi yapar: "Burjuvazinin, açıkçası, o zaman, Bonaparte'ı seçmekten başka bir seçeneği yoktu. Zorbalık ya da anarşi. Elbette zorbalıktan yana kullandı oyunu. Fransız burjuvazisi de darbenin ertesi günü bağırdı: Artık yalnız, 10 Aralık derneğinin başkanı kurtarabilir burjuva toplumunu! Artık yalnız hırsızlık kurtarabilir burjuva toplumunu! Yalnız piçlik, aileyi; düzensizlik, düzeni kurtarabilir!"[150] Kapitalizmin tarihi, Marx'ın bu satırlarını defalarca çağrıştıran örnekler sergilemiştir.

Düzenin krizi had safhaya vardığında, parlamenter işleyiş biçimi tıkandığında ve keskinleşen sınıf mücadelesi egemenliğini tehlikeye düşürdüğünde, *zorbalık ya da anarşi* seçeneğiyle yüz yüze gelen burjuvazi hep zorbalıktan yana kullanmıştır oyunu. Dünden bugüne çeşitli kapitalist ülkelerde iktidara gelen olağanüstü rejimler bunun kanıtıdır ve bu durum doğrudan doğruya sınıf mücadelesinin bir ürünüdür.

Türkiye'deki askeri darbelerin de bu gerçeğin ışığında kavranması gerekiyor. Ayrıca, Türkiye'de burjuva cumhuriyetin kuruluşundan 1960'lara ve takiben 80'lere ilerleyen süreci inceleyecek olursak, gerçekleşen üç askeri darbenin ekonomik ze-

[150] Marx, "Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i", *Seçme Yapıtlar*, c.1, s.584

mininde de büyüyen bir yapısal bunalımın yer aldığını görürüz. Öte yandan bu sürecin belirli bir dilimi, egemen sınıflar ittifakı içinde keskinleşen çelişkilere ve siyasal iktidarda yer değiştirmelere de sahne olmuştur.

Burada önemli bir gerçeğin altını çizelim. Türkiye'de devlet bürokrasisinin siyasal yaşamda taşımış olduğu ağırlık yalnızca geçmişten miras alınan bir özellik değildir; Türkiye kapitalist gelişme tarzının yeniden ürettiği bir olgudur. Elbette Osmanlı'dan uzanıp gelen tarihi arka plan, burjuva düzenin yapılanması üzerine gölgesini düşürdü. Fakat modern Türkiye'nin siyasal yaşamındaki özgün yön, bürokrasinin *olağanüstü* konumunun burjuvazinin "çağdaş" gereksinimleri temelinde yeniden üretilmesidir. Uzun bir dönem boyunca devlet bürokrasisinin ve devlet kapitalizminin koruyuculuğu altında gelişen Türk burjuvazisi, ta ki rüştünü ispat edinceye kadar, askeri bürokrasinin düzen koruyucu misyonuna isyan etmek bir yana sık sık ona muhtaç oldu.

Bu nedenle Türkiye'de burjuvazi, uzun yıllar boyunca siyasi liberalizme itibar etmedi. Bu durumun uzantısı olarak, bu topraklarda yakın zamanlara dek siyasal yaşamda *geleneksel* kabul edilen *resmi* çizgi, ta İttihat Terakki döneminden beri uzanıp gelen korporatist bir anlayış oldu. Bu anlayış, toplumun sınıflara bölünmesi gerçeğini yadsıyıp, devletin yumruğu altında çelişkisiz, çatışkısız, "bir örnek" bir toplum yaratma iddiasını sürdürdü. Faşist rejimler tarafından katı biçimde sahiplenilen korporatizmin, genel anlamda tüm olağanüstü rejimlere can verdiği söylenebilir.

Türkiye'de uzun bir süre boyunca egemen olan tek parti diktatörlüğünün ve ilerleyen yıllar içinde gerçekleşecek olan 12 Mart, 12 Eylül askeri darbelerinin düşünsel zemininde de işte böyle bir tarihsel-ideolojik damar yer alır. Peki, Türkiye'de ya-

şanan askeri darbeler ne gibi özellikler taşıyan bir gelişme sürecinin uzantısıdır? Bu soruyu yanıtlayabilmek için, TC'nin kuruluşundan '60 dönemecine uzanan iki ayrı dönemi ana hatlarıyla hatırlayalım.

1923-1946:

Türkiye'de burjuva cumhuriyetin, Batı'daki örneklere kıyasla daha kuruluşunda bir olağanüstü siyasal rejim gibi biçimlendiği açıktır. Devlet partisi *CHP'nin tek parti diktatörlüğü dönemi* sona erene dek, ayrıca bir askeri darbeye gerek kalmaksızın, baskıcı bir burjuva yönetim varlığını sürdürmüştür. Dönemin mutlak siyasal iktidar aygıtı CHP, aslında düzenin çeşitli egemen unsurlarını (yüksek bürokrasiyi, büyük kentlerin ticaret ve sanayi burjuvazisini, taşradaki eşrafı, toprak ağalarını vb.) içinde toparlayan korporatist bir yapıya sahiptir.

Avrupa ülkelerinde mülk sahibi kesimlerin (büyük toprak sahipleri ve çeşitli burjuva kesimler) kendilerini temsil eden partiler dolayımıyla parlamenter rejim altında oluşturduğu *egemen sınıflar ittifakı*, Türkiye'de tek parti içinde yansımasını bulmuştur. Türkiye'nin özgün koşulları nedeniyle iktisadi ve siyasi yaşamda büyük ağırlığı olan devlet bürokrasisinin de (bu özgün konumunu belirtmek için *Kemalist bürokrasi* diyoruz), kapitalist gelişme belirli bir düzeye ulaşıp burjuva düzen görece olağan bir işleyişe geçene dek egemen sınıflar ittifakı içinde ayrıca vurgulanması gerekir.

Özünde, *iktisaden egemen* sınıf ve kesimlerin birlikteliği anlamına gelen egemen sınıflar ittifakı, bunların tümünün siyaseten birlikte iktidar sürdürecekleri ya da siyasi yaşamda eşit ağırlığa sahip olacakları anlamına gelmez. Bu nedenle farklı dönemlerin siyasal yapılanmasının özelliğini ayrıca inceleyerek, bunun hangi egemen kesimlerin *iktidar bloku* anlamına geldiği-

ni, hangi kesimin bu blok üzerinde *hegemon* olduğunu anlayabiliriz. Tek parti iktidarı döneminde, Kemalist bürokrasi ile milli burjuvazi (tarım, ticaret ve henüz cılız ölçeklerde de olsa sanayi alanlarında faaliyet yürüten burjuvazi) birlikte iktidar sürdürmüş ve bu iktidar bloku içinde hegemonyasını kuran Kemalist bürokrasi olmuştur.

Tek parti iktidarı döneminin iktisaden egemen unsurları arasında sayılan *büyük toprak sahipleri* konusuna çok dikkatli bir şekilde yaklaşılmalıdır. Bilindiği gibi, kapitalist gelişmeyle birlikte büyük toprak sahipleri kavramı giderek eski düzenin toprak ağalarından ziyade burjuvalaşan toprak sahiplerini, tarım burjuvazisini anlatır. Cumhuriyetin kuruluşunu takip eden sürecin özellikle 1930 dönemecinden sonra, Ege, Çukurova gibi iktisaden daha gelişkin kırsal kesimlerde büyük toprak sahipliği denildiğinde gelişen *tarım burjuvazisini* anlamak gerekir.

Oysa Osmanlı İmparatorluğu'nun Kürdistan parçası, TC'nin kuruluşuyla birlikte bir *iç sömürge* konumuna itilmiş ve tarımda egemen olan eski düzen değişmemiştir. Bu nedenle, bu coğrafyada büyük toprak sahipliği eski dönemde olduğu gibi yine *toprak ağalığında* somutlanmıştır. Bu toprak ağaları iktisaden egemen bir kesim oluştursalar bile, yine de *ezilen ulusun* egemenleridir. Egemen Türk burjuva iktidar bloku bu unsurlarla çıkarına geldiğinde çeşitli ittifaklar yapmış, ama kendi siyasal iktidarını onlarla paylaşmamıştır.

TC altındaki kapitalist gelişme sürecinin özelliğini belirleyen çok önemli bir hususu da burada hatırlamak gerekir. M. Kemal önderliğinde kurulan cumhuriyetin iktisadi alanda içe kapanma ve iktisadi devletçiliğe ağırlık verme politikasının, Kemalist kadronun özel olarak seçtiği ve bu sorundaki ilkesel tutumunu yansıtan bir yol olduğu düşünülür. Hatta bunu Kemalizmin kararlı anti-emperyalist tavrının göstergesi olarak

sunan çarpık yorumlar da vardır. Oysa gerçek hiç de böyle değildir. Cumhuriyetin iktisadi açıdan tuttuğu yol, aslında dönemin nesnel koşullarının dayatmasının sonucudur. Türkiye'nin genç burjuva cumhuriyeti, Batı kapitalizminin desteğiyle hızlı bir kapitalist gelişme kaydedebilme bakımından şanslı çıkmamıştır. Çünkü dünyaya gözlerini son derece elverişsiz koşullarda açmıştır. Oysa M. Kemal ve benzerleri, Batı kapitalizmine entegre olmayı düşleyen çizginin doğrudan uzantısı olarak iktidara gelmişlerdir.

Nitekim 1923 yılında toplanan *İzmir İktisat Kongresinde* cereyan eden tartışmalar ve alınan kararlar, cumhuriyetin kurucu kadrosunun Batı kapitalizminin yardımıyla atılım yapabilme konusunda nasıl istekli olduğunu gözler önüne serer. Kemal ve ekibi, yabancı sermaye düşmanı olduklarından içe kapanmayı tercih etmiş değillerdi, tersine sınai kalkınmanın sağlanması için emperyalist güçlerin Türkiye'ye sermaye akıtmalarını hevesle bekliyorlardı.

Ne var ki, iki emperyalist savaş arasında kapitalist Avrupa'yı pençesine alan muazzam kriz, hatta 1929'da kapitalist sistemin büyük gücü ABD'yi bile alabildiğine sarsan büyük depresyon koşulları, Türk egemenlerinin bu hevesini kursaklarında bırakmıştır. İşte bu tür nesnelliklerin dayatması sonucunda Kemal önderliği içe kapanmış ve Türkiye'nin kendi olanakları dahilinde (yani egemen sınıfların işçi-emekçi kitleleri insafsız bir baskı ve sömürü altında tutması sayesinde) bir ekonomik gelişme yolu tutulmuştur. Böylece 1930'larda devlet, kapitalist faaliyeti fiilen üstlenmiştir. *Devlet kapitalizmi* ile, devlet iktisadi teşebbüslerinin kurulması yoluyla sanayileşme için gereken altyapının döşenmesine girişilmiştir. Fakat bu hamle ancak uzun vadede istenen sonuçları verebilecektir.

TC altındaki kapitalist gelişme sürecinin bu ilk döneminde

bir yandan belirli bölgelerde kapitalist tarım ve dolayısıyla tarım burjuvazisi gelişirken, diğer yandan da tarımda elde edilen fazlanın önemli bir bölümü kapitalist ticaret sermayesine dönüşmüştür. Böylece, esasen milli bir *sanayi* burjuvazisinin oluşumunu amaçlayan devletçi tek parti diktatörlüğü altında, fiiliyatta tarım ve ticaret burjuvazisi gelişmiştir.

İlk bakışta belki de bir çelişki gibi görünecek bu durum, aslında *iktisadi temeldeki kapitalist işleyiş yasalarının* kaçınılmaz sonucudur. Kırsal kesimde kapitalizm doğrultusunda çözülme, tarımdan büyük kapitalist ticarete kaynak aktarımı olmaksızın ve büyük sermaye *özel ellerde* toplanmaksızın, salt devlet kararıyla kapitalist sanayi atılımı gerçekleştirilemez. Bu nedenle, Türkiye'de sanayileşme hamlesi devletin öncülüğünde 1930'larda başlatılmış olsa dahi, gerçek bir sanayi kapitalizminin ve sanayi burjuvazisinin oluşumu için gereken koşullar ancak 50'li yıllarda olgunlaşacaktır.

İkinci Dünya Savaşı sona erdiğinde, Türkiye hâlâ tarımın önde geldiği bir köylü toplumudur. Fakat bu arada tarım ve ticaret burjuvazisi gelişmiş olduğundan, bu kesimler siyasette de egemenliklerini kurmak üzere mevcut siyasi dengeleri zorlamaya başlamışlardır. Buna bir de, o dönemde dünya ölçeğinde yaşanan önemli gelişmeler eklenmiştir. İkinci Dünya Savaşının sona ermesi, faşizmin yenilgisi, Birleşmiş Milletler'in kuruluşu, Avrupa kapitalizminin ABD'nin desteğiyle yeni bir atağa geçmesi ve tüm bu gelişmelerin yarattığı ılımlı siyasal rüzgârlar, Türkiye'de çok partili parlamenter işleyişe geçilmesinde önemli birer etken olmuştur.

1946-1960:

1946'da çok partili yaşama geçilmesinden sonra, halk kitlelerinde (özellikle kırsal kesimler başta olmak üzere) CHP ikti-

darının baskılarına karşı birikmiş olan öfke 1950'de büyük bir oy patlamasına dönüşecek ve Menderes liderliğindeki Demokrat Partiyi iktidar koltuğuna oturtacaktı. Bu değişim dönemi, artık gerçek birer kapitalist gibi atılım yapmak isteyen burjuva unsurların, Kemalist bürokrasinin devletçi müdahale sisteminden kurtulma çabalarına da sahne olmuştu.

Neticede, tek parti diktatörlüğü dönemine damgasını basan iktidar bloku çatladı; Kemalist bürokrasinin dışlandığı ve çeşitli büyük burjuva kesimlerden oluşan yeni bir iktidar bloku kuruldu. Fakat bu blok içinde ağır basan kesimler büyük ticaret ve tarım burjuvazisiydi. DP iktidarı da kendi çıkarına geldiğince Kürt toprak ağalarıyla çeşitli ittifaklar yapacaktı. DP iktidarı döneminde, artık dünya kapitalist ticaretine tam anlamıyla entegre olmak isteyen büyük ticaret burjuvazisi motor gücü oluşturuyordu ve iktidar bloku içinde asıl onun hegemon bir konuma sahip olduğunu söylemek mümkündü.

Demokrat Parti iktidarı, kendini *büyük toprak ve ticaret burjuvazisinin doğrudan temsilcisi* olarak ortaya atmıştı. Siyasal iktidarı artık eski dönemin devlet bürokrasisi –özellikle ordu– vesayetinden kurtarıp "sivilleştirme" doğrultusunda girişimler sergilemekteydi. Bu çerçevede orduda tasfiyelere girişti ve Genelkurmay da Milli Savunma Bakanlığına bağlandı. Bu gelişmeler, Türkiye'nin siyasal yönetim tarzını *bir ölçüde* Batı'daki parlamenter rejimin işleyişine yaklaştıran önemli bir dönemeç noktasını temsil ediyordu.

Baskıcı devletin simgesi haline gelmiş CHP tek parti diktatörlüğünün, artık çok partili bir parlamentarizm temelinde yerini yeni bir burjuva hükümete bırakması, Türk siyasal yaşamında çok değişik yorumlara konu olmuştur. Bu tarihsel örnek, günümüzde AKP hükümetinin kurulmasıyla birlikte yaşanan sürece ve AKP iktidarının siyasal niteliğinin kavranmasına da ışık tut-

maktadır. Liberal çizgi ve bunun etkisi altında kalan bazı sol kesimler, bu değişimi demokrasinin ve özgürlüklerin istikrarlı biçimde genişleyeceği yeni bir dönemin açılması olarak değerlendirdiler. Statükocular ve solculuğu devletçilikle özdeşleyenler ise, tam tersine gericiliğin güçlenmesi şeklinde nitelediler.

Hiç kuşku yok ki her iki yorum da yanlıştır ve DP iktidarı, dönemin kapitalistleşme gereklerini yerine getirme yolunda ilerlemek isteyen bir burjuva iktidardan ibarettir. Bu nedenle hem sırası geldiğinde işçi sınıfına ve sol kıpırdanmaya karşı sivri dişlerini gösterecek, hem de devlet kapitalizmi ağırlıklı bir ekonomik işleyişten, artık özel sektörün ön plana çıkacağı liberal kapitalist bir ekonomik işleyişe geçişin ifadesi olacaktır.

DP iktidarı döneminde *özel sermaye* öncelikle büyük ticaret ve tarım burjuvazisinin elinde temerküz etti. Tarım kesimi hem kredi mekanizmasıyla hem de devletin uyguladığı sübvansiyon politikasıyla desteklendi. Bu arada ticaret burjuvazisi de, iç ve dış ticaretin canlanması ve genişlemesiyle palazlandı. Ayrıca, seçim beyannamelerinde KİT'leri ihaleyle satıp özelleştireceğini vadeden DP, iktidarı döneminde tam tersini yaparak KİT'lerin sayısını iki katına çıkarmak zorunda kaldı. Çünkü büyük ölçekli sanayi yatırımları için gerekli sermaye birikimi henüz özel ellerde temerküz etmiş değildi.

Türkiye kapitalizminin başlangıç dönemine damgasını vurmuş olan ekonomik izolasyon koşullarından ve bürokrasinin himayesinden kurtuluş çabası, 50'lerde burjuvazinin büyüyen bölümü için önemli bir gerçeklikti. Dış dünyayla anlamlı ekonomik ilişkiler kurmadan, dünya kapitalizmine entegre olmadan kapitalist gelişmenin sıçrama kaydetmesi olanaklı değildir. Bu gerçeklik özellikle İkinci Dünya Savaşının bitiminden itibaren kendisini yakıcı biçimde hissettirmeye başlamış ve DP iktidarı döneminde *büyük ticaret burjuvazisinin* çabalarında somutlan-

mıştır.

Bu arada DP iktidarının eski devletçi statükoyu derinden sarsmış olması, büyük fonların tarımın sübvanse edilmesine ve ithalata akıtılması, bu iktidarın son dönemlerinde ekonomide yeni tıkanıklıklar, yeni problemler yaratmıştır. Bunun yanı sıra, kendilerini cisimleşmiş devlet olarak hisseden ve uzun yıllar boyunca alıştıkları gibi iktidarda CHP'yi görmek isteyen sivil ve asker bürokratlar, milliyetçi sol aydınlar, DP'yi Kemalist "laik" düzene yönelmiş bir tehdit olarak algılamakta ve tepkilerini yükseltmektedirler. Diğer yandan, gelişmekte olan sanayi burjuvazisinin DP'den artık istediği desteği bulamaması ise burjuvazinin iç çatışmasını kızıştırmıştır. Sanayi burjuvazisi gözünü, yeni teşvikler koparabileceği yeni bir iktidar odağına dikmiştir.

DP döneminin özelliği konusunda aydınlatılması gereken çok önemli bir diğer gerçeklik de şudur. Bir burjuva iktidar dönemi, somut olarak şu ya da bu burjuva kesim veya kesimlerin siyaseten ağır basmasıyla kendini ifade edebilir. Fakat yine kapitalist gelişim sürecinin diyalektiğinden hareketle, bu görünümü mutlaklaştırmamak, yanlış yorumlara savrulmamak gerekir. Örneğin DP iktidarı, büyük tarım ve ticaret burjuvazisinin siyasi ağırlığa sahip olduğu bir dönemdir. Fakat bu *siyasal gerçeklik*, DP iktidarı boyunca, özel sanayi kapitalizminin atılım yapmasını mümkün kılacak bir birikim ve değişimin de içten içe yaşandığı *iktisadi gerçeğiyle* çelişmez. Burjuvazinin henüz gelişme adımları attığı tüm bir tarihsel süreç boyunca, farklı burjuva kesimlerin kıyasıya bir siyasal iktidar kapışması yürüttükleri doğrudur. Ancak bu kesimler neticede aynı sınıfın parçalarıdır ve bu parçalar iktisadi bakımdan asla durağan değildirler.

DP döneminde öncelikle büyük tarım ve ticaret burjuvazisinin istemleri gerçekleşmiş olsa bile kapitalist gelişme o noktada da durmayacak, kapitalist tarım ve ticaret sayesinde sağlanan

muazzam sermaye birikimi bu kez sanayiye akıtılmak istenecektir. Böylece büyük tarım ve ticaret burjuvazisinin bir kısmı yıllardır alıştıkları ve kendilerine daha kolay gelen tarım ve ticaret alanında semirmeye devam ederken, önemli bir bölümü ise aynı zamanda sanayiye yatırım yapmaya başlayacak ve sanayi burjuvazisine dönüşecektir. 1950-60 arasında özel ellerde toplanan sermaye birikimi artık sanayi alanında sıçrama yapılabilmesini olanaklı hale getirmiştir. DP iktidarının son dönemlerinde (özellikle 1958 iktisadi krizinden itibaren) sanayi alanında atılım yapmaya hazırlanan büyük burjuvazi, siyasal iktidarın bunun önünü açmasını talep eder hale gelmiştir. DP döneminde ağırlıklı olarak tarımın sübvanse edilmesine ayrılan büyük fonların, artık öncelikle özel sanayi yatırımlarına akıtılmasını istemektedir.

Ne var ki DP iktidarının bu talep doğrultusunda harekete geçmeyip tarım burjuvazisine ve büyük toprak sahiplerine imtiyazlar sağlamaya devam etmesi, kent ağırlıklı büyük ticaret ve sanayi burjuvazisini muhalif bir konuma iter. Kırsal kesimin egemen unsurlarına kıyasla burjuvazinin bu modernleşen ve kapitalist çağa ayak uydurmak isteyen kesimi arzuladığı değişimin önünü açacak bir siyasal alternatif arayışı içine girer. Tarım burjuvazisinin palazlanan kesimi de sanayileşmeye yönelmekle birlikte kendisini ihya eden DP iktidarından vazgeçmeye pek de niyetli değildir.

Bu dönemde büyük burjuvazinin yoğunlaşan iç çekişmelerini, İş Bankası ve Akbank çevresinde kümelenen farklı iki burjuva kesim arasındaki gerilim de somutlamaktadır. Öteden beri İş Bankası çevresinde yer alan eski İstanbul, İzmir gibi kentlerin büyük burjuvazisi karşısında, tarım burjuvazisinden gelip sanayi ve hizmet sektörüne yönelen ve özellikle Adana çevresindeki sermaye birikimini yansıtan Akbank çevresi yer alır. DP politi-

kalarının karşısına *sanayileşme atılımı* ihtiyacını, *planlı bir kalkınma hamlesi* zaruretini çıkartarak yeniden yükselişe geçmeyi amaçlayan CHP ise, dönemin muhalif unsurları için bir alternatif olmuştur. Ayrıca, uzun yıllar boyunca alışmış oldukları itibarlı konumlarından DP iktidarı döneminde uzaklaştırılmış bulunan sivil ve asker bürokrasi, devletçi aydınlar, artık DP döneminin sona ermesini ve CHP'nin önünün açılmasını şiddetle istemektedirler. Fakat olağan burjuva işleyiş içinde bu siyasal iktidar değişimini yaratmak hiç de mümkün görünmemektedir.

Böylece ordu içinde, DP iktidarına muhalif bütün bu kesimlerin desteğini kazanacak olan bir darbe hazırlığı mayalanmaya başlar. CHP, Demokrat Parti iktidarını "anayasa ihlali" ile suçlar ve bu tutum kent aydınlarıyla üniversite çevreleri tarafından hararetle desteklenir. Ordu içindeki alt rütbeli subaylardan da DP'nin artık açıkça rejime yönelik bir tehdit oluşturduğu sesleri yükselir. Devlet bürokrasisinden intikam alırcasına ordunun ve devlet memurlarının maaşlarını düşük tutan DP iktidarının uygulamaları, binlerce sıradan devlet çalışanını da (sivil veya asker) bunaltmış durumdadır. Bunun üzerine bir de DP'nin ekonomik uygulamalarının azdırdığı enflasyon yükü ve yoksullaşma binmiş, kısacası büyük kentlerde DP muhalifliği kitleselleşmiştir.

Muhalif basın DP'nin göz açtırmayan sansür ve baskılarının sona ermesini, yeni yeni gelişmeye başlayan işçi sınıfı modern kapitalist ülkelerdeki gibi sendikal haklarının olmasını arzulamaktadır. Ayrıca OECD gibi uluslararası kapitalist örgütler de, Türkiye tarımının geleneksel yapısının artık bir değişim yoluna girmesinin, tarım kesiminin sübvansiyonlarla beslenmesi yerine modern anlamda kapitalistleşmesinin gerekli olduğu doğrultusunda öğütler vermektedirler. İşte tüm bu faktörlerin üst üste yığışması neticesinde, siyasal yaşamdaki tıkanıklığı açacak bir

askeri darbe için koşullar elverişli hale gelmiş bulunmaktadır.

27 Mayıs 1960

27 Mayıs askeri darbesi, daha sonrakilerden farklı olarak ordunun emir komuta zincirine itaat etmedi. Generaller eliyle değil, daha alt rütbeli subaylar, albaylar vb. marifetiyle gerçekleştirildi. Askeri darbeyle iktidara el koyan 27 Mayıs cuntasının oluşturduğu *Milli Birlik Komitesinin* çevresinde, daha sonra Doğan Avcıoğlu gibi sol-cuntacı aydınlar, CHP yanlısı bürokratlar toplaşmaya başladı.

Askeri darbe, büyük kentlerde öğrenci ve aydın kesimlerin DP karşıtlığı temelinde gelişen muhalefet rüzgârının üzerine binmişti. Bu nedenle 27 Mayıs, muhalif kitle hareketini ezen 12 Mart ve 12 Eylül askeri darbelerinden farklı bir görünüme bürünmüştü. O yüzden, burjuva solun etkisi ve küçük-burjuva solun da sahiplenmesiyle bir *devrim* olarak adlandırıldı. Oysa neticede 27 Mayıs, onu gerçekleştiren alt rütbeli subayların niyetlerinden bağımsız olarak, kapitalist gelişmenin önündeki tıkanıklığı açan *tepeden inme bir reform* hareketi oldu.

Kemalist geleneğin uzantısı milliyetçi sol cuntacılar da, 27 Mayıs sayesinde, Demokrat Parti iktidarının kendilerine yönelik baskılarının öcünü önde gelen üç burjuva siyasetçisini, DP hükümetinin başbakanı Menderes'i ve yanı sıra iki bakanını idam sehpasına göndererek almış oldular.

27 Mayıs askeri darbesi 12 Mart ve 12 Eylül örneklerinden farklı özelliklere sahip olsa bile, Türkiye'de gerçekleşen tüm askeri darbelerin ardında yatan önemli bir gerçeği de gözardı etmemek gerekir. Türkiye'de burjuva cumhuriyetin yapılanmasına damgasını basan *ezen ulus şovenizminin* devamını, aslında 27 Mayıs'tan başlayarak tüm askeri darbelerin harcında bulmak mümkündür.

Türkiye'deki olağanüstü siyasal rejimleri yürürlüğe koyan

statükocu güçlerin, işçi sınıfı hareketini ve toplumdaki genel devrimci yükselişi durdurmak kadar, Kürt ulusunun uyanışını da daha başından ezmeye talimli oldukları asla unutulmamalı. Bu güçler, ezen ulus devletinin temsilcileri ve bu devletin asli koruyucuları olarak, siyasi yaşamda patlak veren gerilimleri (özellikle Kürt sorunu, Kıbrıs sorunu, devletçi laikçilik sorunu gibi kendi varlık nedenleriyle özdeşleştirdikleri konularda) her zaman kendilerine çıkartılmış bir davetiye olarak algılamışlardır. Bu gerçek günümüzde de geçerlidir ve siyaset sahnemiz aynı güçlerin aynı sorunlar temelinde yaratacakları yeni gerilimlere açıktır!

12 Mart ve 12 Eylül askeri darbeleri konu olduğunda, her ikisinin de işçi ve devrimci hareketin yanı sıra Kürt ulusal kurtuluş hedefini benimseyen kişi ve örgütlere yönelik kudurgan baskıcı tutumu biliniyor. 27 Mayıs ise, henüz düzen için bir tehdit oluşturmayan işçi hareketini ve devrimci unsurları hedef almış değildir. Ne var ki Türkiye sol hareketine uzun yıllar boyunca bulaşmış olan Kemalizm kuyrukçuluğu nedeniyle, bir başka gerçeklik biraz karanlıkta kalmıştır.

27 Mayıs'ı gerçekleştiren askeri cunta, darbenin gerekçeleri arasında Kürt sorunu konusundaki endişelerini de dile getiriyordu. Güya bir Kürdistan hükümetinin kurulması için DP Grubu içinde çalışmalar yürütüldüğü ve bazı DP milletvekillerinin buna yardımcı olduğu kanıtlanmıştı. Dönemin önde gelen bazı cuntacı subayları, biraz daha geç kalınsaydı Türk vatanının elden gideceği yönünde kışkırtıcı açıklamalar yapıyorlardı. Nitekim darbe sonrasında pek çok Kürt gözaltına alındı, bunlar Sivas'ta bir toplama kampına sürüldüler, ağır işkencelere tâbi tutuldular.

Kürt sorunundaki bu baskıcı tutumunu gün yüzüne çıkartmak istemeyen 27 Mayıs cuntası, asıl olarak burjuva düzendeki

tıkanıklığın kontrollü biçimde açılabilmesi görevine soyundu. Bu amaçla üstten bazı dönüşümlerin gerçekleştirilmesine girişildi ve bir Kurucu Meclis oluşturularak yeni bir Anayasa hazırlandı. Eskisine oranla daha liberal bir içeriğe sahip olan *27 Mayıs Anayasasının* yürürlüğe konulmasıyla, burjuva siyasal düzenin parlamenter demokratik çerçevesi bazı bakımlardan genişletildi. Fakat öte yandan, bugün büyük sermaye tarafından bile burjuva demokratik işleyişle bağdaşmaz ilân edilen *Milli Güvenlik Kurulunu* da aslında 1961 Anayasası getirdi. Zira unutulmamalı ki, Türkiye'de alışıldık burjuva demokrasisinin çok dar olması nedeniyle daha sonra "bol geldi" diye burjuva sağın saldırısına muhatap olan 27 Mayıs Anayasası, neticede bir askeri darbenin ürünüdür.

O dönemin koşullarında ileri görülen bazı adımların bizzat sivil ve asker bürokrasinin eliyle atılmış olması, Türkiye sol hareketi içinde ordunun niteliği konusunda ne yazık ki sonu acıklı bitecek bir bilinç çarpılmasını da beslemiştir. Yanı sıra, 27 Mayıs askeri darbesinin niteliği de doğru kavranmamıştır. Aslında 27 Mayıs askeri darbesi değil, 27 Mayıs dönemindeki toplumsal hareketlilik bir sol uyanışın habercisiydi. Bu siyasal ve kültürel uyanışın temelinde, kuşkusuz ki Türkiye'de kapitalist gelişmeye bağlı olarak bir işçi-emekçi hareketinin mayalanması yatmaktaydı. Ve eğer askeri darbeyle kontrol altına alınmasaydı, bu sol uyanış kendi ayakları üzerinde daha da ileri gidebilirdi.

Fakat 27 Mayıs askeri rejimi, ilerleyen yıllar içinde iki kez daha yaşanacak olan askeri rejimlerden farklı olarak, devrimci bir yükselişin üzerine *açık şiddet* ile yürüyen bir olağanüstü yönetim biçimi değildir. Bu husus zaten yeterince nettir. Anlamlı bir tartışma ihtiyacı, onun Avrupa'nın geçmiş dönemlerindeki Bonapartizm örnekleriyle benzeşip benzeşmediği noktasında doğabilir. Bu bağlamda ileri sürülebilecek en anlamlı argüman,

tarihsel hamle sırası gelen sanayi burjuvazisinin önünün bir olağanüstü yönetim biçimiyle açılmış olması olurdu. 27 Mayıs askeri rejimi gerçekten de böyle bir özelliğe sahiptir ve bu nedenle Bonapartist esintiler taşıdığını düşünmek mümkündür. Fakat Bonapartist rejimlerin (ister eski Fransız örneği, ister emperyalizm çağına özgü yeni biçimi olsun) çok ayırt edici bir başka özelliği daha vardır. Bu, özetle, Bonapartizmin burjuva düzene yönelik devrimci işçi tehdidini savuşturmayı amaçlayan boyutudur. Bonapartist askeri diktatörlükler toplumdaki ilerici hareketliliğin üzerine binip ilerlemez, tersine ona karşı dururlar.

Oysa bir de, işçi-emekçi kitlelerin burjuva düzen içi reform beklentilerini yansıtan ve bu beklentilerin bir kısmını gerçekleştirmek üzere toplumsal desteği arkalarına alarak ilerleyen askeri diktatörlükler vardır. Bunlar en çok da, sanayi burjuvazisinin ulusalcı istemlerine yanıt getiren siyasal rejimler oluşturmuşlardır.

Geçmiş tarihlerde çeşitli Latin Amerika ülkelerinde ortaya çıkan ve daha ziyade ordu içindeki alt rütbeli subaylardan oluşan milliyetçi sol, ulusal kalkınmacı askeri diktatörlükler bunun örneğidir. Bunlar toplumdaki devrimci kıpırdanışları arkalarına almış, fakat yine de ileriye doğru atılacak adımları burjuvazinin kabul sınırları içine hapseden askeri rejimler oluşturmuşlardır. Bu tür bir askeri diktatörlükle, bir devrimci uyanışı doğrudan engellemek için kurulan Bonapartist ya da faşist bir askeri diktatörlük birbiriyle özdeşleştirilemez. 27 Mayıs olağanüstü rejimi, milliyetçi sol eğilimli, ulusal kalkınmacı anlayışa sahip bir askeri diktatörlük dönemidir.

Büyük ticaret temelinde dışa açılmayı, emperyalist örgütlerle bütünleşmeyi savunan DP iktidarını bir kılıç darbesiyle yere seren 27 Mayıs, esasen sanayi burjuvazisinin işine yaradı. Bir başka deyişle bu darbe, büyük toprak ve büyük ticaret burjuva-

zisine karşı artık tarihsel hamle sırası gelen büyük *sanayi burjuvazisi*nin önünü açmış oldu. Nitekim 1960 yılında Devlet Planlama Teşkilâtının kuruluşu ve beş yıllık kalkınma planlarının uygulamaya konulmasıyla sanayinin güçlendirilmesine hız verilecekti. Kamuoyuna, askerin DP iktidarından intikam alması şeklinde yansıyan bu askeri darbe, işin derininde *egemen sınıflar ittifakındaki ağırlık noktasının* değişmesini sağlıyordu. 27 Mayıs olağanüstü rejimi, DP iktidarı döneminde büyük tarım ve ticaret burjuvazisinin ağırlıkta olduğu iktidar blokuna son vererek, artık sanayi burjuvazisinin hegemonyasında yeni bir burjuva iktidar blokunun kurulması için yolu temizlemişti.

60'lardan 70'lere:

12 Mart askeri darbesinin incelenmesine geçmeden önce, bu kez de 60'lardan 70'lere uzanan Demirel iktidarı döneminin önemli karakteristiklerini ve bu döneme denk düşen kapitalist gelişme halkasının özelliklerini hatırlamak yararlı olacaktır.

27 Mayıs askeri rejimi, Kurucu Meclisin oluşturulması ve yeni anayasanın kabulünden sonra genel seçimlere gidilmesine karar vermişti. Daha doğrusu, o günün dış siyasal dengeleri ve Türkiye'nin kapitalist gelişme sürecinin nesnel dayatması sonucunda olayların bu doğrultuda ilerlemesi kaçınılmaz olmuştu. Ve nitekim 1961 yılında yapılan genel seçimlerle, parlamenter işleyiş biçimine geri dönüldü. 27 Mayıs darbesiyle önü açılan *sanayi burjuvazisinin tekelci yükselişi* ise, yeni dönemde DP'nin siyasal varisi gibi görünerek iktidar koltuğuna oturan Adalet Partisi'nin gerçek yapısında ifadesini bulacaktı.

DP iktidarı esasen büyük toprak ve ticaret burjuvazisinin siyasal temsilcisi konumundaydı. Oysa Demirel liderliğindeki AP iktidarı, sıçramalı biçimde tekelci aşamaya yükselen sanayi burjuvazisinin hegemonyası altında çeşitli büyük burjuva kesimle-

rin oluşturduğu yeni bir iktidar blokunu temsil etti.

AP iktidarı 27 Mayıs döneminde başlatılan sanayiyi teşvik hamlesini sürdürdü. Demirel dönemi, özel sanayi girişimcilerine akıtılan desteklerle onların palazlandırıldığı bir dönem oldu. Böylece Türkiye'de esasen '60 dönemecinden sonra kapitalist sanayi tekelci ilişkiler temelinde şahlandı, özel sektör ve proletarya sıçramalı biçimde gelişti. Artık bu kapitalist gelişme halkasına denk düşen iktisat politikası "*ithal ikameci sanayileşme politikası*" olarak adlandırılıyordu. Yani büyük fonlar sanayiyi teşvik etmek üzere özel sanayi girişimcilerine akıtılacaktı; bu da Türkiye'de montaj sanayi temelinde bir sanayileşme gelişimine yol açacaktı.

Tekelci sanayi burjuvazisinin gönlünde yatan aslan er geç dışa açılmak, dış pazarlarda at oynatmak olsa da, mevcut etibudu gereği gözünü önce iç pazara dikmişti. Katlamalı biçimde yaygınlaşan sanayi kuruluşları, köyün kente akması, işçi sınıfının büyümesi, onun ürettiği ve sermayenin el koyduğu artıdeğer kitlesinin eski dönemlere oranla muazzam miktarlara varması ve nihayet kapitalist gelişmeye koşut olarak gelişen iç pazarın kâr realizasyonuna fırsat vermesi sayesinde, Türkiye kapitalizmi 60'lardan 70'lere koşar adımlarla bir üst gelişme halkasına doğru ilerliyordu.

Kapitalist gelişme sanayi burjuvazisinin tekelci düzeye sıçradığı noktada durmaz, akabinde ticaret, sanayi, bankacılık, sigortacılık, finans vb. çeşitli alanlarda iş gören büyük sermaye giderek kaynaşır ve finans kapital (mali sermaye) olarak adlandırdığımız bir sermaye sentezi yaratır. Kapitalizm şu ya da bu ülkede bu gelişme düzeyine ulaştığında, bu senteze dahil olamayan ve salt ticaret ya da sanayi gibi alanlarda iş görmeye devam eden burjuva kesimler de varlığını sürdürür. Fakat büyük sermaye açısından temel eğilim, giderek her alana el uzatabil-

mek, böylece finans kapital grupları arasında yer edinebilmektir. Bu şekilde en tepelere ulaşamayan kapitalist kişi ve şirketler ise, kendi cüsselerine göre en kârlı olabileceğini düşündükleri alanlara yatırım yapmayı sürdürürler. *Ama* bundan böyle finans kapitalin hegemonyası altında işleyen bir kapitalizmin irili ufaklı parçalarıdırlar.

İşte Türkiye kapitalizminin 60'lardan 70'lere seyrettiği ve nihayetinde ulaştığı gelişme halkasının özelliği özetle budur. Çeşitli alanlarda iş gören büyük sermaye, kabaca '70 dönemeci diyebileceğimiz bir tarihsel kesitte bir mali sermaye sentezine ulaşarak eski döneme son noktayı koymuştur. Böylece Türkiye kapitalizminin gelişme sürecinin sergilediği temel özelliği de vurgulayabiliriz. Kapitalist gelişmenin klasik örneklerinde daha erken fakat daha zamana yayılmış olarak yaşanan bu değişim süreci, Türkiye'de daha geç, başlangıçta daha ağır aksak, fakat belirli bir birikim noktasından sonra son derece hızlı ve sıçramalı olarak ilerlemiştir.

'70 dönemecinden öteye Türkiye kapitalizminin gelişim öyküsü, artık burjuvazinin tarım, ticaret ve sanayi kesimleri arasındaki çekişmeler temelinde anlatılamaz. Bundan böyle siyasi yaşamda yine pek çok altüstlük yaşanacak olsa da, kapitalist düzen finans kapitalin olgunlaşması ve giderek her alanı ahtapot kollarıyla sarıp hegemonyası altına alması temelinde ilerleyecektir. Ne var ki, büyük burjuvazinin mali sermaye sentezine yükselme süreci her ülkede sancılı ve çelişkilerle yüklü bir süreç olmuştur.

Bu durum kuşkusuz siyasi alanda da yansımasını bulur. Finans kapital bir kez hegemonyayı ele geçirdikten sonra, hangi burjuva partisi iktidara gelirse gelsin, (uygulamadaki nüanslara rağmen) ulaştığı hegemon konumdan geri döndürülemez. Peki bundan böyle olağanüstü rejimlere neden ihtiyaç duyulacak ve

bu rejimler ne anlama gelecektir? Bu sorunun yanıtı, artık *esasen* iki temel sınıf arasındaki çatışmanın seyrine ve ulusal sınırların kapitalist gelişimin önüne diktiği engellerin ne pahasına olursa olsun aşılması ihtirasına düğümlenmiş bulunmaktadır. Finans kapitalin önündeki temel engeller ise şunlar olacaktır: Birincisi, işçi sınıfı mücadelesinin tatlı kârlarla dönen kapitalist çarkları yavaşlatması ya da hepten durdurması tehlikesi. İkincisi, finans kapitalin ulaştığı kapitalist gelişme düzeyinde iç pazarla yetinemeyecek oluşudur. 12 Mart ve 12 Eylül askeri darbelerinin altında yatan başlıca nedenleri de bu şekilde özetlemek mümkündür.

12 Mart 1971

İlerleyen yıllar içinde Türkiye'de keskinleşen sınıf mücadelesi nedeniyle, burjuva düzenin artık dipten gelen dalgaların tetiklediği sol tandanslı cuntalara tahammülü kalmamıştı. 27 Mayıs'tan sonra gerçekleşen askeri darbeler, burjuvaziyi korkuya sevk eden devrimci durum tehditlerini ortadan kaldırmak amacıyla, ordunun emir komuta zinciri içinde üstten geldiler. 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 askeri darbeleri arasında benzerlikler olmasına karşın, bu darbeleri takiben oluşan siyasal rejimlerin biçim ve kapsamları arasındaki farklılıklar da ihmâl edilmemelidir.

12 Mart darbesiyle oluşan olağanüstü yönetim biçimi, parlamenter işleyişi toptan tasfiye etmeye muktedir olamayan bir yarı-askeri diktatörlüktür. Devrimci hareketteki yükselişi daha ileri boyutlara ulaşmadan engellemeyi amaçlayan bu olağanüstü yönetim dönemini, emperyalizm çağına özgü bir tür Bonapartist rejim çerçevesinde değerlendirenler olabilir. Ne var ki, 12 Mart askeri rejimi bu değerlendirmeyi güçlü kılabilecek özelliklerden yoksundur. Çünkü askeri darbeyi takiben yaşanan olağanüstü yönetim dönemi, burjuvazi ve proletarya arasındaki savaşı bir

tür *denge rejimi* ile baskılamaya çalışan bir devlet biçimi olmamıştır. Tersine, burjuva devletin faşist biçimlenmesini hatırlatırcasına, militan işçi mücadelesine ve devrimci harekete karşı *açık bir savaş* yürütülmüştür.

Buna rağmen 12 Mart rejimi, kelimenin gerçek anlamında kendi temelleri üzerinde yükselebilen bir "biçim" düzeyine de ulaşamamıştır. İşçi mücadelesini ve devrimci hareketi bastırmak için kullandığı yöntem ve varmak istediği hedef açısından değerlendirecek olursak, sermayenin faşist saldırısının bir provası gibidir. Bu bakımından 12 Mart'ı *faşizan bir yarı-askeri diktatörlük* olarak niteleyebiliriz. Kaldı ki, daha sonra yaşanan askeri faşist diktatörlük gerçeğinin eşliğinde değerlendirildiğinde, 12 Mart'ın gerçekten de 12 Eylül'ün bir provası mahiyetinde olduğu açıktır.

Dönemin Demirel hükümetine bir *muhtıra* veren askeri cuntanın, 12 Eylül'de olduğu biçimde parlamenter işleyişi tümden ortadan kaldıracak bir hazırlığı henüz yoktu. Aslında bu hükümet darbesi, genç subayların da içinde olduğu ve ordunun emir komuta zincirini bozma tehdidi içeren bir sol cuntanın (*9 Mart cuntası*) önünü kesmek amacıyla alelacele planlanmıştı. Bu nedenle de 12 Mart rejiminin generalleri, ordu içinde yürüttükleri operasyonlarla, silahlı kuvvetler içindeki radikal eğilimli, sol Kemalist subayları tasfiye ettiler. Bu tasfiyelerle ordunun üst komuta kademesinde beliren bazı çatlaklar da onarıldı. Ve burjuva devletin bu en güçlü baskı aygıtı, finans kapitalin gelecek bunalımlı günlerinde başvuracağı darbelere daha hazır hale getirildi, güçlendirildi.

Ancak 12 Mart darbesinin dipte yatan esas nedeni, tıpkı 12 Eylül askeri darbesinde olduğu gibi, burjuvazinin artık kendini hissettiren işçi sınıfı hareketinden ve devrimci örgütlenmeden duyduğu korkuydu. Bunun boş bir korku olduğu da söylene-

mez. Zira o dönemde sendikal hareketi ileri çeken *DİSK örgütlenmesi, proletaryanın şanlı 15-16 Haziran direnişi* ve işçi sınıfını ilk kez kitlesel ölçekte hareketlendiren bir sosyalist parti olarak *Türkiye İşçi Partisinin yükselişi* bugün bile ileri örnekler olarak hatırlanmaktadır.

12 Mart olağanüstü rejimi TİP'i kapattı, DİSK'in faaliyetlerini durdurdu, bu örgütlerin yöneticileri hakkında çeşitli davalar açıldı ve bazıları tutuklandı. 12 Eylül döneminden farklı olarak burjuva siyasal partiler kapatılmadı. Fakat dönemin iktidar partisi AP'nin lideri başbakan Demirel, generallerin muhtırası karşısında şapkasını alıp kenara çekildi. Askeri cunta parlamentoyu lağvetmedi, parlamenter işleyişi askıya alarak meclis dışından bir *teknokratlar kabinesi* atadı.

Sosyalist örgütlerin kapatılması, devrimcilerin tutuklanıp işkencelerden geçirilmesi, devrimci gençlik hareketinin önde gelen üç liderinin asılarak ve diğerlerinin pusuya düşürülerek, bombalanarak öldürülüp gençliğe gözdağı verilmesi bakımından 12 Mart tam anlamıyla 12 Eylül'ün provası gibi oldu. 12 Mart yarı-askeri diktatörlüğü 27 Mayıs'ın getirdiği liberal anayasayı yürürlükten kaldıramadı, fakat onun bazı önemli yönlerini kırptı. Siyasal davaların olağanüstü koşullar altında görülmesi amacıyla tesis edilen *Devlet Güvenlik Mahkemelerinin* yolunu ilk kez 12 Mart rejimi açtı.

Bu dönemde sendikal hareket ve toplu sözleşme süreci 12 Eylül'de olduğu gibi tam anlamıyla yasaklanmış olmasa da, işçi hareketindeki devrimci yükseliş bir süreliğine kontrol altına alındı. 12 Mart 1971 askeri darbesi, kapitalist gelişmeye bağlı olarak büyüyen ve finans kapital düzeyine sıçrayan burjuvazinin, işçi sınıfı tehdidiyle sarsılan düzenini korumaya yönelik bir girişimdi. Ancak bu girişim, askeri cuntanın yürütme gücünü tamamen kendi elinde toplaması bakımından yeterince elverişli

iç ve dış koşullara sahip değildi. Bu nedenle 12 Mart, burjuvazinin yapısal değişim isteğini gerçekleştirme bakımından bir 12 Eylül gibi başarılı olamadı.

Yine de 12 Mart döneminde sermayenin örgütlenmesinde yeni gelişmeler yaşandı. Finans kapital düzeyine ulaşan büyük burjuvazi, bir yandan sanayi-ticaret odaları gibi geleneksel burjuva örgütleri ve işveren sendikaları üzerinde etkinliğini kurmaya çalışırken, diğer yandan da yalnızca kendisine ait bir baskı gücü yaratmaya girişti. Doğrudan finans kapital tarafından kurulan TÜSİAD 1971'de dünyaya gözlerini açtı ve bundan böyle de ekonomik-politik karar mekanizmalarında belirleyici bir rol oynamaya başladı.

Büyük sermaye, işçi hareketinin ve devrimci örgütlenmelerin ezilip uzun süreliğine felç edilmesi bakımından da 12 Eylül'de olduğu biçimde muradına eremedi. 12 Mart yarı-askeri diktatörlük dönemi, *neticede* iki olağan parlamenter işleyiş arasına sıkışmış bir *faşizm provası* oldu. Nitekim etkisi de 12 Eylül askeri rejimi gibi uzun sürmedi. 1973'te yapılan parlamento seçimleri döneminde kabaran sol dalganın üzerine binen ve askeri rejime muhalif pozlarla seçimi kazanan CHP lideri Ecevit hükümetiyle birlikte, burjuva düzen tekrar olağan parlamenter işleyiş biçimine döndü.

12 Eylül 1980

Ne var ki bu parlamenter rejim dönemi de fazla uzun süremeyecekti. 1970'lerden 80'lere uzanan süreçte yaşanan ekonomik ve siyasal kriz, yükselen işçi hareketi, devrimci örgütlülük düzeyindeki artış, ayrıca çeşitli uluslararası gelişmelerin üst üste binmesiyle (1979'da İran'da Mollaların iktidara gelmesi, yine aynı yıl içinde Sovyet askeri gücünün Afganistan'a müdahalesi, ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik planları nedeniyle Türkiye'de *sıkı* bir düzen istemi vb.), burjuva düzen derinden sarsılmaya

başlamıştı. Devlet koruyucu güçler bir kez daha *üniforma ve kılıç* kuşanmaya hazırlanırken, büyük sermaye güçleri de tercihlerini yine olağanüstü bir rejimden yana yapacaklardı.

12 Eylül askeri darbesini önceleyen dönemi incelediğimizde, büyük burjuvazinin sanayi, ticaret, bankacılık vb. alanlarındaki çeşitli unsurlarının tam anlamıyla bir *mali sermaye* oluşumu içinde sentezlenip güçlendiğini görürüz.[151] '80 dönemeci, finans kapitalin ülke içinde ahtapot kollarıyla her alanı hegemonyası altına aldığını ve artık dış pazarlarda atılım yapmayı şiddetle istediğini kanıtlayan çok önemli bir dönemeç noktasıdır.

Büyük sermaye bu dönemeç noktasında, gerek içte muazzam bir kapitalist sıçramayı gerçekleştirmek ve gerekse dörtnala dış pazarlara açılmak için önündeki engellere tam bir vuruş yapmaya hazırlanmıştır. Gelişen ve sermaye üzerinde hegemon konuma yükselen mali sermaye açısından, geçmiş dönemlerin iç pazara dönük birikim tarzının yarattığı tıkanıklığın aşılması ve yapısal değişikliklerin gerçekleştirilmesi kaçınılmaz hale gelmiştir. Zira Türkiye kapitalizminin uzun yıllar boyunca içe kapalı işleyişinden kaynaklanan *yapısal bunalımı* iyice olgunlaşmış, çözümü ertelendiği için de problemler alabildiğine büyümüştür.

Ancak yeri gelmişken önemli bir hususun altını tekrar çize-

---

[151] Hikmet Kıvılcımlı, Türkiye'de kapitalizmin daha baştan tekelci bir özellik taşıdığı ve bu nedenle mali sermaye temelinde geliştiğini belirtir. Kapitalist gelişme yoluna geç bir tarihte giren Türkiye'de, devlet kapitalizminin daha baştan tekelci bir özellik taşıdığı doğrudur. Ne var ki, mali sermayenin oluşumu ve egemen konuma yükselmesi, sanayi burjuvazisinin özel sektör temelinde gelişmesine ve yanı sıra yine aynı temelde bankacılık ve finans piyasasının sıçrama kaydetmesine bağlıdır. Bu nedenle, daha baştan tekelci özellik taşıyan Türkiye devlet kapitalizminin bu sürece büyük bir ivme verdiğini ve 1960 sonrasında özel sektörün sanayi atılımıyla birlikte finans kapitalin 70'lerdeki sıçramalı gelişimini mümkün kıldığını söylemek daha doğru olur.

lim. 12 Eylül benzeri askeri darbeleri doğuran ortamlar, kapitalist ekonominin döngüsel krizleriyle açıklanamaz. Zira burjuva düzen, içte derin bir siyasal kriz, sınıf savaşımındaki olağandışı bir yükseliş ya da dış dünyadaki sarsıcı değişiklikler gibi faktörler tarafından köşeye sıkıştırılmadığı sürece, son tahlilde bu tür ekonomik krizler gelir gider. Esasen 12 Eylül dönemine denk düşen 1980 *24 Ocak ekonomik kararları* da olağan bir konjonktür krizinin aşılması amacıyla değil, *köklü bir yapısal değişikliğin* gerçekleştirilmesi için gündeme getirilmiştir.

Gerçekte 12 Eylül dönemecinde burjuva düzen, ekonomik-toplumsal-siyasal açıdan alabildiğine sıkışık bir vaziyettedir. Büyük sermaye, gerçekleştirmeyi arzuladığı atılımla mevcut durum arasındaki devasa gerilim nedeniyle, ekonomik, siyasal tüm cephelerde saldırıya geçmiştir. Nitekim büyük sermaye, 24 Ocak kararlarıyla dışa açılmanın önündeki engellerin tasfiyesi için yapısal değişim hamlesini başlatırken, 12 Eylül askeri rejimi ile de sınıf hareketinin yükselişini durdurmayı ve burjuva düzeni tehdit eden devrimci durumun ortadan kaldırılmasını amaçlamıştır.

Burjuva düzeni ciddi biçimde tehlikeye sürükleyen ağır bunalım durumlarında, burjuvazi bir çıkış yolu bulmak için, işçi örgütlerinin yarattığı basınçtan kurtulmaya çalışacaktır. Bu örgütleri yok edebilmenin, onları ezip geçebilmenin bir yolunu aramaya koyulur burjuvazi. "İşte o zaman, faşizmin tarihsel rolü başlar" der Troçki. Ve devam eder: "Proletaryanın hemen üstünde yer alan ve onun saflarına itilmenin korkusu içinde yaşayan sınıfları ayağa kaldırır faşizm; resmi hükümetin arkasına saklanarak onları örgütler, askerileştirir ve faturayı finans kapitale gönderir" [152]

Türkiye'de de böyle olmuştur. Faşizm, 12 Eylül öncesinde

birbirini izleyen *Milliyetçi Cephe* hükümetlerinin arkasına saklanarak, etkisi altına aldığı küçük-burjuva ve lümpen kesimleri örgütleyip askerileştirmiştir. Faturayı da, Troçki'nin dediği gibi finans kapitale göndermiştir. Bu tespit, genel anlamının yanı sıra özel olarak da doğrudur. Unutmayalım ki, düzenini tehdit eden toplumsal kriz ve devrim korkusu geçtiğinde "demokrat" esvaplarını sırtına geçiren büyük sermaye çevreleri ve onların "*saygın*" örgütleri, Türkiye'de faşist tırmanış döneminde ülkücüler diye anılan faşist güruhu gizliden gizliye destekliyorlardı.

12 Mart örneğinden farklı olarak, 12 Eylül askeri darbesi öncesinde faşizmin iktidara tırmandığı ciddi bir hazırlık dönemi yaşandı. Troçki, burjuva diktatörlüğünün "normal" polis ve askeri kaynaklarının ve bunların parlamenter paravanalarının toplumu bir denge durumunda tutmaya yetmedikleri anda, faşist rejimin zamanının gelmiş olduğuna değinir. Kapitalizm, faşist acente aracılığıyla çıldırtılmış küçük-burjuva kitlelerini, sınıfsızlaşmış ve umutsuzluğa kapılmış lümpen proleter çetelerini harekete geçirecek, bizzat finans kapitalin umutsuzluğa ve cinnete sürüklediği sayısız insanı seferber edecektir.

Nitekim Türkiye örneğinde de MHP, işçi ve emekçi kitlelerin düzen değişikliği yönündeki özlemlerini istismar ederek, küçük-burjuvazinin öfkesini ya da umutsuzluğunu harekete geçirerek ilerledi. Ayrıca MHP'ye bağlı kadrolar ve örgütler, burjuva düzenin kontr-gerilla gibi gizli güçleriyle işbirliği içinde lümpen proletaryadan özel birlikler devşirdiler. İşçi sınıfının militan grevlerini kırmak, önde gelen temsilcilerine saldırılar düzenlemek ve genelde pek çok devrimciyi öldürmek üzere organize edilen bu özel birlikler paramiliter bir faşist örgütlenme görünümündeydi. Amaç toplumun faşist terörle korkutulup sindirilmesiydi.

---

[152] Troçki, *Faşizme Karşı Mücadele*, s.152

Bu süreçte mezhep çatışmaları körüklendi, nice kitlesel katliamlar gerçekleştirildi, beş bine yakın insan öldürüldü. ABD emperyalizminin darbe tezgâhçısı CIA ajanlarının desteğiyle ve Türk devletinin kontr-gerilla türü *Gladio* uzantısı gizli örgütlerinin marifetiyle yürütülen 1 Mayıs 1977 katliamı, işçi sınıfını ve geniş kitleleri terörize edip sindirmeyi amaçlıyordu. İşte 12 Eylül darbesi öncesinde, faşist bir rejime giden yol adım adım böyle döşendi. O dönemde işçi sınıfının öncü unsurları savaşa atılıp geride duranları mücadeleye çekmek istediler, fakat oportünist-reformist liderlikler tarafından engellendiler.[153]

Böylece, sonuçsuz bir gerilim, derin bir huzursuzluk ve nihayetinde de yönsüzlük proletaryayı içten sarstı. Neticede diğer tarihsel örneklerde olduğu gibi, Türkiye'de de askeri faşist cunta, yenilgi ruh haline bürünmüş bir işçi sınıfının üzerine geldi. Dönemin burjuva basını, büyük sermayenin örgütü TÜSİAD'ın orduyu parlamenter işleyişi tamamen ortadan kaldıracak bir darbeye çağıran ilânlarıyla bezendi. Zaten uzunca bir süredir askeri darbe için hazırlanan ordu kurmayı bu davete seve seve

---

[153] Bu durumun çok çarpıcı örnekleri vardır. Dönemin en önde gelen sendika liderlerinden DİSK'e bağlı Maden-İş başkanı Kemal Türkler'in faşistlerce katledilmesinden sonra, faşist tırmanışa örgütlü bir saldırıyla yanıt vermeyip, devrimci öfkeyle bilenen işçileri ısrarla mücadeleden geri tutan TKP'nin tutumu özellikle hatırlanmaya değer. Yine hatırlamak gerekir ki, bu oportünist tutum şu ya da bu liderin masum yanlışlarından doğmadı. Resmi komünist çizginin, Almanya'da faşizmin iktidara tırmanış süreci dahil pek çok tarihsel örnekte sergilediği üzere, bu oportünist ihanet politikası Stalinist bürokrasinin genel karakterinden türedi. Zaten birileri masumane yanlışlar yaptığı için oportünizme düşülmez, oportünist liderlikler kendi çıkarlarına göre teori icat ederek işçi hareketini yenilgiye sürüklerler. Nitekim Türkiye'de de TKP liderliği, faşist askeri diktatörlüğün kuruluşunu takiben, bu kez de kendi paçasını kurtarabilmek için cuntayla uzlaşma yolları arayacak ve devrimcilerin işkencelerden geçirildiği bir ortamda, "cunta içinde ılımlı kanatlar var" tarzında teorik kılıflar icat edecekti!

icabet edecek ve 12 Eylül askeri darbesi sonucunda beş generalden oluşan *Milli Güvenlik Konseyi* (MGK), Kenan Evren'in devlet başkanlığı altında tüm yasama ve yürütme yetkisini elinde toplayacaktı. Böylece finans kapitalin kanlı, çıplak diktatörlüğü faşizm de iktidar koltuğuna kurulmuş olacaktı.

12 Eylül karşı-devrimci askeri darbesi ordunun emir komuta zinciri içinde tepeden indiğinde, darbeye ortamı hazırlamış bulunan özel faşist birliklere de MHP'ye de artık ihtiyaç kalmamıştı. Ve darbenin mayalanma döneminde paramiliter çeteleriyle işlevini yerine getiren MHP lideri Türkeş de içeri tıkıldı. Türkeş ve avanesi, ortamı olağanüstü yönetim için hazır hale getirmişlerdi. Fakat 12 Eylül olağanüstü rejimi, iktidarını bu sivil faşist örgütlenmeyle değil, ordu üst kurmayını temsilen faşist bir askeri cunta ile sürdürecekti. Bu nedenle Türkeş'in, "kaderin" kendine ettiği bu oyuna fena içerlediğini ve "fikirlerinin iktidarda, kendilerinin ise hapiste oluşundan" sık sık yakındığını hatırlatalım.

Her ne kadar olağanüstü siyasal rejimlerin tümü burjuvazinin egemenliğinin korunmasına hizmet ediyorsa da, faşist bir rejimin ayrıca kendine özgü yasaları vardır. Faşizm, genelde tüm muhalefetin susturulduğu ve toplumun neredeyse toptan baskı altına alındığı totaliter bir siyasal iktidar biçimidir. Mussolini tipi sivil faşist diktatörler ya da Pinochet ve Evren tipi askeri faşist cuntalar, inanılmaz bir siyasal güçle donanırlar. Burjuva düzenin tüm yürütme gücü faşist yönetimin elinde mutlak anlamda merkezileşir ve hiçbir muhalefete göz açtırılmayan monolitik bir işleyiş oluşturulur. Burjuva siyasetçilerin, hatta burjuva iş çevrelerinin bile eleştirilerini yüksek sesle dile getirebilmeleri olanaksız hale gelir. Kendi kararıyla kendi parlamenter temsil sistemini sona erdiren burjuvazinin işlediği günahın bedelidir bu.

Marx'ın, aslında tüm olağanüstü yönetim biçimlerine denk düşer şekilde dile getirdiği üzere, önce burjuvazi kılıcı tanrılaştırmıştır ve şimdi de kılıç ona hükmetmektedir. O, devlet kuvvetiyle toplumun her türlü hareketini bastırmıştır, şimdi de devlet kuvveti, onun kendi toplumunun her türlü hareketini bastırmaktadır.[154]

12 Eylül darbesiyle birlikte, en önde gelen burjuva siyasal partilerin başkanları, bakanları, lider kadroları ya hapsedildi ya da Demirel ve Ecevit örneğinde olduğu gibi Hamzaköy "dinlenme tesisleri"nde gözetim altına alındılar. Burjuva siyasetçileri, yazarları, gazetecileri çeşitli tehdit ve gözdağıyla susturan askeri cunta, burjuva diktatörlüğünün açık şiddetini, devrimcilerin, sosyalistlerin, işçi sınıfının siyasal ve sendikal örgütlerinin üzerine kusmaya başladı. Onlarca devrimci darağaçlarında katledildi, düzmece davalarla yıllarca zindanlarda çürütüldü, işkence askeri cuntanın yürütme gücünün sistematik bir parçası haline getirildi; toplum iyice korkutulup sindirildi. 12 Eylül askeri diktatörlüğü parlamenter işleyişi tamamen ortadan kaldırdı, işçi hareketinin tüm örgütlü güçlerini devlet terörüyle ezdi, devrimcilere ve sol örgütlere yönelik açık baskı ve şiddet politikasını egemen kıldı.

Finans kapitalin faşist diktatörlüğü, toplumda mücadeleci işçi hareketine karşı bir nefret yaratıp onun üzerine oturmaya çalışır. 12 Eylül askeri cuntası da örgütlü ve sendikalı işçilere karşı bir tepki oluşturmaya çalıştı. Faşist rejim, sınıfın sendikal örgütlülüğünün parçalanması ve işçi ücretlerinin dondurulması için toplumda bir destek yaratma çabası içine girdi. Faşist cuntanın ilk dönemlerinde, Kenan Evren'in çeşitli yerlerde düzenlediği meydan mitinglerinde, bir otel görevlisinin ücretinin kendi maaşından nasıl da yüksek olduğu örneğini verip durması bo-

[154] Marx, "Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i", *Seçme Yapıtlar*, c.1, s.570

şuna değildi. Cunta, sendikal hareketi tamamen dumura uğratacak, grev ve toplu sözleşmeleri yasaklayacak, işçi ücretlerini donduracak kararname ve uygulamaları yürürlüğe soktu. DİSK kapatıldı, malvarlığına el kondu. Türk-İş, askeri rejime boyun eğen korporatif bir sendikal örgütlenmeye indirgenmek koşuluyla açık bırakıldı.

12 Eylül askeri faşist cuntası tüm yasama ve yürütme yetkisini tamamen kendi ellerine almıştı. "Anayasal düzeni koruma" gerekçesiyle iktidara el koyan generaller, bizzat kendileri mevcut Anayasayı bir kenara fırlatıp, yayımladıkları kararnameleri en "yüce" yasa katına yükselteceklerdi. Faşist cunta, "Faşizm zafere ulaştıktan sonra, finans kapital çelik bir mengene gibi bütün egemenlik organ ve kurumlarını, devletin yürütme, idare ve eğitim gücünü; orduyla, belediyelerle, üniversitelerle, okullarla ve kooperatiflerle birlikte bütün devlet aygıtını doğrudan doğruya ve derhal eline geçirir"[155] diyen Troçki'yi doğrular biçimde düzenlemeler yaptı.

Bugün tasfiye edilmesi için onca mücadele edilen YÖK'ün, faşist cunta tarafından kuruluşu bu durumun en çarpıcı kanıtlarından biridir. Kısacası, faşizm genel başlığı altında toparlayabileceğimiz önemli unsurları içeren 12 Eylül askeri cunta dönemi *faşist bir diktatörlük* oldu.

Faşist iktidar ortalığı düzledikten sonra, dünya genelindeki, ülke içindeki somut koşullara ve siyasal dengelere bağlı olarak, rejim daha uzun bir süre ilk dönemindeki katılığıyla sürüp gidebileceği gibi, giderek gevşeme belirtileri de gösterebilir. Bu durumda faşizm işçi-emekçi kitlelerin yükselen mücadelesiyle yıkılabileceği gibi, olağanüstü rejim biçimleri arasında geçişlerin yer aldığı tepeden kontrollü bir süreç de yaşanabilir.

İkinci durumda, *faşizmin çözülüşü* olarak adlandırabileceği-

miz bir dönüşüm gerçekleşir. Askeri faşist diktatörlük biçimi, örneğin yerini bir tür Bonapartist rejime bırakabilir. Ne var ki, faşist diktatörlüğün işçi-emekçi kitlelerin devrimci başkaldırısıyla devrilemediği ve yerini bir başka olağanüstü yönetim biçimine terk ettiği örneklerde, faşist rejimin yerleştirdiği siyasal işleyiş uzun bir döneme damgasını vuracaktır. İşte Türkiye'de yaşanan da bu olmuştur.

MGK, 27 Mayıs'ın liberal anayasasını işlemez kılmıştı; daha sonra cuntacı generallerin kontrolünde göstermelik bir Danışma Meclisi oluşturuldu. 23 Ekim 1981'de toplanan Danışma Meclisi ile MGK'dan oluşan Kurucu Meclis, askeri cunta yönetimden çekilse bile olağanüstü bir rejimin sürdürüleceği bir anayasa hazırladı. Bu anayasa, cuntacı generallerin uygulama ve eylemlerinden dolayı sorumlu tutulmalarını yasaklıyordu. Ayrıca, en temel demokratik hakların kullanımını "ancak"namelerle kısıtlayan gerici bir içeriğe sahipti.

Yeni anayasa, askeri cuntanın başı Kenan Evren'i yedi yıl süreyle cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturtma teklifiyle birlikte 7 Kasım 1982'de *halkoyuna* sunulacak ve tüm örgütlülüğünü yitirerek atomize olmuş kitleler, tutuklanma ve işkence görme korkusu altında ezici bir çoğunlukla "evet" diyeceklerdi. Böylece askeri diktatörlüğün ürünü olan 1982 Anayasası ve Bonapartist rejimlerde görüldüğü üzere "halkoyuyla" devletin tepesine oturtulan başkanıyla, 12 Eylül rejiminin uzun bir dönem sürekliliği amaçlanmış oluyordu. Olağanüstü rejim biçim değiştirmiş olsa bile, bu amaca ulaşılacak ve takip eden süreçte yapılan seçimlerle, olağanüstü dönemin anayasası ve yürürlükteki kararnameleri altında *sözde bir parlamenter işleyişe* geçilecekti.[156]

---

[155] Troçki, *age*, s.164

[156] Bonapartist rejimler parlamentoyu feshedebileceği gibi, sözde parlamenter bir işleyiş altında yürütmenin gücünü merkezileştirerek de var olabilir.

12 Eylül rejiminin ilk döneminde tam bir faşist diktatörlük olarak yapılanan burjuva düzen, büyük sermayenin özlemle beklediği yapısal reformların gerçekleştirilmesi yolundaki siyasal engelleri temizlemiş, meydanı hazırlamıştı. 1983 parlamento seçimleriyle birlikte faşist diktatörlük yerini 12 Eylül rejiminin sürekliliğinin simgesi Evren'in cumhurbaşkanlığı ve Özal'ın liderliğindeki devşirme parti ANAP'ın yürütümünde bir başka tür olağanüstü işleyişe bıraktı. Daha önce kapatılan siyasal partiler üzerindeki yasakların devam ettiği, siyasi yaşamdan uzaklaştırılan burjuva siyasetçilerin haklarının henüz iade edilmediği ve siyasi arenada Özalcı bir yâran takımının sivriltildiği bir dönemdi bu.

1983 yılında yapılan seçimlerle askeri faşist cuntanın yönetimden çekilmesi ve yerini sözde parlamenter bir işleyişin alması, olağanüstü yönetimin faşist diktatörlük biçiminin sona ermesi anlamına gelir. Olağanüstü yönetim, bu kez de Özal başbakanlığındaki 1983-1989 döneminde *Bonapartist* bir biçim altında varlığını sürdürmüştür. Olağanüstü rejimdeki bu biçim değişikliği, *açık savaş* yöntemleriyle devrimci hareketi ezip temel görevini yerine getirmesinden sonra, faşist diktatörlüğün Bonapartist bir yönetim doğrultusunda çözülebileceğinin örneğini verir. Finans kapital, giriştiği yeniden yapılanma hamlesini işçi mücadelesinin tekrar kesintiye uğratmasını önlemek ve devrimci hareketin yeniden başını kaldırmasını engellemek amacıy-

---

Bu bakımdan parlamento ile örtülenmiş olağanüstü yönetim biçimi ancak bu tür Bonapartist rejimlerde görülebilir. Faşizm ise, zaten sermayenin karşı-devrimci *çıplak* diktatörlüğüdür. "Örtülü faşizm" gibi değerlendirmeler yanlıştır. Esasen bu tür yanlışlar, faşist diktatörlüklerin Bonapartist bir asker-polis devleti doğrultusunda çözülmüş olabileceğini kavrayamayan ya da faşizmin tırmandığı dönemde ortaya çıkabilecek olan sözde parlamenter işleyişi faşist iktidarla bir tutan siyasal yaklaşımların ürünüdür.

la bu kez de Bonapartist yönetim biçimine ihtiyaç duymuştur.[157]

Dünyada neo-liberal rüzgârların estirildiği bir konjonktürde başbakanlık koltuğuna kurulan Özal, ekonomide estirdiği liberal rüzgârlarla, Thatcherizm, Reaganizm örneklerinin bir benzerinin Türkiye'de *Özalcılık* olarak yükselişine de isim babalığı yapacaktı. TÜSİAD'ın istemi doğrultusunda, ekonominin dümeninin bizzat 24 Ocak kararlarının mimarı Özal'ın ellerine bırakılmasıyla birlikte, Türkiye'de uzun yıllar boyunca dokunulmazlar listesinde yer alan ekonomik kurallar değişikliğe uğratıldı. Örneğin Türk parasını koruma kanunu gibi ulusalcı ve korumacı önlemler ilga edilerek, dış ticaret rejimi serbestleştirildi.

Özal iktidarı, toplumun tüm çivilerinin yerinden çıkması pahasına, Türkiye kapitalizminin finans kapitalin arzusu doğrultusunda *yapısal bir değişim* geçirmesini (dışa açılmasını, emperyalist işleyişe daha fazla entegre edilmesini) başardı. Fakat siyasal yaşamda gericiliğin, sendikal ve siyasal yasakların devam ettiği ve faşist cuntanın başlattığı işlerin (siyasi davalar, sistematik gözaltılar, işkence, yargısız infazlar vb.) sürdürüldüğü bir dönem oldu Özal dönemi.

Faşist Evren'in cumhurbaşkanlığı süresinin sona ermesi ve Özal'ın cumhurbaşkanlığı koltuğuna kurulmasıyla birlikte, olağanüstü yönetim biçiminin çözülmesi bakımından yeni ve önemli adımlar atılacaktı. '90 dönemecinde eski siyasetçiler üzerindeki yasakların kaldırılması ve yasalarda bazı değişikliklerin yapılmasıyla "normal" bir parlamenter işleyişe geçilmiş gibi görünse de, burjuva düzen bu kez de asker-polis devleti

---

[157] Troçki, bu duruma tam denk düşen bir belirlemeyle, burjuvazinin Bonapartizme bazen de iç savaşın yeniden parlamasını önlemek üzere başvurabileceğini belirtmiştir. (*Faşizme Karşı Mücadele*, s.349)

uygulamalarının ağır bastığı bir biçimde[158] varlığını sürdürdü. Böylece, 90'lardan 2002'deki son genel seçimlere kadar ilerleyen süreçte Türkiye, görece olağan bir parlamenter işleyişle olağanüstü denilebilecek bir asker-polis rejiminin sınırında zikzaklar çizdi durdu.

Türkiye gerçekten de, faşizmin güçlü bir işçi mücadelesiyle çökertilmediği durumlarda, faşist diktatörlük biçimini diğer olağanüstü işleyiş biçimlerinin izlediği çarpıcı bir örneği sergiler. 12 Eylül faşist diktatörlük dönemiyle başlayıp, Bonapartist bir yönetim ve asker-polis devleti uygulamalarının ağır bastığı fazlarla ilerleyen süreci, bir bütün olarak *12 Eylül rejimi* olarak adlandırmak doğru bir tutumdur. Zira burjuva devletin faşist iktidar biçimi ortadan kalkmış olsa dahi, faşist iktidarın siyasal ve toplumsal yaşamda yarattığı altüstlüğün uzantı ve kalıntıları devam etmiştir. İşte bu nedenle 1983'ten 2002'ye uzanan süreci, 12 Eylül rejimi olarak adlandırmak anlamlıdır. Fakat özel olarak faşist diktatörlüğün çözülüşüyle, genel olarak 12 Eylül rejiminin çözülüşünü de birbirine karıştırmamak gerekir.

1983 parlamento seçimleriyle sözde bir parlamenter işleyişe geçilmiş, ancak olağanüstü rejimin (12 Eylül rejiminin) çözülüşü henüz tamamlanmamıştır. Bu özellik, faşist bir diktatörlüğün kurulması noktasına ulaşamayan 12 Mart rejimiyle, 12 Eylül rejimi arasındaki kapsam farkını da gözler önüne serer. Serma-

---

[158] Burada bir parantez açıp önemli bir hususun altını çizmek gerekiyor. Burjuvazinin yükselen bir işçi hareketini kontrol altına almak için, olağan parlamenter işleyişin çerçevesini daraltarak polisiye önlemleri arttırmasının rejimde yarattığı gericileşme ile, faşizmin çözülüş sürecinde karşımıza çıkabilecek sözde parlamentolu Bonapartist bir işleyişi veya bir asker-polis devleti biçimini birbirine karıştırmamak gerekir. Birinci durumda, burjuva rejimin henüz olağan işleyişi dahilinde ortaya çıkan spazmlar söz konusudur. İkinci durum ise, faşizmin çözülüş sürecinde karşımıza çıkabilecek olan olağanüstü yönetim biçimleridir.

yenin işçi mücadelesine ve devrimci harekete faşizan saldırısıyla, faşizmin gerçekten iktidar olması kesinlikle çok farklı iki durumdur. Ve her iki örneğin, devrimci harekette ve genel olarak siyasal yaşamda yarattığı tahribatın, bunları izleyen süreçteki etkilerinin ne denli farklı olduğu da uzun sözü gerektirmeyecek denli açıktır.

Türkiye örneğinde olduğu gibi, faşizmin çözülerek ortadan kalkması halinde yaşanan sürecin farklı dönemleri hakkında net bir kavrayışa sahip olunmalı. Aksi takdirde, faşizmin iktidarda olduğu dönem ile bu dönemi takiben faşizmin uzantılarının henüz tasfiye edilmediği ve dolayısıyla etkisinin hâlâ hissedildiği dönem birbirine karıştırılacaktır.

Burjuva düzenin gerici ve baskıcı uygulamalara sık sık başvurması gerçeğinin yanlış yorumlanıp *sürekli faşizm* diye bir teorinin icat edildiğini biliyoruz. Bu görüş Türk sol hareketi içinde oldukça yaygındır. Benzer şekilde, faşizmin iktidarda olduğu dönem ile faşizmin tasfiye süreci de birbirine karıştırılmaktadır. Oysa bu iki ayrı evrenin taşıdığı özellikler farklıdır.

Konuya açıklık getirmek için bir ayrım yapabiliriz. Faşizmin iktidara gelip işini görmesinin ardından, faşist diktatörlük bir başka olağanüstü yönetim biçimine evrilebilir. Fakat sermayenin faşist saldırısının etkisi ve izleri bir çırpıda ortadan kalkmaz. Burjuva devletin faşist diktatörlük biçimi sona ermiştir, ancak işçi sınıfı ve devrimci hareket faşizmin etkisini hâlâ etinde kemiğinde çok canlı biçimde hisseder. Bu evreyi, iktidardaki faşizm döneminin ardından gelen *son halka* olarak kavramak mümkündür.

Böylece Türkiye'de, *faşizmin iktidara tırmandığı* 12 Eylül öncesi dönemi, *faşizmin iktidarda olduğu* askeri cunta dönemini ve nihayet 1983'te cuntanın yönetimden çekilmesinden sonra işlemeye başlayan *faşizmin tasfiye dönemini* birbirinden ayırt

etmiş oluruz. Bu süreç bir anlamda bütünsel bir süreçtir ve tüm evrelerine, sermayenin karşı-devrimci saldırısının adı olan faşizm kavramı eşlik ediyor olabilir. Ama yine de, her bir evrenin kendine özgü anlamını ve sınıf mücadelesinin potansiyelleri açısından taşıdıkları farklılıkları asla gözardı edemeyiz. Nasıl ki faşizmin iktidara tırmandığı dönemi faşizmin iktidarda olduğu evreyle bir tutmak yanlışsa, aynı gerçeklik faşizmin tasfiyesi dönemi için de geçerlidir.

Bu tasfiye dönemi, potansiyel olarak, işçi mücadelesine ve devrimci harekete yeni olanaklar sağlar. Fakat bu potansiyelin yaşama geçirilip geçirilemeyeceği, tamamen o ülkedeki somut duruma, devrimci işçi hareketinin genelde içinde bulunduğu uluslararası ve ulusal koşullara, her şeyden önce de devrimci bir önderliğin olup olmamasına bağlıdır.

Türkiye örneğinden hareketle, faşizmin çözülüş sürecine ilişkin değerlendirme sonuçlarını özetle vurgulayacak olursak şunu söylemek gerekir. Faşizmin devrimci işçi-emekçi mücadelesiyle çökertilmemesi ve etkilerinin uzatmalı bir süreç içinde gıdım gıdım tasfiye edilerek olağan bir işleyiş dönemine geçilmesi, alabildiğine sancılı bir süreçtir. Türkiye'de 12 Eylül faşizminin atomize ettiği, örgütlü mücadeleye karşı derin bir korku aşıladığı işçi sınıfı, uzun süre belini doğrultamayacak denli ağır bir yumruk yemiştir.

Nihayetinde 2002 genel seçimleri dönemecine, devrimci örgütlenmenin inanılmaz ölçülerde gerilediği, geniş işçi-emekçi kitlelerin parlamenter sistem çerçevesinde yaratacakları değişim dışında bir seçenek göremedikleri koşullarda gelinmiştir. 3 Kasım seçimlerinde kitleler, uzun süren baskı, yozlaşma ve yalanlarla dolu karanlık dönemin sorumlusu olarak gördükleri partileri sandığa gömüp, yeni bir alternatif diye baktıkları AKP'yi iktidar koltuğuna oturtmuşlardır.

Sonuç

2002 sonundaki bu dönemeç noktasının anlamını doğru ifade edebilmek için, 12 Eylül askeri darbesiyle kurulan olağanüstü rejimin yarattığı önemli bir sonucun altını çizmek gerekiyor. Türkiye'nin siyasal yaşamında zaten büyük bir ağırlığı olan ordunun rolü, 12 Eylül rejimiyle daha da yoğunlaştırıldı ve pekiştirildi. Türkiye'de ordu kurmayı, Avrupa ülkelerinde görülmeyen bir biçimde siyasetin içinde oldu. Bu askeri bürokrasi, kendisinin siyasal yaşamdaki ağırlığını azaltmaya yönelik burjuva sivil inisiyatifleri bir iç tehlike, rejime yönelik bir tehdit addetti ve tavır aldı. Aslında ordunun iç siyasete müdahalesi bakımından ele alındığında, Türkiye'de istisnasız tüm askeri darbeler bu tavrın şu ya da bu ölçüde yansımalarını içerir.

Bu bakımdan en uç örnek elbette 12 Eylül askeri rejimi oldu. Askeri bürokrasinin parlamenter rejime indirdiği darbeler ve getirdiği yasal düzenlemelerle, bu askeri diktatörlük dönemi, ordunun siyasi yaşamdaki rolünü neredeyse ebedi biçimde garanti altına almayı arzular biçimde yapılandı. Bu durum, askeri cuntanın iktidardan çekilip yerini parlamentoya terk etmiş görünmesine karşın, ordu kurmayının siyasetteki etkisinin güçlenmiş biçimde uzun yılları kapsamasına neden olacaktı.

Kısacası, 12 Eylül darbesiyle iktidara oturan askeri faşist cunta, özellikle dış siyasal dengelerin etkisiyle bir süre sonra yerini sözde bir parlamenter rejime bırakmış olsa da, askeri diktatörlüğün ürünü olan siyasal koşullar o noktada ortadan kalkmadı. Nitekim askeri diktatörlüğün yasal düzenlemeleri, kurduğu olağanüstü mahkemeler, açtığı düzmece siyasal davalar ve işkence, devrimci örgütlenme çabalarını ezen devlet terörü, işçi ve emekçi kitleler üzerindeki olağanüstü baskı politikası, sendikal yasaklar vb. daha uzun yıllar tam gaz varlığını sürdürecekti.

12 Eylül rejimi tartışılırken üzerinden atlanmaması gereken

çok önemli bir husus daha var. Türkiye'de faşizmin son buluşu, bir zamanlar İspanya, Yunanistan, Portekiz ya da kimi Latin Amerika ülkelerinde yaşanan sürece benzemedi. Bu ülkelerde kaydedildiği üzere, faşist diktatörlüğün artık gücünü yitirdiği bir süreçte onu alttan gelen bir darbeyle çökerten bir gelişme Türkiye'de yaşanmadı. Keza, yine söz konusu örneklerde gözlemlenen işçi-emekçi kitle hareketi, devrimci ayaklanmalar ve bu yükselişi devrim yolundan geri döndürmek amacıyla burjuva demokrasisinin yeniden inşası yönünde yürütülen hararetli seferberlikler Türkiye'de yer almadı. Askeri faşist diktatörlükleri göçertmek üzere kitlelerin ayağa kalktığı örneklerde, isyancı dalganın zoruyla cuntacı generaller suçlu koltuğuna oturtulurken, Türkiye'de faşist cuntacılar, iktidar makamları sayesinde şişirdikleri cüzdanlarıyla gözden uzak köşelerinde istirahata çekildiler.

Zira Türkiye'de faşizm, işçi mücadelesi ve devrimci hareketin belini doğrultamadığı koşullarda *tepeden* kontrollü biçimde *çözüldü*. Bu gelişme, devrimci bir önderlikten yoksun, bilinç ve örgütlülük düzeyi alabildiğine geriletilmiş bir işçi sınıfı gerçekliğine, bir de devrimci işçi hareketini dünya ölçeğinde son derecede olumsuz yönde etkileyen alt üstlüklerin eklendiği bir süreçte yer aldı. Bu nedenle, 12 Eylül askeri faşist diktatörlüğü ile ezilen işçi hareketi, yukarda sıralanan örneklerde yaşanan yeniden toparlanma evresini yaşayamadı. Türkiye işçi sınıfı, faşizme karşı yükseltmeyi başardıkları mücadeleler sayesinde güçlerini ve kendilerine olan güvenlerini yeniden kazanan sınıf kardeşlerinin izinden yürümeye ne yazık ki muvaffak olamadı.

Faşizmin çözüldüğü dönemde Türkiye'de burjuva düzen, bu kez de ezilen Kürt ulusunun başlattığı ulusal kurtuluş mücadelesiyle sarsılmaya başlamıştı. Korkak ve zalim Türk burjuvazisi, kutsal ordusunun bu savaşı ezmesi umuduyla uzun bir süre de-

mokrasiden dem vurmayacak, sesini çıkartmayacaktı. Ne var ki, TC'nin yıllardır kanlı bir bastırma politikası sayesinde yüzleşmekten köşe bucak kaçmayı başardığı Kürt sorununun bu biçimde su yüzüne çıkması, verili tüm siyasal dengeleri altüst edecek, paradigmaları değiştirecek, bir tarihsel-toplumsal katalizör işlevi görecekti.

TC'nin, Türk dilinin hegemonyasına, Misak-ı Milli sınırlarına ve ordunun tanımladığı *Türk tipi laiklik* anlayışına (yani devletin din işlerine karışması!) dokunulmaya asla yeltenilmemesi gibi örneklerde somutlanan *kırmızı çizgileri* yıllarca varlığını sürdürdü. Türkiye'de parlamenter rejimin meşruiyet alanını, burjuva düzenin resmi ideolojisi olarak kabul edilen Kemalizm çerçeveledi. Bu durum, anayasalara yansıtılan ve parlamentodaki milletvekili yeminlerinde terennüm edilen, "Atatürk ilke ve inkılâplarına bağlı kalacağıma" benzeri ifadelerde açıkça dile getirildi ve bir üst yasa gibi yıllarca hüküm sürdü. Buna aykırı davranışlar, "anayasayı tebdil, tağyir" ile suçlandı.

Türkiye'deki bu gerçeklik, en çok askeri darbelerde ya da ordu kurmayının siyasi ağırlığını koyduğu dönemlerde varlığını hissettirdi. Nitekim 1991 yılı parlamento açılışında milletvekili yemini sırasında Kürtçe konuşan Kürt milletvekillerinin daha sonra tutuklanıp yıllarca hapislerde çürütülmesi örneği ortadadır. Keza, laiklik elden gidecek yollu provokasyonlarla, seçimle işbaşına gelmiş olan Refah Partisinin ağırlıkta olduğu koalisyon hükümetini alaşağı eden ve bu partiyi kapatan örtük (kimilerinin post-modern dediği) 28 Şubat 1997 askeri müdahalesi hatırlardadır.

Sonuç olarak 1980'den günümüze uzanan süreç irdelendiğinde, Avrupa ülkelerinden farklı olarak, Türkiye'de burjuvazinin olağanüstü yönetim biçiminin ne zaman sona erip ne zaman olağan bir burjuva parlamenter rejime geçildiğini söylemek bir

bakıma gerçekten de zordur. Zira burjuva düzen, bir yanda parlamenter bir işleyiş diğer yanda olağanüstü rejimin yerleştirdiği kurum ve uygulamalar olmak üzere bir *hilkat garibesi* gibi son genel seçimlere dek uzanmıştır. Bir başka deyişle, Batı Avrupa'daki örneklerine oranla zaten çok daha güdük bir demokratik çerçevesi olan Türk parlamenter sistemi, 12 Eylül rejiminin etkisiyle daha da güdükleşmiş biçimde 2002 seçim sandığı sınavına girmiştir. Ve geniş halk kitleleri, statükocu güçlerin temsilcisi olarak gördükleri siyasal partileri bu sınavda çaktırmıştır.

Diğer yandan, Kürt sorunu başta olmak üzere, Kıbrıs, AB gibi yıllardır baskıyla ya da görmezden gelinmeye çalışılarak ertelenen sorunların çorap söküğü gibi peşpeşe gelmesi, büyük sermaye çevreleriyle *statükocu* kesim arasında giderek derin çatlakların oluşmasına hizmet etti. Bu arada dış dünyada da Sovyetler Birliği ve benzeri rejimlerin çöküşü gibi büyük bir deprem yaşanmış ve dünya dengeleri de tamamen değişmişti.

Türkiye büyük sermaye çevreleri, komünizm "tehlikesi"nin artık bertaraf edildiği düşüncesiyle rahatladılar ve açılan yeni dönemde sermayenin globalleşmesi hedefine kilitlendiler. AB'ye katılmayı düşleyen büyük iş âlemi, bu yeni koşullar nedeniyle Türkiye'de burjuva parlamenter düzenin *normalleşmesi* için çaba sarf eden bir kesim olarak sahneye çıkıyordu. Statükocu devlet güçleri ise, Kıbrıs sorununda ya da daha fazlasıyla Kürt sorununda görüldüğü gibi, yıllardır alıştıkları baskıcı-otoriter devlet anlayışından ve esasen buradan kaynaklanan ayrıcalıklarından vazgeçmeme çırpınışı içinde her fırsatta bir olağanüstü rejim görüntüsü sergilemekteydiler.

Kemalizm yıllar boyunca, burjuvazinin her başı sıkıştığında sığındığı resmi devlet ideolojisi olarak varlık bulmuştu. Bugünse büyük sermaye, liberal ve "sivil toplumcu" bir söyleme sarılmakta, statükocu devlet güçlerine eleştiriler yöneltmektedir.

Siyasal yapılanmada Avrupa tipi bir değişimi arzulamaktadır. (Şu işe bakın ki, bu *Avrupa tipi* burjuva demokrasisi de günümüzde *Türk tipi* burjuva demokrasisi doğrultusunda daralma sinyalleri veriyor. Şayet Türk büyük sermayesi muradına erip, diyelim 10-15 yıl sonra AB ile entegrasyonu başarırsa, o buluşma noktası acaba neye benzeyecektir, bu da ayrı bir tartışma konusudur.)

Böyle bir değişim, ona, globalleşen dünyada ekonomik gücünü arttırması ve mümkünse gücünün yetebileceği bazı alanlara yayılması bakımından zorunlu görünmektedir. Büyük sermaye, düzenin devrimci bir işçi hareketi tarafından tehdit edilmediği günümüz koşullarında, yapısal reformlarını gönül ferahlığıyla yaşama geçirmeyi istiyor. Fakat yarın?.. Şayet yarın burjuva düzen devrim tehdidiyle ciddi bir tehlikeye sürüklenirse, büyük sermayenin ne yapacağını, yakın tarihte yaptıklarından hareketle tahmin etmek zor olmasa gerek!

Seçimlerin galibi olarak iktidar koltuğuna oturtulan AKP'nin büyük burjuva çevreler tarafından uzun dönemdir özlemi çekilen *istikrarlı* bir hükümet olup olamayacağı ya da bu burjuva iktidar konusunda işçi ve emekçi kitlelerin içine düştüğü büyük yanılsamalar gibi hususları şimdilik bir kenara bırakalım. Şu an için açık bir gerçek var. TC'nin uzun yıllarına damgasını basmış bulunan eski burjuva partilerin defterini dürerek AKP'yi siyaset sahnesine *yenilikçi, AB yanlısı, demokratikleşmeden yana* imajıyla çıkaran son genel seçimler ve yarattığı sonuçlar, 12 Eylül rejiminin tasfiye sürecinde şimdiye kadarki en geniş çaplı değişim olmuştur. AB'ye uyum yasaları çerçevesinde gerçekleştirilen yasal düzenlemelerle –uygulamada devletin asker-polis güçlerinin geleneksel tutumlarını sürdürdüklerini unutmamak koşuluyla!– *Türkiye tipi* parlamenter rejimin çerçevesi bir ölçüde genişletilmiş ve artık olağan diyebileceğimiz bir yönetim biçi-

mine geçilmiştir.

Fakat AB yanlısı büyük sermaye çevreleriyle statükocu devlet güçleri arasındaki gerilim henüz sona ermemiştir. Bu güçlerin süngüsü son dönemlerde bir hayli düşmüş ve büyük sermayenin yeni tercihlerine bağlı olarak geleneksel yöntemleri artık yıpranmış olsa da, TC'nin resmi çizgisinin dışına çıkmak isteyenler hakkında rejim düşmanı havası yaratma sevdalarını terk etmemişlerdir. Son dönemde yaşanan *İmam Hatip Liseleri* tartışmasında veya Kıbrıs ya da Kürt sorununda açığa çıktığı gibi, yıllarca olağanüstü rejimler temelinde varlık kazanmış olan devlet güçleri siyasette ikinci sınıf konumuna düşmeyi hazmedememektedirler. Çırpınışlarının nedeni budur.

Vurgulanması gereken önemli bir başka husus daha var. Statükocu siyasal yapılanmada günümüzde cereyan eden değişim sürecinde, iç toplumsal dinamiklerden çok Avrupa Birliği gibi dış faktörlerin etkili olduğu asla gözardı edilemez. Sanki tarih, Osmanlı İmparatorluğu'nun çözülüşünde büyük oranda dış dinamiğin (yani kapitalist bir dünyanın varlığı ve etkisinin) belirleyici olmasını hatırlatırcasına, bir üst halkada ve kuşkusuz farklı koşullarda kendini tekrar ediyor gibidir. Fakat yanlış anlaşılmasın, bu yalnızca bir benzetme. Artık devir Osmanlı devri değil ve günümüz Türkiyesi, nesnel bakımdan, siyasal yapının baskıcı çerçevesini zorlayacak temel bir iç dinamiğe sahip. Eksik olan, bu iç dinamiği, işçi sınıfının uyuklayan devrimci potansiyelini harekete geçirecek olan öznel faktördür.

Dünyada 80'ler sonrasında esen neo-liberal rüzgârların olumsuz etkisi ve ondan da daha çok 12 Eylül faşist diktatörlüğünün Türkiye'de siyasal yaşamı gerileten, toplumu atomize eden uzun dönemli tesiriyle işçi sınıfı henüz kendini toparlayabilmiş durumda değildir. Ekonomik, siyasal vb. çeşitli mücadele alanlarında işçi sınıfının örgütlülüğü çok ciddi biçimde zayıftır.

Bu gerçekliğin olumlu doğrultuda değişikliğe uğratılması, işçi sınıfı devrimcilerinin temel problemidir. Öte yandan, liberal sol çevrelerin, sosyal demokrat bir alternatif yaratabilme aşkına düşen burjuva unsurların dahi pek etki kurabildikleri söylenemez. Bu da burjuva solunun başlıca sorunudur.

Şu an AKP iktidarı altında yürümekte olan "demokratikleşme" sürecinin, AB baskısı ve benzeri dış faktörlerin etkisiyle yol alıyor oluşu bazı burjuva çevreleri endişeye sevk ediyor. Ya işler değişirse, ya bu süreç kesintiye uğrarsa? AB ve ABD arasındaki rekabetten yararlanarak, AB kodamanlarından olumlu vaatler kopartan Türkiye'nin artık AB yolundan çıkmasının, bugün yaratılan iklimde zor göründüğü düşünülüyor. Ama yarın bir yol kazası olmayacağını kim garanti edebilir? Emperyalist güçler arasında kızışan çıkar çatışmalarıyla ısınan ve bu güçlerin yeniden paylaşım savaşlarıyla adeta bir cehennem yerine dönen günümüz kapitalist dünyasında, hele ki Türkiye gibi "sürprizler"e açık bir ülkede her şey olabilir!

AB yanlısı burjuva güçlerle, statükocu burjuva güçler arasındaki gerilim egemen sınıf ittifakı içindeki bir tepişmedir. Bu tepişmede sözde bir anti-emperyalizm adına statükocu güçlerin safına kayan sol çevreler, ya açıkça milliyetçi sol bir tutum içindedirler ya da büyük bir aymazlık. Burjuvazinin iç kapışmalarına taraf olmak işçi sınıfı devrimcilerinin tutumu olamaz. Bırakalım burjuva unsurlar olayları kendi bakış açılarıyla yorumlayıp, kendi dertleriyle halleşsinler. Bizler işçi ve emekçi kitlelerin yaşamını ve geleceğini her zaman çok yakından ilgilendiren ve görevlerimize ışık tutan temel gerçekleri hatırlamak zorundayız.

Birincisi, kapitalizm var oldukça olağanüstü siyasal yönetimler de, askeri darbe ve faşizm tehlikesi de var olacaktır. İkincisi, Türkiye'de bugün TC'nin geleneksel bürokratik yönüne

karşı liberal demokrat bir tavır sergileyen büyük sermaye çevrelerinin, yarın sınıf mücadelesinin keskinleşmesi halinde yine *üniformalı* devlet güçlerini imdada çağıracağı çok açıktır. Üçüncüsü ve son söz: unutmayalım ki, hangi alanda ve hangi kapsamda olursa olsun, ancak örgütlü mücadeleyle elde edilen ve korunan kazanımlar kalıcı olabilir!

EK I

Faşist İktidarların Kuruluş ve Sona Erişlerine İlişkin Örnekler

İtalya ve Almanya

Faşizmin isim babası ve ilk uygulayıcısı Mussolini, siyasi yaşamına İtalyan Sosyalist Partisinde başlamış, fakat parti yayın organında milliyetçi yazılar yazdığı için hain ilân edilerek 1914 Kasımında partiden ihraç edilmişti. 1915 yılında on binlerce işçi ve emekçi, sosyalistlerin düzenlediği emperyalist savaş karşıtı mitinglere katılırken, Mussolini etrafına toplamaya başladığı faşist çetesiyle birlikte savaş yanlısı gösteriler düzenlemeye girişmişti.

Savaşın ardından İtalya'da yapılan seçimlerde Mussolini'nin faşistleri oyların yalnızca yüzde ikisini alabilmişti. Ancak emperyalist paylaşım kavgasından yenik çıkan İtalya hızla bir bunalımın içine sürüklenecek ve burjuvazi kurtuluşu, başlangıçta pek de ciddiye almadığı faşist harekette arayacaktı. Mussolini Mart 1919'da Milano'da ilk faşist örgütü (Fasci di Combattimento) kurdu ve kendisi de Duce (Önder) lakabını aldı. Bu örgütlenme İtalya'nın birçok kentine yayılıyor ve faşist diye adlandırılan örgüt üyeleri kara gömlekler giyiyordu.

Birinci Dünya Savaşı sona erdiğinde İtalya'da devrimci hareket yükselişe geçmişti. Bu yükseliş 1920 Eylülünde çeşitli işletme ve fabrikaların işçiler tarafından işgal edilmesi ve işçi konseylerinin kurulmasıyla doruğa ulaştı. Ne var ki Sosyalist Parti liderliğinin bu aşamada korkuya kapılıp geri çekilmesi ve

onun karşısında devrimi ilerletecek bir önderliğin de bulunmaması nedeniyle devrimci hareket kesintiye uğrayacaktı. Yine de burjuvazinin devrim korkusu yatışmamıştı, mevcut duruma güvenmiyordu ve bu nedenle faşistlerin önünü açmaya karar vermişti. 1920 Kasımında faşistler ilk büyük gösterilerini düzenlediler ve Bologna'yı ele geçirdiler.

Başlangıçta silahlı çeteler düzeyinde olan faşist hareket, Kasım 1921'deki Roma kongresiyle *Partito Nazionale Fascista* (Nasyonal Faşist Parti) adıyla partileşti. Faşistler Temmuz 1922'de bir kurultay düzenlediler ve iktidarı almak üzere Roma'ya yürüyüşe geçtiler. *Karagömlekliler* yürüyüş sırasında çeşitli bölgeleri işgal ederek ilerlemekteydiler ve Mussolini bu sayede iktidara adımını atacaktı. 31 Ekim 1922'de İtalya Kralı Mussolini'yi görüşmeye davet ediyor ve ona başbakanlık görevini teklif ediyordu. Mussolini bu teklifi memnuniyetle kabul edecek ve faşist hükümeti işbaşına getirecekti.

İktidarı sayesinde seçim sistemini tamamen faşistlerin lehine değiştiren Mussolini, böylece 1924 seçimlerinde büyük bir çoğunluk elde etti. Bunun ardından Mussolini diktatörlüğünü ilân ediyor ve faşist parti dışında diğer tüm siyasi partileri kapatıyordu. Mussolini tarafından korporatif tarzda oluşturulan (22 işkoluna tekabül eden 22 korporasyon oluşturulmuştu) faşist sendikalar dışında bütün sendikalar kapatıldı ve faaliyetleri tümden yasaklandı. 1927 yılında yayınlanan Çalışma Yasasıyla ücretlerin faşist devletin yetkili organlarınca belirleneceği ilân edildi. İtalya içinde durumunu sağlamlaştıran faşist iktidar, bu kez de sermayenin yayılmacı emellerini gerçekleştirmek üzere başka ülkelere saldırıya hazırlanıyordu. Mussolini 1935'te Etiyopya'ya saldıracak, kendini *İmparator* ilân edecek ve 1938'de de Hitler'le birlikte Berlin-Roma Mihverini kuracaktı.

Almanya'da faşist hareket, Münih'te (Bavyera) Kasım 1918

ile Mayıs 1919 tarihleri arasında egemenlik sürdüren işçi sovyetleri iktidarını yıkan gerici askeri harekâtın uzantısı olarak biçimlenmeye başladı. Bu harekâtın önde gelenleri, işçileri yanıltmak ve bölmek için Alman İşçi Partisi adıyla bir örgütlenmeye gittiler. Birinci Dünya Savaşının ardından Münih'e göçen Avusturyalı göçmenler arasında yer alan Hitler de bu partiye üye olmuştu ve ateşli hatipliği sayesinde sivrilerek 1919 sonunda partinin propaganda amirliğine atanmıştı. Bu parti 1920 Şubatında *Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi* adını alacak ve 1921 Temmuzundaki parti kongresinde de Hitler kendini tam yetkili Führer (Önder) seçtirecekti. Hitler aynı zamanda *Avusturya* nasyonal sosyalist hareketinin de Führer'i olarak kabul edilmişti. Hitler partiyi sıkı bir merkeziyetçilikle yeniden örgütlemeye girişirken, vurucu güç olarak da Röhm'ün mimarı olduğu SA'lar (Fırtına Birlikleri, kahverengi gömlekliler olarak da adlandırılırlar) oluşturulmaya başlandı.

1923 yılına gelindiğinde Hitler iktidarı almak üzere planlar yapmaktaydı; bir yandan Mussolini'nin "Roma'ya Yürüyüş" örneği üzerinde yoğunlaşıyor, diğer yandan da faşist bir hükümet darbesi peşinde koşturuyordu. Egemen sınıfın verdiği bazı destek işaretlerini hayra yoran Hitler, 8 Kasım 1923 gecesi bir darbe teşebbüsünde bulunacaktı. Ama beklediği destek henüz yeter olgunluğa ulaşmadığından bu teşebbüsü başarısızlığa uğramıştı. Tek başına ele alındığında, Hitler'in bu başarısız darbe girişiminin karşı-devrim adına bile lâyık olmayacağını belirtir Troçki. Ama bu olayın, içinde yer aldığı crtamdan soyutlanarak tek başına değerlendirilmesi zaten mümkün değildir. Çünkü bu darbe, Almanya'da 1918'de başlayan devrimci sarsıntılar dönemine karşı gelişen tepkinin bir ürünüdür.

İktidarı işçi ve köylü sovyetlerine veren Kasım devrimi, İtalya örneğine benzer şekilde yine sosyal demokrasinin ihaneti ve

böylece iktidarın burjuvaziye teslim edilmesi neticesinde bir karşı-devrim dönemiyle sonuçlanmıştır. Hitler'in darbesi de, aslında peşpeşe gelişen karşı-devrimci tepkiler zincirinin bir halkasıdır.

Faşist partinin sermaye çevrelerinden aldığı desteğin istenen düzeye gelmesi için Hitler'in bir süre daha beklemesi gerekecekti. Ayrıca burjuva düzenin bekçisi *ordunun* üst kademelerinin onayını da almış olması gerekiyordu. Röhm, Hitler'in ordu kurmayı nezdinde itibar kazanması için ilişkiler geliştirmekte, çaba sarf etmekteydi. Faşist hareket 1925-28 arasında kitlesel güç olma yolunda ilerledi, fakat burjuva çevreler bu hareketi henüz yalnızca işçi eylemlerine karşı bir vurucu güç olarak desteklemekteydiler. Hitler'in salt parlamenter yöntemler çerçevesinde iktidar olamayacağı da açıktı.

Örneğin 1928 seçimlerinde Nasyonal Sosyalist Partinin aldığı oy yüzde 3 civarındaydı. Fakat faşist hareketin kurmayları da, yasallıklarını parlamentarizme dayandırmaya niyetli olmadıklarını zaten açıkça ifade etmekteydiler. Hitler'in propaganda bakanı olacak Goebbels, 30 Nisan 1928 tarihli *Hücum* dergisinde şöyle yazıyordu: Kimse parlamentonun bizim Kudüs'ümüz olduğunu sanmasın. Oraya, düşman olarak giriyoruz! Kurtların koyun sürüsüne dalması gibi giriyoruz.

1929 yılına gelindiğinde Hitler'in partisi, Almanya'nın Versay yenilgisinden doğan savaş tazminatlarının ödenmesini dayatan ABD planının reddedilmesini istedi ve "Alman halkının köleleştirilmesine karşı bütün tazminatların iptali" sloganıyla bir kampanya başlattı. Bu dönemeçten sonra Hitler adım adım iktidara yaklaşacaktı. 1932 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde, Alman burjuvazisinin "milli kahraman" kabul ettiği Hindenburg'a karşı aday oluyor ve bu durum asker ve sivil bürokraside Hitler'e karşı geçici bir güvensizlik yaratıyordu.

Önce SA ve SS'in yasaklanması istendi. Ancak neticede, burjuva düzenin içinde bulunduğu koşullarda faşist örgütlenmeye ihtiyacı olduğu fikri ağır bastı. Hitler'in önünün iyice açılmasıyla birlikte Nasyonal Sosyalist Parti Temmuz 1932 seçimlerinde yüzde 37,4 oranında oy elde ederek birinci parti konumuna yükseliyordu. Cumhurbaşkanı Hindenburg'un Hitler'li bir kabineye razı olmaması üzerine bir hükümet krizi gelişecek ve Hindenburg parlamentoyu feshederek Kasım ayında yeniden seçimlere gidecekti. Bu seçimlerde Nasyonal Sosyalist Parti iki milyon civarında oy kaybına uğramış, bir inişe geçmiş ve umutsuzluğa kapılmıştı.

Önde gelen burjuva siyasetçilerden Schleicher, Bonapartist bir başkanlık rejimiyle bunalımın atlatılabileceğine Hindenburg'u ikna etmeye çalışıyordu. Rakibi von Papen ise, burjuvazinin "Hitler" seçeneğinin önünü açma peşindeydi. Bu dönemde büyük sanayiciler, başbakanlık için en uygun ismin Hitler olduğunu Hindenburg'a tavsiye etmekteydiler. Neticede von Papen Hindenburg'u ikna etmeyi başardı ve Hindenburg 30 Ocak 1933'te Hitler'i başbakanlığa atadı.

Hitler iktidar koltuğuna oturur oturmaz komünistlere ve devrimcilere karşı saldırıları başlattı. Komünist Parti baskı ve yasaklar altında illegale geçti. Ancak Hitler iktidarını pekiştirebilmek için 5 Martta yapılacak seçimler öncesinde büyük sermayeden çok açık bir destek istemekteydi. Hitler'in kurmaylarından Göring, 25 Şubatta büyük sanayicilerin katıldığı bir toplantıda onlara şöyle sesleniyordu: "5 Marttaki seçimin bundan sonraki on yıl için, hatta büyük bir ihtimalle yüz yıl için son seçim olacağını bilmek, sanayinin istenen fedakarlığı yapmasını daha da kolaylaştıracaktır." Bu seçimde Nasyonal Sosyalist Parti yüzde 44 oranında oy alacak ve Göring'in dediği gibi Hitler döneminde yaşanan son seçim olacaktı.

22 Haziran 1933'de Sosyal Demokrat Parti kapatıldı, 7 Temmuzda meclisteki sosyal demokratların milletvekilliklerine son verildi. 4,5 milyon üyeye sahip sosyal demokrat sendikalar 1 Mayısın ertesi günü SS ve SA birliklerince basıldı, aynı gün sendikaların feshedildiği ve *Alman Emek Cephesinin* kurulduğu açıklandı. Bu korporatif örgüt doğrudan Nazi partisine bağlanmıştı ve patronlarla işçiler zorunlu olarak hem Emek Cephesine hem de faşist partiye üye kaydedilmişlerdi.

14 Temmuz 1933'te çıkartılan bir yasayla Nasyonal Sosyalist Parti "Almanya'nın tek partisi" olarak ilân edildi ve diğer tüm partiler kapatıldı. Ancak bu tedbirler faşist iktidarı karakterize eden mutlak *siyaset tekelini* sağlamaya yine de tam olarak yetmiyordu. Hitler faşist iktidar koltuğuna oturmuştu fakat parti tabanından küçük mülkiyeti ve emeği korumanın artık vaktinin geldiğini ima eden "İkinci Devrim" tarzında sloganlar yükselmekteydi. Bu durum ordu kurmayını ve Hindenburg'u tedirgin etmekteydi. Ve önlem alınmazsa Hitler'in faşist iktidarına gölge düşüren bir durum yaratacaktı.

Burjuva düzenin zirvesine tam güven telkin edebilmek ve böylece faşist iktidarı sağlamlaştırabilmek için tabandaki *başıbozuk* SA'ların temizlenmesine sıra gelmişti. Kaldı ki ordunun talebi üzerine Hindenburg, SA'ya karşı önlem alması konusunda Hitler'i zaten uyarmıştı. 7 Haziran 1934'te Hitler, SA'ların ve liderleri Röhm'ün bir ay zorunlu izne çıkartıldıklarını açıkladı. Bu arada, faşist bir iktidarın ancak devletin bürokratik çekirdeğiyle bütünleşerek sürdürülebileceğini çoktan kavramış olan Mussolini, Hitler'e şu "İkinci Devrim" gibi saçmalıklardan kurtulmasını öğütlemekteydi. Faşist hareketi destekleyen büyük sanayicilerle ilişkileri yürüten Göring ve SA'yı kendi birlikleri içinde eritme planları yapan SS lideri Himmler, Röhm'ün bir darbe tezgâhladığına Hitler'i ikna ederek temizlik operasyonu-

nun başlatılmasını sağladılar.

Röhm Hitler'i 30 Haziranda bir toplantıya davet etmişti, tüm SA şefleriyle birlikte Münih yakınlarındaki dinlenme tesislerinde Hitler'le görüşmeyi beklemekteydi ve onun tabanın istemlerine kulak vereceğini umuyordu. Hitler toplantıdan bir gün önce dinlenme tesislerini özel olarak seçilmiş SS ve SA birlikleriyle bastırdı ve Röhm'ü de, tüm SA şeflerini de öldürttü. 30 Haziran 1934 gecesi ise Himmler ve Göring tarafından örgütlenen infaz timleri Almanya'nın çeşitli şehirlerine yayılarak temizlik operasyonunu tamamladılar. Bine yakın insanın öldürüldüğünün söylendiği bu katliamda öldürülenler arasında, Nazilerin "sol"u diye bilinen Strasser ve Röhm'ün orduyla ilişkisini yürüten general Schleicher de yer alıyordu. Katolik Eylem örgütünün lideri Erich Klausner gibi ünlü sağcı politikacılar da, ilerde faşistlerin iktidar tekelini kırmasın diye "temizlendiler".

Von Papen evi basıldığında başka bir yerde olduğu için katliamdan kurtulmuştu ve daha sonra Viyana'ya büyükelçi atanarak gözden uzaklaştırıldı. 3 Temmuzda çıkartılan bir yasayla bu katliam "meşru" ilân ediliyor ve Hitler öldürülenlerin *vatan haini* olduklarını açıklıyordu. Hitler artık burjuva zirvenin güvenini tam anlamıyla kazanmıştı, ordu kurmayı da bundan böyle Hitler'e istediği desteği verecekti. Hindenburg, "halkı büyük bir tehlikeden kurtardığı" için Hitler'e bir kutlama mesajı gönderdi.

2 Ağustos 1934'te Hindenburg ölüm döşeğindeyken çıkartılan bir yasa ile Hitler cumhurbaşkanlığı ile başbakanlığın kendi şahsında birleştirilmiş olduğunu ilân etti. Artık Hitler'in ve faşist iktidarın önü tam anlamıyla açıktı. Faşist kurmayın en sadist unsuru olduğu söylenen Himmler'in yönetimi altında oluşturulan *Gestapo* (Gizli Devlet Polisi), "devlet güvenliği"ne aykırı gördüğü en ufak bir davranışı bile ağır işkencelerle cezalandırıp Almanya içinde akıl almaz bir terör estirmeye başladı. Daha

sonra da sıra, faşist orduların dünyayı kana bulayan emperyalist saldırganlığına gelecekti.

Balkanlar ve Doğu Avrupa ülkelerinden bazı örnekler

Macaristan'da kurulan faşist iktidarın lideri, 1919 Macar Sovyet Cumhuriyeti'ni kanlı bir yenilgiye uğratarak ünlenen Amiral Miklos Horthy'dir. Devrimin yenilgiye uğratılmasından sonra 1920 Martında gerici-faşist blok tarafından naipliğe atanan Horthy faşist bir iktidar oluşturur ve o güne dek görülmemiş gaddarlıkta bir "Beyaz Terör" dalgası başlatır. Bu faşist terör, ordu ve polis güçlerinin yanı sıra emekli subayların yönetimi altında örgütlenen *cezalandırma timleri* tarafından yürütülmüştür. Faşizmin bu saldırısı yalnızca komünistleri ve devrimcileri değil, sosyal demokratları, sıradan işçi ve emekçileri de kurbanları arasına katmıştır. Daha sonra Hitler faşizminde tanık olunacağı gibi, Macaristan'da da faşizm, Macar kanının saflığını koruma gerekçesiyle Yahudileri hedef tahtasına yerleştirmiştir.

Bulgaristan'da faşist Tsankov, ordunun subay kademelerinin desteğini almış ve faşist milisleri de kullanarak Stambuliski başkanlığındaki *Çiftçi Birliği* hükümetine karşı 9 Haziran 1923'te askeri bir darbe gerçekleştirmişti. Köylü hükümeti böylece iktidardan düşerken, işçi sınıfının geniş desteğine sahip Bulgar Komünist Partisi ise bunun bir "it dalaşı" olduğunu söyleyerek tarafsız kalıyordu. Fakat akabinde Komintern tarafından sert biçimde eleştirilecekti. Ayrıca, 1923 Eylülünde giriştiği ayaklanma teşebbüsü başarısızlığa uğrayan Bulgar Komünist Partisi, Komintern'in eleştirileri üzerine bu kez Ekim ayında gerçekleştireceği bir ayaklanmaya hazırlanmaktaydı. Ancak Tsankov 12 Eylülde kanlı bir saldırıya geçecek ve neticede binlerce parti üyesi tutuklanacaktı. Başarıya ulaşan faşist karşı-devrimden sonra, komünistlere, devrimci işçi ve köylülere yönelik ağır bir

faşist terör dönemi başlatıldı.

Polonya örneğinde de, faşist iktidarın kurulmasında burjuva devletin askeri aygıtının üstlendiği rol apaçık ortadadır. Polonya 1918 yılında kitlesel işçi grevleriyle sarsılmaktadır. 19 Ağustos 1918'de Polonya'nın bağımsızlığının ilânından sonra işçi sınıfının mücadelesi daha da yükselecektir. Kasım 1923'te Polonya'da bir genel grev patlak verir ve işçiler ayaklanarak başkent Krakov'u ele geçirirler. Gerici düzen güçleri buna karşı önlem alma telâşı içindedirler ve hükümet grevci işçilere ateş edilmesi emrini vermiştir. Böylece Polonya işçi sınıfının *devrimci kitle grevleri* kanla bastırılır. Ancak Polonya yine de ekonomik ve siyasal bir bunalımın pençesinde kıvranmaya devam eder.

Neticede, daha önceki askeri başarıları nedeniyle ordu içinde hızla sivrilmiş ve genelkurmay başkanlığı yapmış olan Pilsudski 1926'da bir askeri darbe gerçekleştirerek yönetime el koyar. Amacını, ülkeyi "ıslah etmek" biçiminde açıklayan Pilsudski, tüm iktidar yetkilerini yürütmenin elinde toplar ve 1935'teki ölümüne dek mutlak bir yetkiyle faşist yönetimini sürdürür. Hatırlanacağı gibi Troçki, Pilsudski rejimini faşist diye nitelemekten kaçınan Polonyalı komünistleri, "ideal" bir faşizm görüntüsü aramak yerine meselenin özüne bakmaları gerektiği konusunda uyaracaktır.

Portekiz

Portekiz örneği üzerinde biraz daha geniş biçimde duralım. 20. yüzyıl başlarında dünyanın üçüncü büyük sömürge imparatorluğunu oluşturan Portekiz, kapitalizmin emperyalist aşamasına henüz ayak uyduramadığı için Avrupa'nın en geri ülkeleri arasında geliyordu. Fakat yine de kapitalist gelişme yerinde saymayacak ve Portekiz modern bir kapitalist topluma dönüşme yolunda ilerleyecekti. 1910 Ekiminde monarşi yıkıldı ve Cumhuriyet ilân edildi, 1911 yılında ise yeni anayasa kabul edildi.

Ne var ki, üst üste binen çelişkiler, ekonomik ve siyasal krizler ortadan kalkmadı ve 20'lerde Portekiz'de de devrimci bir durum gelişmeye başladı. İki temel sınıf arasında cereyan eden kapışmalar, işçi sınıfının yaygınlaşan grev ve direnişleriyle ilerleyen bir sürecin sonucunda 1926 yılında karşı-devrim cephesi üstün geldi.

Faşist Mussolini örneğinden esinlenen General Carmona, kendisine bağlı birliklerle Lizbon'a giriyor ve askeri bir darbeyle iktidara el koyuyordu. Darbeciler ilk iş olarak devrimci durumu ortadan kaldırmaya giriştiler, siyasal partilerin çalışmasına son verdiler ve 1911 Anayasasını yürürlükten kaldırdılar. 1928 yılına gelindiğinde, Portekiz faşizminin isim babası olacak Salazar, ekonominin kapitalistlerin ihtiyaçları doğrultusunda düze çıkartılması için olağanüstü yetkilerle donatılıp maliye bakanı olarak atandı. Salazar Portekiz'de faşizmi yerleştirmek üzere 1930'da *Milli Birlik* adlı bir hareket oluşturmaya girişti. 1932 yılında da başbakan olarak atandı. Ardından, yine Salazar'ın önayak olmasıyla *Mavi Gömlekliler* adıyla faşist bir örgütlenme daha yaratıldı ve *Portekiz Lejyonu* adıyla paramiliter silahlı çeteler oluşturuldu.

Portekiz örneğinde faşizm, Avrupa'daki genel durumdan destek alarak alelacele iktidara adımını atmış, ihtiyaç duyduğu kitle desteğini yaratmaya bundan sonra girişmişti. Fakat genel kural değişmedi. Faşizm bu ülkede de iktidarını küçük-burjuva kitle tabanıyla yürütmeyecek ve tıpkı Hitler'in SA'lara yaptığı gibi faşist harekette temizlik operasyonlarına başvuracaktı. Her türlü siyasal faaliyeti yasaklayan, basına göz açtırmayan faşist iktidar, Nazizmin gestapo yöntemlerini uygulamaya sokan bir gizli servis de oluşturacaktı.

İtalya'nın faşist iş yasasından kopyalanmış bir kararnameyi 1933 yılında yürürlüğe sokan Salazar, işçi-işveren ilişkilerini

korporatif tarzda denetim altına aldı. Aynı yıl, "Yeni Devlet" anlamına gelen bir sözde anayasanın kabulüyle, korporatif bir devlet rejimi biçimlendirildi. Bu rejimin temel direkleri olarak açıklanan unsurlar "Tanrı, Ülke, Aile, Çalışma ve Otorite", Portekiz faşizminin başlıca propaganda motifleri olacaktı. Aslında bu anayasanın varlığı pratikte bir anlam ifade etmiyordu, faşist yönetim kendini bir anayasaya dayandırmak zorunda değildi. Fakat yine de Salazar'ın "anayasa" manevrası, faşizmin iktidarının henüz pek de sağlam olmadığını ortaya koymaktaydı. Ne var ki Portekiz'in komşusu İspanya'da yükselişe geçen faşizm dönüp Portekiz'in kaderini de belirledi.

Portekiz'de genç parlamenter rejimi tasfiye eden askeri darbe faşizmin önünü açmış, faşizm Salazar yönetimi altında örgütlenmiş ve böylece Avrupa'nın bu geri ülkesinde faşizm biraz "kör-topal" biçimde iktidara gelmiştir. Ancak nasıl ki kapitalizmi salt ulusal ölçekte tahayyül etmek mümkün değilse, sermayenin faşist saldırısı da salt ulusal boyutlu bir olgu değildir. Portekiz veya İspanya örneğinde olduğu üzere, finans kapitalin diğer Avrupa ülkelerine nazaran henüz yolun başında bulunduğu, büyük burjuvazi ve büyük toprak sahipleri ittifakının ağır bastığı ülkelerdeki faşist iktidarlara Avrupa'da yayılan faşizm destek olmuştur. Ayrıca, İspanya'da çok daha uzun bir süre boyunca iktidara hazırlanan ve iç savaşın galibi olarak iktidara oturan faşizm, Portekiz'deki Salazar iktidarının faşist niteliğini güçlendirmiştir.

Faşist iktidarların birbirlerine destek çıkmak gibi bir özelliği vardır. Hele ki birbirine yakın ülkeler söz konusu olduğunda, faşizmin bir ülkede başarısızlığa uğraması diğerini de etkiler. Nitekim Salazar böyle bir akıbetten korunmak amacıyla, 1936 yılında İspanya'da Halk Cephesi iktidarı kurulduğunda faşist güçlerin yanında savaşmak üzere İspanya'ya yirmi bin kişilik

bir Portekiz Lejyonu göndermiştir.

Portekiz, faşist diktatörlüğün çözülmeye başladığı bir süreçte onu siyasal devrimle *yıkan* bir örnek olması bakımından ayrıca önem taşır. Bu nedenle Portekiz'de yaşanmış olan bu süreç üzerinde biraz genişçe durmak yararlı olacaktır.

İkinci Dünya Savaşına katılmayan Portekiz, savaşın neticesinde faşizmin Avrupa'da yediği darbeden etkilenmişti. İspanya'da yaşanan sürece benzer biçimde, Portekiz'de de faşist rejim 50'lerde çözülme belirtileri göstermeye başladı. Ve yine İspanya'da da görüldüğü üzere, Salazar iktidarının buna tepkisi baskıları artırmak olacaktı. Fakat bu durum, faşist diktatörlüğün çözülme sürecine verdiği çaresiz bir tepkiydi ve Salazar'ın iktidarı gücünü yitirmeyi sürdürecekti.

Faşist iktidarın altını oyan önemli faktörlerden biri de, Portekiz sömürgelerinde (Mozambik, Angola ve Portekiz Ginesi) 60'larda yükselişe geçen ulusal kurtuluşçu hareketler oldu. 60'lı yıllar aynı zamanda Portekiz'de önemli bir ekonomik gelişmenin yaşandığı dönemdi. Kendini artık güvende hissetmeye başlayan büyük sermaye çevreleri, *normalleşmek* ve Avrupa ile bütünleşmek istiyorlardı. Değişen koşullarla birlikte, işçi mücadelesi ve kitle hareketi de canlanma belirtileri sergilemeye başlamıştı. Tüm bu faktörlerin bileşkesi olarak Portekiz'de faşizmin çözülüş süreci hızlandı.

1968 yılına gelindiğinde, felç geçiren diktatör Salazar'ın yerine geçen Caetano yönetimi bir "reform" sürecini dillendirip, bazı uygulamaları gerçekleştirmeye koyulmuştu bile. Amaç, faşist rejimden olağan burjuva siyasal yönetime geçişi kontrollü biçimde gerçekleştirebilmekti. Ne var ki Portekiz örneği, işlerin her zaman egemenlerin planlarına göre yürümeyeceğini, faşizmin çözülmeye başlamasıyla ortaya çıkan geniş gediklerin, devrimci güçlerin faşist rejimi yıkacak bir ayaklanmasına yol vere-

bileceğini kanıtlayacaktı. Bu sonuca yol açacak gelişmeler içinde, sömürgelerdeki kurtuluş hareketlerine karşı yürütülen haksız savaşın *ordu içinde bir bölünmeyi* tetiklemesi ve subaylar arasında Salazar rejimine karşı muhalif bir örgütlenmenin gelişmesi de son derece önemli bir yer tutar.

Ordu içinde Salazar iktidarına karşı muhalif kıpırtıların gelişmesi aslında daha eski tarihlere uzanır. Faşist iktidar ordu içindeki muhalefet kaynaklarını kurutmak amacıyla elinden geleni ardına koymasa da, örneğin General Delgado 1958 seçimlerinde Salazar'a muhalif aday olarak ortaya çıkmayı deneyecekti. Delgado 1965 yılında faşist iktidarın gizli istihbarat örgütü (PIDE) tarafından öldürüldü. Bu gibi olaylar ve en çok da Portekiz sömürgelerindeki ulusal kurtuluş mücadelelerine karşı yürütülen haksız savaşın yarattığı maddi ve manevi kayıplar, özellikle genç subaylar arasında muhalif bir ruh halinin yaygınlaşmasına neden oldu. Portekiz'de toplumsal muhalefet geniş kesimleri kapsayacak biçimde yükselişe geçti. İspanya örneğinde olduğu gibi burada da Katolik Kilisesi, olası değişim karşısında kitlelerden soyutlanmamak için faşist yönetime cephe aldı.

1973 sonuna doğru, öğrenci hareketi izinsiz gösteriler ve mitinglerle sokaklara damgasını vurmaya başlamıştı. Ordu içinde, Salazarcı yönetime son vermek amacıyla gizli bir örgütlenmeye gidildi. Temmuz 1973'te *Silahlı Kuvvetler Hareketi* (MFA) adını alacak bu örgütlenme, Salazarcı rejime aşırı derecede bağlı bazı birlikler hariç, kara, deniz ve hava kuvvetlerinin tümünü bir yıl içinde yanına çekmişti. Başında yaklaşık iki yüz subayın bulunduğu bu silahlı kuvvetler hareketi, Salazarcı diktatörlüğe son darbeyi indirmek üzere Nisan 1974'te ileriye atıldı.

Tasarlanan askeri operasyon 25 Nisan günü başarıyla gerçekleştirildi. Radyo idaresini ele geçiren darbeci subayların faşist rejimin sona erdiğini ilân etmeleriyle birlikte kitle hareketi

sokakları zaptetmişti. Kitleler, uzun yıllar boyunca kendilerini yoksulluğa sürükleyen ve baskılara maruz bırakan Salazarcı diktatörlükten kurtulmalarını sağlayan askerleri sevgi gösterileriyle karşılıyorlardı. Çok geçmeden askerlerin silahları, coşkulu halkın kendilerine sunduğu kırmızı karanfillerle donanmıştı. Bu karanfilli tablo Portekiz'in 25 Nisanı ile o denli özdeşleşecekti ki, Salazarcı diktatörlüğü deviren bu siyasal devrim *Karanfil Devrimi* adıyla anılacaktı. 25 Nisanı takiben işçi-emekçi kitle hareketi devrimci bir yükseliş içine giriyor ve bu yeni durum 1 Mayıs gösterilerine de damgasını vuruyordu.

Darbeyi gerçekleştiren MFA, sömürgeler sorununa artık siyasi bir çözüm bulunmasını, siyasal suçların affını, basından sansürün kaldırılmasını vb. içeren bir demokratikleşmeyi ve halkın yoksulluğuna çözüm olacak ekonomik iyileşmenin sağlanmasını istiyordu. Ayrıca en kısa sürede olağan parlamenter rejime geçilmesi için seçimlerin 25 Nisan 1975'te yapılacağını da ilân etmişlerdi.

Gerçi askeri darbe faşist Salazarcı diktatörlüğü yıkarak bir siyasal devrim kapsamına ulaşmıştı ama hegemonyanın askerlerde oluşu, faşizm döneminin suçlularından *avamca* hesap sorulmasını ve reformların hızla ilerletilmesini engelleyici bir faktördü. Nitekim darbenin ardından faşist rejimin başbakanı Caetano ve bakanlar Brezilya'ya sürgüne gönderildiler. Daha önceden faşist rejime muhalif tutumuyla öne çıkmış olan ve muhalif burjuvazi tarafından desteklenen General Spinola geçici cumhurbaşkanlığına getirildi. Ayrıca içinde onun ve kuvvet komutanlarının yer aldığı yedi kişilik *Milli Selâmet Cuntası* kuruldu ve Prof. Palma Carlos başkanlığında geçici bir hükümet atandı.

Bu hükümette, uzun süren sürgün yıllarından sonra ülkesine dönen Portekiz Komünist Partisi lideri Alvaro Cunhal ve

1973'te Federal Almanya'da alelacele kurulmuş olan Sosyalist Partinin lideri Mario Soares de yer almaktaydı. Ne var ki cuntanın kapsamlı reformlar yanlısı kanadıyla uzlaşmazlığa düşen Carlos hükümeti istifa edecek ve 15 Temmuz 1974'te albay Vasco Gonçalves başkanlığında daha sol bir hükümet kurulacaktı. Cunhal ve Suarez, bu yeni hükümette de yerlerini korumuşlardı. Yeni başbakan Gonçalves, devrimci eğilimli genç subaylarla ve Komünist Partiyle sıkı dirsek teması olan biri olarak tanınıyordu.

Darbeyi örgütleyen askerlerin amaçları sınırlı olsa da bir kez ok yaydan çıkmış ve siyasal devrim, işçi-emekçi kitle hareketinin bir toplumsal devrime büyümesinin önünü açmıştı. Bu gelişmeler nedeniyle bu yeni dönem, Portekiz devriminin *ikinci evresi* olarak adlandırılır. Bundan sonrası, eşyanın doğası gereği farklı sınıf güçleri arasında siyasal hegemonya çekişmeleri temelinde ilerleyen bir süreç oldu. Cumhurbaşkanı Spinola, süreci burjuvazinin istemleri doğrultusunda geri çekmeye çalışırken, devrimci güçler daha da ileri çekmeye çalıştılar. Nihayetinde, sağcı hareketle yakın ilişkide bulunduğu için yıpranan Spinola cumhurbaşkanlığından istifa etti ve 28 Eylül 1974'te sol unsurların desteklediği genelkurmay başkanı Costa da Gomes cumhurbaşkanı oldu.

Cumhurbaşkanı değişikliğiyle birlikte açılan bu yeni dönem ise, devrimin *üçüncü evresi* olarak nitelenmektedir. İşçi sınıfının mücadelesi yükseliyor, fabrikalarda işçilerin katıldığı toplantılarda seçilen *işçi komisyonları* ve işçi semtlerinde oluşturulan *mahalle komisyonları* yaygınlaşıyordu. 11 Mart 1975'te sağ burjuva güçler, gelişmeyi Spinola önderliğindeki bir darbe ile durdurmaya teşebbüs ettiler. Fakat silahlı askerlerin ve halk güçlerinin karşı koymasıyla bu darbe engellendi.

Bu sonuç devrimci kitle hareketine yeni bir ivme kazandırır-

ken, MFA içinde de daha radikal ve sol eğilimli unsurların egemen hale gelmesini sağladı. Milli Selâmet Cuntası ve Devlet Konseyi birleştirilerek, sol eğilimli subayların ağır bastığı yeni bir merkezi örgütlenme, *Devrim Konseyi* oluşturuldu. Ayrıca 11 Nisan 1975'te MFA ile onu destekleyen altı parti (Komünist ve Sosyalist Parti de içinde), amacı "Nisan devriminin ekonomik ve sosyal hedeflerini gerçekleştirmek ve ülkede "*çok partili parlamenter sosyalizmi inşa etmek*" olarak açıklanan bir ittifaka imza attılar.

Milli Selâmet Cuntası kendini sol güçlerle takviye etmiş olsa bile, nihai çözümlemede ordu içinden çıkma unsurların ağır bastığı bir sol cuntanın devrimciliğinin sınırları bellidir. Fakat yine de devrimci kitle hareketinin basıncı altındaki hükümet, sömürgelerdeki ulusal kurtuluşçu liderliklerle yürütülen görüşmeler sonucunda onların bağımsızlığının tanınacağını açıklamıştı. Bu arada Portekiz'de büyük sermayeyi tedirgin eden *devletleştirmeler* gerçekleştirildi, güney bölgesinde *toprak reformu* başlatıldı, *işçi denetim örgütleri* şeklinde çekirdek örgütlenmeler gelişti.

Burjuva güçler sürecin kontrolden çıkacağı endişesi içinde kıvranırlarken, onların hislerinin tercümanı Sosyalist Parti oldu. Sosyalist Enternasyonal üyesi Avrupa sosyalistleri de, işçilerin devrimci "aşırılıklarının" törpülenmesi doğrultusunda harekete geçmişlerdi. Böylece Portekiz Devrimi bir krizle yüz yüze geldi. Devrimci gelişmeyi doğrudan kontrol altına almak amacıyla Amerikan Yedinci filosu da Portekiz açıklarına demir atmıştı. Fakat unutmamak gerekir ki o zamanlar dünyada ABD'nin gücünü dengeleyen Sovyetler Birliği vardı. Ne var ki Moskova bürokrasisi Portekiz devriminin ilerletilmesine cevaz vermedi ve devrimci kabarış sönmeye başladı.

Nisan 1975'te yapılan *Kurucu Meclis* seçimlerinden Sosya-

list Parti en güçlü parti olarak çıkıyordu. Faşist diktatörlük dönemi boyunca sol muhalefetin tek simgesi durumundaki Portekiz Komünist Partisi ise, yüzde 12,5 oy oranıyla üçüncü parti durumuna gelmişti. Portekiz sosyal demokrasisinin baş temsilcisi Sosyalist Parti, ılımlı dönüşümlerden yana burjuva çevrelerin sözcüsü durumundaydı ve MFA içindeki ılımlı kanat da devletleştirmelerde hızın kesilmesini, sendikalarda Komünist Partinin etkinliğinin azaltılmasını talep etmekteydi.

Bu gelişmeler sağ burjuva güçlere cesaret vermiş ve etkin oldukları bölgelerde Komünist Parti bürolarına ve komünistlerin kontrolündeki sendikalara çeşitli saldırılar düzenlemeye başlamışlardı. Devrimci güçleri destekleyen kesimlerin ve bu safta yer alan halk güçlerinin destek mitinglerine rağmen, sağ burjuva güçler ve içinde Sosyalist Parti ve ılımlı askerlerin yer aldığı bir koro, başbakan Gonçalves'i istifaya zorladılar. Başbakan bir süre direnmeye çalıştıysa da sonuçta Eylül 1975 başında görevden alındı.

Sosyal demokrat ve liberallerden bir geçici hükümet oluşturuldu ve bu hükümet, devrimci yükseliş döneminin işçi sınıfına ve emekçi kitlelere getirdiği sosyal hakları tırpanlamaya koyuldu. Burjuvazinin bu yeni çizgisi devrimci unsurların ve sol eğilimli askerlerin tepkisini çekiyor olsa da, kitle hareketine toplumsal devrim yönünde atılım yaptırtacak bir devrimci önderlik yoktu. Ve bu durum sürecin gidişatını belirledi. 25 Kasım 1975'te Lizbon'un kuzeyindeki sol eğilimli paraşütçü birlikler mevcut duruma tepki olarak ayaklanmışlardı. Ne var ki bu ayaklanma düzen güçleri tarafından kolayca yenilgiye uğratıldı, ardından MFA'nın sol kanat lideri general Carvalho da içinde olmak üzere önde gelen solcu subaylar ev hapsine alındılar veya tutuklandılar. Böylece Portekiz'deki devrimci süreç, burjuva güçlerin inisiyatifi ele geçirmesiyle noktalandı.

1976 Nisanında yürürlüğe giren yeni anayasa, Portekiz'in yaşamış olduğu devrimci sürecin etkisini yansıtan biçimde "sosyalizme" geçiş hedefini içeriyor olsa da, takip eden seçimlerden birinci olarak çıkan Sosyalist Partinin de marifetiyle artık süreç burjuvazinin hegemonyası altına sokulmuştu. Ancak sağ burjuva güçlerin henüz Sosyalist Partiye güvenmemeleri nedeniyle bindirdikleri basınç sonucunda Soares hükümeti 1977 Aralık ayında istifa edecekti.

Sosyalist Partinin 1983 seçimlerinde büyük bir galibiyetle yeniden iktidara döneceği döneme dek Portekiz'i merkez-sağ eğilimli hükümetler yönetti. Bu hükümetler devrimin tüm kazanımlarını birer birer geri devşirerek ve anayasada değişiklikler yaparak burjuva düzenin olağan parlamenter işleyiş yoluna girmesini sağladılar. 1983 seçimlerinden sonra, AET'ye katılım için gereken düzenlemeleri yapmak üzere Soares Sosyal Demokrat Parti ile birlikte geniş tabanlı bir hükümet oluşturdu. Bu hükümet altında uygulanan program sonucunda Portekiz 1 Ocak 1986 tarihinde AET'ye üye oldu.

Portekiz örneğini bitirmeden önce, faşist diktatörlüğün sona erişinde rol oynayan *Silahlı Kuvvetler Hareketi*'nin (keza Yunanistan'da faşist cuntaya karşı ordu içinde gelişen muhalif örgütlenmelerin) niteliğinin doğru değerlendirilmesi amacıyla birkaç önemli hususa dikkat çekelim. Ordunun içinden çıkacak sol eğilimli hareketler ve darbelerin niteliği konusunda yanılmamak gerekir. 1917 Ekim Devriminde olduğu gibi *gerçek bir toplumsal devrimin orduyu bölmesi* ile, artık ipliği pazara çıkmış bir faşist diktatörlüğün yarattığı hoşnutsuzluk nedeniyle ordunun bölünmesi aynı şey değildir. Gerçi Portekiz'de örneklendiği üzere olaylar bu noktada durmayacak ve devrimcileşen kitle hareketinin basıncıyla sola kayan subaylar, programlarına ulusal kalkınmacı bir sosyalizm anlayışı doğrultusunda birtakım

istemler de koyacaklardır. Bu olgu yaşanan süreç içinde ileri bir adımı ifade etse bile, yine de bunun sınırlarını görmek ve abartmamak gerekir.

Yunanistan

1967 yılında gerçekleşen askeri darbe sonucunda kurulan albaylar cuntasının faşist iktidarı, Yunanistan'ın faşizmle ilk tanışması değildir. Bu ülkede daha önce de faşist Metaksas diktatörlüğü yaşanmıştır. O dönemi çok kısaca hatırlayalım. 1924 yılında cumhuriyetin ilân edildiği Yunanistan'da sınıf mücadelesinin alabildiğine sertleşmesi üzerine 1935 yılında yeniden krallığa dönülmüştü. Ardından General Metaksas, Selanik bölgesinde patlak veren genel grevin ülkeyi tehlikeye sürüklediğini gerekçe göstererek 1936 Ağustosunda diktatörlüğünü ilân ediyordu. Onun Ocak 1941'deki ölümü üzerine yerine halefleri geçecek olsa da ortada zaten Yunan yönetimi diye bir şey kalmamıştı.

Mussolini Girit ve Korfu adalarıyla, Pire limanında hak iddia ederek 1940 ortalarında Yunanistan'a saldırdı. Metaksas İngilizlerin yardım teklifini kabul etmediği gibi, faşist işgale karşı savaşmaya azimli devrimcileri ve komünistleri tutuklamaya koyulmuştu. İşgalci savaşında pek de başarılı olamayan Mussolini'nin yardımına faşist kardeşi Hitler yetişti ve Hitler 1941 Nisanında Balkanlar'a karşı saldırıya geçti. Nazi birlikleri kısa süre içinde Yunanistan'ı işgal ediyor, Yunan kralı ve hükümeti Mısır'a kaçıyordu. Faşist Almanya, Atina, Pire, Selanik ve bazı Yunan adalarını elinde tutarken, İtalyanlar da Yunanistan'ın geri kalanı üzerinde hak iddia edeceklerdi.

Yunan halkı İkinci Dünya Savaşı döneminde faşizme ve faşist işgale karşı militan bir mücadele yürüttü. Bu mücadele sürecinde 1941 yılında Kurtuluş Ordusu (ELAS) kuruldu, Kurtuluş Cephesi (EAM) oluşturuldu. EAM, Yunanistan Komünist

Partisi de içinde olmak üzere faşizme karşı mücadele ve demokratik bir yönetimin kurulması amacı etrafında bir araya gelen çeşitli siyasal örgütleri kapsamaktaydı. Nazi birliklerinin işgaliyle birlikte Yunanistan'ın dağları faşizme karşı *Kapitanosların* (gerilla liderleri) önderliğinde yiğitçe dövüşen gerillalarla bezenmişti. Ne yazık ki bu militan mücadele, Sovyetler Birliği'nin başına çöreklenmiş Stalinist bürokrasinin emperyalist güçlerle pazarlıklarına kurban olacaktı. Bu pazarlık neticesinde devreye entrikacı İngiliz emperyalizmi girecek ve gerilla müfrezeleri birbirine düşürülüp kırdırılacaktı.

İkinci Dünya Savaşı sona erdiğinde, Yunanistan, önce İngiliz daha sonra da görevi devralan ABD emperyalizminin mandası altında, giderek güç yitiren devrimci bir kurtuluş ordusuyla emperyalist destekli burjuva güçler arasındaki iç savaşın ateşi altında kavruldu. İtalyan ve Alman faşizmine karşı mücadele bahanesiyle Yunanistan'a çöreklenmiş olan İngiliz emperyalistleri, iç savaşın burjuva güçlerin galibiyetiyle noktalanmasına hizmet ettiler.

Churchill'in desteğini alarak Yunanistan'da İngiltere'nin Truva atı rolünü başarıyla sürdüren baba Papandreu hükümeti, burjuva düzen için tehlike oluşturabilecek militan gerilla liderlerinin ve birliklerinin ortadan kaldırılması görevini üstlendi. İç ve dış burjuva güçlerle işbirlikçi unsurların elbirliği sayesinde, Yunanistan'daki iç savaş Ekim 1949'da burjuva güçlerin üstün gelmesiyle sona erdi. Ardından devrimci unsurların ezilmesine yönelik bir yıllık olağanüstü yönetim dönemi yaşanacak ve ancak ondan sonra Yunanistan'da parlamenter rejime geçilecekti. Ve Yunanistan 1963 yılına dek sağcı Papagos ve Karamanlis hükümetleriyle yönetilecekti.

Sağ burjuva partilerin iktidarına karşı gelişen hoşnutsuzluk nedeniyle 1963 seçimlerini baba Papandreu'nun muhalif Mer-

kez Birliği partisi kazanmıştı. Yorgo Papandreu, sol güçlerin birliğini temsil eden Demokratik Sol Birlik'in de desteğini alarak hükümetini kurdu. Bu hükümet, işçi ücretlerini yükselten, iç savaş hükümlülerinin serbest bırakılmasını sağlayan, eğitim sistemini yeni baştan düzenleyen bir dizi reform gerçekleştirdi.

Her ne kadar iç ve dış burjuva güçlerin Papandreu'nun sınıf tavrından bir kuşkuları olmasa da, ülke çapında tırmanan sol muhalefet burjuva düzeni tehdit eder hale gelmekteydi. Bu durum büyük sermaye çevrelerini yeniden harekete geçirmişti. Uygulanan entrikalar sonucunda kral Paul, Papandreu hükümetinin istifa etmesini sağlayacaktı. Ardından burjuva düzen çok derin bir siyasal krize sürükleniyor ve gerici burjuva güçler, NATO'nun güneydoğu kanadına darbe indirecek bir "komünist ayaklanma"nın hazırlandığı gerekçesiyle, 1967 Albaylar Cuntasının darbesiyle sonuçlanacak "Prometheus Planı"nı uygulamaya koyuyorlardı.

Papandreu ve onun yerini almış olan Kanellopulos hükümeti seçimlerin 28 Mayıs 1967'de yapılması konusunda tam anlaşmaya varmışlardı ki, uzun süredir CIA ve Yunan gizli servisleri tarafından hazırlanan bir askeri darbe gerçekleşti. Fakat faşist bir iktidarı arzulayan iç ve dış burjuva güçler, iç savaşı takiben oluşan genel sol dalgalanmanın ordu içine de yansımış bulunması ve muhalif Papandreu hükümetinin ordu içindeki atamalarda önceliği birlikte çalışabileceği generallere vermiş olması nedeniyle ordu kurmayına güvenmemişlerdi. Bu nedenle askeri faşist cuntayı oluştururlarken, eski Metaksas diktatörlüğünün hayranı olan faşist eğilimli albay ve yarbaylara görev verdiler. 1967 darbesiyle iktidar koltuğuna kurulan askeri cunta, Albay Papadopulos başkanlığındaki faşist bir üçlüden müteşekkildi.

Darbeci subayların faşist iktidarı, parlamentosuz ve seçimsiz bir yönetim sayesinde toplumdaki sola kayışın köklerini kurut-

maya çalıştı. Böylece albaylar cuntası, bir yandan büyük burjuvazinin istemini gerçekleştirirken, aynı zamanda da olası bir sol destekli hükümetin ordu içinde faşist subaylara yönelik operasyonunu engellemiş oldu. Cuntanın yaptığı ilk işler, ordudaki maaşları artırmak ve eski Metaksas diktatörlüğünün faşist mirası üzerinde yükselen korporatist bir devlet yapılanmasını tesis etmeye girişmek oldu.

Faşist amaçlara tam uygun hale gelmesini sağlamak üzere orduda temizliğe gidildi ve subay mevcudunun yaklaşık altıda biri emekliye sevk edildi. Muhalif unsurlar, devrimciler ve komünistler eski faşist diktatörlük döneminde de toplama kamplarıyla ünlenmiş olan adalara hapsedilerek işkencelerden geçirildiler. Ancak faşist cunta burjuva iş âlemi içindeki çekişmelere o denli taraf olmuştu ki, Onassis gibi büyük armatörlerin çıkarlarını açıkça kollaması bir süre sonra burjuva muhalefetin genişlemesine neden olacaktı. Ayrıca bu iktidarın ordu içinde yürüttüğü geniş çaplı operasyon da karşıtını yaratmıştı. Faşist albaylar cuntasına karşı subaylar arasında gelişen muhalefet, öğrenci hareketinin ve kitle muhalefetinin de yükselişiyle birleşerek onun sonunu getirecekti.

Askeri faşist diktatörlüklerde ordunun doğrudan siyasetin içinde olması, zamanla toplumda gelişen hoşnutsuzluğun ordunun çeşitli kademelerine fazlasıyla yansımasına neden olur. Portekiz'de Silahlı Kuvvetler Hareketinde tanık olunduğu gibi, *Yunanistan* örneğinde de faşist cuntayı yıpratan muhalif tutumlar ordu içinde ifadesini bulmuştur. 70'li yıllarla birlikte çözülme sürecine giren albaylar cuntasına karşı Yunanistan Kuzey Ordusunda *yüzbaşılar hareketi* gelişmiş, yanı sıra bir grup general cuntaya muhtıra vermiş ve ordunun çeşitli kesimlerinden de destek görmüştür.

Yunanistan'da faşizmin çözülüş sürecinin en önemli tarafı,

askeri cuntaya karşı yükselen kitle hareketinin kararlı ve militan bir tutum sergilemiş olmasıydı. Cuntaya karşı mücadelede devrimci öğrenci hareketi önemli bir yere sahipti. Çeşitli üniversitelerde faşist diktatörlüğe karşı düzenlenen eylemlerle, fakülte işgalleriyle ilerleyen süreçte 1973 Kasımında Atina'da *Politeknik* kampusunda önemli bir ayaklanma gerçekleşti. Öğrencileri, işçileri, diğer emekçi unsurları ve kent aydınlarını kapsayan bu eylem sırasında 300 bin civarında insan askeri cuntanın tanklarına karşı durarak meydan okudular. Yüze yakın ölü ve yüzlerce yaralı verdiler.

Bu eylem diktatörlüğü yıkmaya muktedir olamadı ama onun sonunu iyice yaklaştırdı. Bu isyanın, faşist cuntanın CIA tarafından eğitilmiş özel askeri istihbarat elemanları tarafından kanla bastırılması kitlelerde büyük bir öfke ve tepki yaratmıştı. Bunun ardından, faşist diktatörlüğün bir de Kıbrıs'ta *enosis*'i (Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanmak istenmesi) amaçlayan bir maceraya kalkışması ve bunun içine orduyu sürüklemesi onun kesin sonunu getirdi.

Yunanistan'da faşist cunta dönemini noktalayan önemli gelişmelerden biri gerçekten de *Kıbrıs* sorunudur. Daha önce Türkiye'nin verdiği ültimatom nedeniyle adadan çekilmeye mecbur edilen general Grivas, 1971 yılında adaya gizlice dönerek EOKA-B adlı faşist bir örgütlenmeye girişmişti. 15 Temmuz 1974'te Kıbrıs Rum Ulusal Muhafız Birliği'ne bağlı subaylar, Makarios yönetimini devirmek üzere Yunanistan albaylar cuntasının önderliğinde enosisçi bir darbe düzenlediler. Makarios kaçmak zorunda kalırken, darbenin adadaki önderi konumunda olan EOKA-B üyesi faşist Nikos Sampson'un Kıbrıs Cumhurbaşkanı olduğu ilân edildi.

Faşist tezgâhlar konusunda duyarlı olan Kıbrıs Rum halkı bu darbeye karşı bir direniş hareketine hazırlanırken, Türk silahlı

güçleri darbeden beş gün sonra Girne'ye bir çıkartma gerçekleştiriyorlardı. Böylece Kıbrıs'ta bir savaş başlatan Türkiye, devreye emperyalist güçlerin girmesi nedeniyle 22 Temmuzda ateşkes ilân etmek zorunda kalacak, fakat diğer yanda ise bu gelişmelerle birlikte Yunan albaylar cuntası düşecekti. Aslında Yunanistan'da faşizmin çözülme sürecinde yükselen kitle tepkisi, işçi ve öğrenci hareketi nedeniyle cuntanın zaten sonunun gelmiş olduğu o kadar açıktı ki, ordunun büyük çoğunluğu Papadopulos'a cephe almış ve onu istifa etmek zorunda bırakmıştı.

Parlamento seçimlerine hazırlanan burjuva güçler Fransa'da sürgünde bulunan Konstantin Karamanlis'i Yunanistan'a davet edip başbakanlık görevini ona teslim ettiler. Bu arada, İspanya'da Carillo'nun başını çektiği "Avrupa komünizmi" rüzgârları Yunan kıyılarına da vurmuş ve Yunan Komünist Partisi, SBKP çizgisindeki *Dış* KP ve Carillo çizgisindeki *İç* KP olarak iki ayrı partiye bölünmüştü. Yaklaşan seçimler komünistlerin legal olarak katılacakları ilk parlamento seçimleri olacaktı.

Her iki KP de sonuçta aynı kapıya çıkan uzlaşmacı politik tutumları nedeniyle, çeşitli burjuva unsurları içeren geniş bir seçim ittifakının, *Birleşik Sol*'un içinde yerlerini aldılar. Böylece burjuva muhalefeti, kendi hegemonyası altında ve komünist hareket tarafından da hararetle desteklenen geniş bir toplumsal uzlaşma cephesini inşa etmeye muvaffak oldu. Temmuz 1974 seçimlerini Karamanlis'in Yeni Demokrasi Partisi yüzde 54 oy oranıyla kazanıyor, Birleşik Sol ise yüzde 10 oranında oy elde ediyordu.

Seçimlerin galibi ünlü burjuva politikacısı Karamanlis ve onun yeni döneme uygun olarak isim değiştirmiş ve sağdan merkeze doğru kaymış partisi *Yeni Demokrasi* ile parlamenter dönemin açılışı yapılmış oldu. Faşist iktidar döneminin uzantı-

larının tasfiyesi konusunda gönülsüz olan bu burjuva hükümet, kitlelerin bindirdiği büyük basınç nedeniyle harekete geçmek zorunda kaldı. Silahlı kuvvetlerde, poliste, jandarmada faşist cunta yanlısı unsurların temizlenmesine gidildi. Ayrıca askeri cuntanın başlıca yöneticileri yargılanarak, ömür boyu hapis cezası da dahil olmak üzere uzun süreli hapis cezalarına çarptırıldılar ve Yunanistan NATO'nun askeri kanadından çekildi.

Ne var ki Karamanlis hükümeti, artık Avrupa Topluluğu'na adım atacak olan bir Yunanistan'da modern burjuva çevrelerin arzuladığı *vitrin* ile pek bağdaşmıyordu. Yunanistan'ın kurt burjuva politikacısı baba Papandreu 1968 yılında ölmüştü ve sıra albaylar cuntasının devrilmesinden sonra ülkeye dönen oğul Papandrue'da idi. Büyük burjuvazinin "demokrat" kanadı emeline, Andreas Papandreu önderliğinde 1974 yılında kurulan Avrupa tipi sosyal demokrat partinin (PASOK) 1981 seçimlerini kazanmasıyla nail olacaktı. Yaşanan bu sürecin uzantısı olarak Yunanistan'ın AET'ye katılım yolculuğu da beklenen son ile noktalanıyor ve Ocak 1981 tarihinde AET'ye üye oluyordu.

Brezilya

Brezilya'da militan işçi mücadelesinin ve sol hareketin güçlü bir tarihsel geçmişi vardır. Avrupa ülkelerinde olduğu gibi bu Latin Amerika ülkesinde de 20'li yıllara ekonomik kriz, yükselen işçi eylemleri, güçlü bir sendikal hareket ve yaygın grevler damgasını basar. Derin çalkantılara sahne olan Brezilya'da 1930-45 döneminde Vargas diktatörlüğü hüküm sürmüştür. Vargas bir reform programıyla kitlelerin desteğini kazanıp, ekonomide devlet destekli bir sanayileşme atılımını gerçekleştirmeyi amaçlamaktaydı. Dönemin faşizm dalgasından fazlasıyla etkilenmiş olsa da, kadınlara oy hakkının tanınması, eğitim sisteminin geliştirilmesi, sosyal güvenlik yasalarının çıkartılması gibi bazı reformları da yaşama geçirecekti. Onun olağanüstü

yönetim dönemi daha ziyade Türkiye'deki devletçi tek parti diktatörlüğünün benzeri *Bonopartist* bir diktatörlük özelliği arz etti.

Vargas 1945 yılında bir askeri darbeyle devrildi ve 1946 yılında yeni bir anayasa hazırlanarak Brezilya'da çok partili parlamenter işleyişe geçildi. Ne var ki önemli bir kitle desteğine sahip bulunan Vargas, Brezilya İşçi Partisi'nin adayı olarak girdiği seçimleri kazandı ve böylece 1951'de yeniden devlet başkanlığı koltuğuna oturdu. Uyguladığı ekonomi politikasının ve patlak veren siyasal skandalların ülkeyi uçuruma sürüklediği gerekçesiyle 1954 yılında ordu istifasını isteyecek, fakat Vargas intihar ederek son noktayı koyacaktı. Brezilya'da ilerleyen yıllar içinde yine çeşitli ekonomik bunalımların patlak vermesi pahasına kapitalist sanayi gelişecek ve parlamenter rejim 1964 yılında gerçekleşecek askeri darbeye kadar devam edecekti.

Brezilya'da faşizm art arda gerçekleşen üç askeri darbe sonucunda iktidara geldi. 60'larda Küba devriminin etkisiyle devrim ateşlerinin yandığı Brezilya'da, burjuva düzenin kendini korumaya alabilmesi için önce 1964 askeri darbesi gerçekleşti. Ancak bu darbe devrimci kitle hareketini kontrol altına alabilecek güçten yoksundu. Nitekim askeri cuntaya karşı kitle hareketi yükseldi, '66-68 yılları arasında öğrenci hareketi sokaklara taştı, fakülteler işgal edildi. Ve ardından daha şiddetli olan 1968 askeri darbesi geldi. Kitlesel gösteriler ordunun uyguladığı baskı ve terörle engellendi. 31 Ağustos 1969'da ise üçüncü askeri darbe yürürlüğe kondu ve bu kez üç kişiden oluşan faşist bir askeri cunta siyasi tekelini kurdu.

Cuntanın başı Emilio Medici devlet başkanı olarak ülkeyi kararnamelerle yönetme ve bütün temel hakları askıya alma yetkisine sahipti. Muhalefet yasaklandı, parlamento feshedildi, seçimle gelen yerel yönetimlerin yetkilerine son verildi. Tüm

siyasal partiler kapatıldı ve politikacıların siyasal hakları ortadan kaldırıldı. Askeri faşist yönetimin baskı ve şiddeti altında susturulan sendikal hareket ve ortadan kaldırılan toplu sözleşme haklarıyla birlikte Brezilya işçi sınıfı ağır bir sömürü altına sokuldu. Burjuva dünyasında bunun karşılığı, eski ithal ikameci ekonomik uygulamalara son vererek "liberalleşen" ve emperyalist sisteme entegre olmayı başaran "Brezilya mucizesi" olacaktı.

Brezilya'da askeri faşist diktatörlüğün çözülüş sürecine gelince. Faşist diktatörlük önce yerini askerlerin siyasetten ellerini çekmediği ve yasakların devam ettiği yarı-askeri bir olağanüstü işleyişe bırakmıştı. Asker-sivil karışımı terör timlerinin muhalefeti sindirme amaçlı saldırılarına rağmen, 1976 yılında yapılan yerel seçimler muhalif tutumun güçlendiğini ortaya koyuyordu. Bu dönemeçten sonra, Brezilya'nın teneke mahallelerinde, öğrenci ve işçiler arasında gelişen kitle muhalefeti daha da yayılacak ve gücü artacaktı. Böylece faşizmin çözülüş süreci daha da ilerleyecek ve olağanüstü rejim 1979'da siyasi partilerin kurulmasını serbest bırakacaktı. İşçi ve emekçi kitlelerin yürüttüğü mücadele sonucunda siyasi tutuklular için sınırlı da olsa bir af yasası çıkartıldı ve siyasi sürgünler ülkeye dönmeye başladılar.

1982 seçimlerinde muhalefet partilerinin yüzde 61 oranında oy elde etmelerine karşın, hükümeti kurma görevi tek başına yüzde 39 oy aldığı gerekçesiyle askeri rejim yanlısı burjuva partisine verildi. Fakat 1984 yılına gelindiğinde genel muhalefet devlet başkanının doğrudan halk oyuyla seçilmesi için kampanya yürütüyor ve kitle hareketi tüm Brezilya çapında daha da önemli boyutlara ulaşıyordu. Ocak 1985'te, ilk kez olarak sivil adayların katıldığı başkanlık seçimleri muhalefetin adayı Neves'in galibiyetiyle neticelendi. Seçim sonuçları, askeri yönetimin Ulusal Kongre üzerindeki etkinliğini de artık yitirmiş

olduğunu gözler önüne seriyordu. Nitekim 1986 yılında yapılan Ulusal Kongre seçimlerini, içinde sağ ve sol siyasi kesimlerin yer aldığı bir cephe niteliğindeki muhalefet partisi kazandı. Ve ardından, Brezilya'da askeri rejim dönemini kapatmayı amaçlayan siyasal liberalleşme uygulamalarına geçildi.

Uruguay

Uruguay 70'lerin başında, Küba'dan esinlenen yaygın bir gerilla hareketi (Tupamaro hareketi, MLN diye de bilinir) ile sarsılmaktaydı. Düzen güçleri faşist bir darbe hazırlığına girişmişler ve 1972 Nisanında ordu *iç savaş durumu* ilân etmişti. Faşist terör her yerde olduğu gibi öncelikle devrimcilerin üzerine yürüdü, Tupamaroların önderleri yakalandı, devrimci örgütlere ağır darbeler indirildi. Diğer Latin Amerika ülkelerinde veya Türkiye'de olduğu gibi Uruguay'da da kitle hareketini pasifize etmek üzere, CIA tarafından eğitilen kontr-gerilla güçleri tarafından çeşitli saldırılar yürütüldü. O dönemde Uruguay, bu kapsamda oluşturulan özel *Düzen Güçleri* adlı örgütün işlediği cinayetlerin yanı sıra, özellikle kanlı bir devrimci avı sürdüren *Ölüm Mangaları* ile tanınacaktı. Bu mangalar, içinde askerlerin, polislerin ve çeşitli devlet görevlilerinin yer aldığı gizli devlet örgütleriydi.

Faşist darbe için hazırlanan koşullar olgunlaştığında Haziran 1973'te askeri faşist bir diktatörlük kuruldu. Ordu sivil devlet başkanı Bordeberry'i zorlayarak onun parlamentoyu dağıtmasını sağladı. Yirmi beş kişilik bir devlet konseyi atandı. Fakat tüm siyasal yetki, Türkiye örneğinde olduğu gibi *Milli Güvenlik Konseyi*'nin elinde toplandı. Siyasal partilerin faaliyetine son verildi; sosyalist ve komünist siyasetler tamamen yasa dışı ilân edildi. Basına ağır bir sansür uygulaması getirildi. İşçilerin yüzde 90'ını kapsayan sendikal konfederasyon CNT kapatıldı. Ordu üniversiteyi işgal etti. Böylece faşizm Uruguay'da da askeri

bir diktatörlük biçimi altında iktidarını sürdürmeye başladı. Ne var ki bu faşist yönetim, Uruguay'da güçlü köklere sahip muhalif akımları çok uzun süreliğine devre dışı bırakmaya muktedir olamadı. Muhalif mayalanma faşist diktatörlüğü endişeye sevk ettiği ölçüde, önce baskılar arttırıldı. Ama bu durum da muhalif kitle hareketinin yükselişini durduramayacak ve faşist diktatörlük çözülerek sona erecekti.

Faşist cunta, daha sonra Türkiye'de de uygulanan planın öncülü olarak 1980'de bir anayasa hazırlayarak halkoylamasına gitmişti. Bununla amaçlanan, ordunun ipleri elinde tutması koşuluyla faşist iktidar biçiminden sivil görünümlü bir olağanüstü yönetim biçimine geçilmesiydi. Hazırlanan anayasa gereğince, asker üyelerden oluşan Milli Güvenlik Konseyi varlığını sürdürecek ve yanı sıra bir de Siyasal Denetim Mahkemesi kurulacaktı. Ayrıca Konseyin, seçilecek devlet başkanına "tavsiyede" bulunma ve ulusal güvenlik gerekçesiyle Meclisi dağıtma gibi olağanüstü yetkilerle teçhiz edileceği de öngörülmüştü. Bu model gerçekten de daha sonra Türkiye'de uygulanmış olanın bir benzeriydi. Fakat Uruguay'daki anayasa oylamasında ortaya çıkan sonuç Türkiye'dekine benzemedi.

Türkiye'de 1982 anayasa oylamasında ezici çoğunlukla *evet* sonucu çıkarken, Uruguay'da kitleler askeri cuntanın sunduğu anayasayı büyük bir çoğunlukla reddettiler. Anayasa referandumu sürecinde Uruguay'da halkın birbirine günaydın yerine *Hayır!* diye seslenerek yaygın bir muhalif tutum sergilediği bilinir. Uruguay'da 1982 yılında işte böyle bir ortamda seçimlere gidildi ve seçimi askeri cuntanın tercih etmediği adaylar kazandı. 1983 yılına gelindiğinde kitle gösterileri alabildiğine yükselmiş ve bu durumdan tedirgin olan burjuva muhalefeti, askerlerle uzlaşıp faşizmin çözülme sürecinin kontrol altına alınması çabası içine girmişti.

1984 yılında, halen pek çok yasağın devam ettiği bir ortamda başkanlık seçimleri yapılıyor ve seçimi muhafazakâr bir aday kazanıyordu. Uruguay'da burjuvazi, tam da Türkiye'deki sınıf kardeşlerini hatırlatır biçimde sinik bir politika izleyecek, devrimci güçlerin yükselişine fırsat oluşturmasın diye faşist rejimin yaptıklarının hesabının sorulmaması için elinden geleni ardına koymayacaktı.

Arjantin

Arjantin'e gelince, biraz gerilere gidip, bu ülkede siyasal yaşama uzun yıllar damgasını basmış olan *Peronizm* olgusunu hatırlamakta yarar var. Arjantin daha Lenin döneminde Latin Amerika kıtasının orta gelişkinlik düzeyindeki bir kapitalist ülkesi olarak dikkat çekmiştir. Arjantin burjuvazisi, işçi sınıfının devrimci mücadelesinin düzen açısından yarattığı tehlikenin önünü alabilmek amacıyla erken tarihlerden başlayarak olağanüstü rejimleri gündeme getirmiştir.

1943 yılında Arjantin'in muhafazakâr hükümeti, liberal eğilimli bir grup subayın ordu içindeki gizli örgütlenmesine dayanan askeri darbesi ile devrilmişti. Darbeci subaylar arasında, ilerleyen yıllarda Arjantin'de kendi adıyla anılacak bir siyasal akıma damgasını basacak olan Juan Peron da vardı. Peron, kurulacak olağanüstü yönetimin çalışma bakanı olacaktı. Ve bu görev döneminden başlayarak, belirli bir tarihsel kesit boyunca reformcu yanı ağır basan bir burjuva siyasal hareket olarak görünecek Peronizmin temellerini attı.

1944 yılında başbakan yardımcılığına getirilen Peron, Komünist Parti de dahil olmak üzere siyasal partilerin yeniden kurulmasına izin verilmesi, üniversiteye özerklik sağlanması, Arjantin'in Birleşmiş Milletler'e katılması ve faşist Almanya'ya savaş açılması gibi uygulamalara imzasını atacaktı. Böylece, burjuva düzenin o dönemde dünyada esecek demokrasi rüzgâr-

larına ayak uydurma çabasına öncülük etmekteydi. Fakat Peron'un reformculuğu, son tahlilde otoriter bir burjuva rejime, korporatist bir devlet yapısına özenen bir burjuva siyasetçinin reformculuğuydu. Peron tepeden reformlarla işçileri yatıştırıp, bu yolla onların mücadele ihtiyacını söndürmeyi amaçlamaktaydı. Kiraları dondurdu, ücretleri yükseltti, ücretli izin hakkını getirdi, kırsal kesimde her türlü işçilik hakkından yoksun olarak çalışan kesimin "tarım işçisi" sayılmalarını sağladı ve böylece emekçi kitlelerin gönlünde taht kurarak, onları uzun yıllar boyunca pençesine alacak yanılsamaların mimarı olmuş oldu.

İtalyan faşizmine hayran olduğunu söyleyerek iktidara adımını atmış olsa da, Juan Peron'un işçi ve devrim düşmanı gerçek yönü bir başka zaman diliminde ortaya çıkacaktı. 40'lı yılların reformcu Peron'u ise, işverenlerin huzurunu kaçırdığı için 1945 Ekiminde tutuklanıyor ve onun yarattığı "efsane"yi halktan gelme sevgilisi (ve daha sonra da karısı) Eva Peron sürdürüyordu. Zaten Juan Peron'un tutukluluğu da fazla devam etmedi.

Kitlelerin Peron yanlısı gösterileri ve *Evita*'nın başlattığı genel grev sonucunda Peron serbest bırakıldı ve 1946 yılında yapılan seçimlerden büyük bir zaferle çıktı. Kendisi devlet başkanı seçilirken, Meclis, Senato ve valilik seçimlerinde de Peronistler ezici bir çoğunluk elde ettiler. Fakat 1954-1955 döneminde laik devlet anlayışını yerleştirmek için başlatmaya çalıştığı reform, onu kiliseyle karşı karşıya getirdi. Ayrıca Peron işçi hareketlerini engelleyici bir bariyer olma vasfını yitirmişti. Ordu içinde kendisine karşıt subayların ayaklanması başarıya ulaşınca önce Paraguay'a kaçtı ve daha sonra da İspanya'ya geçti.

Arjantin'de 1971 yılına dek askeri darbelerle parlamenter yönetim deneyleri birbirini izledi. Bu arada, 1958 seçimlerinden önce askeri yönetimin desteklediği partinin Peron'la uzlaşıp geniş bir taban oluşturma teşebbüsü Peronist hareket içinde bö-

lünmeye ve bir *sol Peronizmin* oluşmasına da yol açmıştı. Sivil yönetimler döneminde işçi mücadelesi ve grevler yükselirken, başlangıçta Peronizmin gölgesindeki gerilla hareketi de giderek ondan uzaklaşıyordu. İlerleyen yıllara çok büyük çaplı öğrenci eylemleri ve kent gerillacılığı damgasını basmaktaydı. 1966 darbesiyle işbaşına gelmiş olan askeri yönetim kendi denetiminde bir "sivilleşme" istemiyle 1973'te seçimlerin yapılacağını duyurmuş ve Peron'un kitle desteğinden yararlanma amacıyla da onunla uzlaşma yoluna girmişti.

Kasım 1972'de Arjantin'e dönen Peron siyasal ortamı kokladıktan sonra tekrar İspanya'ya geçti. Amacı ülkesine tam bir "kurtarıcı" pozunda geri dönüş yapabilmekti. Gerçekten de Haziran 1973'te Arjantin'e geldiğinde bir milyonu aşkın bir kalabalık kendisini karşılıyor, Peron ise Peronist hareketin sol kanadını tasfiye etmekle işe başlıyordu. Eylül 1973'te yapılan seçimler onu yeniden devlet başkanlığı koltuğuna oturtacaktı. Ne var ki değişmiş olan koşullar ve artık kendi yolunu tutmuş bulunan çeşitli devrimci hareketlerin varlığı ile birlikte, tepeden reformlarla halkı yatıştırma dönemi, eski "ılımlı" Peronizm dönemi artık geçmişte kalmıştı.

Peron artık eski Peron değildi. Bu dönemin Peron iktidarı, burjuva düzenin yeni gereksinimlerine ayak uyduran ve sol hareketi baskıyla dizginlemeye çalışan gerici bir iktidar niteliği taşıyacaktı. Peron'a eşlik eden kadın figürü de tamamen değişmişti. Eski karısı Evita çoktan ölmüştü ve şimdi üçüncü karısı gerici Isabel Peron'un dönemiydi. Juan Peron'un 1974'te ölümü üzerine onun görevini Isabel Peron devraldı. Ancak düzeni tehdit eden devrimci kabarmalar karşısında, Arjantin burjuvazisinin dirayetsiz ve halk tarafından sevilmeyen bir bayan Peron ile idare edebilmesi mümkün değildi.

Arjantin'de yıllar içinde daha da yol alan kapitalizmle birlik-

te finans kapitalin olgunlaşması aynen burjuva ordusunun üstyapılanmasına da yansımıştı. Artık burjuva düzeni tam anlamıyla karşı-devrimci bir saldırıyla, faşizmle korumaya talip bir ordu kurmayı vardı. Nitekim 1976 yılında Isabel Peron'u darbeyle devirip kurulan yeni askeri diktatörlük dönemi, Arjantin'de de faşizmin iktidarı anlamına geldi. Üç kişilik askeri cuntayı oluşturan kuvvet komutanları (Videla, Viola, Galtieri) sırayla devlet başkanlığını üstlendiler. 1976-82 arasında hüküm süren bu *faşist dönem*, işçi sınıfına, devrimci harekete ve binlerce devrimci ve emekçi insana kan kusturan bir dönem oldu. Yalnızca şu kadarını hatırlamak bile yeter; Arjantin'de askeri cunta döneminde işkencelerde katledilen ve kaçırılarak öldürülen insanların sayısı otuz binleri bulmuştur.

Arjantin'de faşist diktatörlüğün 1982'de Falkland/Malvinas adalarında hak iddia ederek İngiliz emperyalizmiyle savaşa tutuşması, onu daha da zayıflatan bir faktör olacak ve sonunu getirecekti. Savaş Arjantin'in yenilgisiyle neticelenince devlet başkanı Galtieri istifa etti. Onun görevini bir başka general üstlenmiş olsa da, askeri faşist diktatörlüğe kesin gidiş yolu görünmüştü. Muhalefetin artık geri döndürülemez yükselişi nedeniyle bir yıl içinde seçimlere gidileceği açıklandı. Ne var ki burjuvazi bu ülkede de geniş bir "toplumsal uzlaşma" hareketi yaratıp, başına da sosyal demokrat eğilimli Raul Alfonsin'i getirmiş ve böylece süreci kontrol altına almayı başarmıştı.

1983 Ekiminde yapılan seçimleri Alfonsin'in partisi Radikaller kazandı ve Alfonsin de devlet başkanı oldu. Alfonsin başlangıçta kitle muhalefetinin etkisini dikkate almak zorundaydı. Faşist iktidar döneminde ortadan "kaybolan" insanların yakınlarının, anaların, işkenceci generallerden hesap sorulması yönünde yürüttükleri mücadele etkili oldu. Neticede, cuntanın en önde gelen üç generali, Videla, Viola ve Galtieri de içinde olmak

üzere askeri cunta yöneticileri mahkeme önüne çıkartıldılar. 1985 yılında yürütülen duruşmaların neticesinde pek çoğu ağır hapis cezalarına çarptırıldılar.

Alfonsin yönetimi parlamenter işleyişi güçlendirmek amacıyla ordu üst kademelerinde değişiklikler gerçekleştirdi. Askeri harcamalarda kısıntıya gidildi, üniversite özerkliğinin ve basın özgürlüğünün yeniden tesisi için yasal düzenlemeler yapıldı. Ne var ki burjuva parlamenter işleyiş yerleşip kitle hareketinden duyulan korku azalınca, Alfonsin kitle hareketinin istemlerinden çok burjuva ordusundan gelen tersine uyarıları dikkate alacaktı.

Burjuva yönetim, artık toplumsal barışın sağlanmasının gerektiği gerekçesiyle Aralık 1986'da yeni bir yasa çıkartıp, askeri rejim dönemine ilişkin soruşturmaların yürütülmesini sınırlandırdı. 1987 yılında işkencecilere af getiriliyor ve hüküm giymiş cuntacı generaller, Menem'in başkanlığı döneminde Ekim 1989'da çıkartılan genel afla serbest bırakılıyorlardı. Buna karşı "kayıp" anaları protesto eylemlerini yükselteceklerdi. Devrimci saflarda bu dönemin Arjantin'i, faşist cunta döneminde katledilen yakınlarının hesabını sorma mücadelesini sürdüren *beyaz başörtülü anaların* eylemleriyle hatırlanacaktır.

Şili

Latin Amerika'nın demokrasi mücadelesi bakımından ileri ve devrimci geleneğe sahip bu ülkesinde, içinde sosyalist ve komünist partilerin yer aldığı ilk *halk cephesi* deneyimi 1938'de yaşanmıştı. Aradan yıllar geçtikten sonra 1970 yılında Şili halkı yine bir halk cephesini iktidara getirecekti. Sosyalist, Komünist ve Radikal partileri içeren ve bazı Hıristiyan Demokratların da desteklediği halk cephesinin seçimleri kazanması sonucunda sosyalist Salvador Allende devlet başkanı oldu. Ve *Unidad Popular* (Halk Birliği) hükümeti kuruldu. Bir yıl sonra yapılan ye-

rel seçimlerde Halk Birliği'nin aldığı oylar yüzde elliyi aşıyor, Şili ve dünya burjuvazisi ise uygulamalarından tedirgin oldukları bu iktidardan kurtulmanın yollarını döşemeye başlıyorlardı.

Sanayide devletleştirmelere ve kırsal kesimde tarım reformuna ağırlık veren Halk Birliği hükümeti bankaları kamulaştırmış ve sıra bakır madenlerine gelmişti. Bakır cevherleri Şili'nin en büyük zenginlik kaynaklarından biri olmanın yanı sıra ABD emperyalizminin de kârlı bir yatırım alanı idi. Tahmin edileceği gibi, Halk Birliği hükümetinin bakıra uzanan elini kırmak amacıyla yerli ve yabancı finans kapital alarm durumuna geçti. ABD Allende hükümetini düşürebilmek amacıyla çeşitli ekonomik ambargoları devreye sokarken, Şili burjuvazisi de Halk Birliği hükümetine artık hiçbir şekilde destek verilmemesi konusunda sınıf tavrını ortaya koymuştu. İşçi sınıfı ise devrimci önderliğe sahip bulunmadığından ve Halk Birliği'nin yenilgiye yazgılı reformist politikalarının bütünüyle etkisi altında olduğundan, burjuvazinin hamlesine kendi bağımsız sınıf tutumuyla karşılık veremedi.

Şili'de yerli ve yabancı finans kapitalin öncülüğünde gerçekleşen askeri faşist darbe, general Pinochet'nin faşist diktatörlüğünü işbaşına getirdi. Bu diktatörlük önemli bir gerçeği de sergiledi. Bir ülkede devrimci hareketin boyutları ne kadar yaygınsa ve bu hareket Şili halk cephesi örneğinde olduğu üzere *iktidar olma* deneyimi ile oyun oynamışsa, burjuvazinin ödettireceği fatura da o denli kabarık olacaktır. Şili'de faşizm, Allende de içlerinde olmak üzere yaklaşık 35 bin insanın katledilmesiyle iktidar oldu.

Pinochet cuntası, başkan Allende'nin çarpışarak öldüğü Başkanlık Sarayı'ndan başlayarak devrimciler cephesine karşı vahşice bir saldırı yürüttü. Şili'de faşist iktidarın işçi sınıfının yaşam ve çalışma koşullarına açıkça saldırarak, finans kapitale

nasıl bir ekonomik gelişme imkânı bahşettiğini veya diğer uygulamalarını uzun boylu anlatmaya gerek yok. Bunların ne olduğu, ne anlama geldiği, Türkiye örneğinden çok iyi biliniyor. Türkiye'den farklı olan bir yön, iktidarının ilk yıllarında yaptırdığı sözde bir halk oylamasıyla kendisini 1978'e dek devlet başkanı seçtiren Pinochet'in, faşist iktidarın monolitik yapısını bozmaksızın 1988 yılını bulduğudur.

Şili örneği, faşizmin yalnızca sermayenin azgın saldırısıyla hafızalara kazınamayacağını, devrimci güçlerin direniş çabasının da asla unutulmaması gerektiğini hatırlatır. Şili'de faşist cunta beş bini aşkın devrimciyi bir stadyuma doldurmuştu. Bunlar arasında Şili'nin devrimci şarkılarının simgesi Victor Jara da bulunuyordu ve tüfek dipçikleri eşliğinde alelacele stadyuma tıkılan Jara'nın elinde gitarı da vardı. Bir şarkı söylemeye koyulan Jara'ya, subayların ateş açma tehdidine rağmen stadyumdaki diğer tutuklular da eşlik etmeye başladılar.

Öfkeden çılgına dönen subaylar Jara'nın ellerinin kırılması emrini verdiler. Gitarın sesi susmuştu ama şarkı devam ediyordu. Faşist subaylar dipçiklerle Jara'nın kafatasını parçaladılar ve diğer tutuklulara ibret olsun diye cesedini tribünlerin önüne astılar. Ama Jara'nın o stadyumda ölümden hemen önce yazıp bestelediği "Şili Stadyumu" adlı şarkısı tüm bir faşist diktatörlük dönemini aşıp günümüze uzandı. Şili'de, Türkiye'de, başka pek çok ülkede, faşizmin darağaçlarında ve zindanlarında işkence ve ölüme yiğitçe direnen devrimci insanlar *son mesajlarında* devrimci mücadeleye inançlarını haykırmışlardır.

Tarih bize şunu gösteriyor ki, bugüne kadar hiçbir devrim, ona inanmış insanlar cesur olmadığı için yenilgiye uğramış değildir. Burada sorun, tek tek kişiler düzeyinde ele alınabilecek bir cesaret ya da korkaklık sorunu değil, devrimci mücadelenin gereklerini yerine getirme kapasitesine sahip bir önderliğin olup

olmadığıdır. Örneğin kişisel düzeyde ele alındığında, Allende de son anına dek kendi çizgisi içinde inançlarına dürüst kalmaya çalışmıştır. Ama biz Allende'nin kişisel tutumunu değil, o ve benzerlerinin temsilcisi oldukları sınıf tutumunu irdelemek, neticelerine bakmak zorundayız.

Allende, keskin komünist geçinip zoru gördüğünde sıvışanlara oranla cesur bir kişi olarak saygıyı hak etse bile, bu onun siyasal çizgisinin işçi sınıfını yenilgiye sürükleyen niteliğini değiştirmez. Öyle ya da böyle, neticede ilerleme potansiyeline sahip bir devrim, burjuva devletin silahlı kuvvetlerinin ellerine teslim edilmiştir. Böylece yolu açılan kılıç, neticede Allende'nin canını da almak istediğinde, o bir korkak gibi pısıp af dilememiş, dövüşerek ölümü seçmiştir. Ama bu kişisel onur, onun sınıf yanılgısını asla ve asla ortadan kaldırmaz. Zira sorun, onun hatasının bedelini kendi yaşamıyla ödeyip ödemediği değil, sınıfa neye malolduğudur.

Biraz da Şili'de Pinochet'nin faşist diktatörlüğünün sona eriş süreci üzerinde duralım. Pinochet'in devlet başkanlığı, başında bulunduğu faşist cuntanın baskı ve tehditleri altında gerçekleştirilen "halk oylaması" ile önce 1978'e ve daha sonra da 1980 yılına dek sürüp gitmişti. Fakat içten içe zayıflayan faşist iktidarın, sonunda bir halk ayaklanması ile tepetaklak olmaması için bir "yumuşama" sürecinin başlatılması da giderek kaçınılmaz hale gelmekteydi.

Pinochet, hazırlattığı yeni anayasanın Eylül 1980'de yapılan halkoylamasında kabulüyle birlikte, iplerin yine kendi elinde olmasını umduğu bir süreci başlattı. Yükselmesi olası halk muhalefetinin önünü kitlelerde yanılsamalar yaratıp kesebilmek amacıyla, "demokrasiye yavaş evrim" diye adlandırılan bir planın yürürlüğe konduğunu açıkladı. Bu planın bir parçası da, Pinochet'nin kendi devlet başkanlığı süresini 1988 yılına kadar

uzatmış olmasıydı.

Ancak ilerleyen yıllarla birlikte Pinochet'in faşist iktidarının iç ve dış desteğini yitirdiği, görünürdeki monolitik yapısına rağmen içten çürüdüğü açıktı. Nitekim faşist diktatörlük karşıtı muhalefet zamanla güç kazanmaya başlamıştı. 1982-83 yıllarında yaşanan ekonomik bunalım faşist iktidarın durumunu zayıflatırken, açık kitle gösterileri de yükselmekteydi. İç ve dış burjuva güçlerin güdümlü bir parlamenter işleyişe geçilmesi için egemen kılmaya çalıştıkları plan Türkiye'dekiyle benzerlikler gösteriyordu. Ama Şili'de işçi hareketi ve devrimci kitle güçleri faşizmin çözülüş sürecinde Türkiye'ye oranla daha etkili bir mücadele sergilediler. Kitle eylemlerinin durdurulamaz gelişimi karşısında Pinochet 1984 yılında sıkıyönetim ilân edecekti. Faşist yönetim, baskıları artırarak ve sıkıyönetim tehditleriyle kaçınılmaz sondan kurtulmaya çalışsa da tarihin çarkını geri döndürmeye muktedir olamayacaktı.

Nitekim 1987 yılına gelindiğinde, Pinochet sıkıyönetimi kaldırmak ve siyasal partilerin kurulmasına izin vermek zorunda kalmıştı. Fakat hiç değilse kendi paçasını kurtarmak amacıyla devlet başkanlığını bir dönem daha uzatmak için yine halkoylamasına başvurdu, bu kez sonuç *hayır* idi. Pinochet, artık iktidarın sivillere devredileceğini açıklamak zorunda kalmıştı. Aralık 1989'da yapılacak seçimler öncesinde on yedi siyasal parti *Demokrasi İçin Partiler Koalisyonu* adlı bir seçim bloku oluşturdu. Seçimleri bu ittifakın desteklediği Hıristiyan Demokrat adayın kazanmasıyla Şili'de parlamenter işleyişe geçildi.

EK II

İspanya Dersleri

Marksizm dışı akımların, Sosyal Demokrasinin, Stalinizmin, faşizme karşı mücadele sorununda uzun yıllar boyunca sınıf bilincini bulandırmış ve neticede işçi hareketini yenilgiye sürüklemiş olan siyasal yaklaşımlarıyla döne döne hesaplaşmak büyük önem taşıyor. Bu nedenle, faşizme karşı mücadelede sahip çıkılması gereken devrimci gelenek ile bunun dışında kalan siyasal anlayışlar arasına kalın bir çizgi çekerken, yıllar içinde büyük bir kafa karışıklığına neden olmuş belli başlı çarpıtmalar üzerinde de tekrar tekrar durmak gerekiyor.

İspanya'da 1930'larda yaşanan *Halk Cephesi* deneyimi, proletaryanın devrimci mücadelesini güçsüz düşüren ve neticede Franco'nun faşist diktatörlüğünün kurulmasıyla sonuçlanan çok çarpıcı bir örneği oluşturur. İspanya'da yaşanan süreçten çıkartılabilecek çok önemli dersler vardır ve o dönemleri bizzat yaşamış olan Troçki'nin devrimci değerlendirmeleri büyük önem taşır. İspanya'daki sürecin ve bu derslerin belli başlı yönleriyle hatırlanması, günümüzde de tanığı olacağımız sınıf uzlaşmacı "cephe" anlayışlarının yaratacağı vahim sonuçlara hazırlıklı olmak ve mücadeleyi doğru temellerde sürdürebilmek bakımından elzemdir.

1930'lar İspanyası, işçi-emekçi kitlelerin devrimci mücadelesiyle burjuva düzen güçlerinin karşı-devrimci faşist saldırısının tam anlamıyla iç içe geçtiği bir süreci yansıtır. İspanyol devriminin karakteri ve işçi sınıfının faşizme karşı mücadelesi

konusunda Stalinist anlayışlar gerçeklikleri öylesine çarpıtmışlardır ki, bu yüzden çok kısaca da olsa o dönem İspanyası'nın koşullarını hatırlayarak başlayalım.

İspanya 20. yüzyılın başında mutlak monarşi tarafından yönetilen geri kalmış bir Avrupa ülkesiydi. Fakat üstyapıdaki yarı feodal görünüme rağmen (Katolik Kilisenin hâlâ çok güçlü oluşu, devlet yönetiminde aristokrat subay kastının ağır basması vb.) kapitalizm gelişmekteydi ve burjuvazi iktisaden egemen sınıflar arasında yerini almıştı. Birinci Dünya Savaşı sırasında, savaşan Avrupa ülkelerine yapılan tarımsal ihracat sayesinde elde edilen sermaye birikimi, özellikle Barselona, Bask, Bilbao gibi bölgeler başta olmak üzere sanayinin gelişmesine ve proletaryanın güçlenmesine neden olmuştu. Ancak savaş sonrasında Avrupa'yı derinden sarsan iktisadi kriz koşullarından İspanya da fazlasıyla etkilenecek ve egemen sınıflar kurtuluşu, kendilerini ordunun kollarına atmakta bulacaklardı. Böylece 1923 yılında İspanya'da General Primo de Rivera'nın askeri diktatörlüğü kuruluyordu.

Diktatör Rivera 1930 yılında iktidardan düşecek, Kral XIII. Alfonso yeni bir hükümet oluşturması için Berenguer'i görevlendirecek ve ayrıca Nisan 1931'de yerel seçimlerin yapılacağını ilân edecekti. Bu seçimlerde monarşist ve kilise yanlısı partiler büyük bir hezimete uğradılar. Elde edilen bu sonuç, kralı sürgüne gitmeye mecbur kılarken İspanya'ya da *burjuva cumhuriyeti* getirdi. İspanya'da 14 Nisan 1931'de cumhuriyet ilân edildi. Aynı yıl içinde, Largo Cabellero liderliğindeki Sosyalist Parti ile Troçki'nin *İspanya'nın Kerenskisi* olarak değerlendirdiği *Azana* liderliğindeki liberal burjuva partiyi içeren bir burjuva koalisyon hükümeti kuruldu. İki karşıt sınıfın uzlaşmasına dayanan bu hükümet, 1936'da kurulacak Halk Cephesi hükümetinin bir anlamda öncülüydü.

Cumhuriyetin ilânıyla birlikte İspanya'da başlayan yeni dönem, yıllardır birikmiş olan çelişkilerin patlamasına sahne olmaktaydı. 1931 Haziranında yapılan Kurucu Meclis seçimlerini takiben yeni bir anayasa da hazırlanmıştı. 1932 yılında, Katalonya'nın sınırlı bir otonomiye kavuşması anlamına gelen yeni bir anayasal düzenlemeyle, *Generalitat* olarak adlandırılan ayrı bir Barselona hükümeti kuruldu. Fakat işçilerin ve tarım emekçilerinin cumhuriyetten beklediği yalnızca parlamenter rejimin ilânı değildi. Kitleler sosyal reformların gerçekleşmesini istiyorlardı. Oysa liberal burjuvazi kitlelerin devrimci dönüşüm arzusundan, monarşiden korktuğundan daha fazla korkmaktaydı. Azana'nın başbakanlığı altındaki burjuva cumhuriyeti, mücadeleyi yükselten kitleleri kurşun yağmuru ve top ateşleriyle durdurmaya çalışacaktı.

Sanayi bölgelerinden yükselen genel grevler, kırsal kesimde gerçekleşen köylü ayaklanmaları ve burjuvazinin saldırıları sonucunda kabaran ölü ve yaralı sayılarıyla ilerleyen bir süreç yaşandı. Sonuçta kitleler cumhuriyetçi partilere verdikleri desteği çektiler. 1933 yılında Azana hükümeti düştü ve sağcı bir burjuva hükümeti kuruldu. Parlamenter rejim bundan böyle hızla bir dar boğaza sürüklenirken, düzen güçleri de faşizm kartını hazır etmeye koyulmuşlardı. Eski diktatör Rivera'nın oğlu, Madrid'de *Falange Espanola* adlı faşist partiyi kurarken, silahlı faşist çeteler de sendika liderlerine ve sol siyasetçilere yönelik suikastleri gerçekleştirmeye girişmişlerdi.

Mevcut koşullar sallantılı bir siyasal tutumu kaldırmayacak kadar ciddiydi. Sosyalist Parti lideri Caballero, tabanın bindirdiği basınç nedeniyle silah satın almak ve üyelere dağıtmak amacıyla bir *Komite* kurmak zorunda kalmıştı. Devrim ve karşıdevrim güçleri arasındaki mücadele yükselişini sürdürüyordu. Düzen güçlerinin faşist bir iktidarı işbaşına getirme planlarına

karşı Madrid ve Barselona'da ayaklanmalar gerçekleşti. Asturias'ta madenciler 4 Ekim 1934'te başlattıkları ayaklanma sonucunda *komün* yönetimini ilân ettiler. Sağcı burjuva hükümetin buna yanıtı, General Franco'yu ve Fas'taki lejyonerler ordusunu şehirde düzeni sağlamak için yardıma çağırmak olmuştu. Asturias madencilerinin komünü 12 Kasımda düşürüldü. Düzen güçlerinin işçi-emekçi kitlelere karşı faşist saldırısı başlatılmış, ölü sayısı 5 bini bulmuş, siyasi tutuklu sayısı 30 bini aşmıştı. İspanya'da iki temel sınıf arasındaki mücadele artık muazzam boyutlara ulaşıyordu.

Faşizm İspanya'yı devrim güçlerinin elinden geri almak amacıyla, gücünün yettiği kentlerde ve bölgelerde fiilen iktidarını oluşturmaya çalışıyordu. Faşistlerin egemenliği altına giren bölgelerde toplu idam politikası, faşizmin temel yıldırma siyaseti haline gelmişti. Ama önemli sanayi bölgelerinde, faşizm, işçilerin devrim ateşini söndürmeye muktedir olamamıştı ve böylece Şubat 1936 dönemecine gelindi.

1936 Şubatında yapılan seçimlerde *Halk Cephesi* bir seçim zaferi kazanıyor ve yine Azana'nın başbakanlığı altında (Azana birkaç ay sonra cumhurbaşkanı olacaktı) burjuva cumhuriyetçilerle Sosyalist ve Komünist Partilerin oluşturduğu bir koalisyon hükümeti kuruluyordu. İlk bakışta faşist güçlere karşı başarılı bir atak olarak gözükebilecek bu siyasal dönemeç noktası, proletaryanın devrimci mücadelesinin ilerletilmesi bakımından ne yazık ki tam tersi bir anlam ifade etti. Zira bu dönemeç, işçi partileri liderlikleri açısından tam bir kırılma noktası oldu. İspanya'da parlamenter rejimin iflas ettiği tarihsel koşullarda, bu liderlikler kendi kitlelerinde parlamenter yanılsamalar yaratmaya koyuldular. Oysa işçi ve emekçi kitlelerin yaşamsal çıkarları parlamenter atraksiyonlarla oyalanmayı değil, devrimin ilerletilmesini gerektiriyordu.

Troçki'nin dediği gibi, sosyalist devrim döneminde burjuvazi ile koalisyon kurmaktan daha büyük bir suç olamaz.[159] "Devrim sırasında sınıf kinlerinin tüm gücünü burjuvaziye yönelten işçiler için 'devrimci' bir liderin burjuva bir hükümet içerisinde yer alması önemli bir işarettir: bu onların aklını karıştırır ve moralini bozar."[160] Marksizmin ilkesel tutumunu yansıtan bu tespitler dünün İspanyası'nda olduğu kadar günümüzde de aynen geçerlidir. Ne var ki sınıf uzlaşmacı siyasetler tarihin her döneminde bu suçlarını, gündemde sosyalist bir devrimin bulunmadığı, acil görevin faşizme karşı demokrasiyi savunmak olduğu şeklindeki gerekçelerin ardına gizlemeye çalışmışlardır. Bu doğrultuda yaratılmış yanılsamalar, dünden bugüne nice mücadeleci işçinin ve devrimcinin bilincini çarpıtmıştır.

Oysa faşizmin yükselişe geçtiği koşullar iyice bir aklın süzgecinden geçirilirse, söz konusu gerekçelerin aslında gerçekliği yansıtmayan birer tuzak olduğu görülecektir. Örneğin faşist iktidar seçeneği hiçbir ülkede sermayenin gündemine durup dururken girmez. Faşizm işçi sınıfının karşısına can yakan bir gerçeklik olarak dikilmişse, sınıf mücadelesinin diğer cephesinde de, burjuva düzeni korkuya salan (şu ya da bu düzeyde olgunlaşmış) bir devrim tehdidi yer alır. Faşizmin iktidara tırmandığı tüm süreçlerde, işçi sınıfı üzerinde "ya devrim ya karşı-devrim" tabelası yazan bir yol ayrımına gelip dayanır. O nedenle, faşizm tehlikesi doğduğunda işçi sınıfının acil görevinin mevcut parlamenter rejimi savunmak olacağı iddiası büyük bir çarpıtmadır.

Yıllar içinde onca acı deney yaşanmış olmasına rağmen bu tür çarpıtmaların günümüzde bile etkisini sürdürmesinin bir nedeni de, burjuva devletin parlamenter ve faşist biçimleri arasındaki farklılığın işçi sınıfı açısından önemsiz olmadığı gerçeği-

[159] Troçki, *İspanyol Devrimi*, Yazın Yay., Ekim 2000, s.360
[160] Troçki, *age*, s.355

nin yanlış yorumlanmasıdır. Bu tespit doğrudur ama bunun devrimci görevler bağlamında karşılığı ne olmalıdır? Faşizm tehdidi varsa işçi sınıfının buna kayıtsız kalmaması ve burjuva demokrasisi altında elde ettiği mevzileri savunması elbette devrimci görevin bir parçasıdır. Ama devrimci proletarya bu mevzileri kendi stratejik hedefine bağlayarak, kendi örgütleriyle, kendi tarzıyla savunur. Yani faşizme karşı mücadeleyi, doğrudan doğruya devrim mücadelesini ilerletme görevine bağlar. Devrimci proletarya bu mücadeleyi, zaten can çekişmekte olan burjuva parlamenter rejime yeniden can vermek için değil, burjuva egemenliğini sona erdirmek amacıyla yürütür. Bunun tersi, yani önce burjuvaziye bir iktidar bahşedip sonra sıranın işçi sınıfına gelmesini bekleme mantığı tam da Menşevizmdir.

Zor dönemler geldiğinde devrimci görevlerin altına girmeyip kurtuluşu liberal burjuvazinin kollarına atılmakta bulan *Menşevizm*, ülke ve siyasal örgüt adı değişse bile meşrebi değişmeyen genel sınıf uzlaşmacılığıdır. Menşevik eğilimin tipik özelliklerinden biri de, burjuva siyasetçiler konusunda işçiler arasında büyük yanılsamalar yaratması, düzenin temel direği haline gelmiş ünlü devlet adamlarına çeşitli payeler dağıtmasıdır. Konumuzu doğrudan ilgilendiren bir örnek verelim. Fransa'da 1935 yılında kurulan Halk Cephesi hükümetinin başbakanı sosyalist Leon Blum, koalisyon ortağı olan burjuva partisinin (Radikal Parti) ünlü politikacısı ve hükümetin savunma bakanı *Daladier*'i "büyük demokrat" diye över. Troçki'nin belirttiği gibi, "Şüphesiz Daladier büyük bir 'demokrattır' Ancak onun Blum'un bakanlığında resmi işlerle uğraşırken bir yandan da gayri resmi olarak subay kıtalarının genelkurmayında çalıştığından bir an bile şüphe duyulabilir mi?"

Troçki'nin takibeden satırları, günümüzdeki uzlaşmacı anlayışlara da verilmiş bir yanıttır: "Orada Blum gibi içi boş ko-

nuşmalarla sarhoş olmayan, gerçeklerle yüzleşen ciddi insanlar var. Bu insanlar her olası sonuç için hazırlıklıdır. Şüphesiz Daladier ve askeri liderler de işçiler devrim yolunda yürümeye başladıkları takdirde alınacak gerekli önlemler konusunda bir anlaşmaya varıyorlar. Ve generaller kendi aralarında şunları konuşuyor: 'İşçilerle işimiz bitene kadar Daladier'i destekleyelim daha sonra onun yerine daha güçlü bir adamı getiririz.' Aynı anda Sosyalist ve komünist liderler de her gün 'Dostumuz Daladier' nakaratını tekrarlıyor. Bir işçinin onlara cevabı şöyle olmalıdır: 'Bana dostunuzu söyleyin size kim olduğunuzu söyleyeyim.'"[161]

Sınıf uzlaşmacı Menşevik anlayışın faşist tehdit karşısında yerleştirmeye çalıştığı siyasal mantık şudur: Faşizm henüz tırmanış halindeyse, işçi örgütleri öncelikle burjuva parlamentosunda sol kanadı güçlendirmeli, gerekiyorsa burjuva soluyla koalisyon hükümetleri kurmalı, faşist yuvarların dağıtılması, polisin ve ordunun faşistlerden temizlenmesi için parlamentodaki "ilerici kanatlar" zorlanmalıdır. İşçi sınıfının kendi bağımsız örgütlenmesine ve devrimci siyasetine dayanan "esas" mücadeleye "sonra" nasılsa sıra gelecektir! İşte İspanya'da da, Sosyalist ve Komünist Parti, liberal burjuvaziyle bir koalisyon hükümeti oluşturur ve parlamenter yanılsamalar yaratmaya koyulurken tam da böyle bir mantıkla hareket etmiştir.

İspanya örneğinin de kanıtladığı gibi, Troçki, burjuva devlet aygıtı varlığını sürdürdükçe faşist birliklerin idari yaptırımlarla dağıtılabileceği savının tam bir yalan ve aldatmaca olduğunu vurgular. Sadece silahlı işçiler faşizme karşı direnebilir. İşçilerin partisi liberal burjuvazi ile ittifak içine girmekle, kapitalist militarizme karşı verdiği mücadeleden vazgeçmiş olmaktadır. Zira sömürenlerin silahlı kuvvetlerinin desteği olmadan burjuva

[161] Troçki, *age*, s.248

rejimi sürdürmek imkânsızdır. Ve açıktır ki, "Subaylar sermayenin muhafızlarıdır. Bu muhafızlar olmadan burjuvazi varlığını bir gün bile devam ettiremez. Birey olarak seçimleri, eğitimleri subayları sosyalizmin uzlaşmaz düşmanları haline getirmektedir. Yalıtılmış istisnalar hiçbir şeyi değiştirmez."

Parlamentonun sol kanadından, ordunun faşistlerden temizlenmesini niyaz eden uzlaşmacı liderlikler burjuva düzerin temel gerçekleri konusunda işçileri çok tehlikeli sonuçlara sürüklemektedirler. "Tehlike faşist kimlikleri açıkça belli olan kibirli demagogların varlığında değil asıl proleter devrimi yaklaştığında subay müfrezelerinin proletaryanın cellâtları haline gelmelerinde yatmaktadır" der Troçki. "Yalnızca dörtyüz beşyüz ajitatörü ordudan tasfiye etmek temelde her şeyin daha önce olduğu gibi bırakılması anlamına gelir. İçinde halkı tutsak alan yüzyılların geleneklerinin yoğunlaştığı subay kadroları tümüyle, kaynağına kadar ezilmelidir. Subaylar kastının emri altındaki kışla askerlerinin yerine de *halk milisi* –silahlı işçi ve köylülerin demokratik örgütü– geçirilmelidir. Başka bir çözüm yolu yoktur."

Ve Troçki, işçilerin bilincini bulandıran siyasi yaklaşımları apaçık teşhir eden şu can alıcı soruyu yöneltir: "Cumhuriyetçiler böyle bir tedbiri kabul edecekler mi? Hiçbir şekilde kabul etmeyecekler. Halk Cephesi hükümeti, yani işçilerin burjuvazi ile beraber kurduğu koalisyon hükümeti özünde bürokrasiye ve subaylara teslimiyet hükümetidir. İspanya olaylarının bize verdiği ve bedeli binlerce insanın yaşamıyla ödenen ders işte budur."[162]

Burjuvazi ile uzlaşmalara dayanan Halk Cephesini faşizmi engelleyecek bir yol olarak görenler, sınıf mücadelesinin çarpıcı gerçeklerinin üzerinden atlamaktadırlar. Burjuvazi, koşullar onu işçi örgütleriyle siyasal bir ittifak yapmaya mecbur kıldığında,

bu durumu dengelemek için orduya her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyar. Bu nedenle aslında Halk Cephesi tipindeki hükümetler, gerçek bir iktidar bile olamazlar. Nitekim İspanya'daki Halk Cephesi de aslında gerçek bir hükümet bile olamamıştır. Gerçek hükümet yetkisi, Genelkurmay'da, bankalarda, burjuva düzen güçlerindedir. Bu gerçeklik karşısında, Troçki, Fransa'daki Halk Cephesi taraftarlarını da uyaracaktır.

Fransa'da da liberal burjuvazinin işçilerle ittifak yapmasına, subay kadrolarına dokunulmaması şartıyla izin verilmiştir. "İşçiler talepleri doğrultusunda baskı uygulamaya kalktıklarında bütün devlet aygıtı kafalarına inecekti" der Troçki.[163] Liberaller Halk Cephesinin sağ kanadı olarak görülseler bile, aslında orada yönetici sınıfları temsil etmek üzere bulunmaktadırlar. Finans kapital onlar aracılığıyla Halk Cephesine uzanmakta ve proletarya üzerinde hâkimiyetini sürdürmektedir.

İspanya örneğinde işçi partileri liderlikleri, parlamentoda elde edilen mevziler sayesinde faşizmin engellenebileceği düşleriyle kendilerini ve daha tehlikelisi işçi-emekçi kitleleri kandırıp durdular. Ve böylece faşizm iktidara biraz daha yaklaştı. Faşizmin iktidara geldiği tüm örnekler, devrim ve karşı-devrim arasındaki iç savaşın tırmandığı süreçlerde burjuva düzen güçlerinin durumun vahametini çok daha önce ve kapsamlı biçimde kavrayıp önlemlerini almaya koyulduğunu kanıtlar. Nitekim İspanya'da da böyle oldu.

Franco, Fas'taki lejyonerlerin başına geçip faşist bir ayaklanma gerçekleştirmek üzere gizli bir şekilde Kuzey Afrika'ya geçti. Franco'ya bağlı Fas'taki askeri birlikler 17 Temmuz 1936'da, giderek tüm İspanya'yı içine alacak bir silahlı ayaklanmayı başlattılar. Takip eden günler içinde İspanya'daki elli

---

[162] Troçki, *age*, s.246
[163] Troçki, *age*, s.241

garnizonun tümü faşistlerin yanında yer aldı. Böylece İspanya'da faşizm, doğrudan doğruya *nizami ordunun* içine yerleşerek, onun askeri birliklerini faşist askeri birliklere dönüştürerek ilerleyişini sürdürdü. Çeşitli ülkelerin emperyalist güçleri ve İspanya'nın eski ve yeni tüm egemen sınıfları (büyük toprak sahipleri ve burjuvazi), işçi ve emekçilerin devrimini kanla bastıracak faşizmin bu iktidar yürüyüşüne desteklerini sundular.

Faşistler bir hafta içinde İspanya'nın yaklaşık üçte birini ele geçirdiler. İlk hafta içinde Azana'nın başbakanı işçilere silah verenlerin vurulacağını açıklamış, bu nedenle birçok şehirde faşizm muzaffer olabilmiş ve on binlerce işçi ölmüştü. 18 Temmuzda başbakan istifa ediyor, fakat Cumhurbaşkanı Azana hâlâ faşistlerle uzlaşmanın bir yolunu arıyordu. Oysa İspanya'da bu noktada da faşizmi yenilgiye uğratmanın olanağı vardı, fakat bunun tek yolu işçi örgütlerinin silahlandırılmasıydı. Yüz binlerce işçi Madrid sokaklarına akın etmiş ve "ihanet" haykırışları ile birlikte silah talep etmekteydiler.

19 Temmuzda kurulan yeni hükümet, işçilerin baskısı sonucunda istemeye istemeye de olsa onlara silah dağıtmak zorunda kaldı. Bu durum, İspanyol devriminin ilerleyişi içinde fevkalâde önem taşıyan yeni bir dönemeç noktası anlamına gelmekteydi. İspanya tam üç yıl sürecek kanlı bir iç savaş döneminin içine girmişti ve bu savaş yaygın biçimiyle, faşist güçlerle cumhuriyetçi güçler arasındaki bir savaş olarak değerlendirilecekti. Oysa işin gerçeğinde, bu, *iki temel sınıf arasındaki bir iç savaştı.*

Troçki bu savaşın ikili yönüne, "melez" karakterine dikkat çekecektir. 1936-39 İspanya iç savaşı, bir yönüyle burjuva demokrasisi ile faşizm arasındaki silahlı bir mücadele olarak görünür. Fakat burjuva cumhuriyetçi güçlerin ve onların siyasal temsilcilerinin tüm kaypak tutumlarına rağmen devrimci proletarya bu savaşa kayıtsız kalamaz. Çünkü faşizm fiilen işçi sını-

fını ve onun mevzilerini de hedef almaktadır. Bu da iç savaşın ikinci ve asıl önemli yönünü oluşturur.

Faşist askeri birliklere karşı kahramanca direnen ve dövüşenler zaten silahlı işçi-emekçilerdir. Bu bakımdan mevcut koşullar iç savaş öncesi ortama nazaran çok önemli bir farka da işaret eder. Artık faşizmin salt parlamenter atraksiyonlar temelinde geriletilebileceği yanılsamalarıyla boğuşup, faşizme karşı silahlı bir mücadelenin gerekli olduğunu anlatmaya çalışma dönemi sona ermiştir. Faşizme karşı fiilen silahlı bir mücadele yürümektedir. Bu somut koşullarda gerekli olan, işçi sınıfının devrimci iktidar hedefine ilerleyebilmesi için faşist birliklerin askeri saldırısını yenilgiye uğratmasıdır.

Devrimci proletarya faşist birliklere karşı *görünürde* cumhuriyetçilerle ortak bir savaş yürütmektedir. Fakat işin gerçeğine ve doğrusuna bakılacak olursa, devrimci işçilerin bundan muradı *asla ve asla* burjuva cumhuriyetçi güçleri yeniden iktidar koltuğuna oturtmak olamaz. Hatırlayalım, Bolşevikler Kerenski ve Kornilov arasındaki mücadelede tarafsız kalmamışlardı. Kornilov belâsını defetmek üzere Kerenski birlikleriyle birlikte dövüşürlerken, bunu burjuva düzeni yaşatmak ve Kerenski'leri başa getirmek üzere yapmıyorlardı. Amaçları Kerenski'ye destek vermek değildi. Tam tersine, Kornilov'un ardından onu da devirmek üzere bu silahlı mücadeleyi yürüttüler.

1936 İspanyası'na geri dönelim. Devrimci güçlerin üstün olduğu bölgelerde iktidar silahlı işçi örgütlerine geçmeye başlamıştır. İşçilerin kontrolündeki bölgelerde tam bir *ikili iktidar* durumu oluşmaktadır. *Uluslararası Tugaylara* katılan çeşitli ülke sosyalistleri İspanya'ya gelmişlerdir. Katalonya'da işçi sınıfı partileri ve sendikalar milis birlikleri oluşturarak Aragon'da fa-

şistleri bozguna uğratmışlardır. Kısacası, POUM[164], Komünistler ve Anarşistler gibi çeşitli siyasal liderlikler altında mücadeleye atılan işçi-emekçi kitlelerin, savaşı göze alma konusunda hiçbir eksikleri yoktur, fakat kilit sorun devrimci önderlik sorunudur.

İç savaş döneminde pek çok fabrika sahibi faşistlerin egemen oldukları bölgelere kaçmaktaydı. Oysa Stalinizm burjuvazi ile uzlaşmayı doğru bir siyasal tutum olarak yutturmak amacıyla, *Franco'nun feodalizmin temsilcisi olduğu ve sanayi burjuvazisinin faşizme karşı işçilerle birlikte hareket edeceği* şeklinde bir teori icat etmişti. Sınıf savaşının kızgın ateşi altında sahte teoriler mum gibi erirken, işçiler fabrikaları ele geçiriyor ve kendi kontrolleri altında çalıştırmaya başlıyorlardı. Köylüler toprakları işgal ediyor, işçiler burjuva polisin yerini alması için işçi milisleri örgütlemeye girişiyorlardı.

Özetle, "daha sosyal reformlara sıra gelmedi" diye devrimi geriletmeye çalışan siyasal yaklaşımlara inat, İspanya'da faşizme karşı mücadele tam da olması gerektiği biçimde ilerleme potansiyeline sahip bulunduğunu kanıtlamıştı. Ama devrimci bir önderlik olmaksızın, devrimci gelişimin nihayetinde tıkanacağı bir nokta vardır. Hele bir de, devrimci önder pozlarını takınmış liderlikler devrimi ilerletecek yerde tam da tersi yönde harekete geçerlerse, işçi-emekçi kitleler istedikleri kadar savaşmayı ve

---

[164] POUM (Birleşik Marksist İşçi Partisi). Troçki, bu partinin lideri Andre Nin'in dürüst ve davaya bağlı bir insan olsa da bir Marksist değil merkezci olduğunu, en iyi ihtimalle İspanya'nın Martov'u, yani bir sol Menşevik olabileceğini belirtir. POUM liderliği konusunda şu değerlendirmeyi yapar: "POUM liderleri bir tek gün için olsun bağımsız bir rol oynamayı denemediler. Bunun yerine kitle örgütü liderlerinin 'soldaki' arkadaşları ve danışmanları rolünü oynamayı sürdürdüler. Kendine ve fikirlerine güvenememesinden kaynaklanan bu politika POUM'u ikiyüzlülüğe, sürekli yalpalamaya ve sınıf mücadelesinin gelişimi ile keskin bir çelişki içerisine düşmeye mahkum etti." (*Faşizme Karşı Mücadele*, s.352-3)

ölümü göze almış olsunlar, sonuç ne yazık ki büyük bir hüsran olur. Nitekim İspanya örneğinde tam da böyle oldu.

İspanya'daki devrimci mücadelede başı çeken POUM'un ve Anarşist hareketin liderlikleri, mücadeleyi bir işçi hükümetinin oluşturulmasına doğru ilerletmek yerine Eylül 1936'da Katalonya'da Halk Cephesi hükümetine katıldılar. Böylece Stalinist Komintern'in arzusu da gerçekleşmiş oluyor ve işçi partileri liderlikleri, aslında devrimi yenilgiye sürükleyecek bir yola girmiş bulunuyorlardı.

Bu arada Sosyalist Parti lideri Caballero da merkezi Halk Cephesi hükümetinin başbakanı olmuştu. Troçki POUM liderliğinin tutumunu "ihanet" olarak değerlendirmekteydi. POUM'un lideri Andre Nin'i şöyle eleştiriyordu: "Kişi, onun hükümetinin içinde yer alırken burjuva cumhuriyetine karşı nasıl savaşabilir? Burjuva cumhuriyetinin 'adalet' bakanlığı koltuğunu işgal ederken aynı zamanda işçileri bu cumhuriyeti yıkmak amacıyla nasıl seferber edebilir? Bu kişi olayları ciddi bir biçimde ele mi almakta yoksa proletaryanın idealleri ve programıyla alay mı etmektedir?"[165]

Halk Cephesi hükümeti, Cumhurbaşkanı Azana'nın tutumunda açıkça dile geldiği gibi, aslında faşizmin yolunu açmaktan başka bir şey yapmayan burjuva cumhuriyetçilerin ayıbını örten bir incir yaprağı konumundaydı. Burjuva cumhuriyetin başkanı Azana, askeri hiyerarşiyi kızdırmamaya özen gösterir ve parlamenter iktidarı kitlelerin silahlanmasını engellemek amacıyla kullanırken, Halk Cephesi hükümeti ise parlamenter rejim içinde işgal ettiği konum sayesinde faşizmin iktidarını önleyebileceğini sanıyordu. Bu ölümcül "hata", ilerleyen yıllar içinde Şili dahil daha pek çok örnek temelinde yinelenecekti. Keza Türkiye'de de 12 Eylül öncesinde burjuva cumhuriyetçi

güçlerin kuyruğuna takılan sol çevreler, faşist tırmanışı durdurması için parlamentonun "sol" kanadından, dönemin önde gelen burjuva devlet adamı Ecevit'ten medet umacaklardı.

İspanya'da 1937 Mayısında gelişen olaylar, binlerce işçiyi polis provokasyonlarına karşı örgütlerini savunmak amacıyla sokaklara döktü. Barselona'da bir işçi ayaklanması gerçekleşti. Fakat siyasal liderlikler, işçi sınıfını iktidarın zaptı noktasına yaklaştıran bu son fırsatı da heder edeceklerdi. Anarşist liderler ve POUM liderliği, işçilere evlerine dönmeleri için çağrı yaptı. 15 Mayısta Cabelloro hükümeti düştü ve yerine Stalinistlerin istekleri doğrultusunda Negrin hükümeti geçti. Ardından, KP'nin POUM'un yasadışı ilân edilmesi için merkezi hükümete sunduğu yasa tasarısı kabul edilerek yürürlüğe girdi. POUM yasaklandı, Nin ve diğer yöneticileri tutuklandı. Anarşist liderlik ise Kasım 1937'de merkezi hükümete katıldı ve böylece ihanet kararının altına o da resmen imzasını atmış oldu.

Artık bundan sonrası, faşizmi engelleyeceği söylenen şu parlamenter cumhuriyetin can çekişip son nefesini vermesinden ibaretti. 1938 Nisanında faşist askeri birlikler Vinaroz'da denize ulaşarak cumhuriyetçi İspanya'yı ikiye bölmüş oldular. 22 Eylül tarihinde Uluslararası Tugaylar İspanya'daki son savaşlarını verdiler ve Ekimde İspanya'dan ayrılmaya başladılar. 23 Aralıkta faşistler Katolonya'yı ele geçirecekleri saldırıyı başlattılar ve 26 Ocak 1939'da ise Barselona artık direnecek bir güç olmaksızın düştü. Tüm bir iç savaş süresince cumhuriyetçilere silah satmayı reddeden İngiltere ve Fransa, henüz savaşın kesin sonucu bile belli olmamışken 27 Şubatta Franco hükümetini resmen tanıdı. Mart ayında Madrid ve Valancia faşistlere teslim oluyor ve faşizm 28 Mart 1939'da iktidar savaşını zaferle noktalıyordu.

---

[165] Troçki, *age*, s.258-9

İspanya Halk Cephesi deneyimi, devrime karşı gardını alan burjuva gericiliğinin parlamenter uzlaşmalarla yatıştırabileceği inancını yaymanın işçi sınıfına ne büyük kayıplara malolacağını açıkça gözler önüne serer. Devrimci görevlere sırtını dönen Halk Cephesi, işçi ve emekçi kitleleri büyük bir hayal kırıklığına sürükleyerek faşizmin zaferini mümkün kılmıştır. Daha iç savaşın başlangıcında, işçi partisi liderliklerinin uzlaşmacı tutumu nedeniyle Troçki'nin dile getirmek zorunda kaldığı acı kehanet gerçekleşmiştir: "Burjuvazi ile koalisyon politikasının bedelini proletarya faşist çetelerin terörü ya da yıllar içerisinde verilecek kurbanlar, maruz kalınacak işkenceler şeklinde ödemek zorunda kalacaktır."[166]

İspanyol devrimi dinamizmini, kitlelerin daha iyi bir gelecek umudundan alıyordu. Ancak burjuva demokratları kitlelerin bu umutlarını boşa çıkarmak için adeta ellerinden gelen her şeyi yaptılar. Bu nedenle köylüler arasında cumhuriyetçi kliklere karşı giderek bir nefret ve güvensizlik gelişti. Cumhuriyetçi güçlerin yenilgisinin temel nedenini şöyle açıklar Troçki: "Fedakarlık ruhu ve devrimci istek yerini ümitsizliğe ve kayıtsızlığa bıraktı yavaş yavaş. Kitleler kendilerini aldatan ve ayaklar altına alanlardan yüz çevirdiler."[167]

İspanya'da yaşanan süreçten çıkartılması gereken en önemli derslerden biri de, işçi sınıfının devrimci mücadelesini ilerletmeye çalışan siyasal tutumla buna karşı olan tutum arasındaki farkın ayırt edilmesidir. Faşizme karşı mücadelenin, devrimci güçlerin kontrolü altındaki bölgelerde sosyal dönüşümlerin fiilen yaşama geçirilmesi sayesinde kazanılabileceğini savunan Troçki'nin devrimci tutumu, Stalinizm tarafından maceracılıkla suçlanmıştır. Devrimi köreltici Stalinist tutumu, o dönemde bir

[166] Troçki, *age*, s.239
[167] Troçki, *age*, s.341

Meksika gazetesinde yer alan şu satırlar ortaya koymaktadır: "İspanya'daki savaş, gördüğünüz gibi sosyalizm için verilen bir savaş değil, daha çok faşizme karşı yürütülen bir savaştır. Faşizme karşı savaşta fabrikaların ve toprağın ele geçirilmesi gibi maceralara girişilmesine izin verilemez. Yalnızca faşizm yanlıları böyle bir planı ortaya atabilir."[168]

Oysa devrimci süreç boyunca işçiler birçok kez burjuvaziyi devirmeyi, fabrikaları ele geçirmeyi denemişler, köylüler toprak talebinde bulunmuşlardır. Troçki de bütün bu süreç içinde, İspanya'da zaferi garanti edecek tek yolun, köylülere İspanya toprağının onlara ait olduğunu, işçilere de fabrikaların gerçek sahiplerinin kendileri olduklarını ilân etmekten ibaret bulunduğunu ısrarla savunmuştur. Stalin ise Fransa'da Komünist Partinin burjuvaziyle oluşturduğu Halk Cephesi için "kötü" örnek olmasın, burjuvaziyi ürkütmesin diye İspanya'da özel mülkiyetin muhafızı haline gelmiştir.

İspanya'daki durumun vahameti nedeniyle Troçki sık sık Rus devrim sürecinin gerçeklerini hatırlatacaktır: "İspanyol köylüsü ince farklılıklarla ilgilenmez. Rusya'daki iç savaş sırasında askerlik bilimimiz nedeniyle zafere ulaştığımıza inanmıyorum. Bu yanlıştır. Bize zaferi getiren devrimci programımızdı. Köylüye toprağın ona ait olduğunu söyledik. Ve daha önceden kaçıp Beyaz Muhafızlara katılmış olan köylüler Bolşevikleri onlarla karşılaştırıp şunu söylediler: 'Bolşevikler daha iyi.' Milyonlarca Rus köylüsü Bolşeviklerin daha iyi olduklarına ikna olduktan sonra biz savaşı kazandık."[169]

Halk Cephesinin siyasal çizgisi, işçi-emekçi kitlelerin devrimci taleplerini, soyut "demokrasi", "cumhuriyet", "antifaşizm" sloganları altında boğdu. İşçi hareketinde etkili olan

[168] Akt: Troçki, *age*, s.347
[169] Troçki, *age*, s.262

Sosyal Demokrasi ve Stalinizm, tam da en zor dönemlerde en yaşamsal konularda işçi sınıfının bilincini alabildiğine bulandırdı. Oysa Marksizm, sınıflarüstü bir "demokrasi", "cumhuriyet" ve "anti-faşizm" olamayacağını kanıtlamıştır.

Halk Cephesi liderleri, burjuvazi ile kurdukları politik ittifakı, "cumhuriyet"i savunma iddiasının ardına sakladılar. Troçki, İspanya tecrübesinin bu savunmanın ne anlama geldiğini açıkça gösterdiğini belirtir. "'Cumhuriyetçi' kelimesi tıpkı 'demokrat' kelimesi gibi sınıf çelişkilerinin üzerini örtmeye yarayan üzerinde düşünülmüş bir şarlatanlıktan başka bir şey değildir. Bir burjuva, cumhuriyet özel mülkiyeti korumaya devam ettiği sürece cumhuriyetçi olarak kalacaktır. Ve işçiler cumhuriyeti özel mülkiyeti ortadan kaldırmak için kullanmaktalar. Böylece cumhuriyet işçiler için bir anlam kazandığı ölçüde burjuva için anlamını yitirmektedir."[170]

Faşizme karşı sınıflarüstü bir demokrasi ya da cumhuriyet savunusunun çok geniş kitleleri harekete geçirebileceği düşüncesi ya büyük bir çarpıtma ya da büyük bir yanılsamadır. Kitleler sonuçta yaşadıkları gerçekliğe bakarlar. Faşizmin tırmanışa geçtiği bir süreçte, tüm aczini sergileyerek işçi ve emekçi yığınları derin bir yoksulluk ve baskılarla yüz yüze getiren o işlemeyen *burjuva demokrasisi* ya da *burjuva cumhuriyeti* değil midir? Dolayısıyla, yine bunları talep etmenin kendilerine bir kurtuluş imkânı yaratacağına kitleler neden inansınlar!

İspanya'daki somut gerçeklikten hareketle, Troçki, "Faşizme karşı, demokrasi için!" sloganının milyonları etkilemesi olanaksızdı der. Çünkü iç savaş sırasında bizatihi cumhuriyetçi kamp içerisinde demokrasinin varlığından söz edilemez. "Azana cephesinde de tıpkı Franco tarafında olduğu gibi askeri diktatörlük, sansür, cebri seferberlik, açlık, kan ve ölüm vardı. Soyut 'de-

mokrasi için!' sloganı liberal gazeteciler için yeterli olsa da ezilmiş işçi ve köylüler için yeterli değildir."[171] İşçi ve emekçi kitleler, yalnızca daha iyi yaşam koşullarına ulaşabileceklerse faşizme karşı tüm güçleriyle savaşacaklardır. Kısacası onları gerçek anlamda mücadeleye çekebilecek olan, ancak devrimci proletaryanın burjuva düzeni aşıp geçeçek olan köklü sosyal dönüşüm talepleridir.

Stalinizmin çarpıtmalarına karşı, Troçki, sınıf karakterinden soyutlanmış "anti-faşizm" ve "anti-faşist" kavramlarının da tam bir yalan ve hayal olduğuna sürekli dikkat çekmiştir. Marksizmin her fenomene sınıf noktasından hareketle yaklaştığını bıkmaksızın tekrarlamıştır. Azana gibi burjuva cumhuriyetçilerin, faşizm bu tür burjuva entelektüellerini parlamenter ya da diğer türden kariyerlerden yoksun bıraktığı için "anti-faşist" kesildiklerini hatırlatmıştır. İşçi sınıfı Azana ve benzerlerinin birer burjuva olduğunu asla unutmamalıdır. (Türkiye'de de Ecevit benzeri örnekleri asla unutmayalım!) Troçki'nin dediği gibi, faşizm ve proleter devrimi arasında bir seçim yapmak zorunda kaldıklarında, Azana'lar her zaman faşizmi seçeceklerdir.[172]

İspanya ile ilgili bu bölümü bitirmeden önce, faşist Franco rejiminin son buluş sürecine ilişkin gelişmeleri de burada kısaca ele alarak konunun bütünselliğini sağlayalım.

1939 yılında iç savaşın sonucunda kurulan faşist diktatörlük uzun yıllar çözülme belirtileri vermeden varlığını sürdürmüştü. Ancak İkinci Dünya Savaşı sonrasının koşullarında durum yavaş yavaş değişmeye başlıyordu. 1 Mayıs 1947'de Basklı direnişçilerin ve illegal olarak varlığını sürdüren sendikaların daha yüksek ücret istemiyle başlattığı genel grev, faşizmin karanlığı-

[170] Troçki, *age*, s.247
[171] Troçki, *age*, s.350
[172] Troçki, *age*, s. 349

nın yırtılmaya başladığının ilk işaretiydi.

1951 sonrasında İspanya'nın muhtelif bölgelerinde işçi eylemleri patlak verdi. Faşist diktatörlüğün eski gücünü yitirmekte olduğunu gören burjuva çevreler arasında, iplerin biraz gevşetilmesinin zamanının geldiğini savunan görüşler dillendirilmeye başlandı. Franco diktatörlüğünde bir çözülmenin başladığı, 1958 yılında işçi-işveren ilişkilerinde toplu sözleşme görüşmelerine kontrollü biçimde izin verileceğinin ifade edilmesiyle ortaya çıktı. Ne var ki İspanya'da faşizmin çözülüş süreci uzun yılları kapsayacaktı.

Dünya kapitalizminin İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaşadığı yükseliş, 1960'larda İspanya'nın ekonomik durumunda da çok bariz bir iyileşme yaratmış bulunuyordu. İspanya'da 60'lı yıllarda işçi hareketinde de, öğrenci hareketinde de belirgin bir sıçrama kaydedildi. Bu yıllara aynı zamanda yükselen ekonomik grevler eşlik etmekteydi. Faşist yönetim, ekonomik istemlerin ötesine taşan grevlere müsamaha göstermiyordu. Siyasal grevler hâlâ "vatan hainliği" suçu kapsamındaydı. Ama her türlü yasağa rağmen işçi hareketi artık geri döndürülemez bir canlanma içine girmişti. Nitekim 60'lı yıllarda Asturias kömür madenlerinde çalışan işçilerin başlattığı grevler diğer sektörlere yayılarak 400 bin işçiyi kapsıyor ve faşist iktidarın baskılarına, ücretleri dondurma tehdidine ve olağanüstü hal ilânlarına rağmen işçilerin ücret artış taleplerinin belli oranda kabul edilmesiyle sonuçlanıyordu.

Elde ettiği kısmi başarılarla sınıf gücüne güvenini yeniden kazanmaya başlayan işçi sınıfının bu dönem mücadelesinin ürünü, İspanya'nın çeşitli bölgelerinden fışkıran *işçi komisyonları* olmuştu. 1966 yılında Madrid'teki işçi komisyonları ortak bir program etrafında biraraya gelerek, işçi sınıfının bağımsız, demokratik birleşik hareketini oluşturduklarını ilân ettiler. Bu

noktada özelikle belirtmek gerekir ki, İspanya'da faşizmin çözülüş sürecine, işçi mücadelesinde önemli bir yükseliş, tabana yayılan militanlaşma ve netice olarak sendikal harekette de yeniden toparlanma eşlik etti.

1967 yılına gelindiğinde, faşist yönetim kontrol elden gidiyor telâşıyla baskıları yeniden alabildiğine arttırıyordu. Yaklaşık olarak 1973 yılına dek süren bu baskı dönemi gene de İspanya'da faşizmin çözülüşünü ve toplumsal muhalefetin gelişimini durduramadı. Bu o kadar açıktı ki, uzun yıllar Franco'yu desteklemiş bulunan Katolik Kilisesi bile, 1960'lı yıllara erişildiğinde artık gelecekteki yerini düşünerek Franco'ya tutum almaya koyulmuştu. Ekonomik açıdan kendini artık modern kapitalist gelişime ayak uyduracak düzeyde hissetmeye başlayan İspanya tekelci sermayesi ise, gözünü Avrupa emperyalizmi ile tam bütünleşmeye dikmişti. İspanya burjuvazisinin yeni hedefi artık AET'nin bir parçası olmaya hazırlanmaktı.

İspanya'da uzun yılları kapsayan faşist yönetim, burjuvazinin yeni dönemdeki gereksinimlerine denk düşmüyordu ve bu nedenle burjuvazi şimdi kendi "demokratik" yönetimini işbaşına getirmeye soyunmuştu. İspanya'nın koşulları nedeniyle burjuvazi bu hedefe ancak biraz sola kaykılarak varabileceğinin bilincindeydi ve bu yüzden 1972'de Sosyalist İşçi Partisi'nin önü açılmaya başlandı. Felipe Gonzales 1974 yılında Sosyalist İşçi Partisi'nin Fransa'da yapılan kongresinde genel sekreterliğe seçildi. Franco 1975 Kasımında öldü ve ardından prens Juan Carlos kral ilân edilip kraliyet tahtına oturtuldu.

Sıra "demokrat" diye övülen genç kralın atayacağı başbakana gelmişti. Kral, Franco'nun başbakanlığını sürdürmüş olan Arias'ı yeniden başbakan olarak atayacaktı. Carlos'un bu tutumu, faşist diktatörlüğün çözülüş sürecinde kitle mücadelesinin yükselme riskini göze alamayıp Bonapartizm gibi bir başka ola-

ğanüstü yönetim biçimiyle idare etmeye çalışan burjuva güçlerin tipik davranışıdır. Arias, iktidarının ilk döneminde kontrol elden kaçıyor paniğiyle kitle hareketini bastırıcı uygulamalara gitti. Şubat-Mart 1976'da İspanya'da kanlı bir baskı dönemi yaşandı. Ama bir süre sonra olağanüstü rejimdeki çözülme ağır basacağından Arias da kendini yeni döneme uydurmak zorunda kalacak ve reformların bir an önce yapılması gereğinden söz edecekti.

Bu arada, Komünist Partinin bazı burjuva güçlerle birlikte içinde yer aldığı *Demokratik Cunta* adlı blok ile Sosyalist Partinin katılmış olduğu *Platform* 1976 yılında birleşmiş ve *Demokratik Koordinasyon* kurulmuştu. Bu birlik, Frankocu yönetimin kontrolü altında uzun bir sürece yayılmış geçiş planına karşı demokrasi için kitlesel bir mücadele verilmesini ve bir an önce parlamenter işleyişe geçilmesini savunmaktaydı. Fakat Arias hükümeti Franco döneminde kabul edilmiş anayasa altında seçimlere gidilmesini kararlaştıracaktı. Burjuva düzenin egemenleri, süreci tam anlamıyla kontrol altına almak amacıyla, sol güçleri iyice burjuvaziye yaklaştırma ve onları bu yolla eritme siyasetini uygulamaya koyuldular. Bunun yanı sıra, 1976 Temmuzunda Arias hükümeti istifa ederek çekiliyor ve yerine sağ eğilimli burjuva politikacısı Adalfo Suarez getiriliyordu.

Suarez hükümeti işbaşına geldiğinde bir reform paketi açıklamıştı. Genel siyasal af yasası düzenlenecek, partilerin legale çıkmasına izin verilecek, Katolonya ve Bask'a özerklik tanınması için gereken süreç başlatılabilecek ve mümkün olan en kısa sürede Kurucu Meclis seçimleri yapılacaktı. Ülke hummalı bir seçim ortamına girmişti. Yeni dönemin parlayan yıldızı, Sosyal Demokrat partilerin örgütü Sosyalist Enternasyonal tarafından da hararetle desteklenen Sosyalist İşçi Partisi genel sekreteri Felipe Gonzales idi. Fakat İspanya aynı dönemde parla-

yan ikinci bir "yıldız"la da tanışacaktı. Bu, 1976 yılında ülkesine dönüş yapan İspanyol Komünist Partisi'nin genel sekreteri Santiago Carillo idi.

Carillo, "Avrupa komünizmi" diye adlandırılan, tam anlamıyla reformist ve sınıf uzlaşmacı siyasal akımın yaratıcısı oldu. İspanya'da faşizmin çözülüş sürecinde ayağa dikilen işçi sınıfını ve kitle mücadelesini burjuva düzen çerçevesine hapsetme "onur"unu, Carillo, Felipe Gonzales'le birlikte paylaşmıştır.

Takvimler 15 Haziran 1977'yi gösterdiğinde, İspanya'da 1936'dan beri ilk kez genel seçimler yapılıyordu. Seçimleri Suarez'in partisi kazandı ve hükümeti o kurdu. Aralık 1978'de yeni anayasa halkoyuna sunuldu ve büyük çoğunlukla kabul edildi. Sürecin takip eden halkalarına gelince. 1979 yılında yapılan seçimleri de Suarez kazanıyordu ama ardından kendisi ve partisi inişe geçiyordu. 1982 seçimlerini Sosyalist Parti kazanacak ve Felipe Gonzales başbakanlık koltuğuna oturacaktı. Böylece İspanya'da faşizmin çözülüş süreci, "faşizme karşı burjuvaziyle birlikte demokrasi mücadelesi vermek gerekir" diyen uzlaşmacı sol liderliklerin işçi sınıfının başına musallat olması nedeniyle burjuva parlamentarizminde son bulmuş oldu. İspanya, Avrupa sosyal demokrasisinin desteklediği Gonzales hükümeti altında yürütülen bir uyum süreci sayesinde 1986 başında AET'ye üye oldu.

Tarih Bilinci Yayınları

MARX'IN KAPİTALİ

Marx'ın Sözcükleriyle Kapital Özeti

Otto Rühle

RADYOAKTİF KAPİTALİZM

Nükleer Santrallere Karşı Marksist Tutum

Deniz Moralı

KAPİTALİZMİN KRİZLERİ VE DEVRİMCİ DURUM

Elif Çağlı

AVRUPA BİRLİĞİ SORUNUNDA MARKSİST TUTUM

Elif Çağlı

Tarih Bilinci Yayınları

KOLONYALİZMDEN EMPERYALİZME

Elif Çağlı

BÜYÜYEN İŞÇİ SINIFI

"Elveda Proletarya" Diyenlere Yanıt

Elif Çağlı

MARKSİZMİN IŞIĞINDA

Bir Tarihsel Dönemin Sorgulanması

Elif Çağlı

AKLIN İSYANI

Marksist Felsefe ve Modern Bilim

Alan Woods ve Ted Grant

Tarih Bilinci Yayınları

LENİN'DEN SONRA ÜÇÜNCÜ ENTERNASYONAL

Lev Troçki

ÇİN ÜZERİNE

Lev Troçki

1905

Lev Troçki

BONAPARTİZMDEN FAŞİZME

Elif Çağlı

Dünya çapında otoriter ve militarist eğilimlerin yeni bir yükseliş evresine girdiği şu günlerde burjuva rejimin olağanüstü biçimleri konusuna eğilmek önem taşıyor. Diğer pek çok konuda olduğu gibi bu konuda da tarihsel belleği tazelemek ve geçmiş deneyimlerin sağlıklı bir değerlendirmesini yapmak gerekiyor.

Elif Çağlı bu kitapta Fransa'da Marx döneminde yaşanan Louise Bonaparte'nin 18 Brumaire deneyiminden Almanya'daki Bismarck dönemine, İtalyan ve Alman faşizminden İspanya ve Portekiz'e, Yunanistan'dan Latin Amerika'ya kadar uzanan geniş deneyimleri göz önünde bulundurarak, burjuvazinin olağanüstü rejimlerinin biçimlerini ve evrimlerini, bu rejimlerin nasıl değerlendirilmesi gerektiğini ve değerlendirmenin hangi teorik-politik temellere dayanması gerektiğini ortaya koyuyor.

Şüphesiz Türkiye deneyimi burada önemli bir sayfa oluşturuyor. Çağlı, Türkiye'deki burjuva rejimin kuruluş süreci ve sonraki evrimi, yaşanan darbeler ve bunların doğurduğu rejimlerin karakteri sorununu tartışarak, modern Türkiye tarihine ilişkin Marksist bir perspektif ortaya koyuyor.

Tarih Bilinci Yayınları
Teori ve Tarih Dizisi: 7

ISBN 975-8517-10-4

10000000